

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XII 2 • 2016 cena 2,99€

„MORÁLNA ŽUMPA“ = POMNÍK BIĽAKOVI

POKUS O OČISTENIE

„MORÁLNEJ ŽUMPY“ = ANGAŽOVANIE UMELCOV KALMUSA A LORENZA

ZNOVUPADNUTIE NA DNO

„MORÁLNEJ ŽUMPY“ = PROCES PROTI UMELCOM

POKUS O OČISTENIE

„MORÁLNEJ ŽUMPY“ = VEREJNÉ POĎAKOVANIE UMELCOM
ZA ICH ANGAŽOVANIE

TOTÁLNE OČISTENIE

„MORÁLNEJ ŽUMPY“ = ZBÚRANIE POMNÍKA OSLOVUJÚCEHO
ZRADCU ČESKOSLOVENSKÝCH
OBČANOV V ROKU 1968!!!

ISSN 1336-6297
97713366290051-2

ROK 1985 VO VYSIELANÍ SLOVENSKEJ REDAKCIE Vatikánskeho rozhlasu

ROZHOVOR S VÝTVARNÍKOM RUDOLFOM SIKOROM

PAMÄTNÍKY KONTROVERZNÝM OSOBNOSTIAM

Dušan KOVÁČ

Veda, historiografia a etika,

úryvok z referátu na 15. zjazde Slovenskej historickej spoločnosti v Skalici 11. mája 2016

S etikou vo vede úzko súvisí aj ovplyvňovanie vedeckého výskumu ideológiou. Tento problém sa v oveľa menšej miere dotýka vied prírodných, ale je pomerne vážny vo vedách humanitných a spoločenských, a obzvlášť v historiografii. Intencionalita je totiž charakteristická už pre samotný vznik písania o dejinách. Písali sa diela a pojednania na oslavu panovníkov, alebo aj na slávu miest, štátov, vojvodcov, slávnych činov a pod. Toto písanie o dejinách plnilo v minulosti funkciu toho, čomu dnes hovoríme podľa Pierra Noru „miesta pamäti“. S nástupom nacionalizmu sa začala presadzovať idea, že historiografia nemá slúžiť panovníkom a vojvodcom, ale má sa dať do služieb národa. Začali sa publikovať dokumenty k národným dejinám, písali sa národné príbehy. Paralelne od poslednej tretiny 19. storočia sa ale začala historiografia presadzovať ako vedecká disciplína s vlastnou metodológiou. Etablovala sa na univerzitách a vedeckých inštitúciách ako samostatný vedecký a študijný odbor.

Avšak postavenie historiografie ako vedeckej disciplíny sa permanentne komplikovalo a komplikuje vplyvom rôznych ideológií. V moderných historiografiách to boli predovšetkým ideológia kresťanská, komunistická (bolševická) a nacionalizmus. Kresťanská ideológia posúvala písanie dejín v extrémnych prípadoch až do hagiografie a obhajovania cirkví, do pokusov o zakrývanie či úplné tabuizovanie inkvizície a preheškov cirkevnej hierarchie, vrátane pápežov. Predstavitelia cirkví, hlavne kňazi v katolíckej cirkvi, stali sa osobami, ktoré boli adorované, nemohli sa stať predmetom kladenia otázok, vedeckej analýzy a skepsy, čo sa v princípe nezhoduje s vedeckým prístupom, ktorý je postavený na skepticizme, pochybnostiach a kriticizme.

V podobnom rámci, ale v zásade s inými prístupmi k osobnostiam a historickým procesom, deformuje historiografiu aj komunistická ideológia, ktorá adoruje koryfejev komunizmu, celý historický proces redukuje na permanentný triedny boj a v tomto duchu falšuje aj staršie, ale predovšetkým moderné dejiny, v ktorých zásadným medzníkom mala byť októbrová (novembrová) bolševická revolúcia v Rusku ako začiatok novej dejinnej epochy – „epochy prechodu k socialistickej a komunistickej spoločnosti“. Výklad dejín sa podľa tejto ideológie mohol pohybovať iba v tomto rámci. Štyridsať rokov násilného presadzovania komunistickej ideológie na Slovensku a v ďalších krajinách, kde boli pri moci komunistické strany, značne zdeformoval nielen historiografiu ako vedu, ale aj historické vedomie prostredníctvom školy i médií.

Rovnako nacionalistická ideológia narušila vedecký background historiografie. Podľa nacionalistickej ideológie sa stal národ, a teda vlastne všetky národy, hlavnými nositeľmi a subjektmi dejín, ktoré prebiehali ako národný príbeh. A nakoľko sa jednotlivé národné príbehy, resp. ich nacionalistické interpretácie, dostali do vzájomných konfliktov, nutne vznikali otázky o vedeckej hodnote takýchto interpretácií.

Permanentné napätie medzi ideológiami a vedeckými metódami, pre ktoré bola charakteristická skepsa a kontinuálne kladenie otázok a spochybňovanie téz a hypotéz, sprevádza historickú vedu od jej vzniku ako vedeckej disciplíny a má okrem tohto metodologického aspektu aj aspekt etický. Veda sa musí permanentne oslobodzovať od ideológií, ale nie je to proces samozrejмый a jednoduchý.

Peter Juščák,
šéfredaktor

Pravdupovediac, zmocňuje sa ma zvláštny smútok, keď denne vidím, ako davy cudzincov v centre hlavného mesta hladkajú mosadznú hlavu muža vyliezajúceho z kanála a potom sa fotografujú pred alumíniovou postavou Schöner Náciho. Je mi ľúto, že hlavné mesto za celé roky nedokáže vniesť do spomienok turistov niektorú z osobností našej histórie. Nič proti mužom opravujúcim upchatú kanalizáciu, ani proti čudáckej figúrke z povojnového bratislavského korza. Len sa mi to vidí primálo na umelecké, historické či zážitkové poslanstvo odnášané do rôznych krajín sveta.

Na druhej strane sme dlhšiu dobu svedkami, ako sa v obciach a mestách stavajú sochy politickým osobnostiam – prinajmenšom kontroverzným. Je celkom jedno, či ide o politikov fašistického Slovenského štátu, alebo komunistického Československa. Kladiem si otázku, prečo sa tejto cti dostáva protagonistom totalitných režimov. Ako keby iniciátorom chýbalo dôležité duchovné poslanstvo, čin hrdinu, ktorý ich presahuje, či skutok pripomínajúci veľkosť ich rodáka a cez jeho pamätník tak trocha aj dôležitosť spomínaných iniciátorov.

Pokiaľ ide o hold nespochybniteľným osobnostiam, je všetko v poriadku. No naša situácia sa značne sproblematizovala práve tým, že hrdosť na rodáka obrátila svoje úsilie ku kontroverzným postavám. Mám na mysli sochy, pamätné tabule, spomienkové artefakty – Jozefovi Tisovi, Vasiľovi Biľakovi, Gustávovi Husákovi alebo Jánovi Pješčakovi.

Tému pamätníkov týmto rodákom otvorili dvaja výtvarníci z Košíc, Peter Kalmus a Ľuboš Lorenz, ktorí poliali Biľakovu bustu v jeho rodisku červenou farbou a za tento čin boli postavení pred súd. Vo verejnej diskusii boli snahy o návrat protagonistov totalitných zariadení na priečelia budov odsúdené. Pozoruhodná je však argumentácia strojcov spomínaných pamätníkov. Podľa nich ide o významných rodákov a takýmto je treba vzdať hold, najmä ak iných rodákov naporúdzi nieto. Nie sú ochotní pripustiť zlyhania rodáka a jeho význam nevnímajú v celoštátnom či v európskom kontexte. Vystačia si s jeho údajnými zásluhami pre „obec“, prípadne pre „národ“. Neuvažujú o tom, čo dotyčná osobnosť vytvorila v prospech iných obcí alebo iných národov. Naopak, za najdôležitejšie entity považujú len svoju obec a len svoj národ. Ich zatváranie očí pred pravdou pripomína, že iné obce a iné národy či národnosti nás nemusia zaujímať, pretože náš patriotizmus skúma svojich rodákov len v hraniciach nášho chotára. A tu vidíme zrážku s kresťanským univerzalizmom, ku ktorému sa hlási veľká väčšina občanov. Ten má celkom jasnú predstavu o obci aj o národe a stáročne uplatňovanie týchto najvyšších humanistických princípov rozšírilo kresťanstvo po celom svete.

Vyzdvihovať miestne zásluhy rodákov a mlčať o krivdách a zločinoch, ktoré napáchali iným, znamená tichý súhlas s ich zlyhaniami. Prekrúcanie týchto zlyhaní, vymýšľanie dôvodov, vrstvenie apologetických úvah neprekryje skutočnú pravdu. Naopak, zlým skutkom, zamľčaným a schovaným za kontroverznými tabuľami, je ponúknutá šanca, že jedného dňa sa môžu vrátiť.

Stavať pamätníky kanálovým majstrom a pouličným figúrkam je zaiste znakom nízkeho vkusu. Pripomínať si rodákov s temnou minulosťou už nie je len vecou nízkeho vkusu, ale najmä prihlásením sa k temnej minulosti, kde ocenení rodáci boli jej aktívnymi účastníkmi.

ŠTÚDIE

- 3 PETER JAŠEK
Rok 1985 vo vysielaní slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu

- 21 PAVOL JAKUBČIN
Jezuita Oskár Formánek a Štátna bezpečnosť

DOKUMENTY

- 47 JERGUŠ SIVOŠ
**Akcia „IGOR“.
 Provokácia štátnej bezpečnosti proti Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku v roku 1951**

OBETE

- 55 LUKÁŠ OBŠITNÍK
**Kňaz František Lepp,
 odporca štátnej Katolíckej akcie a poštátnených Katolíckych novín**

KARIÉRY V ŠTB

- 72 MARIAN GULA
Jozef Buberník – kariéra vyšetrovateľa

ROZHOVORY

- 85 PETER JAŠEK – JÁN PÁLFFY
**„Vonku zúril socializmus,
 no my sme boli v sebe slobodní“**
**Rozhovor s predstaviteľom neoficiálnej výtvarnej scény
 a spoluzakladateľom Verejnosti proti násiliu Rudolfom Sikorom**

- 112 UPN ŽIVÁ PAMAŤ

- 124 ANKETA
Pamätníky kontroverzným osobnostiam

- 128 STANOVISKO ÚPN
Stanovisko ÚPN k odhaleniu pamätnej tabule Jánovi Pješčákovi

Pamäť národa

2 • 2016
 Ročník XII
 Vychádza 4x ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
 Miletičova 19
 820 18 Bratislava 2018
 Slovensko
 IČO 37 977 997
 redakcia@upn.gov.sk
 www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor
 Ing. Peter Juščák
 Redaktori
 PhDr. Tomáš Klubert, PhD.
 Mgr. František Neupauer, PhD.
 Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

REDAKČNÁ RADA

Predseda
 prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.
Členovia
 doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
 Mgr. Patrik Dubovský, PhD.
 prof. ThDr. Jozef Haľko, PhD.
 Prof. Dr. Phil. Emília Hrabovec
 PhDr. Jan Kalous, Ph. D.
 Beáta Katrebová-Bleňová, PhD.
 prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
 PaedDr. ThDr. Ondrej Krajňák, PhD.
 Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
 PhDr. Michal Pehr, Ph. D.
 PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
 prof. PhDr. RhDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mgr. Štefan Berdis

GRAFICKÁ ÚPRAVA a SADZBA

Dušan Babjak

TLAČ

Tlačiareň P+M, s.r.o. Turany
 Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Grafika Rudolfa Sikoru vydaná pri príležitosti súdneho procesu s výtvarníkmi P. Kalmusom a Ľ. Lorenzom.

FOTOGRAFIE NA ZADNEJ STRANE OBÁLKY:

Foto ÚPN a Patrik Dubovský

Objednávky časopisu zasielajte na adresu vydavateľa.
 Ročné predplatné 10 €

Ústav pamäti národa 2016
 Všetky práva vyhradené
 Evidenčné číslo EV 3973/10
 ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
 29. 7. 2016

ROK 1985 VO VYSIELANÍ SLOVENSKEJ REDAKCIE VATIKÁNSKEHO ROZHLASU¹

PETER JAŠEK

Rok 1985 patril k prelomovým v existencii sovietskeho bloku, a to nielen v samotnom Sovietskom zväze, kde jeho novozvolený generálny tajomník Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu Michail Gorbačov začal realizovať politiku perestrojky a glasnosti, nevediac, že tým dláždi cestu k postupnej erózii a rozpadu celého bloku. K jednej prelomovej udalosti prišlo aj v bývalom Československu. Bola ňou púť na Velehrade v júli 1985, na ktorej normalizačný režim po prvýkrát prehral otvorenú konfrontáciu s vlastnými občanmi – v tomto prípade veriacimi dožadujúcimi sa príchodu pápeža a uctenia náboženského rozmeru misie solúnskych bratov spred 1 100 rokov. *Ecclesia Silentii* pomaly ukončovala ono „silentium“ a jej hlas vrchovitou mierou prispel k pádu komunistického režimu v roku 1989. Aj o tomto podrobne informovala svojich poslucháčov slovenská redakcia Vatikánskeho rozhlasu, predstavujúca v ére normalizácie jeden z mála zdrojov objektívnych informácií o situácii katolíckej cirkvi a veriacich v Československu.

Pre obdobie 1969 – 1989 sa v slovenskej historiografii vžívalo veľmi všeobecné pomenovanie roky normalizácie, hoci čo i len trochu podrobnejší pohľad odhalí viaceré vývojové fázy, ktorými komunistický režim v uvedenom období prechádzal. Nepochybne je predovšetkým situácia koncom 80. rokov, kedy jednak prichádza režim do fázy označovanej samotnými komunistami ako prestavba, a jednak sa v dôsledku postupnej zmeny vo vzťahoch medzi dvoma mocenskými blokmi (nástup Gorbačova, perestrojky a glasnosti, osobnosť Jána Pavla II., politika Ronalda Reagana), ale aj pod vplyvom nespokojnosti obyvateľov viditeľne aktivizuje protirežimné hnutie na Slovensku, ktoré sa dostáva na kvalitatívne vyšší stupeň ako v predchádzajúcich rokoch. Prelo-

movým rokom pre krajiny sovietskeho bloku je rok 1985, v ktorého priebehu bol za generálneho tajomníka ÚV KSSZ zvolený Michail Gorbačov, ktorý krátko po svojom nástupe spustil novú politickú líniu prestavby a glasnosti. Čo bolo popri zmene domácej politickej línie a zmierneniu napätia vo vzťahoch medzi Východom a Západom pre štáty sovietskeho bloku osobitne dôležité, že postupne vymenil Brežnevovu doktrínu obmedzenej suverenity jednotlivých satelitných štátov za tzv. Sinaťrovu doktrínu, nazvanú podľa pesničky populárneho amerického speváka „My Way“. Zmena tejto línie ešte v roku 1985 nebola jasne viditeľná ani v Sovietskom zväze, ale čo i len náznaky zmenenej rétoriky nového sovietskeho lídra akcelerovali situáciu v komunistických štátoch strednej a východnej Európy.

Československý normalizačný režim patril medzi tie konzervatívnejšie v sovietskom bloku, a preto novú politiku perestrojky a glasnosti prijímal rezervovane až odmerane, snažiac sa čo najviac spomaliť prichádzajúce demokratizačné zmeny. Hoci normalizačné vedenie vo verbálnej rovine perestrojku schvaľovalo a nikdy k nej nezaujalo otvorene zamietavé stanovisko, v praxi ju do roku 1989 nere realizovalo. Najmä v rokoch 1985 a 1986 vedenie KSČ nepripisovalo zmenám v Sovietskom zväze väčší význam a nemalo z nich obavu.² Na margo toho aj neskôr, ešte v októbri 1989, komentovala slovenská redakcia Vatikánskeho rozhlasu situáciu v Československu tak, že práve tu vládla najsilnejšia opozícia voči zmenám vyvolaným perestrojkou.³

Osobitné potom bolo postavenie

1 Touto cestou by som chcel poďakovať Slovenskému historickému ústavu v Ríme za poskytnutie študijného pobytu v Ríme, a zároveň by som chcel poďakovať aj vedúcemu slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu Jozefovi Bartkovjakovi za umožnenie prístupu k archívnym materiálom slovenskej redakcie, bez ktorých by táto štúdia nemohla vzniknúť.

2 BARNOVSKÝ, M.: Sovietska „perestrojka“, vedenie KSČ a ľavicové opozičné prúdy. In: LALUHA, I. – UHER, J. (zost.): *Cesty k Novembru 1989. Aktivity Alexandra Dubčeka*. Bratislava 2000, s. 8.

3 SOČUFKA, F.: Rok 1989 v médiách Vatikánu. In: JAŠEK, P. (ed.): *20. výročie Nežnej revolúcie*. Bratislava 2010, s. 37.

veriacich v komunistickom Československu. Cirkevná politika normalizačného režimu vychádzala, napokon rovnako ako cirkevná politika ostatných komunistických štátov, z ideologických postulátov marxizmu-leninizmu a vyznačovala sa záporným postojom k náboženstvu vôbec, osobitne proti katolíckej cirkvi, ktorá bola chápaná ako reakčná, úzko spojená so „západným imperIALIZMOM“. Táto situácia ešte viac eskalovala po voľbe Poliaka Karola Wojtyły za pápeža Jána Pavla II. v roku 1978. V Československu bola cirkevná politika v porovnaní s inými krajinami sovietskeho bloku ešte striktnnejšia, pričom na túto skutočnosť osobitne doplácalo religióznejšie Slovensko, ktoré malo na začiatku 80. rokov za sebou už vyše 30-ročnú skúsenosť s ideovým zápasom s komunistickou ideológiou. Za ten čas sa v atmosfére prenasledovania podarilo vybudovať štruktúru skrytej cirkvi, ktorá sčasti unikala kontrole ŠtB. V rámci nej pôsobili rôzne hnutia laického apoštolátu, rehole, diecézni kňazi a odvážnejší laici. Na celom území Slovenska fungoval systém „krúžkov“ – malých spoločenstiev mladých katolíckych aktivistov, najmä z radov vysokoškolákov.⁴ Režim proti veriacim a katolíckej cirkvi uplatňoval širokú škálu perzekučných opatrení: od odnímania štátneho súhlasu pre nepohodlných kňazov, cez zastrašovanie spojené so spoločenskou diskrimináciou veriacich a systematické snahy o násilnú ateizáciu spoločnosti (vštepovanú cez všetky verejné, spoločenské a kultúrne inštitúcie, médiá, školy, ozbrojené zložky, pracoviská...) až po politické procesy a (dodnes nevyšetrené) vraždy kňazov.⁵ Práve 80. roky boli obdobím viditeľného oživenia náboženského života, a to predovšetkým medzi mladými ľuďmi, ktorí v čoraz väčšej miere hľadali alternatívy voči vládnucemu režimu. Na Slovensku našli túto alternatívu predovšetkým v kresťanskej viere. Jasným dôkazom toho je nárast počtu rôznych laických i tajných rehoľných spoločenstiev, vysoký počet periodického náboženského samizdatu, ako aj zvyšujúca sa návštevnosť bohoslužieb a tradičných pútnických miest.⁶ Režim veril, že politikou cukru (snaha o budovanie konzumného života obyvateľstva a zlepšenie sociálnej situácie ľudí) s bičom (perzekúcie vybraných ľudí a ich prostredníctvom, ako aj cieľenými aktivitami ŠtB, ich systematické zastrašovanie) udrží svoje mocenské postavenie.

Rok 1985 však so sebou priniesol jasné náznaky, že sterilita normalizačného režimu sa pomaly končí. Azda najvýznamnejšou akciou v tomto smere bola púť na moravskom Velehrade, ktorej sa zúčastnilo podľa odhadov približne 200 000 ľudí.⁷ Bolo to vyvrcholenie cyrilometodského roka, ktorý pápež vyhlásil pri príležitosti 1 100. výročia smrti biskupa sv. Metoda. Cyrilometodský rok 1985 a jeho vyvrcholenie na Velehrade sa stali prelomom v aktivizme tajnej cirkvi, ktorá sa najneskôr na Velehrade ukázala ako reálna a dobre organizovaná štruktúra schopná aj verejne vystúpiť proti komunistickému režimu, čo bol ne-

pochybne psychologický zlom. Od tejto chvíle prešla tajná cirkev v čoraz väčšej miere na verejné aktivity, čoho dokladom sa stali masové púte, podpisové akcie a napokon aj Sviečková manifestácia v marci 1988. Aj preto sme sa v naše štúdiu rozhodli zamerať na rok 1985 z pohľadu vysielania slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu, ktorej materiály predstavujú jedinečný zdroj informácií o situácii katolíckej cirkvi a veriacich v bývalom Československu. V tomto smere možno nadviazať na dielo Františka Sočufku, ktorý o slovenskom vysielaní Vatikánskeho rozhlasu publikoval viacero zásadných prác.⁸

Význam tohto roku priblížil na Nový rok 1985 poslucháčom v príhovore biskup Slovákov v zahraničí Dominik Hrušovský. Pripomenul, že novoročný deň zasvätil pápež Pavol VI. v roku 1968 ako celosvetový deň mieru. V príhovore zdôraznil jubileum cyrilometodského roka a poslucháčom zaželal: „*Nech nový rok prinesie nášmu národu skutočnú, úplnú slobodu: slobodu človeka a slobodu ducha, slobodu prejavu a náboženstva, aby sa slovenskí rodičia nemuseli obávať, po 1 100 rokoch, vychovávať svoje deti v tej viere, ktorú sme dostali od svojich kultúrnych otcov a tvorcov, sv. Cyrila a Metoda, ako prvý, hlavný a podstatný dar, z ktorého sa odvodzujú všetky ostatné.*”⁹

SLOVENSKÁ REDAKCIA VATIKÁNSKEHO ROZHLASU

Vatikán patril medzi prvé štáty, ktoré v medzivojnovom období začali naplno využívať vynález rádia. Vati-

- 4 Pozri LETZ, R.: Komunistický režim a katolícka cirkev na Slovensku v 80. rokoch. In: JAŠEK, P. – NEUPAUER, F. – PODOLEC, O. – JAKUBČIN, P. (zost.): *Sviečková manifestácia I. Štúdie. Spomienky a svedectvá*. Bratislava 2015, s. 23.
- 5 K perzekúciám normalizačného režimu proti veriacim pozri LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*. In: MIKLOŠKO, F. – SMO-LÍK, P. – SMOLÍKOVÁ, G. (zost.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov 2001, s. 250 – 336.
- 6 LETZ, R.: Komunistický režim a katolícka cirkev na Slovensku v 80. rokoch, s. 32.
- 7 K velehradskej púti pozri napr. BENDA, V.: Jak dál po Velehrade. In: *Rozmluvy*, 1986, č. 6, s. 7 – 37.
- 8 Pozri predovšetkým SOČUFKA, F.: *Diakonia slova v slovenskom vysielaní Vatikánskeho rozhlasu*. Bratislava 2002; SOČUFKA, F.: *Na vlnách Rádia Vatikán*. Bratislava 1998; SOČUFKA, F.: Rok 1989 v médiách Vatikánu. In: JAŠEK, P. (ed.): *20. výročie Nežnej revolúcie*. Bratislava 2010, s. 27 – 41.
- 9 Archív slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu (ďalej iba A SRVR), záznam z 1. 1. 1985, s. 3.

kánsky rozhlas založil už v roku 1931 pápež Pius XI. Z technického hľadiska pri jeho budovaní veľmi pomohol slávny vynálezca a jeden z objaviteľov a priekopníkov bezdrôtového rádiového spojenia Guglielmo Marconi.¹⁰ Prvé slávnostné vysielanie Vatikánskeho rozhlasu sa uskutočnilo 12. februára 1931 príhovorom Pia XI. v latinskom jazyku, v ktorom povedal: „*Obraciame sa na celé ľudstvo a na všetko stvorenstvo slovami Písma: Nebesá, počujte, čo hovorím; Zem, počuj slovo mojich úst; napnite svoj sluch všetci, čo obývate zem. Nech sú naše prvé slová: Sláva Bohu na Výsostiach a na zemi pokoj ľuďom dobrej vôle.*“¹¹ Zároveň prezentoval, čo by malo byť cieľom Vatikánskeho rozhlasu: šíriť hlas a posolstvá pápeža do celého sveta. Aj preto sa Vatikánsky rozhlas nazýva „hlasom pápeža“. Poslanie Vatikánskeho rozhlasu definujú jeho štatúty takto: „*Slo-*

bodne, verne a účinne ohlasovať kresťanské posolstvo a spájať centrum katolicizmu s rozličnými krajinami sveta – šíriť hlas a učenie rímskeho pápeža, informovať o aktivitách Svätej Stolicy, byť ozvenou života Katolíckej cirkvi vo svete, usmerňovať k tomu, aby sa aktuálne problémy posudzovali vo svetle učenia cirkvi, a byť pritom pozorní na znamenia čias.“¹²

Historicky prvé vysielanie Vatikánskeho rozhlasu v slovenskom jazyku sa uskutočnilo 25. decembra 1943 a odvysielalo vianočné posolstvo pápeža Pia XII. Výrazne sa o to zaslúžil vtedajší vyslanec SR pri Svätej stolici Karol Sidor a čítal ho Alexander Chrappa, profesor pastorálky a liturgie a zároveň rektor teologickej fakulty Seraficum v Ríme.¹³ Slovenská redakcia ako taká začala s vysielaním na Vianoce v roku 1947 a od júla 1949 prinášala pravidelné každodenné 15-minútové vy-

sielanie.¹⁴ Slovenskú redakciu tvorili od začiatku jej vedúci a jeden alebo dvaja komentátori, avšak vždy mala široký okruh spolupracovníkov, ktorí pre ňu pripravovali podklady pre jednotlivé relácie a pravidelné rubriky. Tento okruh tvorili od 60. rokov predovšetkým členovia Slovenského ústavu svätých Cyrila a Metoda a predstavitelia slovenskej cirkevnej emigrácie v Ríme. V roku 1984 sa stal vedúcom slovenského oddelenia Vatikánskeho rozhlasu Štefan Senčík¹⁵ a v tomto období doplnili pracovný kolektív zložený z dlhoročných pracovníkov Jozefa Kráľa¹⁶ a Ladislava Pudiša¹⁷ aj Pavol Brzý,¹⁸ František Sočufka,¹⁹ Andrej Pauliny²⁰ a Štefan Vragaš.²¹ Zo všetkých spolupracovníkov treba v 80. rokoch osobitne spomenúť biskupa Dominika Hrušovského, ktorý pripravoval pravidelne viaceré relácie, historika Milana S. Ďuricu, ktorý pomáhal pri

- 10 KOŠIAR, J.: Vatikánsky rozhlas – denne 60 hodín v šesťdesiatich jazykoch. [Citované 16. 5. 2016]. Dostupné na URL <<http://snn.sk/news/vatikansky-rozhlas-denne-sestdesiat-hodin-programu-v-sestdesiatich-jazykoch/>>.
- 11 SOČUFKA, F.: *Diakonia slova v slovenskom vysielaní Vatikánskeho rozhlasu*, s. 23.
- 12 SOČUFKA, F.: Rok 1989 v médiách Vatikánu, s. 29.
- 13 SOČUFKA, F.: *Diakonia slova v slovenskom vysielaní Vatikánskeho rozhlasu*, s. 30.
- 14 Tamže, s. 11.
- 15 Štefan Senčík, SJ (1920 – 2001), do rehole jezuitov vstúpil v roku 1938, začal študovať filozofiu na Slovensku, ale od roku 1947 pokračoval v štúdiách teológie v holandskom Maastrichte a aj v dôsledku nástupu komunizmu sa už na Slovensko nevrátil a pôsobil na Západe. Za kňaza bol vysvätený v roku 1950, následne pôsobil ako misonár v austrálskom Sydney. V rokoch 1957 – 1963 pôsobil po prvýkrát v slovenskej redakcii Vatikánskeho rozhlasu, následne odišiel medzi slovenských jezuitov do Kanady. V 70. rokoch bol provinciálnym predstaveným slovenských jezuitov v zahraničí. V rokoch 1984 – 1990 pôsobil ako vedúci slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu. Po roku 1990 sa vrátil na Slovensko. Je autorom desiatok kníh a štúdií a výraznou mierou sa zaslúžil o vydávanie slovenskej emigrantskej tlače na Západe.
- 16 Jozef Král (1938), katolícky kňaz a prelát, dlhoročný pracovník slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu.
- 17 Ladislav Pudiš (1924 – 2005), operný spevák. Do Talianska odišiel v roku 1945, následne tu vyštudoval a usadil sa, pôsobil ako operný umelec. Po skončení aktívnej speváckej kariéry pôsobil ako redaktor slovenskej redakcia Vatikánskeho rozhlasu, neskôr dokonca ako vedúci liturgického oddelenia.
- 18 Pavol Brzý (1942), pôvodne vyštudoval za inžiniera, emigroval v roku 1983 do Talianska, kde študoval na Pápežskej lateránskej univerzite. Za kňaza bol vysvätený v roku 1988, aktívne pôsobil na pôde Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda.
- 19 František Sočufka (1955), v 70. rokoch sa zapojil do aktivít tajnej cirkvi a spolupracoval s tajným biskupom Jánom Chryzostomom Korcom. V roku 1978 tajne vstúpil do Spoločnosti Ježišovej a v decembri 1987 ho biskup Korec tajne vysvätil za kňaza. V roku 1988 emigroval do Talianska, kde popri štúdiu spolupracoval so slovenskou redakciou Vatikánskeho rozhlasu. V rokoch 1990 – 1993 bol jej vedúcim.
- 20 Andrej Pauliny (1925 – 2005), do Talianska emigroval po barbarskej noci v roku 1950 a vyštudoval tu teológiu. Od 50. rokov pôsobil ako redaktor a spolupracovník viacerých exilových periodík vychádzajúcich v Ríme, pričom do nich prispieval najmä ilustráciami a kresbami. Zároveň pôsobil aj ako pedagóg slovenského Gymnázia Antona Bernoláka pri Slovenskom ústave svätých Cyrila a Metoda v Ríme. Popri tom bol aktívnym spolupracovníkom slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu.
- 21 Štefan Vragaš (1929), jazykovedec a katolícky kňaz. Do Talianska emigroval v roku 1965 a absolvoval štúdium teológie a filozofie. Za kňaza bol vysvätený v roku 1970 a následne pôsobil vo Viedni. Pri príležitosti jubilejného roka vydal publikáciu *Cyriľometodské dedičstvo v náboženskom, národnom a kultúrnom živote Slovákov* ako aj dielo *Život sv. Konštantína Cyrila a život sv. Metoda*.

Félix Litva (vľavo) a Ladislav Pudiš si podávajú ruky v priestoroch slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu (Zdroj: Archív Spoločnosti Ježišovej na Slovensku/M. Hudaček)

prípravách relácií a príspevkov zameraných na slovenské dejiny či jezuitu a historika Félix Litvu, ktorý pripravoval pravidelné týždenné komentáre. Vysielanie vždy začínalo pozdravom „Laudeatur Iesus Christus“, Pochválený buď Ježiš Kristus.

V období vlády ateistického komunistického režimu sa vysielanie slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu stalo dôležitým nástrojom evanjelizácie na Slovensku. Komunistický režim od začiatku vládnutia bojoval všetkými dostupnými prostriedkami proti cirkvám (najmä proti katolíckej) a veriaci, realizujúci v praxi tézu ideologického zakladateľa marxizmu Karla Marxa o náboženstve ako ópiu ľudstva. V 80. rokoch boli nástrojom tohto boja najmä všetkými štátnymi a straníckymi orgánmi šírená ateizácia spoloč-

nosti, spoločenské diskriminovanie a priame perzekúcie (vyhadzovanie z práce, politické procesy, neobjasnené vraždy kňazov) s cieľom zstrašiť masy veriacich. Normalizačný komunistický režim považoval v rámci svojho boja proti náboženstvu vatikánsky rozhlas za svojho ideologického nepriateľa rovnako, ako zaň považoval západné rozhlasové stanice *Rádio Slobodná Európa* a *Hlas Ameriky*. Napokon, aj rozhlasové vysielanie sa stalo jedným z bojísk studenej vojny a „boje“ na tomto fronte boli veľmi intenzívne. V rámci propagandistickej vojny považovali komunisti Vatikán za „centrum najreakčnejšieho západného imperializmu.“²² Jedným z prostriedkov vojny v étery sa stalo rušenie rozhlasového vysielania, ktoré sa týkalo všetkých západných rozhlaso-

vých staníc a výrazne sťažovalo ich príjem. Nebol to však jediný prostriedok boja komunistického režimu proti vysielaniu rozhlasových staníc. Tým druhým boli aktivity Štátnej bezpečnosti, ktorá sa dlhodobo usilovala o ich infiltráciu svojimi tajnými spolupracovníkmi. Aj v prípade slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu možno konštatovať, že toto dlhodobé úsilie bolo úspešné.²³ Komunistický režim bol veľmi citlivý na svoju medzinárodnú povest a vlastný ideologický monopol voči domácemu obyvateľstvu, preto sa nesmierne obával náboženskej činnosti a politických aktivít Slovákov v zahraničí, aj preto, lebo ich nemohol kontrolovať a ovládať. Slovenské vysielanie Vatikánskeho rozhlasu bolo v tomto smere osobitne nebezpečné, pretože sa netajilo kritikou normalizačného režimu²⁴ a jeho počúvanosť medzi veriacimi bola pomerne vysoká, nehovoriac o tom, že záznamy jeho vysielania sa v nejednom prípade šíрили medzi veriacimi aj vo forme samizdatov.²⁵ To však len potvrdzuje, že v období studenej vojny sa aj náboženské vysielanie stalo súčasťou ideologickej vojny medzi Západom a Východom, a osobitne to platilo v 80. rokoch. Zároveň netreba zabúdať, že slovenské vysielanie Vatikánskeho rozhlasu prebiehalo nielen v kontexte súperenia veľmocí v rámci studenej vojny, ale aj v rámci vatikánskej Ostpolitik, ktorej cieľom bolo z pohľadu Svätej stolice zlepšiť postavenie katolíckej cirkvi v štátoch za Železnou oponou. Práve v Československu dosiahla Ostpolitik bezpochyby svoje najslabšie úspechy.²⁶ V rámci tejto politiky musela Svätá stolica urobiť nejdenné ústupok, v prípade Československa

22 HRABOVEC, E.: The Vatican Ostpolitik and Czechoslovakia. National Aspects of the Political-Ecclesiastical Negotiations. In: FEJÉRDY, A. (ed.): *The Vatican „Ostpolitik“ 1958-1978. Responsibility and Witness during John XXIII and Paul VI.* Roma 2016, s. 211.

23 Aktivity ŠtB sa týkali nielen slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu, ale celej slovenskej katolíckej emigrácie v Ríme, v širšom zmysle potom prakticky všetkých aktívnych Slovákov pôsobiach v zahraničí.

24 HRABOVEC, E.: *The Vatican Ostpolitik and Czechoslovakia*, s. 229.

25 Jedným z vydavateľov, ktorý ich rozširoval, bol Ivan Polanský z Dubnice, súdený vo veľkom politickom procese v roku 1988.

26 K vatikánskej Ostpolitik voči Československu pozri HRABOVEC, E.: *The Vatican Ostpolitik and Czechoslovakia*, s. 211 – 237;

najmä voči aktivitám slovenskej katolíckej emigrácie v Ríme. Ústupky sa dotýkali aj vysielania Vatikánskeho rozhlasu. Počas rozhovoru medzi sovietskym veľvyslancom v Taliansku a štátnym sekretárom Svätej stolice kardinálom Agostinom Casarolim koncom 70. rokov, Casaroli odpovedal na znepokojenie sovietskeho diplomata ohľadom vysielania Vatikánskeho rozhlasu slovami: „Vy samozrejme neviete, čo by Vatikánsky rozhlas rád povedal, ale nepovedal.“²⁷ Pri hodnotení slovenského vysielania však treba brať do úvahy všetky vyššie uvedené faktory.

Na základe analýzy vysielaných programov by sme mohli identifikovať niekoľko tematických okruhov, na ktoré bolo vysielanie zamerané a podľa neho rozdeliť programovú štruktúru do nasledujúcich bodov:

1. Vystúpenia pápeža – či už jeho prejavy a modlitby na generálnych audienciách, alebo spravodajstvo z jeho zahraničných ciest, stretnutia s osobnosťami zo sveta politiky, diplomacie, kultúry, športu a pod.;
2. Novinky zo života katolíckej cirkvi po celom svete;
3. Programy orientované na duchovné náboženské vysielanie, vrátane pravidelných relácií;
4. Novinky dotýkajúce sa života a aktivít katolíckej cirkvi na Slovensku;
5. Správy o živote a aktivitách Slovákov v zahraničí.

Uvedených päť okruhov tvorilo vyváženú programovú štruktúru vysielania, ktorú by sme v nasledujúcich častiach štúdie detailnejšie analyzovali. Z nášho pohľadu sa ako najzávažnejšie javia dva posledné okruhy, ktoré výrazne zasahovali do vnútropolitickej situácie v normalizačnom Československu.

Félix Litva a Ladislav Pudiš pri vysielaní Vatikánskeho rozhlasu (Zdroj: Archív Spoločnosti Ježišovej na Slovensku/M. Hudaček)

VYSTÚPENIA PÁPEŽA

Pontifikát pápeža Jána Pavla II. sa bezpochyby veľkou mierou vďaka pápežovej duchovnej autorite zaslúžil o pád komunistických režimov v strednej a východnej Európe.²⁸ Hneď v novoročnom vysielaní priniesla slovenská redakcia príhovor Jána Pavla II. pri príležitosti 18. svetového dňa mieru, v ktorom zdôraznil vždy aktuálnu výzvu po mieri a upozornil, že „žijeme v ťažkých časoch, v ktorých nám hrozia mnohé ničivé násilie a vojny. Jestvujú mnohé nespravodlivé situácie, ktoré nevybuchujú v otvorené konflikty jedine preto, že násilie tých, čo sú pri moci je také veľké, že pozbavujú energie a možnosti, aby sa hlásili o svoje práva tí, ktorí moc nemajú. Dnes jestvujú osoby, ktorým totalitárne režimy a ideologické systémy nedovoľujú užívať základné právo, aby sami mohli rozhodovať o vlastnej budúcnosti. (...) niektoré z týchto ideológií sa premenili

priamo na akési falošné sekularistické náboženstvo, ktoré si namýšľa, že prináša spásu celému ľudstvu.“²⁹ Pápež vo svojom príhovore uviedol, že nebezpečenstvá svetovému mieru nevyplývajú len z napätia medzi Západom a Východom, ale aj medzi Severom a Juhom.

Ján Pavol II. sa stal známy ako pápež-cestovateľ, pretože venoval obrovskú pozornosť apoštolským cestám doslova po celom svete. V počte týchto ciest vysoko predstihol všetkých svojich predchodcov, ba možno napísať, že patril medzi najviac cestujúcich svetových lídrov v dejinách, keď dovedna vykonal 104 zahraničných ciest. Väčšina z nich (54) bola do európskych krajín, čo dokazuje, aký význam pripisoval Ján Pavol II. európskemu kresťanstvu.³⁰ Slovenská redakcia venovala veľkú pozornosť jeho pastoračným cestám po svete, približovala veriacim na Slovensku jeho encykli-

27 Tamže, s. 231.

28 Pozri k tomu napr. WEIGEL, G.: *Svedok nádeje. Životopis pápeža Jána Pavla II. I. a II. diel.* Bratislava 2000; Bližšie a špecifickejšie o Slovensku pozri HRABOVEC, E.: *Slovensko a Svätá stolica v kontexte Vatikánskej východnej politiky (1962 – 1989).* Bratislava 2016.

29 A SRVR, záznam z 3. 1. 1985, s. 7.

30 HRABOVEC, E.: *Slovensko a Svätá stolica v kontexte Vatikánskej východnej politiky*, s. 230.

ky a apoštolské listy. Spravodajstvo z jednotlivých apoštolských ciest, ktoré Ján Pavol II. absolvoval, bolo veľmi podrobné vrátane prehľadu jeho stretnutí, reprodukcie príhovorov a prijatia, akého sa mu dostalo od obyvateľstva. Informovali o tom, aké stretnutia a s kým absolvoval a čo bolo predmetom vzájomných rozhovorov. V nejednom prípade slovenská redakcia doplnila tieto informácie aj predstavením navštívených krajín a situácie katolíkov v týchto štátoch, najmä keď išlo o štáty, v ktorých katolíci neboli dominantným vierovyznaním. Ako príklad takéhoto prístupu môžeme uviesť v priebehu augusta veľmi dôkladné spravodajstvo o ceste pápeža po krajinách strednej Afriky.³¹

Popri tom vo vysielaní mali svoje miesto pravidelné správy z pápežových generálnych audiencií s jeho posolstvami. Pri týchto správach sa vždy spomína aj prípadná účasť Slovákov a slová, ktoré im pápež adresoval. Ako príklad môžeme uviesť generálnu audienciu z 24. júla, ktorej sa zúčastnila skupina Slovákov pod vedením misionára Antona Baníka.³² V úvode sme spomínali, že vysielanie prebiehalo v kontexte súperenia veľmocí počas studenej vojny, preto slovenská redakcia venovala pozornosť aj zahranično-politickému vývoju. Informovala napr. o stretnutí ministrov zahraničných vecí USA a Sovietskeho zväzu v Ženeve na dvojdných rokovaníach v januári 1985. Podľa komentátora sa na toto stretnutie upierali oči celého sveta, nakoľko na ňom išlo o veľ-

kú vec: o mier na svete. Komentátor pripomenul, že predchádzajúce obdobie sa nieslo v znamení „polemickeho tónu, propagandistickej kampane, výmenami hrozieb a obvinení“ medzi oboma supervelmocami. Aj pápež videl v tomto stretnutí „záblesk nádeje na obzore sveta“,³³ čo sa ukázali byť mimoriadne prorocké slová. Neskôr sa k tomuto stretnutiu vrátili v krátkom komentári, v ktorom ho označili za začiatok rozmrazenia vzťahov medzi dvoma blokmi v Európe.³⁴ Komentátor v tejto súvislosti pripomenul pápežov príhovor zástupcom diplomatického zboru pri Svätej stolici, pričom zdôraznil „možnosť cirkvi stať sa sprostredkovateľom medzi ľuďmi rozličných ideologických tendencií v dnešnom svete.“³⁵

Neskôr priniesla slovenská redakcia zmienku o návšteve sovietskeho ministra zahraničných vecí Andreja Gromyka u Jána Pavla II., pričom o tejto návšteve vatikánske médiá referovali len skromne. Aj táto návšteva znamenala, že Gorbačov napriek odporu v sovietskom vedení opatrne obnovoval kontakty so Svätou stolicou, ktoré vyvrcholili nastolením riadnych diplomatických stykov ku koncu roka 1989.³⁶ Komentátor konštatoval, že z týchto rozhovorov ťažko možno na niečo konkrétne usudzovať, iba ak na nastolenie závažných otázok. Nie je však hmatateľný dôvod myslieť si, že po tomto stretnutí sa zlepšilo postavenie katolíkov v Sovietskom zväze.³⁷ V máji informovali o súkromnej audiencii manželky amerického preziden-

ta Ronalda Reagana Nancy Reaganovej u pápeža, ktorý jej poďakoval za pomoc drogovým závislým a po audiencii sa stretol aj s americkým vyslancom.³⁸ Koncom júla vysielali o stretnutí predstaviteľov európskych štátov, Sv. stolice, USA a Kanady v Helsinkách, kde si pripomenuli 10. výročie od podpísania Záverečného aktu konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe. Komentátor pripomenul, že Svätá stolica prispela do záverov konferencie návrhom o rešpektovaní slobody náboženského vyznania, čo malo osobitný význam pre Slovensko. Skonštatoval, že „spôčiatku sa dosiahlo niekoľko pozitívnych výsledkov. Avšak zostávajú ešte – zvlášť na poli ľudských práv – mnohé očakávania a túžby, ktorých uskutočnenie je želateľné a možné. Preto sa netreba čudovať, že sú i tí, ktorí sú sklamaní.“³⁹ Svätá stolica od začiatku podporovala helsinský proces obrany ľudských práv a náboženských slobôd.⁴⁰

Treba tiež uviesť, že politika Svätej stolice a Jána Pavla II. sledovala jeho víziu Európy: líniu zjednotenej Európy, čo v čase rozdelenia kontinentu Železnou oponou ťažko chápali aj mnohí západní učenci. Pápežova vízia Európy bola vybudovaná na dvoch hlavných pilieroch. Tým prvým bola Európa sformovaná kresťanstvom, ktoré dalo európskej civilizácii formu a identitu a bolo pravým zdrojom jednoty európskych národov, siahajúcej oveľa hlbšie než do obdobia jej rozdelenia. Preto aby bolo možné Európu zjednotiť a dať význam dejinám európ-

31 Pozri napr. A SRVR, záznam zo 16. 5. 1985, s. 136/4; záznam z 11. 8. 1985, s. 223/1.

32 A SRVR, záznam z 24. 7. 1985, s. 205/3.

33 A SRVR, záznam z 7. 1. 1985, s. 7/2.

34 A SRVR, záznam z 20. 1. 1985, s. 20/1.

35 Tamže.

36 Pozri publikácie zahraničných autorov, najmä RICCARDI, A.: *Il Vaticano e Mosca 1940-1990*. Bari 1992, s. 298 – 299.

37 A SRVR, záznam z 3. 3. 1985, s. 62/1. Podobné súhrny pripravoval a komentoval najčastejšie Félix Litva.

38 A SRVR, záznam z 4. 5. 1985, s. 124/1.

39 A SRVR, záznam z 31. 7. 1985, s. 212/4.

40 K postoju Svätej stolice voči helsinskému procesu pozri KUNTER, K.: *La CSCE e lechiese. Politica di distensione trapace, dirittumani e solidarietà cristiana*. In: MELLONI, A. (ed.): *Il filosotile. L'ostpolitik vaticana di Agostino Casaroli*. Bologna 2006, s. 137 – 170.

ských národov, nestačí konať podľa politickej a ekonomickej logiky, ale je potrebné znovuobjaviť kresťanské korene.⁴¹ Druhým pilierom bola skutočnosť, že slovanské národy boli vyše tisícročia integrálnou súčasťou Európy, a preto obnova jednoty kontinentu bola možná iba vtedy, ak by aj tieto (na Západe akoby zabudnuté) národy získali späť svoj hlas a ich duchovné bohatstvo by bolo sprístupnené celému kontinentu.⁴² Nie je bez významu, že aj nový sovietsky líder Michail Gorbačov počas svojej návštevy v Paríži v októbri 1985 spomínal podobnú víziu Európy od Atlantiku po Ural, a keď chceme zísť ešte ďalej do roku 1988, tak na túto vlnu sa napojil aj Alexander Dubček, ktorý vo svojom prejave v Bologni hovoril o jednotnom európskom dome. Do akej miery, a či vôbec boli socialistickí lídri inšpirovaní myšlienkami Jána Pavla II., bude treba ešte len preskúmať.

NOVINKY ZO ŽIVOTA KATOLÍCKEJ CIRKVI

Pri správach o daniach v katolíckej cirkvi vo svete išlo o to priblížiť prehľad najvýznamnejších udalostí, ktoré sa v katolíckej cirkvi udiali. V predchádzajúcich rokoch vysielania slovenskej redakcie patrili kvantitatívne tieto správy medzi hlavné programy slovenskej redakcie, ktorá približovala poslucháčom za železnou oponou všetky možné novinky, ku ktorým by sa inak nemohli dostať. Azda aj preto dostávali tieto správy viac priestoru najmä v 60. rokoch, pretože sa dotýkali aplikovania záverov II. vatikánskeho koncilu do praxe v jednotlivých štátoch. V priebehu 80. rokov, aj v dôsledku častých apoštolských ciest Jána Pavla II., táto rubrika mala men-

Účastníci velehradskej púte pred bazilikou (Zdroj: Archív A. Urbana)

ší priestor na vlnách slovenskej redakcie, ale pochopiteľne stále tvorila dôležitú súčasť vysielania s aktuálnymi informáciami o daniach v katolíckej cirkvi. Zároveň v rámci tejto časti bol priestor na informovanie o závažných udalostiach vo Vatikáne, ako keď sa pápež rozhodol zvolať na november a december 1985 mimoriadnu svetovú synodu biskupov pri príležitosti 20. výročia ukončenia II. vatikánskeho koncilu s cieľom „spomienky, overenia a uskutočňovania“ záverov II. vatikánskeho koncilu.⁴³

V tejto časti programovej štruktúry dostávali široký priestor správy o situácii cirkvi v komunistických štátoch strednej a východnej Európy, osobitne v Poľsku. Slovenská redakcia tak uverejnila vyhlásenie poľských biskupov vo februári 1985, ktorí sa venovali procesu s vrahmi poľského kňaza Jerzyho Popiełusz-

ka, pričom konštatovali, že tento proces vyvolal „mnohé znepokojenia (...) počas jeho priebehu bola snaha diskreditovať cirkev, jej biskupov a kňazov.“ Poukazovali aj na reakciu poľskej tlače a jej jednostranné informácie, čo vyhodnotili ako signál, že „sa začala vopred pripravená kampan“, pričom také spôsoby „neslúžia k dialógu a k spoločenskému zmierneniu“.⁴⁴ Inokedy zasa informovali, že poľská vláda zhabala vydanie denníka *L'Osservatore Romano*, v ktorom boli uverejnené pápežove slová varujúce mladých ľudí pred ideológiami nabádajúcimi k triednemu boju.⁴⁵ Priniesli mená 76 poľských katolíkov, ktorí mali byť v 80. rokoch zavraždení podobným spôsobom ako Popiełuszko, zomreli vo väzení alebo sa záhadne stratili.⁴⁶ V tejto súvislosti možno s odstupom pripomenúť, že aj normalizačný režim používal podobné praktiky voči niekto-

41 HRABOVEC, E.: *Slovensko a Svätá stolica v kontexte Vatikánskej východnej politiky*, s. 232.

42 Tamže.

43 A SRVR, záznam z 26. 1. 1986, s. 26/1.

44 A SRVR, záznam z 15. 2. 1985, s. 46/1.

45 A SRVR, záznam z 1. 3. 1985, s. 60/2.

46 A SRVR, záznam z 6. 3. 1985, s. 65/6.

rým svojim oponentom, ako o tom svedčia na Slovensku napr. prípady kňazov Jaroslava Rusnáka, Štefana Poláka či Přemysla Coufala, alebo nezávislého aktivistu Tomáša Peťtívého.

V rámci tejto rubriky informovala slovenská redakcia aj o ďalších socialistických štátoch. Zo zaujímavějších spomeňme vysielanie z 10. marca a informáciu, že v juhoslovenskom komunistickom časopise vyšla správa, podľa ktorej žalobca v procese s chorvátskym kardinálom Stepinacom označil celý proces za frašku a obvinenia proti Stepinacovi za vymyslené s cieľom oddeliť chorvátsku cirkev od Ríma. Komentátor zakončil správu konštatovaním: „Aj z tohto prípadu vidno, že pravdu možno pošliapať, alebo načas umlčať, ale ju nemožno zabiť. Pravda vždy vyjde najavo.“⁴⁷ Pripomenuli aj 10. výročie smrti významného maďarského kardinála a obeť komunistického režimu Józsefa Mindszentyho, pripomínajúc jeho ťažké životné osudy.⁴⁸

NÁBOŽENSKÉ RELÁCIE

Náboženské relácie duchovného charakteru tvorili približne jednu tretinu vysielaných programov, teda z nami vytypovaných okruhov asi najväčší objem. V rámci náboženských relácií išlo najmä o pravidelné programy, ako boli napr. „Slová na zamyslenie“, obsahujúce zamyslenia nad aktuálnymi duchovnými témami, ako napr. začiatok pôstu na Popolcovú stredu. Do tohto bodu programovej štruktúry môžeme zaradiť aj pravidelné vysielanie svätých omší v nedeľu a počas významných sviatkov, pričom súčas-

ťou omší bývala aj slovenská kázeň. Z významných sviatkov počas roku 1985 spomeňme sv. omšu 14. februára, na sviatok sv. Cyrila a Metoda, z rímskej Baziliky sv. Klimenta, ktorou pápež otvoril oslavy 1 100. výročia smrti sv. Metoda.⁴⁹ Sväté omše počas veľkých sviatkov (ako napr. Zelený štvrtok, Veľkonočná nedeľa, Polnočná omša) vysielala slovenská redakcia Vatikánskeho rozhlasu v priamom prenose z Ríma, pričom ich súčasťou bol aj slovenský komentár alebo aspoň slovenský preklad kázne. Okrem svätých omší so slovenskou kázňou vysielala slovenská redakcia pravidelne aj modlitby svätého ruženca.

Veľká pozornosť bola venovaná reláciám pre mládež. Slovenská redakcia nielen že vysielala pravidelné príhovory pápeža k mladým, ale sama vysielala raz do týždňa pravidelný program o náboženskej výchove v rodinách. Zároveň mladým približovali osudy kresťanov trpiacich za svoju vieru, ako bol napr. príbeh kubánskeho disidenta Jorge Velsa, dlhoročného politického väzňa Castrovho režimu, v relácii uvedenej ako „Veľký Kristov svedok dnešných čias,“ nakoľko sa pre Velsa stala viera jediným spôsobom, ako prežiť útrapy dlhoročného väzenia.⁵⁰ Spôsob, akým opisoval represie režimu na Kube, museli pripomenúť represie, ktoré sa na Slovensku diali osobitne v 50. rokoch. Neskôr v podobnej relácii priblížili mladým poslucháčom osudy argentínskeho kresťana Artura Zattiho zo začiatku 20. storočia.⁵¹

Náboženské programy sa venovali aj historickým udalostiam súvisiacim s cirkevnými dejinami Sloven-

ska. Ako príklad môžeme uviesť relácie venované 60. výročiu príchodu saleziánov na Slovensko vrátane zhodnotenia ich úsilia, či spomienku na výročie „barbarskej noci“ likvidácie reholí v roku 1950.⁵² Medzi historické témy patrilo aj vysielanie o 350. výročí založenia Trnavskej univerzity vrátane predstavenia jej najvýznamnejších osobností, publikácií, spôsobu a rozsahu výučby, ako aj celkového zhodnotenia jej historického významu pre slovenské dejiny a vplyvu na súdobú vzdelanosť na slovenskom území. Tomuto významnému výročiu sa slovenská redakcia venovala dokonca v dvoch programoch 2. a 9. mája 1985.⁵³ 29. júla priniesla slovenská redakcia vysielanie venované 25. výročiu smrti biskupa Pavla Gojdiča, vrátane spomienky jedného z jeho spoluväzňov.⁵⁴ 4. augusta odvysielali rozsiahly materiál o biskupovi Jánovi Vojtaššákovi pri príležitosti 20. výročia jeho smrti, ktorý komentátor uviedol slovami: „Naše mladšie generácie na Slovensku vedia málo o biskupovi Vojtaššákovi, a ak aj niečo o ňom počuli, tak to bolo iba zo skresleného marxistického hľadiska, podľa ktorého bol biskup Vojtaššák ‚zradcom a zločincou‘.“ V príspevku zdôraznili nielen jeho starostlivosť o veriacich, veľkú obetavosť a štedrosť či slovenské vlastenectvo, ale aj jeho utrpenie v komunistických väzniciach.⁵⁵

SITUÁCIA KATOLICKEJ CIRKVI NA SLOVENSKU

Už bolo spomenuté, že normalizačný komunistický režim prenasledoval cirkev a veriacich na Slovensku a snažil sa všemožnými prostried-

47 A SRVR, záznam z 10. 3. 1985, s. 69/6.

48 A SRVR, záznam z 5. 5. 1985, s. 125/6.

49 A SRVR, záznam z 13. 2. 1985, bez čísla strán.

50 A SRVR, záznam z 5. 3. 1985, vložený text, s. 1 – 4.

51 A SRVR, záznam z augusta 1985.

52 A SRVR, záznam z 10. 2. 1985.

53 A SRVR, záznam z 2. 5. 1985, s. 122/1.

54 A SRVR, záznam z 29. 7. 1985, s. 210/1.

55 A SRVR, záznam z 4. 8. 1985, bez čísla strany.

Velehradskej púte sa zúčastnili najmä mladí ľudia (Zdroj: Archív A. Urbana)

kami o štátom riadenú ateizáciu spoločnosti. Pochopiteľne, cirkev a veriaci sa tomuto tlaku všemožne bránili, a jednou z reakcií bol aj postupný vznik tajnej cirkvi, ktorá sa v priebehu normalizácie stala kvalitatívne aj kvantitatívne najsilnejšou časťou slovenského disentu, schopnou zorganizovať aj verejné vystúpenia proti režimu, ako to dokázal práve rok 1985. Ten bol Jánom Pavlom II. zasvätený ako jubilejný cyrilometodský rok a slovenská redakcia venovala tomuto výročiu osobitnú pozornosť a informovala o všetkých podujatiach v Československu aj v zahraničí, ktoré s tým súviseli. Navyše pripravila pravidelný cyklus relácií nazvaný Metod 85, pripravovaný Augustínom Nádaským a venovaný misii solúnskych bratov na Veľkú Moravu,⁵⁶ či neskôr životu sv. Me-

toda.⁵⁷ V rámci tohto roku informovali o priebehu osláv 1 100. výročia úmrtia sv. Metoda, ktoré okrem svätých omší a náboženských záležitostí zahŕňovali aj vedecké konferencie, prednášky a nové publikácie.⁵⁸

V rámci cyrilometodského jubilea bolo pripravovaných viacero podujatí aj v samotnom Československu, vyvrcholenie však prišlo na júlovej púti vo Velehrade. Najvyššie stranické orgány sa usilovali dať púti mierový náter a vyzdvihnúť iba kultúrny, a nie misijný aspekt byzantskej misie na Veľkej Morave.⁵⁹ V súvislosti s týmito snahami odovysielala slovenská redakcia obsah listu kardinála Tomáška vláde, v ktorom zdôrazňoval náboženský a duchovný charakter osláv. List bol adresovaný ako protest na opatrenia proti cirkevným oslávam Metodovho jubilea. Režim

totiž, podobne ako v mnohých prípadoch v minulosti (ale aj neskôr) mobilizoval proti oslavám celý propagandistický aparát a ďalšie verejné zložky, keďže všetky takéto akcie vyhodnocoval ako protištátne.⁶⁰ Normalizačný režim sa osobitne obával tohto jubilea, nakoľko sa obával cyrilometodskej myšlienky, v ktorej cítil syntézu svojich najväčších ohrození. V oživených katolíckych aktivitách videl nebezpečenstvo pre svoj ideovo-politický monopol, v pápežových prejavoch „zasahovanie do vnútorných záležitostí Československa“, a napokon vo vnútornej spätosti náboženskej a národnej dimenzie cyrilometodského dedičstva videl nebezpečenstvo pre jednotu heterogénneho štátu.⁶¹

Na potvrdenie toho, ako sa komunistický režim pripravoval na cyrilometodské výročie, citovali vo vysielaní dokument normalizačného režimu o prípravách na nadchádzajúce oslavy sv. Cyrila a Metoda, pričom podľa tejto inštrukcie režimu „obnovujú sa u nás i v zahraničí pokusy o nové hodnotenie niektorých období našich najstarších dejín a nehistorických sa zdôrazňujú predovšetkým náboženské aspekty byzantskej misie (...)“. Inštrukcia zároveň nabádala marxistickú historickú vedu „zaujať voči nežiaducim tendenciám jasne a široko publikované stanovisko“ a vedecko-ateistickej propagande ponúkala možnosť „ofenzívne objasniť a vedecky dokumentovať skutočné fakty o Cyrilovi a Metodovi.“⁶² Ako to bývalo bežné, režim mobilizoval vlastné protiopatrenia, vrátane zorganizovania vedeckej konferencie, usporiadania výstavy, využitie prorežimnú organizáciu kňazov a pod. Aj preto komentátor konštatoval: „Príprava

56 A SRVR, záznam z 7. 2. 1985, s. 38/3.

57 A SRVR, záznam z 21. 2. 1985, s. 51/3. Túto reláciu pripravil známy slovenský historik Milan S. Ďurica.

58 A SRVR, záznam z 9. 2. 1985, s. 40/3.

59 LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 325.

60 A SRVR, záznam z 29. 3. 1985, s. 88/1.

61 HRABOVEC, E.: *Slovensko a Svätá stolica v kontexte Vatikánskej východnej politiky*, s. 288.

62 A SRVR, záznam z 21. 4. 1985, bez čísla strany.

Tabuľka č. 1. Počet veriach na púťach v 80. rokoch. Zdroj: HLINKA, A.: *Sila slabých a slabosť silných*. Bratislava 1991.

Rok	Levoča	Šaštín	Velehrad	Lutina	Gabolto
1984	150 000	50 000	—	—	—
1985	150 000	40 000	200 000	—	—
1986	150 000	50 000	—	40 000	—
1987	250 000	40 000	—	50 000	100 000
1988	280 000	60 – 70 000	—	50 – 60 000	90 – 100 000
1989	200 000	40 000	—	—	—

katolíckej cirkvi na toto jubileum je výslovné náboženská, duchovná, (...) aj napriek tomu sa jej podkladá politický cieľ.“ Uvedený dokument podľa neho preto nielen že je protiústavný, ale je aj proti Všeobecnej deklarácii ľudských práv.

Na Slovensku bolo vrcholom cyrilometodských osláv púť vo Velehrade na Morava, ktorá sa stala dôležitým prelomom v aktivitách tajnej cirkvi na Slovensku a tvrdý úder pre komunistický režim, ktorého predstavitelia boli vypísaní. Púť na Velehrade treba vnímať v kontexte dobových udalostí, pretože už od začiatku 80. rokov prichádzalo k výraznému oživeniu náboženského života a práve masová účasť veriach na púťach po celom Slovensku sa stala toho najviditeľnejším prejavom. Jeden z vedúcich predstaviteľov tajnej cirkvi Vladimír Jukl na margo aktivizácie veriach na púťach v 80. rokoch uviedol: „Približne v roku 1980 sme sa medzi aktivistami tajnej cirkvi dohodli, že budeme podporovať púte, ktoré na Slovensku majú veľkú tradíciu. Púť utvorila legálny priestor na stretnutie ľudí z malých spoločenstiev.“⁶³ Komunistický režim tieto púte na jednej strane výrazne obmedzoval, ale na druhej strane

ich aj toleroval. „Tradičné“ opatrenia komunistického režimu znamenali v praxi organizovanie „odpútavajúcich“ kultúrnych akcií, ale aj zstrašovanie, fotografovanie, filmovanie či preventívne výsluchy bezpečnostnými orgánmi.⁶⁴

Deň pred púťou predstavil na tlačovej konferencii kardinál Tomko encykliku pápeža Jána Pavla II. *Slavorum Apostoli*, vydanú pri príležitosti 1 100. výročia úmrtia sv. Metoda, ktorú charakterizoval ako „misionársku, ekumenickú, pastorálnu, kultúrnu, európsku a súčasne všeobecnú.“ V encyklike poukázal na evanjelizáciu slovanských národov ako na hlavné dielo solúnskych bratov. Zároveň ich aktivity predstavil ako vzor pre všetkých misionárov a hovoril o nich ako o skutočných predchodcoch ekumenizmu.⁶⁵ Na záver encykliky Ján Pavol II. uviedol osobitnú modlitbu, v ktorej sa modlil za „plnú náboženskú slobodu slovanských národov; aby jednotlivci i celé národy mohli bez prekážok ďalej prijímať vieru a podľa nej žiť; za slobodu svedomia – za slobodu kultu v súkromnom i verejnom živote; za slobodu žiť a vyznávať vieru.“⁶⁶

Samotná encyklika *Slavorum Apostoli* ukázala, že súčasťou pápe-

žovej európskej vízie bola aj cyrilometodská myšlienka. Jeho európskemu mysleniu dala silnú duchovnú a symbolickú dimenziu. Zároveň bola základným elementom nielen jeho náboženského a morálneho projektu, ale nepriamo aj spoločensko-politického. Jeho konečným cieľom bolo prostredníctvom znovuobjaveného duchovného a kultúrneho dedičstva kresťanstva slovanských národov obnoviť identitu a jednotu Európy.⁶⁷ Približovanie sa Jána Pavla II. k cyrilometodskému projektu prebiehalo postupne. Jeho prvým vrcholom bolo vydanie listu *Egregiae virtutis* v decembri 1980, ktorým vyhlásil svätých solúnskych bratov za spolupatrónov Európy.⁶⁸ Ján Pavol II. tým podčiarkol rovnocennosť dvoch nábožensko-kultúrnych tradícií, ktoré tvorili Európu: západnej vychádzajúcej z Ríma a odvolávajúcej sa na sv. Benedikta, a východnej, prameniacej v antickej gréckej tradícii a v evanjelizačnom diele solúnskych bratov, ktorým chcel pápež vrátiť slovanským národom ich duchovnú pamäť a pripomenúť ich často ignorovaný podiel na spoločnom európskom dedičstve.⁶⁹ Encyklika popri tom ukazuje, akú dôležitosť a aktualitu prikladal

63 LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 325.

64 Tamže.

65 A SRVR, záznam z 3. 7. 1985, s. 184/3.

66 Tamže, s. 184.

67 HRABOVEC, E.: *Slovensko a Svätá stolica v kontexte Vatikánskej východnej politiky*, s. 232 – 233.

68 Tamže, s. 234.

69 Tamže, s. 234 – 235.

Ján Pavol II. cyrilometodskému posolstvu. Bola syntézou cyrilometodského myslenia Jána Pavla II. a stala sa zhutnením jeho programu duchovno-kultúrneho obrodzenia znovuzjednotenej Európy kresťanských národov. Predstavila sv. Cyrila a Metoda ako „ideálny most medzi Východom a Západom“ a „predchodcov ekumenizmu“ a úvahy o ich diele poslúžili aj na to, aby sa vrátil k téme Európy ako rodiny kresťanských národov a zdôraznil, že slovanské národy sú integrálnou súčasťou tejto rodiny.⁷⁰

Úvod júla sa na vlnách slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu niesol v znamení blížiacej sa púte na Velehrad. 5. júla Ján Pavol II. zverejnil list, ktorým poveril štátneho sekretára kardinála Casaroliho ako svojho legáta pre cyrilometodské oslavy. V liste sa prihovoral: „Zem, v ktorej žijú dva národy, Česi a Slováci, bola svedkyňou apoštolátu sv. Cyrila a Metoda (...) Miesta, ako Velehrad, Nitra alebo Devín sú historickými svedkami ich poslania a ich života (...) Živo pociťujem dôležitosť týchto miest a srdce mi diktuje, aby som prejavil zvláštnym spôsobom svoju účasť na slávnom dni v Česko-Slovensku.“⁷¹ 6. júla informovali o príchode Casaroliho do Československa, kde ho prijal prezident Gustáv Husák. Osobné stretnutie sa uskutočnilo neskoro večer v poloprázdnych priestoroch Pražského hradu v dôvernom okruhu a malo podľa svedectiev srdečný priebeh.⁷²

Po návrate kardinála Casaroliho do Ríma slovenská redakcia priniesla jeho posolstvo kardinálovi Tomáškovi, v ktorom tlmočil veľkú radosť z účasti na Velehrade. Slovenská redakcia informovala poslucháčov aj o Casaroliho návšteve na Slovensku,

Zaplnený priestor pred bazilikou (Zdroj: Archív A. Urbana)

kde navštívil trnavského apoštolského administrátora Júliusa Gábriša a slúžil sv. omšu v trnavskom Kostole sv. Mikuláša. Následne navštívil Nitru a biskupa Pásztora, kde sa stretol aj s banskobystrickým biskupom Fernanom. Potom navštívil aj Bratislavu.⁷³

Zároveň odvysielali v nedeľu 7. júla, na sviatok sv. Metoda, sv. omšu pre slovenských a českých veriacich v Ríme, celebrovanú pápežom v Pavlovej kaplnke vo Vatikáne, koncebrovanú kardinálom Tomkom, biskupmi Hnilicom a Hrušovským a českým biskupom Jaroslavom Škarvadom.⁷⁴ V deň sviatku odvysielali aj reportáž o historickom význame sv. Cyrila a Metoda v živote slovenského národa. Samotná púť na Velehrade priniesla komunistickému režimu ťažkú porážku. Mladí

aktivisti tajnej cirkvi už večer pred oficiálnym programom pripravili náboženský program a stretnutie veriacej mládeže. Program sa konal pred bazilikou a na lúke pri bazilike, pretože samotná bazilika bola na noc zatvorená. V priebehu programu potom prítomní veriaci odmenili piskotom vystúpenie českého ministra kultúry Klusáka, ktorý vyzdvihoval akciu ako mierovú manifestáciu a hovoril o úplnej náboženskej slobode, čo prítomní prerušovali skandovaním hesiel. Celkovo sa púte zúčastnilo približne 150 – 200 000 ľudí, z toho väčšina bola zo Slovenska. Púť na Velehrade sa tak stala prvým otvoreným masovým verejným protestom proti náboženskej politike režimu po roku 1949.⁷⁵

Slovenská redakcia tiež priniesla stanoviská svetovej tlače, ktorá

70 HRABOVEC, E.: *Slovensko a Svätá stolica v kontexte Vatikánskej východnej politiky*, s. 283. Bližšia analýza encykliky pozri HRABOVEC, E.: *Slovensko a Svätá stolica v kontexte Vatikánskej východnej politiky*, s. 283 – 286.

71 A SRVR, záznam z 5. 7. 1985, s. 186/1.

72 HRABOVEC, E.: *Slovensko a Svätá stolica v kontexte Vatikánskej východnej politiky*, s. 296 – 297.

73 A SRVR, záznam z 10. 7. 1985, s. 191/4.

74 A SRVR, záznam z 7. 7. 1985, s. 188/1.

75 LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 325 – 326.

púť na Velehrade pozorne sledovala a hodnotila ju ako najväčšiu náboženskú udalosť v Česko-Slovensku od roku 1948, pričom komentátor nezabudol zdôrazniť heslá skandované pútnikmi „*My chceme pápeža*“. Tiež uviedla pápežovo stanovisko, ktorý priznal, že sa veľmi túžil zúčastniť osláv na Velehrade, ale nebolo mu to dopriate.⁷⁶ V komentári k oslavám na Velehrade konštatovala, že hoci vyvolali odozvu v cudzine, čs. vláda zamietla žiadosti o víza viacerým vysokým cirkevným hodnostárom vrátane svätého otca. „*Vládne vyhlásenie, že oslavy sú domácou a súkromnou záležitosťou krajiny, jasne ukazujú na obmedzovanie náboženskej slobody v celej republike (...) Cyrolometodské oslavy znova ukázali, ako veľa sa stráca pre dobro človeka a celých národov, ak vedúcim ľuďom viac záleží na ideologickom princípe ako na dobre ľudu a krajiny.*“⁷⁷ O udalostiach na velehradskej púti informovali neskôr aj prostredníctvom jedného z listov zo Slovenska, ktorého pisateľ sa púte priamo zúčastnil a mohol tak popísať volanie pútnikov „*Chceme pápeža*“, vypískanie ministra Klusáka či ďalšie prejavy nespokojnosti veriacich nad porušovaním náboženskej slobody.⁷⁸ Nasledovali ďalšie svedectvá o púti, väčšinou prebrané z exilových periodík. Velehradská púť však bola v priebehu roka jednoznačne hlavnou udalosťou.

25. marca odvysielala slovenská redakcia úvahu Františka Škodu,⁷⁹ pôsobiaceho na Sekretariáte pre dia-

lóg s neveriacimi vo Vatikáne, s názvom *Náboženstvo v socialistických podmienkach*. Komentátor konštatoval, že aj v socialistických štátoch je náboženstvo živé a schopné podmaniť si mladých. Uviedol, že zbožnosť sa v týchto krajinách vrátane Slovenska prejavuje v nových formách, a najmä vznikajú malé skupinky veriacich, čo sa deje napriek tomu, že sa nestavajú nové kostoly a klesá počet aktívnych kňazov. Autor úvahy na záver konštatoval: „*I keď sa môže predvídať, že následkom ateizácie veriaci budú tvoriť raz v socialistických krajinách a i na Slovensku menšinu, táto menšina bude mať pevné náboženské presvedčenie a bude nábožensky vplývať na spoločenský život svojím príkladom a svojou činnosťou.*“⁸⁰ Úvahu zakončil optimisticky (a prorocky), predpovedajúc, že ľudia sa vrátia „*od tradičnej, často zvykovej zbožnosti k očistenému a hrdinskému vyznávaniu viery.*“⁸¹ O tom, že v roku 1985 sa už v komunistických štátoch strednej a východnej Európy začínali hýbať veci, svedčí relácia z júna, ktorá je replikou rozsiahleho článku s názvom *Sú nejaké náznaky tichej náboženskej revolúcie v socialistických krajinách východnej Európy? Víťazí kresťanstvo v boji o srdcia a mysle mládeže s komunistickými režimami?* Išlo o prepis článkov talianskeho korešpondenta amerického katolíckeho týždenníka *Our Sunday Visitor*, podľa ktorého možno vo všetkých socialistických krajinách badať novú vitalitu kresťanskej viery. Autor uvádza, že ruka v ruke

s náboženskou obrodou prichádza aj obnova nacionalizmu, čo pripisoval krachu komunistického internacionalizmu. Konštatoval, že náboženstvo vo východnej Európe je životaschopné a ako príklad náboženskej obnovy dával levočské púte s veľkou účasťou mládeže na Slovensku.⁸²

S odstupom času treba oceniť predvídateľnosť tohto (nemenovaného) autora. Presne identifikoval, že najlepším dôkazom živej viery medzi mladými ľuďmi na Slovensku boli masové púte, ktoré sa od druhej polovice 80. rokov stali osobitným slovenským fenoménom a jedinečným príspevkom k hnutiu odporu proti normalizačnému režimu, ktorý si s nimi nevedel rady. Slovenská redakcia informovala pravidelne a podrobne o konaní a priebehu všetkých väčších pútí na Slovensku, v nejednom prípade vrátane protiakcií režimu. V septembri priniesla informácie o púti v Šaštíne s účasťou približne 40 000 veriacich z celého Slovenska, ktorí prišli aj s pápežskými zástavami, prevolávajúc heslá „*Nech žije svätý otec*“ či „*Chceme pápeža*“. Súčasťou správ o púťach bolo aj priblíženie ich histórie, v tomto konkrétnom prípade aj histórie šaštínskej baziliky.⁸³ V spravodajstve o šaštínskej púti komentátor vyzdvihol predovšetkým veľkú účasť mladých ľudí, hodnotiac ju ako „*jasný dôkaz, že náboženstvo je na Slovensku živou skutočnosťou.*“ Zároveň v tej súvislosti pripomenul, ako režim prenasleduje veriacich a stavia im do cesty všelijaké prekážky vrá-

76 A SRVR, záznam z 10. 7. 1985, s. 191/4.

77 Tamže.

78 A SRVR, záznam z 18. 9. 1985, s. 261/3.

79 František Škoda (1926 – 2016), katolícky kňaz, pápežský prelát, filozof a vysokoškolský pedagóg. Vyštudoval teológiu a filozofiu v Ríme (1945 – 1950), v roku 1950 tu bol vysvätený za kňaza. V 50. rokoch pôsobil ako kaplán a farský administrátor v Taliansku, získal doktorát z filozofie aj teológie. V rokoch 1957 – 1966 prednášal filozofiu v Pápežskom regionálnom seminári v Pesare v Taliansku. V rokoch 1966 – 1987 pôsobil na Sekretariáte pre dialóg s neveriacimi vo Vatikáne, a vyučoval aj kritiku marxizmu na Pápežskej Urbanovej univerzite v Ríme. V rokoch 1987 – 1990 bol vicerektorom Nepomucena.

80 A SRVR, záznam z 25. 3. 1985, s. 84/4.

81 Tamže, s. 84/5.

82 A SRVR, záznam z 10. 6. 1985, s. 161/4.

83 A SRVR, záznam z 26. 9. 1985, s. 269/5.

tane vyhadzovania zo zamestnania kvôli údajnému nesplneniu kádrových požiadaviek, spoločenského šikanovania či sledovania Štátnou bezpečnosťou. Komentátor na záver skonštatoval: „*Hrubé násilie môže udusiť vonkajšie prejavy viery, môže nastrašiť slabých, ale posilňuje vieru silných a robí ju plodnou.*“⁸⁴

Osobitnú zmienku si zasluhujú relácie, ktoré sa zaoberali prípadmi politických perzekúcií veriacich na Slovensku komunistickým režimom, ktorých sa vyskytlo v každom roku niekoľko⁸⁵ a neinak to bolo aj v roku 1985. Dňa 6. marca 1985 slovenská redakcia informovala o súdnom procese proti trom slovenským laickým aktivistom (Tomáš Konc, Alojz Gabaj a Branislav Borovský) zatknutým v decembri 1983 na poľsko-slovenskej hranici pri snahe preniesť na Slovensko z Poľska náboženskú literatúru. Po zadržaní v Poľsku boli od apríla 1984 väznení až do júla 1984 v Bratislave, kedy boli krátko prepustení, pričom študenti Konc a Borovský boli vylúčení zo školy. Samotný proces sa konal v marci 1985, pričom Gabaj a Borovský boli odsúdení na 18 mesiacov nepodmienečne a Konc na 16 mesiacov nepodmienečne. Po odvolaní im súd znížil tresty o 4 mesiace.⁸⁶ Komentátor slovenskej redakcie považoval proces za jasné porušenie náboženských slobôd a pripomenul vyhlásenie podpredsedu federálnej vlády Mateja Lúčana, podľa ktorého vláda ČSSR rešpektuje potrebu veriacich zabezpečiť si náboženskú literatúru. Na záver správy uviedol: „*Je veľký rozdiel medzi tým, čo sa o náboženskej literatúre úradne píše a hovorí a skutočnosťou, aké je.*“⁸⁷ Rozsudok nad obvinenými vyneseny v máji ko-

Účastníci púte počas jej oficiálneho programu (Zdroj: Archív A. Urbana)

mentovala nasledujúcimi slovami: „*(...) je to potlačovanie náboženstva, ďalej zastrasovanie, aby sa mladí ľudia, ktorí čoskoro pôjdu do zahraničia na dovolenky, neodvážili odísť so sebou priniesť nejakú náboženskú knihu alebo zvukovú pásku s náboženským obsahom.*“⁸⁸

Prípady troch odsúdených aktivistov tajnej cirkvi sa slovenská redakcia venovala aj po skončení procesu. V máji priniesla vyjadrenie Výboru bavorských katolíkov, ktorý ich odsúdenie nazval „*činom neľudského násilia*“. Citovali vyjadrenie predsedu tohto výboru Ludwiga Lillicha, ktorý rozsudok súdu komentoval slovami: „*Nemôžeme rozumieť, že po všetkých medzinárodných dohovorech, v ktorých aj Československo vzalo na seba povinnosť zachovávať ľud-*

ské práva, je možný takýto rozsudok. V NSR by nestačili väznice, keby sme mladých ľudí odsudzovali zato, že si zaobstarávajú knihy a kazety s náboženským obsahom.“ Komentátor slovenskej redakcie pripomenul, že násilným obmedzovaním náboženskej slobody si Československo robí vo svete veľmi zlé meno a odsúdenie takejto veci ako ilegálnej jasne poukazuje na úmysel ateistickej vlády celkom odstrániť náboženstvo zo života. Na záver reportáže dodal: „*Cudzina pozorne sleduje tieto udalosti, ktoré nie sú na česť slovenskému súdnictvu; zato sú však na česť tým katolíkom, ktorí za svoje náboženské presvedčenie vedia aj trpieť a prinášať osobné obety.*“⁸⁹ V júni slovenská redakcia informovala o znížení trestu a prepustení troch mladých ľudí

84 A SRVR, záznam z 2. 10. 1985, s. 275/3.

85 Ich prehľad pozri ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*. Bratislava 1991.

86 LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 318; viac o prípade pozri ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*. Bratislava 1991, s. 106 – 111.

87 A SRVR, záznam z 6. 3. 1985, s. 65/5.

88 A SRVR, záznam z 1. 4. 1985, bez čísla strany.

89 A SRVR, záznam z 15. 5. 1985, 135/1.

na slobodu,⁹⁰ ako aj o liste mladých katolíkov prezidentovi Husákovi so žiadosťou o milosť pre odsúdených aktivistov.⁹¹

V máji slovenská redakcia prečítala list vedúceho sekretariátu pre cirkevné veci Vladimíra Janků, v ktorom opisoval prepustenie učiteľky Jany Mičianovej z roku 1982, obviňujúcu ju, že na vyučovanie nemá dostatočnú kvalifikáciu. Komentátor prečítal z listu p. Mičianovej prezidentovi, kde opísala priebeh svojho prípadu a ako sa dostala do konfliktu s režimom potom, čo prihlásila svojho syna na náboženstvo. Spomínala, ako ju prekladali z jednej školy na druhú a jej vedúci a riaditelia počas dohovorov prízvukovali, že učiteľka nemôžu mať svoje deti prihlásené na náboženstvo.⁹² V októbri informovali aj o prípade zatknutia evanjelických aktivistov Jána Vecana a Michala Hreška, u ktorých našli náboženskú literatúru.⁹³

Poukazovanie na systematické porušovanie náboženských slobôd bolo v súlade s cieľovou politikou aktívnej podpory helsinského procesu dodržiavania ľudských práv, ktorý Svätá stolica od začiatku aktívne podporovala, a neinak tomu bolo aj v polovici 80. rokov. V súlade s týmto trendom slovenská redakcia Vatikánskeho rozhlasu odvyšielala v polovici apríla 1985 ako súčasť pravidelného týždenného prehľadu o významných cirkevných udalostiach komentár s názvom *Aj po 40 rokoch od vojny treba zachovávať ľudské práva*. Pripomenuli veľkonočný

prejav Jána Pavla II., ktorý vatikánsky *L'Osservatore Romano* uviedol titulom Ochrana ľudských práv všetkých národov je cestou k mieru.⁹⁴ Komentátor pripomenul, že 40 rokov od skončenia vojny pri pohľade na mapu sveta „nájdeme na nej ešte flaky, kde nehladia na ľudské práva, kde je mučenie dovoleným prostriedkom a kde v mene ideológií vštepujú nenávisť, kde sa hromadia zbrane v obrovských množstvách a vojny sa šíria ako povodeň“.⁹⁵ Dodal, že pre Slovákov je bolestivé, keď treba zaradiť krajinu ich pôvodu medzi „tí tmavé miesta na mape sveta, kde sa tiež šliapali, ďalej šliapu ľudské práva aj napriek slávnostnému potvrdeniu konečného aktu o týchto právach v Helsinkách.“⁹⁶

O tom, aké bizarné vedelo byť porušovanie ľudských a občianskych práv normalizačným režimom, svedčí aj smutná správa o úmrtí matky biskupa Pavla Hnilicu a zamietnutie jeho žiadosti zúčastniť sa pohrebu čs. úradmi. Tejto kauze venovala slovenská redakcia vo svojom vysielaní priestor v priebehu novembra, kedy prečítali znenie listu biskupa Hnilicu, ktorý napísal prezidentovi Husákovi s prosbou, aby mu umožnil prísť k jej smrteľnej posteli, či prípadne na pohreb. V liste mu zároveň pripomenul spoločnú skúsenosť väzňov komunistického režimu.⁹⁷

Slovenská redakcia Vatikánskeho rozhlasu okrem poukazovania na súčasné prenasledovanie veriacich v Československu pripomínala predchádzajúce perzekúcie režimu voči

cirkvám. V apríli 1985 pripomenula výročie likvidácie mužských reholí počas tzv. barbárskej noci v apríli 1950 prečítaním Vyhlásenia Generálnych predstavených pri príležitosti 35. výročia likvidácie rehoľných spoločností v Československu. Vyhlásením pripomenuli svoju povinnosť solidárnosti a znova odsúdili túto násilnú akciu. Pripomenuli 10. výročie podpisu Helsinských dohôd, ktorými sa aj Československo zaviazalo dodržiavať princíp rešpektovania práv človeka a základných slobôd, vrátane náboženskej slobody.⁹⁸ Na druhý deň priniesla slovenská redakcia autentické svedectvo z apríla 1950 o likvidácii kláštorov s cieľom pripomenúť „smutné a tragické výročie pošliapania základných ľudských práv v našej vlasti“.⁹⁹ K likvidácii reholí sa slovenská redakcia vrátila v máji uverejnením memoranda rehoľných sestier z novembra 1969, ktorým sa ohradili proti snahám režimu zlikvidovať aj ženské rehoľné rády, poukazujúc na ich prácu na poli starostlivosti o chudobných a nemocných, ako aj na reštrikcie režimu proti nim vrátane nemožnosti prijať dorast.¹⁰⁰ V júni zasa odvyšielali svedectvo slovenskej rehoľnej sestry z Kanady, ktorá poslucháčom priblížila poslanie rehoľných rádov a to, ako sa tieto rehoľníčky starali o choré a postihnuté deti.¹⁰¹

Slovenská redakcia sa snažila pokryť komplexne všetky stránky života cirkvi na Slovensku, vrátane tých menej radostných, medzi ktoré patrila v 80. rokoch existencia prorežim-

90 A SRVR, záznam z 16. 6. 1985, s. 167/8.

91 A SRVR, záznam z 18. 4. 1985, s. 108/1.

92 A SRVR, záznam z 23. 5. 1985, s. 143/4.

93 A SRVR, záznam z 23. 11. 1985, s. 327/2. Pozri aj Laureáti ceny ÚPN za rok 2014. In: *Pamäť národa*, roč. 11, 2016, č. 1, s. 95.

94 A SRVR, záznam zo 14. 4. 1985, s. 104/4.

95 Tamže, s. 104/5.

96 Tamže.

97 A SRVR, záznam z 13. 11. 1985, s. 317/5.

98 A SRVR, záznam z 10. 4. 1985, s. 100/5.

99 A SRVR, záznam z 11. 4. 1985, s. 101/1.

100 A SRVR, záznam z 8. 5. 1985, s. 128/4.

101 A SRVR, záznam z 13. 6. 1985, s. 164/1.

Velehrad 1985, zábery z púte (Zdroj: Archív A. Urbana)

ného Združenia katolíckeho duchovenstva *Pacem in terris*. 8. februára prečítali komentári *Ohlas veriacich kňazov v Česko-Slovensku v jubilejnom roku sv. Metoda*, dotýkajúci sa s režimom kolaborujúcej kňazskej organizácie *Pacem in terris*. Signatári listu konštatovali, že ich „veľmi boľí“, keď mnoho kňazov je členmi tejto od roku 1982 cirkevne zakázanej organizácie, ktorá „maskuje ateistickú diktatúru zamlčovaním útlaku náboženskej slobody, neprávom obmedzenej na minimum (...) Združenie *Pacem in terris* umlčuje každú kritiku útlaku. Nezastáva sa nespravodlivo súdených a väznených.“¹⁰² V súvislosti s touto témou odvysielali v máji list štátneho sekretára kardi-

nála Casaroliho kardinálovi Tomáškovi, v ktorom mu pripomenul, že normy o združeniach kňazov zostávajú v platnosti „a sú všetkým dobre známe“.¹⁰³ Vo vyhlásení zo 6. marca pripomenuli poslucháčom vyhlásenie Kongregácie pre duchovenstvo z 8. marca 1982 zakazujúce kňazom členstvo v niektorých hnutiach a združeniach, dotýkajúce sa aj členstva v *Pacem in terris*.¹⁰⁴

AKTIVITY ZAHRANIČNÝCH SLOVÁKOV

V tejto podkapitole treba osobitne poukázať na pápežov vzťah k cirkvi na Slovensku i k Slovákom žijúcim v zahraničí, ktorý bol bohatý na konkrétne prejavy náklonnosti, priateľ-

stva, porozumenia a blízkosti.¹⁰⁵ Slovenská redakcia preto nevynechala ani jednu udalosť, kedy Ján Pavol II. hovoril priamo o Slovensku a Slovákoch. Ako príklad môžeme uviesť reláciu, v rámci ktorej sa Svätý otec prihovril slovenským pútnikom pri príležitosti vymenovania Jozefa Tomka za kardinála.¹⁰⁶

Potvrďuje to aj vysielanie z 1. októbra 1985, kedy pápež prijal na audiencii reprezentantov Slovenského ústavu svätých Cyrila a Metoda pri príležitosti 25. výročia založenia tejto významnej inštitúcie.¹⁰⁷ Slovenská redakcia Vatikánskeho rozhlasu pripravovala pravidelne spravodajstvo o aktivitách Slovákov v zahraničí, čo sa týkalo tak komunit, ako aj jednotlivcov.

V januári 1985 informovali o smrti saleziána Štefana Faberu a pri tejto smutnej príležitosti priniesli jeho krátky životopis.¹⁰⁸ Podobne informovali o úmrtí msgr. Jozefa Kapalu, ktorý zomrel 11. apríla 1985 v Spring Valley neďaleko Chicaga.¹⁰⁹ Rovnako priniesla správu a krátky životopis aj pri úmrtí slovenského saleziána Jozefa Strečanského, ktorý zomrel 22. júna 1985 v Belgicku,¹¹⁰ či misionára saleziána Štefana Skorčíka z Dlhého Poľa, ktorý zomrel v Zaire, kde predtým pôsobil dlhých 25 rokov.¹¹¹

Osobitnú reláciu venovali pamiatke msgr. Štefana Náhaluku, prvého rektora Slovenského ústavu svätých Cyrila a Metoda v Ríme. Pri príležitosti 10. výročia jeho smrti prišiel do vysielania ako hosť biskup Dominik Hrušovský, ktorý poslucháčom predstavil Náhalukov život a pôsobe-

102 A SRVR, záznam z 8. 2. 1985, s. 38/5.

103 A SRVR, záznam z 22. 5. 1985, s. 142/4.

104 A SRVR, záznam z 6. 3. 1985, s. 65/3.

105 SOČUFKA, F.: *Diakonia slova*, s. 109.

106 Tamže, s. 113.

107 Tamže, s. 114.

108 A SRVR, záznam z 11. 1. 1985, bez čísla strany.

109 A SRVR, záznam z 15. 4. 1985, s. 105/6.

110 A SRVR, záznam z 24. 6. 1985, s. 175/5.

111 A SRVR, záznam z 22. 8. 1985, s. 234/1.

nie.¹¹² Osudy významných Slovákov vo svete však pripomínala nielen pri smutných výročiach ich úmrtí. Pripomínali aj ďalšie aktivity slovenských kňazov v zahraničí. Ich profily, životné úspechy a misie reprodukovali najmä pri významných jubileách kňazskej vysviacky, ako napr. pri 50. výročí vysviacky misionára Jozefa Figuru, rodáka zo Šenkvic.¹¹³ V júli s ním potom uviedli rozsiahly rozhovor, kde predstavil svoje misionárske pôsobiská.¹¹⁴ Slovenská redakcia si všímala aj iné významné výročia, ktoré sa netýkali priamo Slovenska.

V našej historiografii rezonuje v súvislosti s cyrilometodským výročím z pochopiteľných dôvodov najmä púť na Velehrade, ale toto výročie si veľmi dôstojne pripomenuli aj Slováci v zahraničí viacerými podujatiami v priebehu celého roku. Slovenská redakcia už od začiatku roku vysielala o tom, ako si Slováci v zahraničí plánujú pripomenúť významné cyrilometodské výročie. Ich vrcholom mali byť 7. júla celokanadské oslavy pri slovenskej gréckokatolíckej katedrále Premenenia Pána v Unionville pri Toronte pod patronátom Kanadskej biskupskej konferencie. Začiatkom marca priniesli reportáž, ako si krajanovia v Kanade pripomínali cyrilometodské výročie, konštatujúc, že práve v Kanade je viac slovenských farností zasvätených týmto svätým ako na Slovensku.¹¹⁵ 6. apríla, presne na deň 1100. výročia od smrti sv. Metoda, slovenská redakcia priniesla podrobný Metodov životopis na zá-

klade historických faktov a zhodnotenie jeho prínosu pre slovenskú kultúru.¹¹⁶ V októbri vyvrcholili cyrilometodské oslavy priamo v Ríme viacerými podujatiami. Kardinál Tomko otvoril začiatkom októbra vo Vatikánskej knižnici výstavu kódexov a vzácných staroslovanských kníh s názvom *Tri abecedy pre Slovanov*. Pápežský východný inštitút zorganizoval medzinárodný kongres na ústrednú tému *Kresťanstvo medzi Slovanmi: dedičstvo sv. Cyrila a Metoda*, ktorý otvorili spevom staroslovanského Otčenáša a na jeho zahájenie vystúpil s prejavom kardinál Tomko. Na záver podujatia vystúpil s príhovorom aj pápež, ktorý pozdravil zástupcov všetkých slovanských národov v ich rečiach.¹¹⁷

12. októbra sa konala slávnostná svätá omša v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda, celebriovaná kardinálom Tomkom. Spolu s ním ju koncelebrovali piati slovenskí biskupi v zahraničí: Dominik Hrušovský, Andrej Grutka, Pavol Hnilica, Dominik Kaľata a grécko-katolícky biskup z Toronta Michal Rusnák, ako aj ďalších približne 60 slovenských kňazov z celého sveta.¹¹⁸ Na slávnostnom zakončení roku sv. Metoda sa zišlo v Ríme približne 300 Slovákov z USA, Kanady a západnej Európy. Vyvrcholením bola slávnostná sv. omša celebriovaná Jánom Pavlom II. v svätopeterskej bazilike s účasťou približne 5 000 pútnikov zo slovanských štátov.¹¹⁹ Slovenská redakcia priblížila pápežovu homíliu, v ktorej o. i. vyzdvihol: „*Dnes my, tu zhromaždení, po 11. storočiach si*

znovu uvedomujeme veľký význam ich diela. V tomto 20. storočí, v ktorom sa Európa predstavuje ako sveta-diel, rozdelený na východný a západný blok, v tomto 20. storočí, v ktorom si uvedomujeme svoju jednotu, vyvierajúcu zo slov evanjelia – má pre nás zvláštnu dôležitosť.“¹²⁰ K vyvrcholeniu cyrilometodského roka medzi zahraničnými Slovákami treba dodať, že na svojom rímskom zasadnutí Svetový kongres Slovákov prijal deklaráciu, v ktorej vyhlásil sv. Cyrila a Metoda za patrónov Slovenska a Slovákov na celom svete, čím zdôraznil hlbokú spätosť slovenskej národnej a historickej identity s kresťanstvom a cyrilometodským dedičstvom.¹²¹

V rámci aktivít Slovákov v zahraničí slovenská redakcia informovala o nových slovenských knihách (osobitne náboženských), ktoré v zahraničí vydávali slovenské vydavateľstvá, ako napr. *Dobrá kniha* v Kanade či *Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda* v Ríme. V marci priblížili poslucháčom publikáciu Jozefa Tomka *Význam sv. Cyrila a Metoda v slovenskom katolicizme a v slovenských dejinách*, v ktorej analyzuje historickú časť pôsobenia solúnskych bratov, ako aj význam cyrilometodského dedičstva pre budúci vývoj slovenského národa.¹²² Informácie o zahraničných Slovákoch sa dotýkali skutočne širokého spektra ich aktivít. Slovenská redakcia informovala o pripravách stretnutia univerzitných profesorov so študentmi na tému *Náboženské dejiny Čechov a Slovákov*, ktoré sa malo konať pod

112 A SRVR, záznam z 4. 3. 1985, s. 63/1.

113 A SRVR, záznam z 1. 8. 1985, s. 213/1.

114 A SRVR, záznam z 2. 7. 1985, s. 183/1.

115 A SRVR, záznam z 2. 3. 1985, s. 61/3.

116 A SRVR, záznam z 6. 4. 1985, s. 96/4.

117 A SRVR, záznam z 12. 10. 1985, s. 285/3.

118 Tamže, s. 285/1.

119 A SRVR, záznam z 13. 10. 1985, s. 286/1.

120 Tamže, homília sv. otca, s. 2.

121 HRABOVEC, E.: *Slovensko a Svätá stolica v kontexte Vatikánskej východnej politiky*, s. 301.

122 A SRVR, záznam z 11. 3. 1985, s. 70/3.

predsedníctvom kardinála Tomka a vystúpiť s prednáškami na ňom mali popredné osobnosti slovenského exilu ako Milan Ďurica, Félix Litva, Anton Hlinka, Teodorik Zúbek či Imrich Kružliak.¹²³ Kardinál Tomko otvoril toto stretnutie svojou prednáškou o význame diela solúnskych bratov. Stretnutia sa zúčastnilo približne 500 mladých ľudí. Jednotlivé prednášky boli veľmi zaujímavé a v priebehu ďalších dní sa diskutovalo o otázkach ako misia sv. Vojtecha, husitské dedičstvo v Čechách, či ohlas baroka v týchto končinách.¹²⁴

Viacero Slovákov na Západe dosiahlo v období komunizmu významné postavenie vo svojich nových krajinách, a výnimkou neboli ani predstavitelia slovenskej cirkevnej emigrácie v Ríme. 24. apríla priniesla slovenská redakcia rozsiahle spravodajstvo o generálnej audiencii pápeža, počas ktorej vymenoval 28 nových kardinálov vrátane Slováka Jozefa Tomka. Komentátor slovenskej redakcie túto významnú udalosť vyhodnotil ako „vzácný dar Svätého Otca Slovákom v tomto jubilejnom cyrilometodskom roku“. Popri vymenovaní za kardinála bol Jozef Tomko poverený vedením Kongregácie pre evanjelizáciu národov. V tejto súvislosti musíme spomenúť, že Jozef Tomko patril medzi blízkych pápežových spolupracovníkov už od konca 70. rokov a Ján Pavol II. ho poveroval mnohými dôležitými úlohami.¹²⁵ V júli 1979 ho vymenoval za generálneho sekretára Svetovej biskupskej synody a vymenovanie za kardinála bolo len ďalším potvrdením, že Jozef Tomko patrí do pápežovho blízkeho okruhu, ako aj prejavom veľkej priazne a láska-

vosti, ktoré Ján Pavol II. venoval Slovákom a konkrétnym prejavom jeho snahy „*vojst do srdca každého Slováka*“, ktorú deklaroval počas Tomkovej biskupskej vysviacky 15. septembra 1979.¹²⁶

Slovenská redakcia pri tejto príležitosti pripomenula poslucháčom predchádzajúcich slovenských kardinálov, hoci sa nie všetci hlásili k svojmu slovenskému pôvodu, zároveň však boli aj takí, ktorí sa za Slovákov hlásili, čo komentátora oprávnilo uviesť, že kardinál Tomko „*má žiarivých predchodcov v slovenskej histórii*“.¹²⁷ Slovenská redakcia neskôr odvysielala podrobnú reportáž o udalosti a nezabudla zdôrazniť, že zo Slovenska mohla na túto mimoriadne významnú udalosť pricestovať iba 80-ročná matka nového kardinála.¹²⁸ Tiež uverejnila príhovor biskupa Hrušovského, ktorý si položil v tejto súvislosti otázku, či sa veriaci dočkajú radosti a plesania, alebo skôr nového radu útokov na Svätého Otca. Podľa jeho názoru „*také sú dnes znamenia čias. Nie sú to určite znamenia slobody, hoci ich niekedy možno obaľujú do falošnej pozlátky podobných výrazov*.“ Narážal tým na skutočnosť, že slovenské *Katolícke noviny* tejto udalosti nevenovali pozornosť. Podľa neho uvedené slová hovorí s bolesťou v srdci, „*ale treba ich vysloviť, aby nás budúce slovenské generácie neodsúdili, že mlčme aj vtedy, keď krivdy na národe kričia do nebies*.“¹²⁹

Vymenovanie Jozefa Tomka za kardinála bolo mimoriadnou udalosťou, ktorá vyvolala primeranú pozornosť slovenskej redakcie. Dňa 28. mája prispôsobila celý program mimoriadnej audiencii, na ktorú Ján

Pavol II. pozval Slovákov a Slovcov z celého sveta, ktorí sa zišli v Ríme pri tejto príležitosti, na audiencii sa zúčastnilo okolo 250 Slovákov. Po príhovoroch pápeža a kardinála Tomka pápež udelil prítomným apoštolské požehnanie a vo svojom príhovore zdôraznil, že toto menovanie má osobitný význam v jubilejnom cyrilometodskom roku a úloha, ktorú kardinálovi Tomkovi zveril, je „*akoby pokračovaním poslania, ktoré mali svätí solúnski bratia*.“¹³⁰

ZÁVER

V štúdiu sme sa pokúsili zhrnúť a analyzovať na príklade jedného roka vysielanie slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu v 80. rokoch. Toto vysielanie treba vidieť v širšom súdobom kontexte vrcholiacej studenej vojny a vatikánskej Ostpolitik, ako aj vo vzťahu k udalostiam, ktoré sa odohrali v Československu. Pre diskriminovaných veriacich bolo toto vysielanie (i keď systematicky rušené) jedinečným zdrojom informácií o situácii katolíckej cirkvi doma aj vo svete, zároveň prinášalo necenzurované a komunistickou propagandou neskreslené informácie o aktivitách pápeža Jána Pavla II. a Svätej stolice. Zároveň pomáhalo narúšať cenzúru režimu a jeho monopol na informácie, čo stimulovalo nespokojnosť širokých vrstiev spoločnosti s panujúcimi pomermi. Osobitný význam v prípade informovania o perzekúciách normalizačného režimu, kedy bolo pre prenasledovaných nielen zdrojom významnej morálnej podpory, ale v nejednom prípade medializovanie prípadu pomohlo k zmierneniu postihu.

Z pohľadu historika predstavu-

123 A SRVR, záznam z 4. 5. 1985, s. 124/2.

124 A SRVR, záznam z 21. 9. 1985, s. 264/2.

125 HRABOVEC, E.: *Slovensko a Svätá stolica v kontexte Vatikánskej východnej politiky*, s. 242 – 243.

126 Tamže, s. 245.

127 A SRVR, záznam z 29. 4. 1985, s. 119/1.

128 A SRVR, záznam z 25. 5. 1985, s. 145/4.

129 A SRVR, záznam z 26. 5. 1985, s. 1 prejavu.

130 A SRVR, záznam z 28. 5. 1985, s. 148/1.

jú záznamy slovenského vysielania veľmi cenný prameň pre poznanie perzekúcií voči cirkvi a diskriminácie veriacich v bývalom Československu. Navyše ide o prameň, ktorý na rozdiel od archívnych materiálov vyprodukovaných režimom (či už z proveniencie ŠtB alebo „cirkevných tajomníkov“) nie je poznačený ideologickým jazykom a komunistickou propagandou. Zo žurnalistického hľadiska si všetci pracovníci a spolupracovníci slovenskej redakcie zaslúžia najvyššie uznanie za profesionálnu prácu, ktorú odvá-

dzali. Nielenže dokázali realizovať každodenné vysielanie, ale naplnili ho aj vysokou kvalitou jednotlivých programov a šírkou záberu vysielaných informácií. Z pohľadu historika je cennou spoľahlivosť správ, ktoré slovenská redakcia vysielala. Poukazuje tak nielen na profesionalitu pracovníkov, ale aj na veľmi dobré zdroje, ktorými disponovali. Aj preto možno napísať, že počas existencie komunistického režimu na Slovensku predstavovalo vysielanie slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu nielen „hlas pápeža“, ale záro-

veň aj hlas pravdy a slobody. Na záver roku 1985 predniesol jeho krátke zhodnotenie v príhovore biskup Dominik Hrušovský. Uviedol, že priebeh roku bol najviac poznačený spomienkou na 1 100. výročie smrti sv. Metoda a významom diela solúnskych bratov s presvedčením, že „*jubileum zanechá stopy v slovenskom náboženskom živote a prinesie vo svojom čase aj primerané ovocie.*“¹³¹ Prinieslo, pretože pomohlo spustiť pohyb, ktorý vyvrcholil v roku 1989 pádom komunistického režimu.

Peter Jašek • Year 1985 in Radio Vatican Slovak Desk

The author of this study has been focusing on the analyses of the Slovak Desk of Radio Vatican in 1985, the year being of a breakthrough character in the existence of the Soviet bloc from various aspects and it slowly launched the bloc erosion leading to its breakdown during the period of 1989 – 1991. Appointing Mikhail Gorbachev General Secretary of the Communist Party of the Soviet Union was a great decisive moment within the whole bloc. In case of Czechoslovakia it was a pilgrimage in Velehrad in July 1985 having an extraordinary significance as it was for the first time when the normalisation Communist regime lost an open confrontation with its own citizens, the representatives of the regime were publicly booed off. At the pilgrimage in Velehrad the Secret Church demonstrated its real power for the first time and since then it started to act on public. During the whole year the Radio Vatican Slovak Programme paid an extensive attention not only to that pilgrimage, but also to all events related to the increasing activities of Ecclesie Silenzii in former Czechoslovakia. Recordings of the broadcasting represent a unique source of information on the activities of church-goers, but also on counter measures of the Communist regime and its fight against the religion, the source that was not deformed by the Communist propaganda.

Mgr. Peter Jašek, PhD. (1983)

Vyštudoval históriu na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, kde mu bol v roku 2009 udelený titul PhD. V súčasnosti je pracovníkom Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa. Vo svojej vedeckej tvorbe sa venuje slovenským dejinám 20. storočia, najmä obdobiu 2. svetovej vojny, normalizácii, pádu komunistického režimu na Slovensku a aktivitám slovenského politického exilu. Je zostavovateľom zborníkov *20. výročie Nežnej revolúcie* (2010), *Interpretácia dokumentov ŠtB* (2011) a *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe* (2012), ako aj spoluzostavovateľom zborníka *Sviečková manifestácia I. Štúdie. Spomienky a svedectvá* (2015). Zároveň je spoluautorom odborných monografií *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989* (2012), *Slovenskí generáli 1939 – 1945* (2013) a vlastivednej monografie *Smolenice* (2011), ako aj autorom niekoľkých desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov publikovaných doma aj v zahraničí, najčastejšie v časopise *Pamäť národa*. Autorsky sa spolupodieľal na príprave viacerých výstav zameraných na moderné dejiny Slovenska, ako boli *Prísne tajné! Dejiny ŠtB na Slovensku* (2011), *Protikomunistický odboj na Slovensku* (2012), *Sviečková manifestácia 25. marca 1988* (2013) a *Pád komunistického režimu na Slovensku* (2013).

JEZUITA OSKÁR FORMÁNEK A ŠTÁTNA BEZPEČNOSŤ

PAVOL JAKUBČÍN

„Potrebovali by sme nové zoslanie Ducha Svätého, ktorý by nás vytiahol z myšacích dier a postavil na veriace nohy.“¹

Príbeh jezuitu Oskára Formánka, ktorý bol dvakrát súdený a takmer permanentne „rozpracovávaný“ Štátnou bezpečnosťou, možno do určitej miery označiť ako typický príklad existencie rehoľného kňaza v socialistickom Československu. Mnohé skutočnosti z jeho pôsobenia i z prístupu štátnych orgánov voči jeho osobe by bolo možné nájsť v desiatkach až stovkách prípadov ďalších rehoľníkov. Takmer všetci „bývalí“ rehoľníci sa v druhej polovici 20. storočia pohybovali približne v mantineloch civilného života s civilným zamestnaním, stretávaním sa so svojimi spolubratmi, v ktorom štátna moc videla zárodoky ich ilegálnej činnosti, následným pobytom vo väzniciach až po činnosti vyvíjané v rámci tajnej pastoraácie. Príbeh pátra Formánka v sebe

prirodzene nesie aj jedinečné prvky, vyplývajúce z jeho špecifického myšlienkového sveta a povahových vlastností. Do popredia vystupuje najmä jeho neúnavná snaha o otvorené žitie života viery a boj za dodržiavanie náboženskej slobody v podmienkach komunistického totalitného štátu. Jeho snaženie veľmi dobre vystihuje aj citát uvedený v podnadvise tohto článku.

Napriek tomu, že osobnosť Oskára Formánka nie je v doterajšej slovenskej historiografii úplne neznáma, vzhľadom na svoje pôsobenie by si páter Formánek určite zaslúžil pozornosti viac.² V nasledujúcom článku je okrem všeobecných životopisných reálií Oskára Formánka venovaná pozornosť najmä spôsobu, akým jeho aktivity monitorovala Štátna bezpečnosť. Vzhľadom na

to je hlavným pramenným zdrojom štúdie rozsiahly a dobre zachovaný spis³ z proveniencie Štátnej bezpečnosti, samozrejme dopĺňaný aj inými archívnymi a publikovanými zdrojmi. Osobitnými témami, ktorých sa síce dotýkam len okrajovo, avšak zaslúžili by si väčšiu pozornosť, sú dva súdne procesy, v ktorých bol Formánek súdený. Najmä súdny proces vedený pred Okresným súdom v Prešove začiatkom 80. rokov, ktorý je niekedy označovaný ako jeden z najdlhšie trvajúcich náboženských procesov v Československu, by vzhľadom na jeho rozsah a ohlas bolo potrebné spracovať samostatne. Otázkou hodnou väčšej pozornosti je tiež existencia a činnosť laického spoločenstva kresťanov, ktoré vzniklo v okolí pátra Formánka v Prešove. Spoločenstvo sa okrem prehlbovania nábo-

- 1 Z listu Oskára Formánka Stanislavovi Polčinovi, 8. 1. 1971. Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN), fond (f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti (ďalej KS ZNB) Správa Štátnej bezpečnosti (ďalej S ŠtB) Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, archívne číslo (arch. č.) 10796, KE OP/2, Vyhodnotenie z námatkovej kontroly úkonu K-3 v akcii OSKÁR O ŠtB Prešov, 17. 5. 1971.
- 2 Informácie o O. Formánkovi možno nájsť v monografii KRAPKA, E., MIKULA, V. (zost.): *Dejiny Spoločenosti Ježišovej na Slovensku*. Cambridge 1990, 526 s. Veľmi dôležitým prameňom v prípade druhého súdneho procesu s O. Formánkom je zbierka dokumentov zostavená Vladimírom Lukáčom, v ktorej sú prepísané najdôležitejšie dokumenty súvisiace so súdnym procesom: LUKÁČ, V. (zost.): *Kauza p. O. Formánek a spol v dokumentoch*. Bez miesta a času. Za poskytnutie tohto prameňa ďakujem Jánovi Šimulčíkovi. Formánkov druhý súdny proces zachytáva aj publikácia ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*. Bratislava 1990, s. 35 – 45. Stručný Formánkov životopis možno nájsť v Lexikóne katolíckych kňazských osobností Slovenska: LETZ, R.: Formánek, Oskar SJ. In: *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*, Bratislava 2000, stĺpce 354 – 355. Ten istý autor venoval osobnosti O. Formánka aj krátku štúdiu: LETZ, R.: Pohnuté osudy jezuitu Oskára Formánka. In: CORANIČ, J. (zost.): *Cirkev v dejinách kresťanstva na Slovensku*. Prešov 2014, s. 233 – 238. Viacero informácií možno nájsť aj v príspevkoch Milana HUDAČKA, publikovaných napríklad v zborníku o pôsobení jezuitov na Slovensku: HUDAČEK, M. (zost.): *Jezuiti na Slovensku v minulosti aj v súčasnosti*. Trnava 2012, 314 s.; HUDAČEK, M.: Oskár Formánek – rehoľník a biskup skrytej cirkvi. [citované 19. 2. 2016]. Dostupné na URL <<https://blog.postoj.sk/8357/oskar-formanek-reholnik-a-biskup-skrytej-cirkvi>>.
- 3 Okresné oddelenie Ministerstva vnútra (ďalej OO MV) v Považskej Bystrici zaviedlo dňa 10. 2. 1961 na osobu Oskára Formánka signálny zväzok s registračným číslom 4108. Tento bola dňa 26. 6. 1961 preregistrovaný na zväzok osobný, vedený do 19. 5. 1964. Po presťahovaní sa pátra Formánka do Prešova zaviedlo Oddelenie ŠtB Prešov dňa 21. 2. 1966 na Oskára Formánka pozorovací zväzok s reg. číslom 6740. Tento bol dňa 1. 12. 1966 preregistrovaný na zväzok osobný, s menšími prestávkami vedený až do 22. 7. 1983.

ženského života zameriavalo aj na rozmnožovanie náboženskej literatúry. Celkom osobitnou témou, hoci s presahom do oblasti teológie, je aj Formánkova činnosť ako teológa a prekladateľa liturgických textov.

MLADÝ JEZUITA

Oskár Formánek sa narodil 7. septembra 1915 v Lysej pod Makytou, okres Púchov, ako najstarší z jedenástich detí. Jeho otec sa volal Rudolf Formánek, matka Veronika, rodená Janíčková. Prvých päť tried ľudovej školy navštevoval v Lysej pod Makytou. Následne od roku 1926 študoval na gymnáziu v Trenčíne a v tomto období býval u svojho strýka a menovca Oskára Formánka, ktorý bol učiteľom v Nosiciach. Ten mladého Oskára podporoval aj finančne. Keď strýko zomrel, istý čas ho v štúdiu podporoval otec. Keď mu však otec už nemohol viac pomáhať, doučoval Oskár slabších žiakov, čím si zarobil potrebné peniaze. Gymnázium v Trenčíne však neukončil, pretože bol v roku 1933 zo školy vylúčený. Dôvodom mala byť Formánkova účasť na Pribinových oslavách v Nitre a následne jeho článok zameraný proti českým profesorom vyučujúcim na škole. Po vylúčení z gymnázia vstúpil mladý Oskár 29. januára 1934 v Ružomberku do Spoločnosti Ježišovej. Dva roky bol v noviciáte a v júni 1936 ukončil aj stredoškolské štúdium maturitou na gym-

náziu v Kláštore pod Znievom. Následne bol provinciálom poslaný na ďalšie štúdium na Teologickú fakultu do rakúskeho Innsbrucku a po dvoch rokoch, začiatkom augusta 1938 na Filozofický inštitút do Záhrebu.⁴ Po návrate na Slovensko pôsobil približne od leta 1939 v Ružomberku, ako pomocný redaktor jezuitmi vydávaného mesačníka *Apoštolát*. V rámci praktickej dvojročnej služby pôsobil od októbra 1940 ako výpomocný profesor latinčiny a matematiky na biskupskom gymnáziu v Levoči.⁵

Od septembra 1942 pokračoval Oskár Formánek v štúdiu teológie na rehoľnom inštitúte v Banskej Bystrici.⁶ Zhodou okolností bol začiatkom augusta 1944 poslaný do Bratislavy, aby tu usporiadal účtovné záležitosti miestneho jezuitského gymnázia. Späť do Banskej Bystrice sa vrátil až 20. novembra toho roku, už po potlačení povstania. V Banskej Bystrici prijal Oskár Formánek dňa 25. januára 1945 z rúk biskupa Andreja Škrábika aj kňazskú vysviacku. Vzhľadom na blížiaci sa front boli vtedy biskupom za kňazov predčasne vysvätení viacerí mladí jezuiti. Okrem Formánka to boli ešte František Bednár, Benedikt Hancko, Félix Litva a Gabriel Povala. Novokňazov potom biskup Škrábik dočasne disponoval na uprázdnené fary. Formánek sa dostal do rodnej Lysej pod Makytou, kde zostal až do 5. júla

1945.⁷ Následne sa vrátil do Ružomberka, kde pokračoval v štúdiu teológie až do augusta 1946. Potom pôsobil naďalej v Ružomberku, už ako správca miestneho exercičného domu. Približne v júli 1947 bol opäť vyslaný do zahraničia, tentoraz do Belgicka, kde dokončil tretiu probáciu.⁸ Na Slovensko sa vrátil 20. augusta 1948. Od septembra 1948 pôsobil páter Formánek v Bratislave, kde vypomáhal pri práci v Ústrednej katolíckej kancelárii. Konkrétne organizoval duchovné cvičenia, rekolekcie a vyučoval náboženstvo na miestnych učňovských školách. V máji 1949 sa spolu so svojimi študentmi – učňami – zúčastnil ako brigádnik aj na výstavbe Trate mládeže. Keďže Ústredná katolícka kancelária bola po zásahu štátnej moci koncom roka 1948 zrušená, po skončení školského roku 1948/1949 sa Oskár Formánek vrátil začiatkom júla 1949 späť do Ružomberka. Pôsobil tu ako hospodár kláštora a následne ako pomocník magistra novicov.⁹ Zároveň vyučoval náboženstvo na miestnych stredných školách. Z papierenskej učňovky bol však páter Formánek už po troch odučených hodinách náboženstva prepustený. Dôvodom bolo zrejme náboženské aktivizovanie mladých učňov. Vedenie školy sa totiž o Formánkovi pôsobení vyjadrilo: „*Tento jezuita nám za jednu hodinu rozbúra to, čo my vybudujeme za celý týždeň.*“¹⁰

4 A ÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Banská Bystrica, Vyšetrovacie spisy, Oskár Formánek, arch. č. BB-V 487/8, Protokol o výpovedi s obvineným, 7. 4. 1955; Pozri tiež: HUDAČEK, M.: Oskár Formánek – rehoľník a biskup skrytej cirkvi. [citované 19. 2. 2016]. Dostupné na URL <<https://blog.postoj.sk/8357/oskar-formanek-reholnik-a-biskup-skrytej-cirkvi>>.

5 KRAPKA, E., MIKULA, V. (zost.): *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*, s. 363.

6 Podrobnejšie: NEUPAUER, F.: Činnosť Spoločnosti Ježišovej v Banskej Bystrici v prvej polovici 20. storočia. In: NAGY, I. – GRAUS, I. (zost.): *Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice. Zborník z vedeckej konferencie, ktorá sa konala v Banskej Bystrici v dňoch 27. – 28. septembra 2005 pri príležitosti 750. výročia mesta*. Zv. 2. Banská Bystrica 2006, s. 123 – 132.

7 KRAPKA, E., MIKULA, V. (zost.): *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*, s. 371.

8 Tretia probácia – posledná fáza jezuitskej formácie, ktorá trvá niekoľko mesiacov, maximálne 1 rok. Probácia má pripraviť probacionistu k zloženiu profesných sľubov, ktorými sa natrvalo začleňuje do organizmu Spoločnosti. Za ideálnych podmienok sa probácia koná v inej provincii.

9 HUDAČEK, M.: Oskár Formánek – rehoľník a biskup skrytej cirkvi. [citované 19. 2. 2016]. Dostupné na URL <<https://blog.postoj.sk/8357/oskar-formanek-reholnik-a-biskup-skrytej-cirkvi>>.

10 A ÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Banská Bystrica, Vyšetrovacie spisy, Oskár Formánek, arch. č. BB-V 487/8, Protokol o výpovedi s obvineným Oskárom Formánkom, 15. 4. 1955.

Počas „Barbarskej noci“ z 13. na 14. apríla 1950 bolo celé osadenstvo ružomerského kláštora deportované do sústreďovacieho tábora v Jasove. Tu jezuitskí novici pokračovali vo svojej duchovnej formácii, ktorú viedol magister novicov páter Rudolf Mikuš a ako sócius¹¹ mu pomáhal práve páter Formánek.¹² Odtiaľ boli 24. apríla 1950 všetci jezuiti privezení do najväčšieho sústreďovacieho tábora v Podolínci. V lete 1950 bol páter Formánek kvôli zápalu mozgových blán dlhší čas hospitalizovaný v levočskej nemocnici. Tu mu primár interného oddelenia, Jozef Pešek, dovolil slúžiť sväté omše a spondať v nemocničnej kaplnke. Formánek sa dokonca mohol voľne pohybovať po nemocnici a po mesiaci.¹³ Dňa 26. decembra 1950 však páter Formánek s pomocou známych z nemocnice ušiel.¹⁴ Tým sa začalo približne štyri a pol ročné obdobie, počas ktorého sa skrýval na rôznych miestach, zväčša v rodinách svojich známych. Istý čas sa skrýval v Ľubochni v rodine Karola Pikla a Júliusa Grantnera. Následne sa približne tri roky ukrýval v Trenčíne, v dome manželov Adamovských.¹⁵ Počas ukrývania sa Formánek snažil nadviazať prerušené styky s jezuitskými novicmi a bohoslovcami, ktorých povzbudzoval k vytrvaniu v povolani

Fotografia Oskára Formánka z vyšetrovacieho spisu z roku 1955 (Zdroj: A ÚPN)

ní a komunikoval aj s ďalšími spolu-
bratmi, ktorým sa ešte darilo ukrý-
vať. Napríklad s pátrami Jánom
Dieškom a Jurajom Bakom, ktorí sa
ukrývali v Ružomberku, ale i s do-
minikánom Piom Krivým. V úkryte
u Adamovských mal páter Formánek
aj písací stroj a rozmnožovací stroj –
cyklostyl.¹⁶ Počas skrývania sa napí-
sal niekoľko náboženských publiká-
cií (napríklad *Hľa žena* či *Podoben-
stvá Kristove*), ktoré na cyklostyle aj
rozmnožoval.

Keď sa Formánek dozvedel, že
v Ružomberku sa na neho vypytova-

li neznámi ľudia, rozhodol sa zme-
niť miesto úkrytu. Chcel sa presunúť
do okolia rodnej Lysej pod Makytou
a ukrývať sa v okolitých lesoch. Ces-
tou do Lysej ho však 3. apríla 1955
zadržali v obci Hrabovka.¹⁷

V rámci ďalšej vlny prenasledo-
vania jezuitov prišlo v lete a na je-
seň 1955 k zatknutiu viacerých čle-
nov rehole. Boli medzi nimi naprí-
klad Rudolf Mikuš (provinciál jezui-
tov v rokoch 1934 – 1942), vtedaj-
ší provinciál Ján Srna (provinciálom
bol v rokoch 1946 – 1977), zástupca
provinciála Matej Marko, Klement

11 Sócius – v Spoločnosti Ježišovej je to asistent alebo pomocník.

12 PETRÍK, V.: *Posledná vila*. Trnava 1990, s. 47. Vincent Petrik podrobnejšie opisuje aj celé obdobie sústredenia v Jasove i v Podolínci.

13 LETZ, R.: *Pohnuté osudy jezuitu Oskára Formánka*, s. 237.

14 Počas liečenia v levočskej nemocnici Formánka navštevovali viacerí známi z Ľubochne. Formánek bol totiž jedným z jezuitských pátrov, ktorí približne od roku 1947 pastoračne vypomáhali v Ľubochnianskej kaplnke. Pri jednej z návštev ho informovali o tom, „že reholných kňazov majú brať do ZSSR, aby sa snažil ujsť a ukrývať sa, lebo z nemocnice má dobrú možnosť.“ Pri úteku mu pomohol Karol Pikla z Ľubochne. Piklovi pri organizácii Formánkovho úteku pomáhal mladý rímskokatolícky kňaz Ladislav Hromádka, ktorý v tom čase pôsobil ako správca farnosti Hájniky. A ÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Banská Bystrica, arch. č. BB – V 487, Protokol o výpovedi s obvineným Karolom Piklom, 3. 6. 1955.

15 S Júliusom Adamovským sa páter Formánek poznal z rokov 1940 – 1942, kedy vyučoval na gymnáziu v Levoči. Július Adamovský bol dôstojníkom Slovenskej armády a v tom čase pôsobil v Levoči.

16 Cyklostyl získal Formánek od jezuitského novica Štefana Küchela, ktorý mu ho priniesol z domu. Küchel pochádzal z Levoče a cyklostyl u nich doma ukryl pravdepodobne predstavený spišského kňazského seminára. Pred odchodom z rodiny Adamovských poslal Oskár cyklostyl svojmu bratovi Gejzovi Formánkovi do Lysej pod Makytou. Ten ho zakopal do zeme vo svojom rozostavanom dome. Po zatknutí Oskára ho Gejza odovzdal vyšetrovujúcim orgánom ŠtB. A ÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Banská Bystrica, Vyšetrovacie spisy, Oskár Formánek, arch. č. BB–V 487/8, Protokol o výpovedi s obvineným Oskárom Formánkom, 8. 4. 1955.

17 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/1, Protokol o výpovedi svedka – Gejza Formánek, 8. 4. 1955.

Korbačka, Ferdinand Takáč, ako aj dovtedy sa ukrývajúci pátri Juraj Bak, Ján Dieška a Oskár Formánek. Po rozsiahлом vyšetrovaní, v rámci ktorého bolo vypočutých takmer 70 svedkov, boli menovaní obvinení z trestných činov velezrady, vyzvedačstva a združovania proti republike. Súdny proces sa uskutočnil 24. – 27. apríla 1956 pred Najvyšším súdom v Prahe.¹⁸

Najvyšší trest, dostal provinciál Ján Srna, ktorý bol odsúdený na 12 rokov odňatia slobody. Oskár Formánek bol za údajnú velezradu, ktorej sa mal dopustiť práve svojimi aktivitami v rokoch 1951 – 1955, odsúdený na 10 rokov odňatia slobody.¹⁹ Trest nastúpil v Nápravno-pracovnom tábore (ďalej NPT) vo Valdicích pri Jičíne. Tak ako mnohí ďalší väzni tu pracoval pri brúsení skla. O pobyte vo väzení sa páter Formánek neskôr vyjadroval, že práve vtedy mal dostatok priestoru na premýšľanie o rôznych teologických otázkach.²⁰

OPÄŤ V RODNOM KRAJI

K 15. výročiu oslobodenia ČSR Sovietskou armádou rozhodlo politické byro ÚV KSČ o uskutočnení roz-

Kpt. Oldřich Višenka (Zdroj: A ÚPN)

siahlej amnestie. Motívom bola snaha propagačne prejavíť doma aj v zahraničí dobrú vôľu v prístupe k politickým väzňom a zároveň maskovať pokračujúce politické a náboženské prenasledovanie. Amnestiu vyhlásil prezident republiky Antonín Novotný 9. mája 1960. Amnestovaní boli prepúšťaní po skupinách, v dňoch 10. – 12. mája 1960.²¹ Táto amnestia sa týkala aj Oskára Formánka. Po prepustení z väzenia sa vrátil do rodnej obce, Lysá pod Makytou, kde zostal bývať v dome u svojho brata.

Zamestnal sa ako skladník vo Veľkodistribučnom podniku v Púchove, odkiaľ po niekoľkých mesiacoch prešiel do podniku Geodézie a kartografie v Púchove, kde pracoval ako úradník.

O prepustení Oskára Formánka z väzenia informovala prípisom dňa 26. mája 1960 Krajská správa Ministerstva vnútra (ďalej KS MV) v Banskej Bystrici príslušné Okresné oddelenie Ministerstva vnútra (ďalej OO MV) v Považskej Bystrici.²² Pracovníci okresného oddelenia začali o Formánkovi získavať prvé informatívne správy, obsahujúce zatiaľ len všeobecné informácie o tom, s kým sa páter stretával.²³ Už približne po pol roku, 7. februára 1961, vypracovalo OO MV v Považskej Bystrici dôvodovú správu, na základe ktorej bol na Oskára Formánka založený operatívny zväzok s krycím menom „OSKÁR“.²⁴ Operatívnym pracovníkom, ktorý sa prípadu venoval, bol v tom čase npor. Oldřich Višenka.²⁵ Dôvodom aktívnejšieho rozpracovania boli rôzne aktivity, ktoré Formánek vyvíjal. Páter začal písať kázne, ktoré dával k dispozícii niektorým diecéznym kňazom pôsobiacim v pastoraácii. Taktiež nadväzoval kontak-

- 18 LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*. In: MIKLOŠKO, F., SMOLÍKOVÁ, G., SMOLÍK, P. (zost.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I*. Prešov 2001, s. 206.
- 19 A ÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Banská Bystrica, Vyšetrovacie spisy, arch. č. BB – V 487, Rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe, 1 T 67/55. O vyšetrovaní a súdnom procese s touto skupinou jezuitov píše aj jeden z jej členov Ferdinand Takáč vo svojich spomienkach: TAKÁČ, F.: *Život ma naučil mať ľudí rád*. Trnava 2007, s. 41 – 90. Neskôr, v roku 1974, bol Oskár Formánek rehabilitovaný a finančne odškodnený.
- 20 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/1, Agentúrna správa TS APOŠTOL, 23. 10. 1961.
- 21 LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 226; Viac o amnestii: ROKOSKÝ, J.: Amnestie 1960. In: *Pamät a dejiny*, roč. 5, 2011, č. 1, s. 36 – 54.
- 22 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/1, Formánek Oskár – prepustenie z väzby na slobodu, 26. 5. 1960.
- 23 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/1, Správa, 18. 8. 1960.
- 24 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/1, Rozhodnutie o zavedení operatívneho svazku, 26. 1. 1961.
- 25 Kpt. Oldřich Višenka (1929 – 1968). Narodil sa v Starom Meste v okrese Uherské Hradiště. Vyučil sa za strojného zámočníka. Ešte ako študent odbornej učňovskej školy vstúpil v auguste 1946 do KSČ. Začiatkom 50. rokov absolvoval dvojročnú základnú vojenskú službu a následne pôsobil dva roky ako vojak z povolania s hodnosťou poručíka vo vojenskej kontrarozvedke. Do služieb ministerstva vnútra vstúpil 1. apríla 1954. Pridelený bol ku Krajskej správe Ministerstva vnútra Žilina, s presným zaradením na Okresné oddelenie Ministerstva vnútra v Považskej Bystrici vo funkcii referenta operatívy. V auguste 1955 bol povýšený do hodnosti nadporučíka a v júni 1964 do hodnosti kapitána. Jeho pôsobenie v Zbore národnej bezpečnosti ukončila po dlhšej chorobe predčasná smrť v júli 1968. „Rozpracovaním“ Oskára Formánka bol poverený v rokoch 1961 – 1965, kedy páter býval v rodnej obci Lysá pod Makytou.

ty s ďalšími spolubratmi – jezuitmi (Jánom Trnkom, Pavlom Horským, Matej Markom a ďalšími), ktorí sa vracali z väzenia, ako aj s diecéznymi kňazmi a známymi, u ktorých sa ukrýval pred zatknutím. Formánek sa tiež snažil rôznymi cestami získať zo zahraničia inak nedostupnú teologickú literatúru.

Po preverení prvotných signálov a získaní informácií vypracovalo OO MV v Považskej Bystrici 20. mája 1961 plán agentúrno–operatívneho rozpracovania a dokumentácie prípadu „OSKÁR“. V ňom sa počítalo so získaním dokumentačného materiálu o celkovej nepriateľskej činnosti Oskára Formánka a jeho následnom vzatí do väzby. Celkovo mal byť celý prípad rýchlo „realizovaný“.²⁶ V rámci aktívneho rozpracovania bolo na pátra Formánka nasadených niekoľko tajných spolupracovníkov, ktorí mali získavať informácie o jeho kontaktoch, osobách, s ktorými sa stretáva, vyvíjaných aktivitách a zámeroch. Taktiež bola zavedená účelová kontrola jeho korešpondencie a sledovanie pri cestách mimo okres Považská Bystrica.²⁷

V priebehu ďalšieho „rozpracovania“ Štátna bezpečnosť získavala ďalšie informácie o Formánkových postojoch a názoroch. Pri rôznych osobných stretnutiach sa napríklad páter vyjadroval, že je potrebné vykonávať aktivity na povzbudenie cirkvi a pracovať aktívnejšie ako doteraz. Zastával názor, že aj v súčasnej situácii sa dá pastoračne pôsobiť,

avšak je potrebné vedieť ako. Pre ŠtB bolo osobitne znepokojujúce, že Formánek na svojom pracovisku, v podniku Geodézie a kartografie v Púchove, sústredil okolo seba skupinu pracovníkov, ktorí majú záujem o hlbšie poznávanie viery, cirkvi a filozofie. Najväčšou „horliteľkou“ sa pritom stala manželka vedúceho Geodézie a kartografie v Púchove.

Po niekoľkých mesiacoch pôsobenia v geodézii a kartografii však začal mať Oskár v zamestnaní problémy a hrozilo, že bude z podniku prepustený. Vtedy sa prejavila jeho priama, nebojácna a do určitej miery až prchká povaha. Formánek totiž išiel priamo za riaditeľom podniku do Žiliny, ktorý mu potvrdil, že má byť uvoľnený z kádrových dôvodov. Riaditeľ pátrovi dôvodil, že o jeho osobu sa často zaujíma Štátna bezpečnosť a v podniku z toho nechcú mať nepríjemnosti. Po spoločnom rozhovore mu však riaditeľ prisľúbil, že ho neprepustia, ale bude presunutý na takú pozíciu, na ktorej bude musieť chodiť do terénu, a teda bude mať ťažšiu prácu.²⁸ Po návrate zo Žiliny sa však Oskár Formánek išiel sťažovať aj priamo na Okresné oddelenie Ministerstva vnútra v Považskej Bystrici, kde mu však povedali, že s jeho prepustením z práce nemajú nič dočinenia.²⁹

Napriek pôvodnému zámeru bezpečnosti prípad „OSKÁR“ rýchlo „realizovať“, zistené skutočnosti o aktivitách pátra Formánka nezakladali dostatočný dôvod na zásah vo-

či jeho osobe. Približne po troch rokoch vedenie KS MV v Banskej Bystrici v marci 1964 nakoniec rozhodlo o ukončení jeho „rozpracovania“. Dôvodom bolo, že sa nepotvrdilo podozrenie z vykonávania nepriateľskej činnosti. Kázne, ktoré páter Formánek spracovával, boli vyhodnotené ako čisto náboženské, bez závadného obsahu. Rovnako v jeho stykoch s ostatnými členmi rehole jezuitov sa nepotvrdila žiadna nepriateľská činnosť. Aktivizácia náboženského života, ktorú Formánek vykonával, nebola podľa bezpečnosti takého charakteru a rozsahu, aby za ňu mohol byť trestne stíhaný.³⁰ Pred definitívnym ukončením prípadu „OSKÁR“ však mal byť ešte s Formánkom uskutočnený osobný pohovor, pri ktorom mal byť zistený jeho postoj k bezpečnostným orgánom. Tým sa mal utvoriť priestor pre prípadnú spoluprácu.³¹

Vo februári 1964 navštívil pátra Formánka v zamestnaní referent Štátnej bezpečnosti, ktorý sa mu však predstavil ako zamestnanec okresného národného výboru (ďalej ONV). Informoval ho, že v priebehu nasledujúceho dňa by s ním potreboval hovoriť v istej úradnej záležitosti, a preto ho príde vyzdvihnúť autom. Spolu pôjdu na ONV, odkiaľ pátra po vybavení potrebných záležitostí odvezie späť do práce, prípadne aj domov do Lysej pod Makytou. Formánek sa práve v tomto období pokúšal získať štátny súhlas pre pôsobenie v pastorácii, kvôli čomu si

- 26 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/1, Plán agentúrno–opravného rozpracování a dokumentace případu OSKÁR, Považská Bystrica, 20. 5. 1961. „Realizovať“ prípad v terminológii ŠtB znamenalo smerovať k ukončeniu rozpracovania prípadu. Zväčša „realizácia“ znamenala buď začatie trestného stíhania, alebo vykonanie preventívno–výchovného opatrenia.
- 27 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, Dúvodová zpráva k založení sv. prov. signálů, 7. 2. 1961.
- 28 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/1, Agentúrna správa TS APOŠTOL, 25. 8. 1961, Agentúrna správa TS MATÚŠ, 20. 7. 1961.
- 29 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/1, Úradný záznam, 12. 7. 1961.
- 30 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/1, Vyhodnotenie osobného operatívneho zväzku OSKÁR, 17. 3. 1964.
- 31 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/1, Záznam o projednání opatření do případu OSKÁR, 22. 1. 1964.

podal aj žiadosť na príslušné cirkevné oddelenie ONV. Návštevu pracovníka z národného výboru si preto páter Formánek celkom prirodzene spájal s danou záležitosťou a s nádejou predpokladal jej kladné vybavenie.³² Na jeho veľké sklamanie sa však z pohovoru o zaradení do pastoračie na okresnom národnom výbore „vykľul“ viac ako trojhodinový pohovor na oddelení Štátnej bezpečnosti, pri ktorom musel objasňovať svoje postoje k štátnemu zriadeniu a dovtedajšiu činnosť.³³

Koncom januára 1964 zomrel v Prešove Július Adamovský, u ktorého sa Oskár Formánek ukrýval počas pobytu v Trenčíne. Ako odplatu za preukázanú pomoc chcel tentoraz páter Formánek pomôcť vdove Márii Adamovskej. Približne v máji 1965 sa preto rozhodol presťahovať do Prešova.³⁴ Za ním následne putovala aj dokumentácia k jeho osobe. OO MV v Považskej Bystrici totiž poslalo v polovici septembra 1965 dovtedy zhromaždené materiály k osobe Oskára Formánka Okresnému oddeleniu Ministerstva vnútra v Prešove.³⁵

PÔSOBENIE V PREŠOVE

V novom bydlisku sa Oskár Formánek zamestnal koncom mája 1965 v podniku Pôdohospodárske stavby Prešov na oddelení plánovania.³⁶

Kpt. Jozef Chlebec (Zdroj: A ÚPN)

O aktívneho jezuitu sa čoskoro, aj na základe informácií z OO MV v Považskej Bystrici, začalo bližšie zaujímať aj Okresné oddelenie MV v Prešove, ktoré na neho 21. februára 1966 zaviedlo najskôr pozorovací a neskôr osobný zväzok so staronovým krycím menom „OSKÁR“. Ešte v novembri 1965 bezpečnosť vykonávala aj kontrolu Formánkovej korešpondencie.³⁷ Zodpovedným operatívnym pracovníkom bol v nasledujúcich rokoch kpt. Jozef Chlebec.³⁸

V čase politického a spoločenského uvoľnenia, v máji 1968, dostal Oskár Formánek povolenie od cirkevného tajomníka ONV v Prešove, že

môže približne na dva mesiace pastoračne zastúpiť správcu farnosti Svinia, Andreja Vargu, ktorý bol práve na niekoľkomesačnom pobyte v zahraničí. Počas tohto zastupovania podporoval výstavbu nového kostola, ktorý si stavali farníci v neďalekej osade Bunde.³⁹ Popri pastoračnej práci však páter aj naďalej pracoval ako riadny zamestnanec v podniku Poľnohospodárske stavby Prešov ako plánovač. Po návrate farára Vargu do farnosti Svinia Formánek pastoračne vypomáhal vo farskom kostole v Prešove, spovedal, slúžil sv. omše. To všetko popri zamestnaní, najmä večer po návrate z práce, keďže oficiálne nemal štátny súhlas pre pôsobenie v pastoračii.⁴⁰ Ten mu Východoslovenský Krajský národný výbor v Košiciach udelil 20. septembra 1968.⁴¹ Od nového roku 1969 Oskár Formánek ukončil pracovný pomer v podniku a ďalej pracoval výlučne v pastoračii ako kaplán Farského úradu v Prešove. Okrem plnenia pastoračných povinností kaplána vyučoval aj náboženstvo na prešovských školách. Formánek bol aktívne zapojený aj do programu duchovnej obnovy, v rámci ktorého navštevoval rôzne farnosti, najmä na východnom Slovensku, s programom duchovných cvičení a prednášok na rôzne témy.⁴² V rokoch 1968 – 1969

32 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/1, Správa TS APOŠTOL, 27. 2. 1964.

33 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/1, Správa TS APOŠTOL, 5. 3. 1964.

34 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/1, Záznam ze schůzky, 14. 2. 1964.

35 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/1, Formánek Oskár, NO – odstúpenie, 16. 9. 1965.

36 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/5, Záznam, 2. 11. 1965.

37 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/2, Vyhodnotenie prípadu „OSKÁR“ za rok 1973, 20. 12. 1973.

38 Kpt. Jozef Chlebec (1919 – ?). Narodil sa v obci Lehota v okrese Nitra. Pôvodným povoláním bol roľník. Od januára 1940 do júla 1943 slúžil v Slovenskej armáde v 6. pešom pluku v Prešove. Na jeseň 1942 sa zúčastnil aj ťaženia proti ZSSR. Do služieb MV vstúpil začiatkom októbra 1945. Členom KSČ sa stal v novembri 1950. Pracoval na rôznych pozíciách, v rokoch 1964 – 1970 ako starší referent Oddelenia ŠtB Prešov. V roku 1974 odišiel do dôchodku. Svoju najvyššiu hodnosť, kapitán, dosiahol v roku 1959.

39 Archív autora. Rozhovor s Františkom Balúnom, 17. 2. 2016.

40 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/2, Korešpondencia O. Formánka, 10. 10. 1968.

41 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/2, Oskár Formánek, jezuita žijúci v Prešove – informácia k dožiadaniu, 25. 10. 1969.

42 *Katolícke noviny*, roč. 84, 29. júna 1969, číslo 26, s. 3.

vyvíjal páter Formánek činnosť aj v novovzniknutom Diele koncilovej obnovy.⁴³ V tomto období sa Oskár Formánek snažil pre potreby jezuitskej rehole nájsť a zakúpiť vhodný dom v Prešove alebo v Košiciach. So silnejúcou normalizáciou však toto úsilie nemalo šancu na úspech. Taktiež podporoval snahy veriacich usilujúcich sa o výstavbu nového kostola v Prešove na Sídlišku III. Výstavba sa nakoniec nerealizovala pre odpor krajského cirkevného tajomníka Ondreja Káčera.

Vzhľadom na postupné „konsolidovanie“ prístupu štátnej moci k cirkvi bolo len otázkou času, kedy vyvolajú Formánkove rôznorodé pastoračné aktivity reakciu príslušných orgánov štátnej správy. Ešte v októbri 1969 si Sekretariát pre veci cirkevné Ministerstva kultúry SSR vyžiadala od ONV v Prešove podrobnú správu o Formánkovej činnosti. Okresný národný výbor v zaslanej odpovedi vymenoval všetky neželateľné pátrove aktivity. Formánek údajne získal pod svoj vplyv všetkých rímskokatolíckych kaplánov v Prešove, ktorí sa riadili jeho pokynmi, viedol duchovné obnovy v rôznych farnostiach, podporoval zbieranie podpisov na petíciu za výstavbu kostola na Sídlišku III v Prešove, osobitne sa venoval pastorácii mladých, pre ktorých slúžil mládežnícke sv. omše a navyše hľadal dom vhodný

pre potreby jezuitov. Okresný národný výbor zakončil svoju správu konštatovaním, že menovaný je organizátorom náboženského života a navrhol mu odobrať štátny súhlas na výkon duchovenskej činnosti.⁴⁴

Napriek všetkým vymenovaným aktivitám prišla reakcia na návrh ONV Prešov, odobratie štátneho súhlasu, pomerne neskoro. Stalo sa tak s platnosťou od 1. augusta 1970. Až dovtedy Oskár Formánek pôsobil ako rímskokatolícky kaplán v Prešove. Na rozlúčkovej svätej omši, v roku 25. jubilea svojho kňazstva, predniesol pomerne odvážnu homíliu, v ktorej ostro vystúpil proti tzv. normalizačným praktikám komunistického režimu.⁴⁵

V nasledujúcich mesiacoch žil páter Formánek z nasporených peňazí a z intencií za slúženie súkromných sv. omší. Podľa vlastných slov mal konečne viac času na prekladateľskú činnosť. Oskár Formánek sa totiž už koncom 60. rokov zapojil aj do práce Jazykového oddelenia Slovenskej liturgickej komisie, ktorá upravovala liturgické texty v duchu záverov Druhého Vatikánskeho koncilu.⁴⁶ Najužšie spolupracoval s diecéznou liturgickou komisiou Spišskej diecézy, pod vedením spišského kapitulného vikára Jozefa Ligoša. Neskôr bol Formánek na zásah Sekretariátu pre veci cirkevné MK SSR z liturgickej komisie vyradený. S liturgickou

komisiou však spolupracoval aj naďalej, avšak súkromne.⁴⁷ V tomto období sa páter Formánek dostal aj do niekoľko rokov trvajúceho sporu so Spolkom svätého Vojtecha (ďalej SSV). Od spolku žiadal vyplatenie honoráru za preklady rôznych kníh a dokumentov. Spor sa nakoniec dostal až na súd, ktorý však Formánkovi požiadavku neuznal ako opodstatnenú, pretože medzi ním a SSV nebola uzavretá oficiálna zmluva.⁴⁸

V auguste 1972 udelil tajný biskup Felix. M. Davídek Oskárovi Formánkovi tajné biskupské svätenie. Páter Formánek sa s F. M. Davídkom poznal pravdepodobne ešte z väzenia vo Valdiciach.⁴⁹ Formánek následne udržiaval kontakty aj s tajným biskupom Fridolínom Zahradníkom. Zdá sa však, že skutočnosť pátrovho tajného biskupského svätenia unikla aj pozornosti Štátnej bezpečnosti, nakoľko v zachovaných dokumentoch z proveniencie ŠtB o nej nie je žiadna zmienka. S Davídkom udržiaval Formánek kontakty aj v nasledujúcich rokoch. V roku 1974 zoznámil Davídka s mladým kňazom, Dušanom Špinerom, ktorý v tom čase pôsobil ako kaplán v Spišskej Novej Vsi.⁵⁰

Už v priebehu roku 1972 si páter Formánek hľadal novú prácu, avšak vo viacerých podnikoch sa obávali, že zamestnanie „bývalého“ rehoľníka a kňaza mimo pastorácie im spôsobí nepríjemnosti.⁵¹ Od októbra

43 Dielo koncilovej obnovy bolo hnutie vytvorené v máji 1968, v čase prebiehajúceho politického a spoločenského uvoľnenia. Jeho hlavným cieľom bola obnova cirkvi v duchu Druhého vatikánskeho koncilu. Hnutie združovalo biskupov, kňazov i laikov. Zaniklo v období silnejúcej normalizácie. Viac pozri: VNUK, F.: *Popustené putá: Katolícka cirkev na Slovensku v období liberalizácie a nástupu normalizácie (1967 – 1971)*. Martin 2001, 299 s.

44 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/2, Oskár Formánek, jezuita žijúci v Prešove – informácia k dožiadaniu, 25. 10. 1969.

45 LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 287.

46 JAVOR, F.: Osobnosti slovenskej liturgickej komisie a jej činnosť. In: KRIVDA, A. (zost.): *Päťdesiat rokov liturgickej reformy Druhého vatikánskeho koncilu na Slovensku*. Ružomberok 2012, s. 36.

47 LETZ, R.: *Pohnuté osudy jezuitu Oskára Formánka*, s. 235.

48 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/2, Formánek Oskár, jezuita z Prešova – správa, 26. 1. 1972.

49 FIALA, P., HANUŠ, J.: *Skrytá cirkev. Felix M. Davídek a společenství Koinótés*. Brno 1999, s. 122.

50 Tamže, s. 141.

51 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/2, Záznam o vyhodnotení písomných stykov Oskára Formánka, 13. 7. 1972.

▲ **Mária Adamovská (vľavo) v roku 1978, fotografia zo sledovacej akcie**
(Zdroj: A ÚPN)

◀ **Mária Adamovská v roku 1978, fotografia zo sledovacej akcie**
(Zdroj: A ÚPN)

1972 sa mu nakoniec podarilo nájsť zamestnanie v Kovospracujúcom podniku Prešov ako skladník. Už po mesiaci však zo zamestnania odišiel z vlastného rozhodnutia. V nasledujúcich rokoch pracoval v Závodě valivých ložísk v Prešove, vo Východoslovenských žriedlach v Prešove a v Bytovom podniku v Prešove.

Začiatkom 70. rokov sa Štátna bezpečnosť o Formánka stále aktívne zaujímal. Pravidelne kontrolovala jeho korešpondenciu, vďaka čomu mala informácie o jeho kontaktoch s niektorými spolubratmi – jezuitmi, ktorí žili v zahraničí. Formánek si v tom čase vymieňal korešpondenciu z jezuitskými pátrami Stanislavom Polčinom a Vincantom Dančom, ktorí pôsobili v slovenskom vysielaní Vatikánskeho rozhla-

su. Priamo v mieste Formánkovho bydliska mala bezpečnosť spolupracovníka, ktorý pravdepodobne býval v byte susediacom s bytom pátra Formánka. ŠtB mala od neho nielen informácie o štátnych poznávacích značkách áut, na ktorých chodili ľudia navštevujúci pátra, ale aj o tom, ako dlho a v ktorom čase písal na písacom stroji.⁵² Keď sa v druhej polovici roka 1971 Oskár Formánek presťahoval do iného bytu v rámci Prešova, bezpečnosť preverovala všetkých ľudí bývajúcich v tom istom vchode. Cieľom bolo nájsť vhodného dôverníka, ktorý by, podobne ako na predchádzajúcej adrese, podrobne informoval o dianí v okolí Formánka.⁵³ Bezpečnosť taktiež plánovala zaviesť odpočúvanie jeho tele-

fónnej linky a vykonať v byte tajnú prehliadku.⁵⁴

Po siedmich rokoch bolo nakoniec v roku 1974 navrhnuté ukončenie „rozpracovania“ akcie „OSKÁR“, keďže nebola zistená taká činnosť, za ktorú by bolo možné Oskára Formánka obžalovať a trestne stíhať. Páter Formánek mal byť ešte pred ukončením „rozpracovania“ vypočutý, čo malo mať aj preventívny dopad na jeho ďalšiu činnosť.⁵⁵

AKCIA „OSKÁR“ OPĚŤ OŽÍVA

Ďalší osobný operatívny zväzok k osobe Oskára Formánka založilo Oddelenie Štátnej bezpečnosti v Prešove dňa 30. marca 1977. Návrh predložil mjr. Michal Balaník, ktorý v nasledujúcich rokoch viedol

52 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/2, Záznam číslo 7/71, 3. 8. 1971.

53 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/2, Záznam číslo 1/73, 29. 3. 1973.

54 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/2, Záznam číslo 3/73, 19. 10. 1973.

55 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/2, Vyhodnotenie prípadu „OSKÁR“ za rok 1973, 20. 12. 1973.

aj ďalšie rozpracovanie prípadu „OSKÁR“.⁵⁶

Dôvodov na opätovné aktívne rozpracovanie videla ŠtB niekoľko. Tým najzávažnejším bol list, ktorý Formánek poslal koncom februára 1977 biskupovi Jánovi Pásztorovi do Nitry.⁵⁷ List obsahoval text *Charty 77* a približne päťstranový, Formánkom vypracovaný a vlastnoručne podpísaný komentár. V ňom v 24 bodoch biskupovi vyčítal, že sa spolu s ďalšími ordinármi otvorene a verejne postavili na stranu vládnuceho režimu a odsúdili *Chartu 77*, čím sa podľa neho zosmiešnili pred veriacimi. Biskupi sa totiž 17. januára 1977 zúčastnili na novoročnom stretnutí s ministrom kultúry Miroslavom Válkom, na ktorom mu odovzdali vyhlásenie odsudzujúce *Chartu 77*.⁵⁸

Formánek biskupom taktiež vyčítal, že nevidia, alebo nechcú vidieť, že sa u nás porušujú občianske slobody a prenasleduje cirkev. V závere listu uviedol, že svojím konaním sa biskupi „už druhý raz otvorene po-

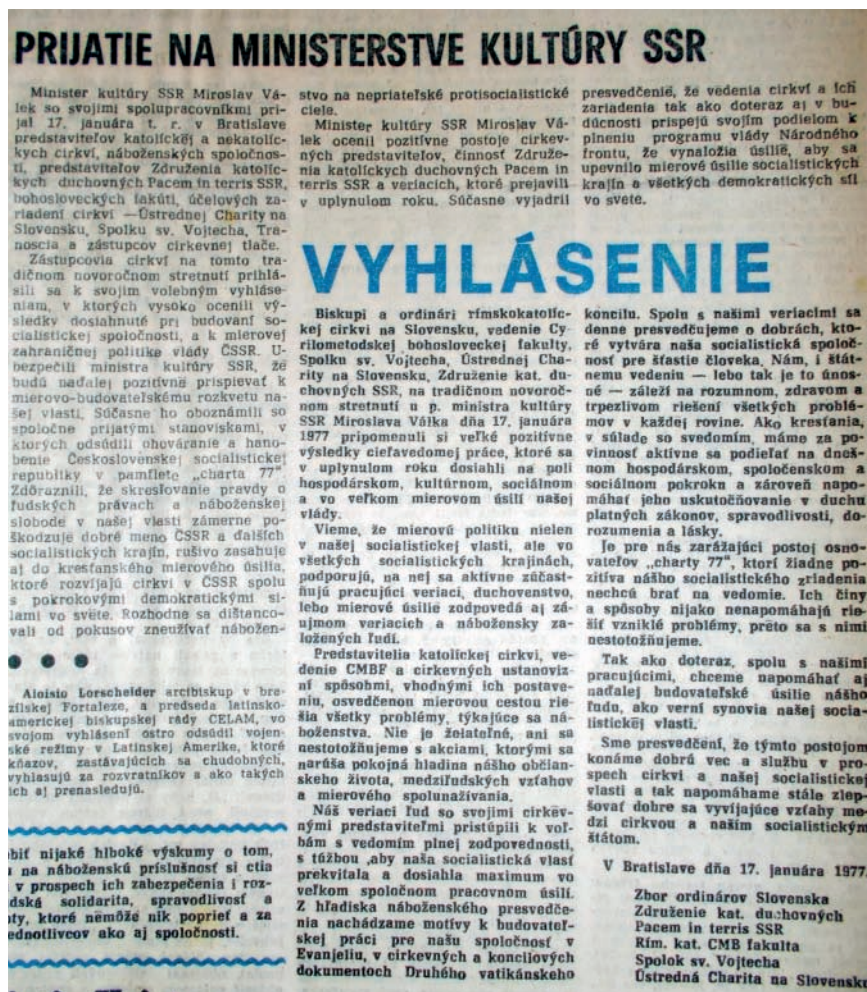
Mjr. Michal Balaník (Zdroj: A ÚPN)

stavili proti cirkvi a proti Kristovi.“ Vzhľadom na to biskupov žiadal, aby sa vzdali svojich funkcií, lebo cirkvi škodia a robia hanbu.⁵⁹ Biskup Pásztor poslal text *Charty 77* Formánkovi obratom späť, spolu s ostro ladenou odpoveďou, v ktorej ho informoval, že si nepraje, aby s ním Formá-

nek v budúcnosti korešpondoval.⁶⁰ K samotnému textu *Charty 77* sa Formánek vyjadroval, že je v kritike potlačania a znemožňovania náboženskej slobody v ČSSR pravdivá a vystihuje podstatu toho, čo sa v štáte deje.⁶¹

Vzhľadom na zistené skutočnosti vypracovalo oddelenie Štátnej bezpečnosti (ďalej O ŠtB) Prešov plán agentúrno-operatívneho rozpracovania v akcii „OSKÁR“, v ktorom boli definované sledované ciele a navrhnuté ďalšie opatrenia. Hlavným cieľom bolo podrobné zistenie okolností vypracovania komentáru k dokumentu *Charty 77*. Bezpečnosť chcela zároveň aj zistiť, či práve Formánek nie je autorom letákov zameraných proti Združeniu katolíckeho duchovenstva *Pacem in terris* (ďalej ZKD PIT), ktoré sa najmä vo Východoslovenskom kraji objavovali od roku 1975.⁶² K navrhnutým opatreniam patrilo, okrem nasmerovania viacerých tajných spolupracovníkov na osobu Formán-

- 56 Mjr. Michal Balaník (1923 – ?). Narodil sa v obci Mikulášová v okrese Bardejov. Pôvodným povoláním bol roľník a pomáhal na hospodárstve svojich rodičov. Od októbra 1943 do augusta 1944 slúžil ako vojak Slovenskej armády v pešom pluku v Poprade. Koncom júla 1945 vstúpil do KSS. Do Zboru národnej bezpečnosti bol prijatý v júli 1950 a vo funkcii strážneho pôsobil na vtedajšom Krajskom veliteľstve ŠtB v Prešove. V rokoch 1953 – 1960 zastával funkciu referenta 3. odboru a neskôr funkciu staršieho referenta oddelenia ŠtB Prešov. K 31. januáru 1981 bol zo služby uvoľnený a odišiel do dôchodku. Najvyššou hodnosťou, ktorú v rámci služby dosiahol, bola hodnosť majora v novembri 1979.
- 57 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Návrh na založenie osobného operatívneho zväzku na osobu Formánek Oskár, 30. 3. 1977.
- 58 Na stretnutí sa okrem ordinárov zúčastnili aj predstavitelia vedenia Združenia katolíckeho duchovenstva *Pacem in terris*, Bohosloveckej fakulty, Spolku svätého Vojtecha (SSV) a Ústrednej charity. PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M.: *V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1969 – 1989*. Bratislava 2004, s. 86 – 87.
- 59 Formánek sa neskôr vyjadril, že text *Charty 77* mu vhodil niekto do jeho schránky spolu s takýmto komentárom: „Pán Páter! Prosím Vás pošlite túto, CHARTU 77' našim pp. biskupom, aby si prečítali, čo odmietli a odsúdili. Nad ich počínaním sa všetci ľudia pohoršujú. Máme pastierov, ktorí vydávajú vyhlásenia o tom, čo nečítali ani nevideli a pri tom tvrdia, že to robia v súlade so svedomím a že týmto postojom konajú dobrú vec a službu cirkvi. Veriaci sa za nich hanbia a ateisti sa z nich smejú.“ A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, 016. Reakcie na *Chartu 77* v prostredí cirkvi na Slovensku možno nájsť v článku: BALUN, P.: Akcia „KNIHA“. *Charta 77 na Slovensku*. In: *Pamäť národa*, roč. 3, 2007, č. 1, s. 83 – 95.
- 60 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Oskár Formánek, rehoľný kňaz – jezuita, rozširovanie CHARTY 77 – správa, 2. 3. 1977.
- 61 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Vyhodnotenie činnosti jezuitu Formánka Oskára, 16. 3. 1977.
- 62 Združenie katolíckeho duchovenstva *Pacem in terris* bola kňazská mierová organizácia existujúca v rokoch 1971 – 1989. Nadväzovala na Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva (MHKD) z rokov 1951 – 1968. Komunistická štátna moc využívala obe organizácie na presadzovanie svojich zámerov v Katolíckej cirkvi prostredníctvom režimu lojálnych kňazov a na vyvolanie zdania slobodného pôsobenia cirkvi v štáte. Viac k akcii „PACEM“ pozri: JAKUBČÍN, P.: Združenie katolíckych duchovných *Pacem in terris* vo Východoslovenskom kraji pod ochranou Štátnej bezpečnosti. In: *Pamäť národa*, roč. 9, 2013, č. 4, s. 3 – 16.

Správa o odsúdení Charty 77 (Zdroj: Katolícke noviny)

ka, aj využitie odposluchu telefónu na jeho byte a kontroly prichádzajúcej a odchádzajúcej korešpondencie. Okrem toho mala byť v priebehu dvoch mesiacov uskutočnená aj tajná prehliadka bytu Oskára Formánka, s cieľom získať ďalšie protištátne materiály a predovšetkým odtlačky písacieho stroja, ktorý Formánek používal. Náčelník 2. odboru Správy ŠtB Košice, plk. Jozef Ba-

čala, ktorý plán schvaľoval, označil vniknutie do bytu za hlavnú úlohu.⁶³ K ďalším opatreniam, ktoré mali byť v priebehu najbližších mesiacov vykonané, patrilo využitie sledovacej skupiny, s cieľom zistiť a fotograficky zdokumentovať okruh osôb, s ktorými sa Formánek stretáva, a získanie aspoň dvoch kvalitných dôverníkov a siete aktivistov v miestach jeho bydliska, ktorí mali byť ná-

pomocní pri kontrole jeho pohybu a návštev.⁶⁴

Aby bolo možné vykonať v byte tajnú prehliadku, snažil sa kpt. Balaník nájsť spôsob, ako dostať Formánka aspoň na niekoľko hodín mimo bytu. Formánek bol totiž už v tomto období na dôchodku a z bytu odchádzal veľmi nepravidelne. S týmto cieľom navštívil Balaník v máji 1977 aj podnik, v ktorom Formánek naposledy pracoval. Bolo to Stavebné bytové družstvo v Prešove, kde kaptán jednal priamo s jeho predsedom. Ten prisľúbil, že Formánkovi v blízkej dobe zatelefonuje, prípadne napíše list, a požiada ho, aby na nejaký čas nastúpil do podniku na brigádu. Požiadavku mal zdôvodniť tak, že na úseku, kde Formánek predtým pracoval, bola v poslednej dobe zanedbaná práca a veci treba dať čím skôr do poriadku, pretože v podniku očakávajú hĺbkovú previerku. Kpt. Balaník sa taktiež snažil podnieť tajného spolupracovníka „JARO“⁶⁵, aby vylákal Formánka na spoločnú návštevu fary do Gaboltova, kde pôsobil ich spoločný známy. Treťou možnosťou, ako dosiahnuť odchod Formánka z bytu vo vopred určenom čase, bolo jeho predvolanie na niektorý z úradov. Balaník sa preto snažil zistiť na pošte, či by mohli predvolať Formánka na jednanie. V tomto prípade malo byť fiktívnym dôvodom rokovanie o nedostatku telefónnych liniek a možnom zlučovaní existujúcich liniek. Zodpovedný pracovník pošty však takúto možnosť odmietol s odôvodnením, že pokiaľ si niekto za linku riadne platí, nie je dôvod ho predvolávať.⁶⁶

Do bývalého zamestnania v stavebnom družstve Formánek nastúpil odmietol, pretože mal rôzne

63 Na titulku plánu perom napísal: „Hlavný úkol 144! Vniknutie do bytu!“ A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Plán agentúrno-operatívneho rozpracovania v akcii „OSKÁR“, 30. 3. 1977. Skratka 144 (TA-144) bol krycí názov, používaný v rokoch 1972 – 1980 pre tajnú technickú prehliadku.

64 Tamže.

65 TS JARO, reg. č. 6880, Ján Koma (1920). Pravdepodobne ide o PhDr. Jána Komu, CSc., slovenského muzeológa a etnografa. A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Agentúrne zväzky, Ján Koma, arch. č. 10442.

66 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Prípady „OSKÁR“ – poznatky, 6. 5. 1977.

- 5 -

151

dodržuju nariadenia štátnych orgánov a vyjadruje sa o nich, ako o predancoch cirkvi.

Cestou TA 144 zo dňa 8.9.1977 strana 373 v OZ sa pojednáva :

Svätý otče, odpuste, že vás obťažujem. Máte mnoho starostí s celou cirkvou, ale vypočujte hlas trpiacej cirkvi, ktorý Vám tu tlmočí. Viem, že by ste nám radi pomohli a preto sa pokúšate vyjednávania s úradníkmi čsl. štátnych orgánov pre nás získať kúsok viac slobody. Sú to polemiky nie len márne, ale priamo cirkvi škodlivé. Tak sa na nás dívame my, ktorí máme už 30 rokov životných skúseností s komunizmom. Naše poznatky nie sú iba z kníh, novín. Denne zakusujeme rozdiel medzi literou a životom. Posíme Vás, aby si diplomati sv. stolice raz uvedomili, že náš komunizmus je iný ako západný. Sv. otče chceme, aby ste postupovali z pozície viery a prozreteľnosti.

Kto ide vyjednávať s komunistami, musí dobre vedieť, že u nich je podstatný rozdiel medzi tou stratégiou, čiže generálnou líniou a taktikou. Oni sú úskostlivo verní svojej generálnej línii v každých okolnostiach, podľa potreby vedľa načas aj ustúpiť, aby nazbierali silu, okrem toho mali nepriateľa a potom mu zasádili tým väčší úder. Vaši diplomati by sa mali správať definíciou pp. Pia XI. Komunizmus je meradacium incarnatum. Táto definícia nemá sice formálne náležitosti, ale je neomýlna, životom 100 raz potvrdená na každom poli. Preto sa jej treba držať v praxi aj pri vyjednávaniach. Povedzte nám, ktorú medzinárodnú dohodu oni dodržali? Čo zachovávajú napr. z helsinskej dohody? Soľva uschol atrament na podpisoch a už naši okresní referenti, cirkevním kňazom priamo povedali, aby sa netešili, že cirkev bude mať v ČSSR viac slobody. Aj sovietske ideologické vedenie jasne vyhlásilo, že oni neustúpia od ideológie boja ani za mák. Načo teda vyjednávať a nimi? Potrebuje podporovať ich propagandu, že u nás je plná náboženská sloboda - veď ste dojednali v roku 1973 už štyroch biskupov. Akých biskupov? Oj, keby ste nám ich neboli dali!! Biskupov z rad štátnej kňazskej organizácie, ktorá bola založená na rozbiženie kňazstva a autoliquidáciu cirkvi, aby si komunisti mohli pilátorsky umývať ruky: my nič". To si však biskupi i kňazi sami likvidujú ako nepotrebné! ... Ktorého kňaza sa títo biskupi zastali, keď mu štátne úrady pre horlivosť brali súhlas, t.j., že aktivizuje náboženský život najmä medzi mládežou - alebo keď sa ohlásil proti bezpráviu? Čo sú to za arcipastieri, ktorí svojim horlivým a šikanizovaným kňazom prikazujú: "Nič nerobte! Čiňte. Musíte sa zmieriť so situáciou Čo sú to za pastieri, ktorí verejne protestujú a obviňujú z nepravdy a luhania tých kňazov a katolíkov

Odpis konceptu listu O. Formánka pre pápeža (Zdroj: A ÚPN)

zdravotné problémy a v blízkej dobe mal byť z tohto dôvodu aj hospitalizovaný v nemocnici.⁶⁷ Práve plánovaná hospitalizácia mohla byť nakoniec vhodným obdobím na vykonanie prehliadky bytu. Išlo už len o to, aby bezpečnosť včas zachytila jej termín a trvanie. Pri tom mali byť nápomocní viacerí tajní spolupracovníci, ktorí Formánka cielene navštevovali a zisťovali jeho plány.

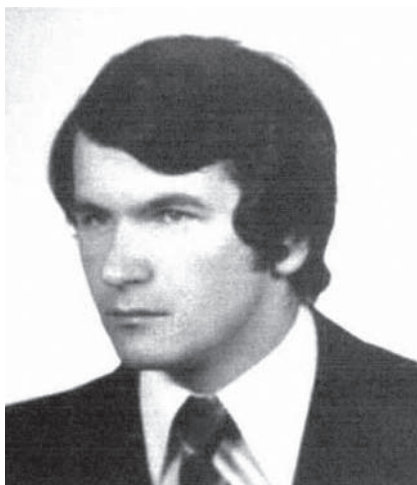
Približne od mája 1977 bolo na Formánkovom byte zavedené aj odpočúvanie telefónnej linky, vďaka čomu mohla ŠtB v oveľa väčšej miere zisťovať jeho kontakty a predvídať jeho pohyb.⁶⁸ Plánované vniknutie do bytu sa bezpečnosti podarilo uskutočniť začiatkom septembra 1977. Hlavným cieľom vniknutia však zrejme nebola prehliadka bytu, ale zavedenie odpočúvacieho zariadenia (mimo odposluchu telefónnej linky, ktorý bol zavedený už skôr). Práve od jesene 1977 totiž bezpečnosť disponovala aj prepísanými obsahmi rozhovorov uskutočnených vo Formánkovom jednoizbovom byte.⁶⁹ V priebehu inštalovania odpočúvacieho zariadenia boli pravdepodobne pri krátkej prehliadke bytu nájdené aj dva koncepty listov. Jeden z nich bol adresovaný pápežovi. Formánek ho v liste informoval najmä o škodlivosti vyjednávania, ktoré prebiehali medzi zástupcami Svätej stolice a vlády ČSSR.⁷⁰

V koncepte druhého nájdeného listu informoval neznámeho adresáta (pravdepodobne niektorého zo svojich priateľov - emigrantov) o podrobnostiach porušovania ná-

- 67 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Prípád „OSKÁR“ - poznatky, 11. 5. 1977.
- 68 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Záznam č. 1/77, 24. 5. 1977.
- 69 Ako zdroj prepisov rozhovorov bol na dokumentoch uvedený technický úkon TA-111, čo je krycí názov, používaný v rokoch 1972 - 1980 pre dlhodobé odpočúvanie.
- 70 V Archíve Spoločnosti Ježišovej na Slovensku sa nachádza kópia Formánkovho listu adresovaného pápežovi, ktorý má datovanie 14. mája 1979. HUDÁČEK, M.: Spoločnosť Ježišova a 450 rokov jej pôsobenia na Slovensku. In: HUDÁČEK, M. (zost.): *Jezuiti na Slovensku v minulosti aj súčasnosti*. Trnava 2012, s. 43 - 44. Je možné, že verzia listu, nájdená príslušníkmi ŠtB v septembri 1977, bola ešte nedokončeným konceptom, ktorý Formánek dopracoval približne o dva roky neskôr. Zatiaľ čo koncept listu z roku 1977 písal Formánek ešte pre pápeža Pavla VI., list datovaný v máji 1979 už mal smerovať do rúk pápeža Jána Pavla II. Je preto pravdepodobné, že páter Formánek by do určitej miery zmenil aj obsah listu, keďže „poľský pápež“ dôverne poznal podstatu režimu. Inou možnosťou je, že ide o dva samostatné listy.

Mária Kožárová (Zdroj: A ÚPN)

Ignác Juruš (Zdroj: A ÚPN)

Oliver Oravec (Zdroj: A ÚPN)

boženských slobôd v Československu.⁷¹

S pomocou všetkých spomenutých technických úkonov (dlhodobé odpočúvanie, odpočúvanie telefónnej linky a tajné prehliadky bytu), ako aj s využitím siete tajných spolupracovníkov, sa Štátnej bezpečnosti postupne podarilo získať približný prehľad o aktivitách, ktoré Oskár Formánek vyvíjal, ako aj zmapovať okruh ľudí, s ktorými sa najčastejšie stretával.

AKTÍVNY DÔCHODCA

Čo sa vlastne podarilo Štátnej bezpečnosti o aktivitách Oskára Formánka zistiť? Napríklad to, že Formánek, v spolupráci s redemptoristom Jánom Ivanom Mastiliakom a jezuitom Jurajom Bumberom, zorganizoval duchovné cvičenia, na ktorých sa zúčastnili viacerí kňazi pôsobiaci v pastorácii i mimo nej, ako aj členovia laického apoštolátu z Prešova a okolia. Sám Formánek zúčastnených povzbudzoval, „aby sa

nedali odradiť od aktívnej náboženskej činnosti nadriadenými štátnymi a cirkevnými orgánmi, ale aby sa pridržovali ústavy, ktorá plne zaručuje náboženskú slobodu.“ Pri tom citoval jednotlivé články Ústavy, ktoré zaručujú náboženskú slobodu a ktoré sú podľa neho štátnymi orgánmi porušované.⁷²

Ďalším zistením bolo, že v okolí Oskára Formánka je vytvorená širšia sieť laického apoštolátu pôsobiaca v Prešove a v jeho okolí, pričom práve Formánka pokladala bezpečnosť za jej vodcu. Postupne sa bezpečnosti podarilo identifikovať najaktívnejších členov laického apoštolátu a ich hlavné aktivity. V rámci existujúcich skupín malo pôsobiť aj niekoľko kňazov. Niektorí z nich boli vysvätení tajne, iným bol odobratý štátny súhlas. Títo kňazi mali z poverenia O. Formánka vykonávať náboženské obrady v bytoch.⁷³

Kpt. Balaník na základe ďalších informácií od tajných spolupracovníkov predpokladal, že Oskár For-

mánek organizuje aj tajné svätenia za kňazov. Vhodných kandidátov mal podľa získaných informácií posielat za biskupom Jánom Korcom do Bratislavy. Toto podozrenie mal overiť tajný spolupracovník „HVIEZDA“⁷⁴, ktorý v polovici októbra 1977 Oskára Formánka navštívil. Spolupracovník mal pripravenú legendu, pomocou ktorej chcel zistiť jeho reakciu. Formánkovi predstrel, že má jedného uchádzača, ktorý sa už viackrát hlásil na bohosloveckú fakultu do Bratislavy, avšak doteraz nebol prijatý. Pýtal sa preto Formánka, či nevie o inej možnosti, ako by sa uchádzač mohol stať kňazom. Formánek na to odpovedal vo všeobecnej rovine, aby si uchádzač požičal od bohoslovcov skriptá a snažil sa študovať samostatne doma. Za najpravdepodobnejšie Formánek pokladal, že po zlepšení cirkevno-politickej situácie bude môcť uchádzač nastúpiť na Cyrilo-metodskú bohosloveckú fakultu (ďalej CMBF) a tam štúdium dokončiť. Ako

71 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Záznam č. 1/77, 8. 9. 1977.

72 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Záznam č. 5/77, 13. 9. 1977.

73 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Záznam číslo 4/77, 6. 9. 1977.

74 TS HVIEZDA, reg. č. 6961, Ondrej Grivalský. Niekde uvádzaný ako Andrej Grivalský. Pravdepodobne ide o kňaza Ondreja Grivalského. V 70. rokoch bol hodnotený ako jeden z najlepších spolupracovníkov ŠtB v problematike cirkvi. Pozri tiež PAVOL, J.: *Spolupráca kňazov s ŠtB z historicko-etického hľadiska. Problematika etického kompromisu v spolupráci duchovných s ŠtB*. Dizertačná práca. Praha: Katolícka teologická fakulta UK, 2010.

menej pravdepodobnú možnosť, len v prípade zhoršenia situácie, uviedol, že uchádzača vyskúša niektorý profesor teológie a následne bude tajne vysvätený. Žiadne ďalšie podrobnosti však Formánek nespomenul.⁷⁵ Tu možno pripomenúť, že sám Formánek bol ešte v auguste 1972 tajne vysvätený na biskupa. Pravdepodobne však toto svätenie žiadnym spôsobom neuplatňoval a ani bezpečnosť o ňom nevedela.⁷⁶

Existujúca prešovská skupina laického apoštolátu mala širokú sieť pracovníkov zapojených do rozširovania náboženskej literatúry. Publikácie boli buď prepašované na Slovensko zo zahraničia, alebo vydané na Slovensku (tajne vytlačené v oficiálnych tlačiarňach), prípadne aj samizdaty. Literatúru získavali najmä v Bratislave prostredníctvom Antona Semeša⁷⁷ a Marty Marsinovej⁷⁸. Do Prešova prinášali knihy ľudia pôvodom z Prešova i Východoslovenského kraja, ktorí v Bratislave pracovali alebo študovali (napríklad František Balún pôsobiaci ako operný spevák v SND, Andrej Filipek, študujúci na CMBF, a iní). Aktivisti literatúru prepisovali na písacích strojoch na blany, ktoré boli ďalej rozmnožované na cyklostyle vo väčšom množstve. Jedna z najbližších spolupracovníčok pátra Formánka, Mária Kožárová, pracovala v tom čase v kníhviazačstve, kde mala možnosť rozmnoženú literatúru viazať.

Pre potreby rozmnožovania lite-

ratúry využívali aj rozmnožovací stroj cyklostyl, ktorý bol postupne umiestňovaný na rôznych miestach. Na podporu rozmnožovania literatúry finančne prispievali viacerí kňazi aj dôveryhodné osoby spomedzi laikov. Z vyzbieraných peňazí sa hradil nákup potrebného materiálu, prípadne aj menšie odmeny pre tých, ktorí knihy prepisovali.⁷⁹

Na začiatku roku 1978 vypracoval kpt. Balaník nový plán agentúrno-operatívneho rozpracovania v akcii OSKÁR. Pomocou vytýčených úloh chcela bezpečnosť lepšie spoznať minulé i súčasné aktivity nielen Oskára Formánka, ale aj jeho známych, vyvíjajúcich aktivity v rámci laického apoštolátu. K stanoveným úlohám patrili:

- získať odtlačky písacích strojov kňazov, ktorí sa s Formánkom poznali, Bartolomeja Urbanca, Pavla Drába a laikov Vladimíra Hrabčáka a Vladimíra Lukáča, ako aj ďalších pracovníkov laického apoštolátu (ďalej LA);
- lokalizovať a získať odtlačky rozmnožovacieho stroja, ktorým disponoval Formánek a zistiť, odkiaľ a kým je získavaný papier na rozmnožovanie literatúry;
- vykonať tajné prehliadky v bytoch Márie Kožárovej, Vladimíra Lukáča, Vladimíra Hrabčáka, Olivera Oravca, Jána Šestáka v Prešove s cieľom získať dokumenty o činnosti LA v Prešove. Prehliadka mala taktiež prebehnúť u kňa-

za Ignáca Juruša vo Vranove nad Topľou;

- na telefónnych linkách v bytoch Márie Kožárovej, Vladimíra Lukáča, Olivera Oravca, Vladimíra Hrabčáka, Jána Šestáka, Gabriela Juriša v Prešove mal byť zavedený telefónny odposluch, s cieľom zisťovať ich styky, kontakty a celkovú činnosť;
- u viacerých vyššie menovaných osôb mala byť zároveň zavedená aj previerka korešpondencie;
- Oskár Formánek mal byť pri všetkých cestách mimo Východoslovenského kraja sledovaný a podľa možností mali byť sledované aj ostatné osoby aktívne v LA. Možno spomenúť, že v prípade pátra Formánka bola sledovacia skupina využívaná už aj v predchádzajúcich rokoch, najmä s cieľom zistiť rozsah jeho kontaktov s ostatnými jezuitmi na Slovensku. Inokedy boli o jeho plánovanom pohybe informované aspoň ostatné krajské správy ŠtB, ktoré mohli jeho pohyb zdokumentovať dodatočne s pomocou svojej agentúrnej siete.

Cieľom súvisiacim s prípadom „OSKÁR“ len okrajovo bolo zistiť, či podobné aktivity ako Formánek v Prešove (najmä rozmnožovanie náboženskej literatúry) nevykonávajú aj jeho známi v Košiciach. Konkrétne diecézny kňaz Alojz Tkáč, salezián Štefan Timko a jezuita František Paňák. Preto mali aj v ich bytoch

75 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Záznam číslo 24/77, 24. 10. 1977.

76 Páter Formánek sa v otázke uplatňovania svojho biskupského svätenia zrejme riadil pokynmi svojich rehoľných predstavených. Svedčí o tom aj neskoršia skutočnosť, že v roku 1983 informoval o svojom svätení vtedajšieho provinciálneho predstaveného P. Osvalda. Ten sa obrátil na Generálnu kúriu Spoločnosti Ježišovej v Ríme a žiadal inštrukcie, ako postupovať. Odpoveď z Ríma znela, aby celá záležitosť ostala v utajení, bez vyvíjania akýchkoľvek aktivít vyplývajúcich z biskupskej hodnosti Oskára Formánka. Pozri: P. Oskár Formánek SJ. [citované 10. 2. 2016]. Dostupné na URL <<http://jezuiti.sk/component/content/article/147-jezuiti-slovenska-provincia-spolocnosti-jeziso-vej/885-p-oskar-formanek-sj>>.

77 Anton Semeš, (1930), pochádza z obce Ložín (okr. Michalovce). Študoval na gymnáziu v Michalovciach, neskôr v Saleziánskom ústave v Trnave, kde ho v roku 1950 zastihla tzv. Barbarská noc. Následne bol zaradený do Pomocných technických práporov. Za pokus o opustenie republiky bol odsúdený na 14 rokov odňatia slobody, z ktorých si viac ako sedem rokov odpykal v Jáchymove.

78 Marta Marsinová (1920 – 2010), jazykovedkyňa, katolícka aktivistka. V roku 1959 bola odsúdená na 2 roky odňatia slobody za náboženskú činnosť v III. ráde sv. Františka. Po návrate z väzenia musela pracovať „vo výrobe“. Od roku 1968 pôsobila v Jazykovednom ústave SAV. Neskôr sa výrazne angažovala v aktivitách tzv. skrytej cirkvi.

79 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3 Záznam č. 10/77, 15. 12. 1977.

prebehnúť tajné prehliadky a na ich telefónnych linkách malo byť zavedené odpočúvanie.⁸⁰ Forma a rozsah stanovených úloh nasvedčovali tomu, že v priebehu roku chce bezpečnosť prípad „OSKÁR“ výraznejšie posunúť smerom k jeho „realizácii“.

Vďaka informáciám od tajných spolupracovníkov ŠtB zistila, že páter Formánek a jeho spolupracovníci by chceli v roku 1978 vydať aj akýsi leták na povzbudenie ľudí. Vhodnou príležitosťou sa javilo 10. výročie čiastočného uvoľnenia náboženského prenasledovania a 1. výročie zverejnenia Charty 77. Leták mal mať podľa Formánka ten cieľ, „aby sa ľudia neuspokojovali len s tým, že majú plné bruchá, ale aby si všímali aj to, že dôležitejšia je sloboda ducha.“⁸¹

V druhej polovici februára 1978 sa uskutočnilo stretnutie náčelníka O ŠtB Prešov mjr. Jána Cibereja a ďalších pracovníkov oddelenia činných v akcii „OSKÁR“, kpt. Michala Balaníka, mjr. Michala Starucha a ppor. Milana Kračanského s náčelníkom 1. oddelenia 6. odboru S ŠtB Košice, npor. Ing. Vasiľom Hulom a pracovníkom oddelenia kpt. Júliusom Šibalom. Toto oddelenie malo na starosti operatívnu techniku. Cieľom stretnutia bolo stanoviť konkrétne opatrenia potrebné na získanie odtlačkov kľúčov od bytov, v ktorých sa podľa vyššie spomenutého plánu mali uskutočniť tajné prehliadky. Na stretnutí sa rozhodlo, že odtlačky kľúčov od bytu Olivera Oravca budú získané na jeho pracovisku, od bytu Jána Šestáka na jeho pracovisku, alebo na pracovisku jeho manželky, od bytu Vladimíra Lukáča na jeho pracovisku, pracovisku manželky alebo v škole, kam chodili ich deti. Od bytu Márie Kožárovej na jej pracovisku alebo pracovisku jej synovca. Taktiež mala byť vyko-

2-22

Okresná správa ZNB

Súčasť: **O-ŠtB. Prešov.**

Odbor: odd.

Operat. pracovník: **kpt. Balaník**

Získal: * rezident, agent, informátor, dôverník, kandidát, styk, oper., prac., ** cudzinec

C. zväzku: **kr. meno TA - 144**

Číslo jednice: **05-00160/78**

(Len pri odoslaní mimo odboru)

Výtlačok č.: **1**

Počet listov: **4.**

Prílohy: **./.**

Rozdeľovník

Výt.č.1.pre S-ŠtB.II.odbor Košice

Výt.č.2.do OZ "OSKÁR" Tu.

v Prešove dňa **4.4.** 19**78**

PRISNE TAJNE - TAJNÉ
(po vypínaní)*

ZÁZNAM číslo _____

naväzuje na záz. č. _____

Stručne podstatu poznatku:

FORMÁNEK Oskár - získané poznatky prameňom TA 144 -

Schôdzka konaná dňa
 Miesto schôdzky: * KB, PB, služob. miestnosť, verej. miestnosť, terén
 Serioznosť spolupracovníka: preverený, je preverený, nepreverený, podozrivý z neserioznosti

Prameň správy: * Získal spoluprac. (pracovník)
 a) rozhovorom s osobou, ktorá
 - sa popís. udalosti zúčastnila
 - sa o udalosti dopyču

Popís. udalost sa stala dňa
 Spoluprac. správu získal: * po úkotovaní, z vlastnej iniciatívy, náhodne

Správa sa vzťahuje: * k rozprac. v operat. zväzku, k problematike, mimo problem., k ohlasom
 b) prečítaním dokumentu
 c) bol u popísanej udalosti
 d) popís. udalosti sa aktívne zúčastnil
 e) náhodne vypočul

1. Text 2. Operatívny význam 3. Dokumentované 4. Opatrenia 5. Dáta osôb uvedených v zázname
 6. Názor operat. pracovníka na zistený poznatok

1./ Dňa 3.2.1978 bol prevedený prameň TA 144 u jezuitu FORMÁNKA Oskára, ktorý je rozpracovaný v OZ "OSKÁR" na základe toho, že spracováva a rozširuje závažnú náboženskú literatúru zameranú proti socialistickému štátnemu zriadeniu.

Cestou prameňa TA 144 bolo zistené, že FORMÁNEK má na svojom byte náboženskú literatúru a rôzne pokyny pre reholu jezuitov vydávané priam vo Vatikáne. Mimo toho má spracované vyňatky z trestného zákona a trestného poriadku pod názvom "Poznaj svoje práva" spracované v roku 1976. Ďalej vyňatky z diel klasikov Marx-leninizmu. Vyňatky zo všeobecnej deklarácie ľudských práv z roku 1948, čl. 18, 19 a čl. 20. Zo záverečného aktu Konferencii v Helsinkách v roku 1975. Všade ide o články v ktorých sa pojednáva o náboženskej slobode.

Poznámka: Každý poznatok (udalost, jav) piš na semost. záznam
 * = podtrhni platný údaj
 ** = tiež podtrhni ak sa týka v predu uvedená kategória cudzieho štát. príslušníka

884-75

Záznam o tajnej prehliadke bytu O. Formánka (Zdroj: A ÚPN)

naná previerka susedov, ktorí bývajú na tých istých poschodiach, ako spomenuté osoby, pričom malo byť predovšetkým zistené miesto ich pracoviska, pracovná doba a pohyb detí. Tieto opatrenia smerovali k tomu, aby sa vybral najvhodnejší čas, kedy

by v bytoch menovaných mohli byť vykonané tajné prehliadky.⁸²

Taktiež ostatné úlohy z plánu na rok 1978 boli postupne napĺňané. Svedčia o tom informácie o telefonických rozhovoroch Márie Kožárovej, keď začala byť približne v polo-

80 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Plán agentúrno-operatívneho rozpracovania v akcii „OSKÁR“, 9. 1. 1978.

81 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Záznam č. 3/78, 20. 1. 1978.

82 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Záznam, 22. 2. 1978.

vici februára 1978 odpočúvaná jej telefónna linka.⁸³ Na Oskára Formánka bola od začiatku roku niekoľko krát nasadená aj sledovacia skupina. Táto zaznamenávala jeho pohyb po Prešove, či návštevy prichádzajúce do bytovky, v ktorej býval. Najmä však sledovala pátrov pohyb vtedy, keď ho vyzdvihol niektorý z jeho známych a spolu odišli autom mimo mesta.⁸⁴

V piatok, 3. februára 1978 vykonala bezpečnosť v byte Oskára Formánka opäť tajnú prehliadku.

V byte bola nájdená náboženská literatúra, rôzne smernice pre jezuitov vydané generálnou kúriou v Ríme, výňatky z trestného zákonníka a trestného poriadku spracované do textu z názvom „*Poznaj svoje práva*“, výňatky z diel klasikov marxizmu-leninizmu, výňatky zo všeobecnej deklarácie ľudských práv z roku 1948, časti zo záverečného aktu Helsinskej konferencie z roku 1975 a rôzne ďalšie texty (liturgické obrady, príhovory pápežov a iné). Pri prehliadke Formánkovho bytu boli na jeho písacom stroji zámerne porušené písmená „O“, „o“ a „i“. Tým mala byť zabezpečená jednoduchšia identifikácia ďalších materiálov, napísaných na jeho stroji.⁸⁵

Fotokópie dokumentov, získaných pri prehliadke, boli podrobo-

né rozboru, porovnaniu s inými „závadovými materiálmi“, najmä zo spomínanej akcie „PACEM“ z roku 1975. V tejto súvislosti si bezpečnosť od krajského cirkevného tajomníka Východoslovenského KNV v Košiciach vyžiadala aj písomné materiály z niektorých farských úradov v okrese Prešov. Tieto materiály taktiež porovnávala s materiálmi z akcie „PACEM.“⁸⁶

Aby bolo možné uskutočniť vniknutie do pátrovho bytu bez neželaných svedkov, bola suseda, ktorá bývala na tom istom poschodí ako Formánek, v deň prehliadky predvolaná na Mestský národný výbor v Prešove. Zároveň bola predvolaná aj Mária Adamovská, Formánkova dobrá známa, ktorá bývala v tom istom vchode a pravdepodobne mala aj kľúče od jeho bytu. Legendou pre predvolanie bol údajný anonymný list týkajúci sa občianskeho spolunážívania, ktorý mal byť na úrade preukovaný. Obidve ženy boli na úrade zdržané približne v čase od 8.00 hod. do 11.15 hod. Samotný páter Formánek bol v tom čase celý týždeň na návšteve svojej tety v Bratislave.⁸⁷

Fakt, že v byte bola Štátna bezpečnosť páter Formánek po návrate domov zistil, a taktiež si všimol aj označenie písacieho stroja. Pred svojím známym sa o tom vyjadril: „*Oni si*

myslia, že ja budem na tom písať, alebo keď sa bude rozmnožovať, že ja to budem rozmnožovať. To je eštebácky rozum... Tým pánom je Ústava a zákony zdrap papiera, s ktorým robia propagandu na Západe.“⁸⁸ Treba povedať, že Oskár Formánek si všimol záujem Štátnej bezpečnosti o svoju osobu nielen po prehliadke bytu, ale už omnoho skôr. Práve skrytým zásahom bezpečnosti pripisoval napríklad veľké oneskorenie, z ktorým prichádzali na jeho adresu niektoré poštové zásielky.⁸⁹ Už v priebehu roku 1977, očakávajúc prehliadku bytu zo strany ŠtB, presúval páter Formánek niektoré materiály mimo svojho bytu.⁹⁰ Taktiež svoju blízku spolupracovníčku Máriu Kožárovú upozorňoval, aby vo svojom byte nemala také veci, kvôli ktorým by v prípade prehliadky mohla mať problémy.⁹¹ Zároveň sa pred svojimi známymi viackrát vyjadroval o svojom podozrení, že má odpočúvaný telefón, že v mieste bydliska si ho všimajú rôzni spolupracovníci bezpečnosti a pri svojom pohybe mimo domu je sledovaný.⁹² Inokedy Formánek jedného zo svojich známych (paradoxne práve tajného spolupracovníka s krycím menom „*HVIEZDA*“) upozorňoval, aby sa nespoliehal na to, že pošta nie je kontrolovaná. Podľa pátra bolo najvhodnejšie poslať lis-

- 83 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Kožárová Mária – poznatky o jej stykoch, 24. 2. 1978.
- 84 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Vyhodnotenie svodiak sledovania v akcii „OSKÁR“, 3. 3. 1978.
- 85 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Formánek Oskár – získané poznatky prameňom TA – 144, 4. 4. 1978.
- 86 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Prípád „OSKÁR“ – odstúpenie poznatkov, 15. 5. 1978.
- 87 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Záznam získaný prameňom TA – 111, 6. 2. 1978.
- 88 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Formánek Oskár – poznatky o jeho stykoch, 7. 4. 1978; Tamže, Formánek Oskár – poznatky o jeho stykoch, 5. 4. 1978.
- 89 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Záznam č. 7/77, 5. 12. 1977.
- 90 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Záznam č. 10/77, 15. 12. 1977.
- 91 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Formánek Oskár – poznatky o jeho stykoch a jeho názoroch na náboženské a politické otázky, 4. 4. 1978.
- 92 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Vyhodnotenie prípadu „OSKÁR“, 29. 12. 1977.

ty formou osobného doručenia prostredníctvom starostlivo vybranej blízkej osoby, ktorej možno bezvýhradne dôverovať.⁹³ Taktiež si uvedomoval realitu uskutočňovania tajných prehliadok v bytoch. Keď mu Mária Adamovská hovorila o svojom predvolaní na MsNV, Formánek jej okamžite povedal, že za tým môže byť ŠtB, ktorá používa takéto praktiky, aby mohla vykonať prehliadku v byte. (Zrejme až o pár dní neskôr páter zistil, že v čase, kedy bola na MsNV predvolaná Mária Adamovská, sa uskutočnila prehliadka práve jeho bytu).⁹⁴ Pri inej príležitosti prišli do bytu Oskára Formánka nikým nevolaní „elektrikári“ kontrolovať elektrické zástrčky. Po ich odchode páter zistil, že si „zabudli“ vysústružený duplikát kľúča od jeho bytu.⁹⁵

Pravdepodobne aj pod dojmom uskutočnených prehliadok v byte a odpočúvania telefónu i bytu si Oskár Formánek v lete 1978 vymenil svoj byt s bytom jezuitu Juraja Bumberu. Do pôvodného bytu pátra Formánka sa však nenastahoval Bumbera, ale jeho neter.⁹⁶ Nakoniec treba povedať, že aj samotní príslušníci ŠtB hodnotili Oskára Formánka ako človeka, ktorý „podrobnejšie pozná formy a metódy prevádzané zo strany orgánov bezpečnosti voči osobám, ktoré sa zaoberajú nepriateľskou činnosťou.“⁹⁷

V auguste 1978 bezpečnosť pristúpila k vypočúvaniu jednotlivých osôb, aktívnych v rámci činnosti laického apoštolátu v Prešove a okolí. Viaceré osoby pri výsluchoch potvrdili, že sa zúčastňovali na svätých omšiach, ktoré Oskár Formánek vykonával vo

Veci z domovej prehliadky I. Juruša (Zdroj: A ÚPN)

svojom byte. Práve týmto sa mal naplniť charakter trestného činu marenia dozoru štátu nad cirkvami. Ďalšou informáciou, ktorá mohla byť v prípade obžaloby využitá proti Formánkovi, bolo to, že pod jeho vedením, za spolupráce s Máriou Kožárovou a Margitou Ščerbovou boli niektoré mladé ženy pripravované na vstup do ženských rehoľných spoločenských.⁹⁸

Pravdepodobne práve výpovede viacerých ľudí, ktorí potvrdili svoju účasť na náboženských obradoch vo Formánkovom byte, viedli nakoniec k podaniu návrhu na začatie trestného stíhania. V hodnotiacej správe akcie „OSKÁR“, vypracovanej

19. októbra 1978, sú uvedené hlavné okruhy aktivít Oskára Formánka, ktoré boli z pohľadu Štátnej bezpečnosti závažné. Tieto boli zároveň aj predložené ako možné dôvody trestného stíhania. Bezpečnosť podozrievala pátra Formánka, že je poverený riadením ilegálnej činnosti všetkých jezuitov na Slovensku. Prameňom tohto podozrenia boli informácie od niektorých tajných spolupracovníkov, ako aj kontakty pátra Formánka s ostatnými slovenskými jezuitmi. Podozrenie ešte utvrdila publikácia, nájdená pri prehliadke jeho bytu. Išlo o brožúru s názvom Smernica pre činnosť jezuitov, vydanú v Ríme v roku 1972, ktorá obsahovala formy

93 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Záznam č. 2/78, 2. 3. 1978.

94 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Záznam získaný prameňom TA – 111, 6. 2. 1978.

95 ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*. Bratislava 1990, s. 36.

96 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Záznam č. 17/78, 25. 8. 1978.

97 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Vyhodnotenie TA – 111 v akcii „OSKÁR“ – správa, 18. 8. 1978.

98 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Správa o vyhodnotení akcie „OSKÁR“ s návrhom na zahájenie trestného stíhania, 19. 10. 1978.

Veci zabavené pri domovej prehliadke v byte M. Kožárovej (Zdroj: A ÚPN)

a metódy práce s mládežou, budovanie laického apoštolátu a iné pastoračno-teologické otázky.⁹⁹

Ďalšími obvineniami boli: podiel Oskára Formánka na budovaní laického apoštolátu v Prešove a okolí, vykonávanie duchovných cvičení pre členov LA, vypracovávanie kázaní pre mladých kaplánov, ktorých mal páter navyše nabádať k vystupovaniu na obhajobu cirkvi a odhovárať od činnosti v ZKD PIT. Formánek bol taktiež podozrivý zo zasielania informácií o náboženskej situácii na Slovensku do Vatikánu. Hlavným dôkazom mal byť vyššie spomenutý koncept listu, nájdený pri tajnej prehliadke, adresovaný pápežovi. Spolu so saleziánom Štefanom Timkom bol Formánek podozrivý z rozmnožovania a rozširovania protištátnych dokumentov zachytených v máji 1975

v akcii „PACEM“. Dôvodom tohto podozrenia bolo, že vo Formánkovom byte sa našli rôzne jeho výpisky, pričom jeden odsek sa zhodoval s textom v letáku z akcie „PACEM“. Pri tajnej prehliadke bytu saleziána Štefana Timku bol nájdený celý, mierne upravený text „protištátneho dokumentu“ z akcie „PACEM“. Formánek bol podozrivý z organizovania rozmnožovania a následnej distribúcie náboženskej literatúry dovezenej zo zahraničia. Najzávažnejšie však boli práve informácie získané pri vypočúvaniach aktivistov LA o vykonávaní náboženských obradov v byte pátra Formánka a príprava kandidátok na vstup do rehoľnej spoločnosti Dcéry sv. Františka Assiského.

Nakoniec 16. novembra 1978 uskutočnila Štátna bezpečnosť aj sériu viacerých koordinovaných, ten-

toraz už oficiálnych, domových prehliadok u Oskára Formánka, Márie Kožárovej a Olivera Oravca v Prešove, kňaza Ignáca Juruša vo Vranove nad Topľou a saleziána Štefana Timka v Košiciach.

Vo všetkých prípadoch sa bezpečnosť sústredila najmä na náboženské publikácie v rôznych rečiach, prednostne slovenské, vydané v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda v Ríme, pápežské encykliky, korešpondenciu každého druhu, poznámkové bloky, adresáre a písacie stroje.¹⁰⁰ Pátrovi Formánkovi zabavili pri prehliadke bytu asi 200 kníh. Počas domovej prehliadky prišlo pátrovi zle, dostal (pravdepodobne srdcový) záchvat a musel byť odvezený do nemocnice.¹⁰¹

Po tejto domovej prehliadke sa páter Formánek obrátil listom na biskupov a vikárov s prosbou, aby sa postavili na obranu veriacich a kňazov. Doslova napísal: „Ctihodní otcovia ordinári, myslím, že by bolo vhodné, aby ste pri slávnostných návštevách u vysokých vládnych činiteľov nielen prejavili lojalitu voči štátu, ale aj zakročili proti prenasledovaniu poctivých občanov. Dobrý pastier má aj život položiť za svoje ovce a cirkev. Kto uteká a pozerá iba na svoje výhody alebo nevýhody, nie je pastierom. Uvedomte si, že Vaša doterajšia taktika totálne zlyhala a veriaci Vás odsudzujú ako slabochov. Akú bilanciu vykážete zo svojej pastierskej činnosti terajšiemu Svätému Otcovi?“¹⁰² Bezpečnosť sa o Formánkovom liste dozvedela a prostredníctvom Karla Hružú (vedúci Sekretariátu pre veci cirkevné Úradu predsedníctva vlády ČSSR) poslala ordinárom výstrahu, aby sa do tejto veci nemiešali, pretože sa ich to netýka.¹⁰³

99 Tu treba uviesť, že provinciálom slovenských jezuitov v rámci slovenskej provincie bol v týchto rokoch (1977 – 1990) páter Andrej Osvald SJ. Predpoklad o riadení ilegálnej činnosti jezuitov pátrom Formánkom bol pravdepodobne len umelým konštruktom Štátnej bezpečnosti.

100 ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*, s. 36.

101 Smutné správy. In: *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. 28, 1979, č. 4, s. 19.

102 ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*, s. 39.

103 HLINKA, A.: *Síla slabých a slabosť silných*. Trnava 1990, s. 122.

TRESTNÉ STÍHANIE

Osobný zväzok „OSKÁR“ bol odstúpený Odboru vyšetrovania S ŠtB Košice s cieľom začatia trestného stíhania. Keďže pri „rozpracovaní“ prípadu boli využívané technické úkony TA–111 (dlhodobý odposluch), TA–144 (tajná technická prehliadka), TA–133 (telefónny odposluch a kontrola diaľnopísneho spojenia), ako aj sledovanie a agentúrna sieť, bolo potrebné zvoliť pri vyšetrovaní taký postup, aby tieto neboli dekonšpirované.¹⁰⁴ Vyšetrovateľ začal voči Oskárovi Formánkovi trestné stíhanie pre trestný čin marenia dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami podľa §178 Trestného zákona. Proti Márii Kožárovej stíhanie pre napomáhanie k trestnému činu marenia dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami. Dôvodom bolo, že Oskár Formánek vykonával náboženské obrady v rozpore so zákonom č. 218/1949 Zb. a v rámci laického apoštolátu pripravoval rôzne náboženské úvahy s využitím náboženskej literatúry, vydávanej v zahraničí rôznymi cirkevnými vydavateľstvami, ktorá mala byť do ČSSR dovážaná nelegálne.¹⁰⁵

Dňa 12. februára 1979 spracoval vyšetrovateľ Odboru vyšetrovania ŠtB Košice, npor. Štefan Fedor uznesenie, podľa ktorého pribral na vypracovanie znaleckého posudku zadržaných písomných materiálov, nájdených v byte Oskára Formánka, znalcov z Katedry filozofie a vedeckého ateizmu Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove. Znalcami boli doc. PhDr. Tibor Halečka, CSc., PhDr. Ján Bilas a PhDr. Milan Sidor.

Oskár Formánek však voči uzneseniu podal oficiálnu sťažnosť, v ktorej najprv namietal voči pribratíu uvedených znalcov, pretože podľa §105 Trestného poriadku majú byť znalecké posudky vypracova-

Zo Slovenska

Prenasledovateľ
vymýšľal stále
nové útoky...

Kňaz Oskár Formánek
z Prešova dostal tento list:

Odpis

Krajská správa ZNB
Odbor vyšetrovania Štátnej bezpečnosti
Košice
C.j.: VS-69/1978

V Košiciach dňa 12. februára 1979

UZNESENIE

Podľa § 105 ods. 1 Trestného poriadku v trestnej veci proti Oskárovi FORMÁNKOVI a spol., ktorí sú stíhaní pre trestné činy podľa § 178 a podľa § 10 ods. 1 písm. c/k § 178 Trestného zákona

p r i b e r á m

k vypracovaniu znaleckého posudku ako znalcov: Doc. PhDr. Tibora HALEČKU CSc., PhDr. Jána BILASA a PhDr. Milana SIDORA, pracovníkov Filozofickej fakulty — katedry filozofie a vedeckého ateizmu UPJŠ v Prešove.

V znaleckom posudku je potrebné uviesť analýzu písomných materiálov (náboženskej literatúry vydávanej zahraničnými cirkevnými nakladateľstvami a do ČSSR nelegálne dovážanej), t.j. vedecky posúdiť túto literatúru z hľadiska obsahového a politického zamerania.

O d ô v o d n e n i e :

Vyšetrovateľ stíha obv. Oskára FORMÁNKA pre trestný čin marenia dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami podľa § 178 Trestného zákona a obv. Máriu KOŽÁROVÚ pre pomoc k trestnému činu marenia dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami podľa § 10 ods. 1 písm. c/k § 178 Trestného zákona na tom skutkovom základe, že obv. Oskár FORMÁNEK od roku 1972 do súčasnej doby v Prešove a v okolí vykonával náboženské obrady v rozpore so zákonom

č. 218 Zb. a v rámci laického apoštolátu pripravoval rôzne náboženské úvahy s používaním náboženskej literatúry, vydávanej v zahraničí rôznymi cirkevnými vydavateľstvami a do ČSSR nelegálne dovážanej.

Obv. Mária KOŽÁROVÁ túto literatúru pomáha rozmnožovať a rozširovať medzi občanmi, teda obidvaja týmto konaním sťažovali výkon štátneho dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami.

Na základe už uvedených skutočností a s prihliadnutím na ustanovenie § 24 ods. 1 písm. a/zákona č. 36/1967 Zb. bolo nutné rozhodnúť tak, ako je to vo výrokovvej časti tohoto uznesenia uvedené.

Poučenie: Proti tomuto uzneseniu je prípustná sťažnosť, ktorú je možno podať do 3 dní od doručenia uznesenia u vyšetrovateľa. Sťažnosť nemá odkladný účinok (§ 141 ods. 2,3 Trestného poriadku).

Vyšetrovateľ:
npor. Štefan Fedor v.r.

Odpoveď kňaza Formánka:

Oskár Formánek, dôchodca,
080 01 Prešov, Kotradova 4

Prešov 18.2.1979

Vec: Sťažnosť k č.j. VS-69/1978
zo dňa 12.2.1979

Krajská správa ZNB
Odbor vyšetrovania Štátnej bezpečnosti
Košice

Dňa 15.2.1979 bolo mi doručené uznesenie KS ZNB v Košiciach o pribratí znalcov na vypracova-

21

Informácia o prípade O. Formánka v časopise Slovenské hlasy z Ríma (Zdroj: Slovenské hlasy z Ríma)

vané znalcami v príslušnom odbore. Formánek argumentoval, že menovaní „znalci“ môžu byť odborníkmi v otázkach marxistickej filozofie, nie však v otázkach scholastickej filozofie a katolíckej teológie. Preto ani ich posudok nemôže byť znaleckým posudkom podľa zákona. Tak-

tiež dokazoval, že menovaní znalci boli vybratí nezákonne, pretože nie sú zapísaní v zozname súdnych znalcov, a teda ich posudok bude nelegálny. V sťažnosti páter Formánek taktiež vyvracal jednotlivé obvinenia vyšetrovateľa, pričom argumentoval presným znením jednotlivých

104 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Správa o vyhodnotení akcie „OSKÁR“ s návrhom na zahájenie trestného stíhania, 19. 10. 1978.

105 Prenasledovateľ vymýšľal stále nové útoky. In: Slovenské hlasy z Ríma, rok 1979, číslo 10, s. 21. – 23.

ter Formánek napísal, v odpisoch po celom Slovensku, uverejňovali ich české *Informace o církví*, dostali sa do rakúskeho *Kathpressu* a prostredníctvom vysielania zahraničných rozhlasových staníc sa dostávali späť na Slovensko k ešte väčšiemu počtu poslucháčov. Z publicity prípadu samozrejme nemali radosť pracovníci O ŠtB v Prešove ani S ŠtB v Košiciach.¹⁰⁹

SÚDNE POJEDNÁVANIE

Prvé pojednávanie pred Okresným súdom v Prešove sa malo začať 10. januára 1980, avšak Oskár Formánek sa naň odmietol dostaviť, pretože zo strany súdu nebola dodržaná zákonná lehota, v ktorej mu malo byť doručené predvolanie.¹¹⁰ Pojednávanie bolo preto presunuté na 14. februára, kedy však páter Formánek opäť neprišiel, tentoraz pre chorobu. Ďalší termín pojednávania bol stanovený na 6. marca 1980. Tentoraz sa však pre chorobu na pojednávanie nedostavil hlavný svedok, kňaz Anton Lesník. Na pojednávanie však prišli aj „nepozvané“ osoby, kňazi Bartolomej Urbanec, Gabriel Ragan, Bartolomej Salka a laik Jozef Oravec (otec Olivera Oravca, ktorý už bol v tom čase v Kanade). Menovaní však neboli vpustení priamo do miestnosti, kde sa pojednávalo, ale museli čakať na chodbe. Svedkovia Ján Šesták, Marta Šestáková, Mikuláš Bačinský a Zuzana Mesárošová

pri vypočúvaní popreli svoje výpovede dané pred vyšetrovateľmi ŠtB. Mesárošová dokonca uviedla, že vyšetrojúci na ňu počas vypočúvania vyvíjali nátlak a jednali s ňou hrubo a neslušne.¹¹¹

Ďalšie pojednávanie sa uskutočnilo 19. júna. Keďže na ňom chýbal sudca z ľudu, bolo aj toto pojednávanie odročené na 25. júna 1980 o 13.00 hod.¹¹² V uvedený deň už nechýbal nikto, preto mohol byť nakoniec vynesenej aj rozsudok. Za údajné spáchanie trestných činov podľa §178 (marenie dozoru štátu nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami) a §100 (poburovanie) bol Oskár Formánek odsúdený na trest odňatia slobody 18 mesiacov podmienene. Mária Kozárová bola odsúdená na trest odňatia slobody 12 mesiacov podmienene.¹¹³

Vo svojej záverečnej reči na súdnom pojednávaní Formánek okrem iného povedal: „Svätá omša bola, je a bude vždy modlitbou. Jej úradný názov a teda aj úradná kvalifikácia je ‚eucharistická modlitba‘. Toto pomenovanie má aj v slovenskom preklade *Rímskeho misála*, ktorý vydal z poverenia slovenského biskupského zboru *Spolok sv. Vojtecha v Cirkevnom nakladateľstve v Bratislave*. Teda s povolením čl. štátnych úradov.

Pýtam sa teraz, či je potrebné mať v ČSSR štátny súhlas na to, aby sa mohol človek modliť? Ak treba, tak podľa ktorého paragrafu a ktorého

zákona? Rozhodne nie podľa zákona o hmotnom zabezpečení cirkví – č. 218/49 Zb. A keď sa človek modlí bez štátneho súhlasu, pácha tým trestný čin proti zákonu o zabezpečení cirkví a cirkevných spoločností? Hej či nie? Ak hej, tak je v ČSSR naozaj čudná náboženská sloboda! Veriaci človek si musí od ateistov pýtať povolenie, aby sa mohol modliť sám alebo spoločne s inými, a smie sa modliť len tie modlitby, ktoré mu ateisti povolia! [...] Keď teda obžaloba kvalifikovala modlenie sa eucharistickej modlitby / či to robím sám alebo spolu s druhými/ ako trestný čin, a ak to Okresný súd v Prešove v mene ČSSR vyhlási v rozsudku, tým samým v plnom rozsahu dá za pravdu nepriateľom ČSSR na Západe, že u nás niet ozajstnej náboženskej slobody. Súčasne okresný súd vyhlási, že tzv. helsinské dohody aj Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, uverejnený v Zbierke čl. zákonov pod. č. 120/76, sú len na zavádzanie ľudí a ich podpisovatelia sú podvodníci. Nech sa teda Okresný súd v Prešove rozhodne, či tieto predpisy platia a sú záväzné, konkrétne aj v našom prípade, alebo neplatia, hoci ich ratifikoval prezident ČSSR a schválilo Federálne zhromaždenie. V tomto druhom prípade sa okresný súd vyhlasuje za čosi viac ako Federálne zhromaždenie, ktoré tieto veci legalizovalo a dalo uverejniť v Zbierke čl. zákonov!“¹¹⁴

Vynesený rozsudok bol vzhľadom

109 ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*, s. 38.

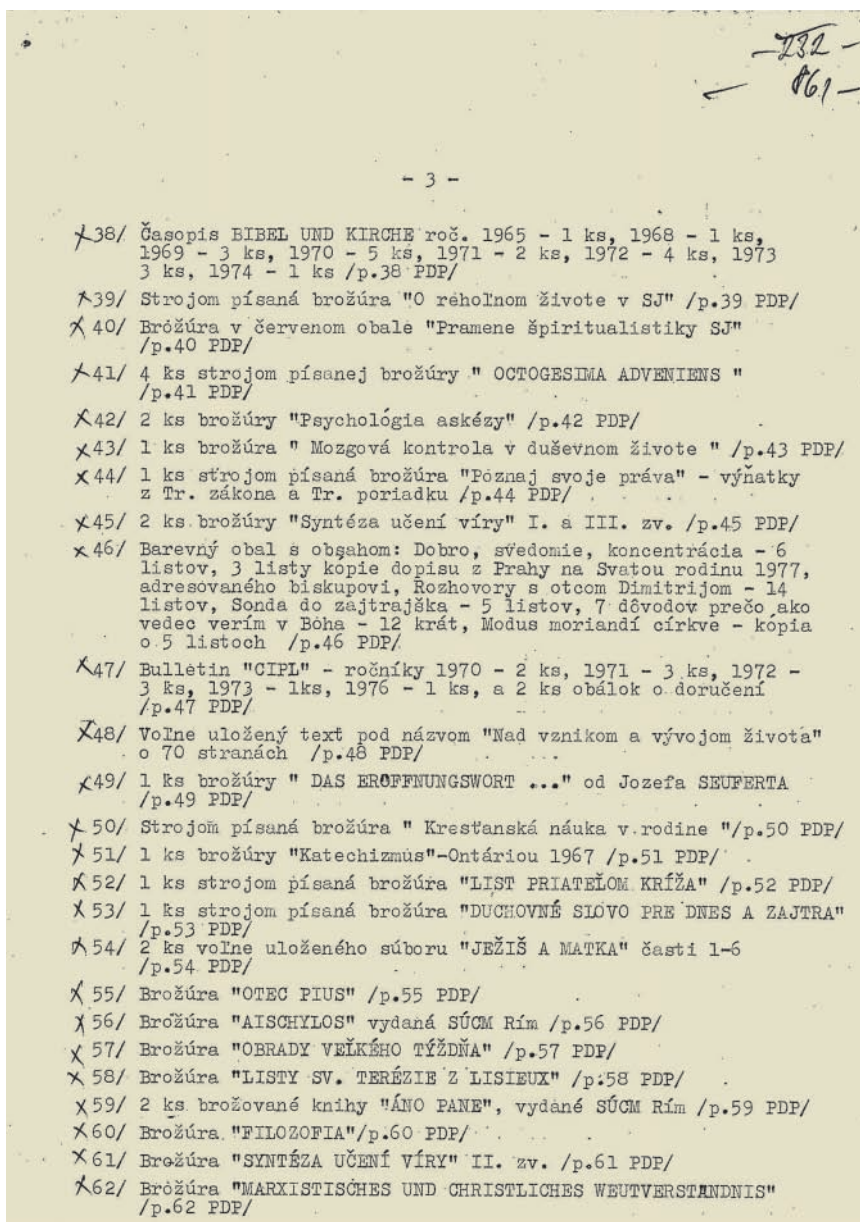
110 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Záznam číslo 3/80, 18. 2. 1980.

111 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Prípad „OSKÁR“ – správa, 11. 3. 1980. O vystupovaní a výpovedi Zuzany Mesárošovej na súdnom pojednávaní vypracoval prítomný referent ŠtB osobitnú správu. Po súdnom procese bola Zuzana Mesárošová, pracujúca ako učiteľka, zo zamestnania prepustená. Pomerne podrobnú správu o priebehu tohto pojednávania uverejnili Slovenské hlasy z Ríma: Takto súdili jezuitu O. Formánka. In: *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. 29, 1980, č. 12, s. 20 – 21.

112 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Akcia „OSKÁR“ – poznatky, 19. 6. 1980.

113 Podľa zápisu, ktorý z pojednávania vyhotovil referent ŠtB, znel rozsudok pre O. Formánka 18 mesiacov straty slobody nepodmienené, prepadnutie všetkých vecí nájdených pri domovej prehliadke okrem magnetofónu a písacieho stroja a 4 roky ochranného dohľadu. M. Kozárová mala byť odsúdená na 12 mesiacov podmienene, prepadnutie vecí a 3 roky ochranného dohľadu. A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Akcia „OSKÁR“, súdne pojednávanie – správa, 26. 6. 1980.

114 Archív Libri prohibiti, f. Výbor na obranu nespravodlivé stíhaných, Oskár Formánek, šk. č. 21, inventárne číslo (inv. č.) 91, signatúra (sign.) II/1, Záverečná reč. Časť Formánkovej záverečnej reči možno nájsť aj v publikácii ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*, s. 38 – 40.

Časť zoznamu vecí odňatých O. Formánkovi pri domovej prehliadke (Zdroj: A ÚPN)

na očakávanie vyšetrojúcich orgánov i prokuratúry pomerne mierny. Dôvodom bola nepochybne rázna obrana Oskára Formánka, ale aj neželaná popularita, ktorú celý proces, najmä vďaka prístupu pátra Formánka, získal. Aj napriek tomu sa

však prokurátor i obžalovaní voči rozsudku odvolali.

Keďže aj pojednávanie 26. júna sa konalo bez prítomnosti verejnosti, muselo približne desať ľudí, ktorí chceli svojou prítomnosťou podporiť obžalovaných, čakať opäť na chod-

be. Boli medzi nimi kňazi Bartolomej Urbanec, Gabriel Ragan, Štefan Farkaš a Juraj Solár, ako aj laici Arpád Gyeneš a Jozef Oravec. Na všetkých uvedených pojednávaniach bol v miestnosti prítomný referent O ŠtB Prešov, Vincent Minárik, ktorý sledoval celý priebeh pojednávania. Jeho prítomnosť sudca zdôvodnil tak, že ide o justičného pracovníka.¹¹⁵

Pred odvolacím Krajským súdom v Košiciach Oskár Formánek pokračoval v ofenzívnej obrane. Na krajskom súde si zrejme v oveľa väčšej miere uvedomovali negatívny dopad celého procesu, a preto rozsudok okresného súdu zrušili a celú záležitosť vrátili na nové prešetrenie. Vytvorila sa tak možnosť trestné stíhanie v tichosti zastaviť a pokúsiť sa nechať prípad upadnúť do zabudnutia. Príslušný odbor vyšetrovania Štátnej bezpečnosti však trval na svojom a po roku podal novú obžalobu. Páter Formánek sa tak pred súdom opäť vehementne bránil a veriaci na celom Slovensku si zasa mohli zo zahraničného rozhlasu so zadosťučinením vypočuť odhaľovanie pravdy o „náboženskej slobode“ v ČSSR.¹¹⁶

Nakoniec okresný súd v Prešove vyniesol 28. júla 1982 rozsudok, podľa ktorého stiahol vinu za poburovanie a ponechal len marenie dozoru nad cirkvami. Podľa nového rozsudku bol Oskár Formánek odsúdený na trest odňatia slobody 12 mesiacov podmienene a Mária Kožárová na 6 mesiacov podmienene. Voči novému rozsudku sa však opäť odvolal prokurátor i obžalovaní, ktorí sa domáhali úplného oslobodenia. Krajský súd v Košiciach však 25. januára 1983 rozsudok okresného súdu potvrdil, čím sa proces skončil.¹¹⁷

115 Tamže.

116 ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*, s. 43 – 45.

117 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/4, Záverečná správa s návrhom na ukončenie kontrarozviedneho rozpracovania objektu v akcii „OSKÁR“, 11. 7. 1983.

O samotnom súdnom procese s O. Formánkom informovali viaceré zahraničné periodiká vydávané slovenskými a českými emigrantmi. Patrili k nim napríklad *Slovenské hlasy z Ríma*, ktoré o aktivitách pátra Formánka informovali vo viacerých číslach. O jeho prípad sa tiež zaujímali aj aktivisti Výboru na obranu nespravodlivo stíhaných (ďalej VONS), ktorí získané informácie šírili ďalej. Prípad Oskára Formánka so správou o súdnom procese bol na základe správy VONSu z augusta 1980 uverejnený aj v časopise *Informace o Chartě 77*.¹¹⁸ Tú istú správu spolu s celým znením Formánkovej záverečnej obhajobnej reči uverejnil v roku 1980 časopis *Studie*, vydávaný českou Kresťanskou akadémiou v Ríme.¹¹⁹

Na základe informácii nemeckej katolíckej tlačovej agentúry KNA o procese viackrát informoval aj český exilový týždenník *Americké listy* vychádzajúci v New Yorku¹²⁰ a niektoré ďalšie časopisy.

SIEŤ TAJNÝCH SPOLUPRACOVNÍKOV

Počas celého obdobia „rozpracovávaní“ Oskára Formánka využívala Štátna bezpečnosť na získavanie akýchkoľvek informácií spojených s jeho osobou aj sieť svojich tajných spolupracovníkov. Ďalšími zdrojmi, pomocou ktorých boli získané poznatky dopĺňané, prípadne overo-

vané, boli už spomínané technické úkony (odpočúvanie bytu a telefónu, kontrola korešpondencie, tajná prehliadka bytu), či sledovanie. Celkom prirodzene sa bezpečnosť na preniknutie k Oskárovi Formánkovi snažila využívať aj tajných spolupracovníkov spomedzi katolíckych kňazov, ktorí sa s pátrom poznali a mali jeho dôveru.

Ešte počas pobytu v Lysej pod Makytou, kedy Oskár Formánek pracoval v Púchove, podávali o ňom informácie najmä tajní spolupracovníci s kryciami menami „APOŠTOL“¹²¹, „MATUŠ“¹²² a „ZAORAL“¹²³. Zatiaľ čo v prípade prvých dvoch išlo o kňazov, v prípade posledne menovaného išlo o bývalého politického väzňa, s ktorým sa Formánek stretol pravdepodobne počas výkonu trestu v NPT vo Valdiciach. Keďže „ZAORAL“ mal ako bývalý spoluväzeň pátrovu dôveru, bezpečnosť ho za Formánkom vysielala pravidelne. Keď sa Oskár Formánek presťahoval v roku 1965 do Prešova, tamojšie okresné oddelenie ministerstva vnútra začalo pri jeho „rozpracovávaní“ samozrejme využívať svojich vlastných tajných spolupracovníkov. K tým najaktívnejším patrili TS s kryciami menami „JARO“¹²⁴, „PUŠKÁR“¹²⁵, „TATRAN“¹²⁶ či „HVIEZDA“¹²⁷.

Niekedy mali tajní spolupracovníci počas stretnutia s pátrom Formánkom získavať len všeobecné infor-

mácie, inokedy boli bezpečnosťou presne inštruovaní, aby viedli rozhovor na konkrétnu tému. V už vyššie spomínanom prípade mal spolupracovník „HVIEZDA“ overiť podozrenie, že Formánek posielal kandidátov na tajnú kňazskú vysviacku za biskupom Jánom Korcom. O niekoľko mesiacov neskôr bol ten istý spolupracovník bezpečnosťou inštruovaný, aby pri stretnutí s pátrom Formánkom usmernil spoločný rozhovor na ďalšie presne stanovené témy. Bezpečnosť chcela napríklad zistiť, či páter udržiava kontakty s jezuitmi v Poľsku. „HVIEZDA“ preto pri spoločnom rozhovore „nadhodil“, že občas cestuje k príbuzným do Krakova, kde si kupuje aj náboženské knihy v predajni tamojších jezuitov. Následne čakal na pátrovu reakciu. Z odpovede sa síce dozvedel Formánkov názor na aktivity a názory poľských jezuitov, avšak nič, čo by potvrdzovalo vzájomný kontakt. Následne chcel spolupracovník zistiť, či je Formánek aktívny pri formácii nových rehoľných povolání. Rozhovor preto zaviedol na tému, že pozná mladých ľudí, najmä dievčatá, ktoré ešte stále prejavujú záujem o rehoľný život. Na to mu páter odpovedal, aby ich radšej viedol k hlbšiemu náboženskému životu v civilnom živote. Takýmto spôsobom, podľa slov Formánka, môžu oslovit viac ľudí, než ako rehoľníčky zatvorené v niektorom z ústavov sociálnej starostli-

- 118 Sdělení č. 197 /proces s katolíky v Prešově/. In: *Informace o Chartě 77*, roč. 3, 1980, č. 12, s. 7 – 8. Za poskytnutie materiálov z Archívu Libri prohibiti ďakujem Dr. Josefovi Hallovi.
- 119 Proces s katolíky v Prešově. In: *Studie*, V/1980, č. 71, s. 496 – 503.
- 120 Boli to články: Postih nekonformistů pokračuje. In: *Americké listy*, 22. 2. 1980, č. 8, s. 2; Soudní proces opět odložen. In: *Americké listy*, 14. 3. 1980, č. 11, s. 2; Soudní proces v Prešově. In: *Americké listy*, 22. 8. 1980, č. 34, s. 2.
- 121 TS APOŠTOL, reg. č. 3455, Jozef Fridrich (nar. 1915), pôsobiaci v tom čase ako správca farnosti Horná Poruba. A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, Agentúrne zväzky, Jozef Fridrich, arch. č. 98549.
- 122 TS MATUŠ, reg. č. 3457, Ondrej Závodský (nar. 1917), pôsobiaci v prvej polovici 60. rokov ako správca farnosti Pruské. A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, Agentúrne zväzky, Ondrej Závodský, arch. č. 85441.
- 123 TS ZAORAL, reg. č. 4432, Ján Zboniak (nar. 1930). A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, Agentúrne zväzky, Ján Zboniak, arch. č. 71410.
- 124 TS JARO, reg. č. 6880, Ján Koma (1920). A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Agentúrne zväzky, Ján Koma, arch. č. 10442.
- 125 TS PUŠKÁR, reg. č. 8586, Vincent Potočňák (1909). A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Agentúrne zväzky, Vincent Potočňák, arch. č. 8985.
- 126 TS TATRAN, reg. č. 12398, Anton Lesník (1950). V určitom období uvádzaný aj pod krycím menom „BRANISKO“, reg. č. 12398. A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Agentúrne zväzky, Anton Lesník, arch. č. 10020.
- 127 TS HVIEZDA, reg. č. 6961, Ondrej Grivalský (1932). A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Agentúrne zväzky, Ondrej Grivalský, arch. č. 11170.

Svĕdectví

PROCES S KATOLÍKY V PREŠOVĚ

Autentické zprávy, které takřka denně přicházejí z Československa neoficiálními cestami, nejsou dobré a ostře kontrastují s tím, co lze číst ve státním řízeném denním tisku a slyšet v rozhlase a televizi. V Československu není klid. Není také pravda, že v Československu nejsou lidé vězněni za své názory nebo že mohou svobodně vykonávat své povolání. Není pravda, že tam nejsou politické či takzvané kryptopolitické procesy. O jednom z nich z nedávné doby přináší zprávu Sdělení VONSu číslo 196.

Dne 25. června 1980 vynesl Okresní soud v Prešově rozsudek, kterým odsoudil Oskara Formánka, katolického duchovního bez státního souhlasu, k 18 měsícům vězení podmíněně na 4 roky a Marii Kožnárovou jako spolupachatelku k 12 měsícům podmíněně na 3 roky za údajné spáchání trestných činů podle § 178 trestního zákona (maření státního dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi) a § 100 trestního zákona (pobuřování). Rozsudkem soudu byla Oskaru Formánkovi rovněž zabavena jeho soukromá knihovna s převážně náboženskou literaturou, magnetofon Sonet Duo, pásyky a 700.- korun (dárek k narozeninám), zajištěné při domovní prohlídce dne 16. 11. 1978. Předsedou senátu byl promováný právník Anton Lukáč, žalobcem byl prokurátor Revák. Vyšetřování vedl poručík Štefan Fedor z ŠtB Košice.

Maření státního dozoru nad církvemi se měl podle rozhodnutí soudu Oskar Formánek dopustit tím, že připustil, aby se eucharistických modliteb, které konal ve svém soukromém bytě, zúčastnily v osmi případech dvě až tři další osoby, většinou staré a nemocné ženy.

Pobuřování pak mělo spočívat v tom, že Oskar Formánek prohlásil před svědkem ing. J. Šestákem, že církev se dostala v naší republice pod kontrolu státu.

Okresní soud dále tvrdil, že Oskar Formánek společně s Marií Kožnárovou rozmnožoval a rozšiřoval náboženskou literaturu dovezenou z kapitalistického zahraničí. Nic takového se však v průběhu líčení nepodařilo prokázat. Soud opírá svůj rozsudek pouze o skutečnost, že v soukromé knihovně Oskara Formánka byla tato literatura nalezena.

Okresní soud si povolal soudní znalce Dr. Tibora Halečku, Dr. Jána Bilase a Dr. Milana Sidora, profesory z katedry vědeckého ateismu Univerzity Pavla Josefa Šafaříka v Prešově, aby vědecky posoudili tuto literaturu z hlediska obsahového a politického zaměření. Tito znalci nepřiložili ke svému posudku »nělezy« neboli »souhrn skutečností, ke kterým při úkolu přihlíželi«, jak to vyžaduje § 13 odstavce 2 vyhlášky ministerstva spravedlnosti číslo 37/1967 Sbírky. Tvrdili nicméně, že zabavená literatura »obsahuje předpoklady změny společenského zřízení v ČSSR« nebo že by »mohla vést k politickému zneužití náboženství«. Rovněž se pouštěli do prvního hodnocení zkoumané literatury, což zákon o znalcích nepřipouští. Za takto vypracovaný znalecký posudek si nechali vyplatit 17.600.- korun.

Korunním svědkem obžaloby byl farář Anton Lesník, odsouzený do vězení za finanční podvody a pak předčasně propuštěný. Nyní vykonává opět duchovenskou funkci se státním souhlasem. Tem při přelíčení, konaném 8. března, odvolal své výpovědi, učiněné do protokolu během vyšetřování, neboť tvrdil, že je učinil v depresi pod psychickým nátlakem. Při dalším přelíčení 25. června však opět odvolal své odvolání, když mu předseda senátu pohrozil, že bude obžalován pro klivou výpověď.

496

Správa o procese s O. Formánkom v českom exilovom časopise Studie (Zdroj: Studie)

vosti.¹²⁸ Možno samozrejme predpokladať, že páter Formánek nedôveroval všetkým návštevmám, ktoré za ním prichádzali. Preto ani nehovoril vždy otvorene o svojich názoroch na rôzne témy. Osobitne v prostredí svojho bytu, o ktorom približne od polovice roku 1977 s istotou vedel, že je v ňom umiestnené odpočívacie zariadenie.

Jeden z tajných spolupracovníkov Štátnej bezpečnosti však predsa len požíval väčšiu dôveru pátra Formánka než všetci ostatní. Bol ním už spomenutý agent s krycím menom „TATRAN“. O tom, že Formánek spolupracovníkovi „TATRAN“ dôveroval, svedčí napríklad fakt, že ho približne v polovici roku 1977 poprosil o pomoc pri plánovanom pre-

voze rozmnožovacieho stroja z Košíc do Prešova. Inokedy mu poskytoval materiály rozmnožené na stroji. Informácie, ktoré „TATRAN“ Štátnej bezpečnosti poskytoval, boli pre ňu veľmi cenné. Informoval napríklad o tom, kto a kde tajne vykonáva náboženské obrady a kto sa na týchto obradoch zúčastňuje, kto prekladá a distribuuje náboženskú literatúru, ktorým mladým kňazom poskytuje Formánek vypracované koncepty kázni a podobne.¹²⁹ Tieto informácie nakoniec priamo viedli k viacerým postihom bezpečnostných orgánov voči aktivistom laického apoštolátu v Prešove a okolí. Zdrojom motivácie TS „TATRAN“ mal byť podľa jeho vlastného vyjadrenia nesúhlas s činnosťou pátra Formánka. Jeho aktivity pokladal dokonca za škodlivé pre cirkevno-politickú situáciu v štáte.

S pátrom Formánkom sa „TATRAN“ bližšie zoznámil približne v polovici 70. rokov, kedy ako mladý kaplán pôsobil v Prešove. Okrem Formánka sa stretával aj s ďalším jezuitom, Jurajom Bumberom a redemptoristom Jánom Ivanom Mastiliakom. Práve pod vplyvom týchto troch kňazov mal „TATRAN“ odmietiť účasť na zasadnutiach ZKD PIT a vyjadrovať sa o nej ako o organizácii na likvidáciu cirkvi v ČSSR. Dokonca sa mal zapájať aj do niektorých aktivít LA a v súkromných bytoch slúžiť sväté omše. Jeho postoj sa však zmenil, keď odišiel z Prešova a stal sa správcom menšej farnosti. Podľa hodnotenia bezpečnosti sa približne v tomto období začal zúčastňovať aj zasadnutí kňazskej mierovej organizácie a svoje kňazské povinnosti „plnil v súlade s cirkevnou politikou nášho štátu“.¹³⁰ Z pôsobenia v Prešove mu zostali dobré vzťahy práve s členmi tamojšieho laického apoštolátu a viace-

128 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Záznam č. 2/78, 2. 3. 1978.

129 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/3, Vyhodnotenie prípadu „OSKÁR“, 29. 12. 1977.

130 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Agentúrne zväzky, Anton Lesník, arch. č. 10020, Memorandum TS TATRAN, 26. 5. 1983.

rými pátrami, ktorí mu dôverovali. Vďaka tomu mohol úspešne získať informácie o ich činnosti. Práve na základe správ podávaných spolupracovníkom „TATRAN“ pristúpila Štátna bezpečnosť k začatiu trestného stíhania v akciách „OSKÁR“ a „SPOJKA“ (v ktorej bola rozpracovávaná Mária Kožárová) a v prípade ďalších členov laického apoštolátu boli vykonané takzvané preventívno-výchovné opatrenia.

Ďalšie využitie tajného spolupracovníka „TATRAN“ však skomplikoval fakt, že viaceré osoby, ktoré v rámci vyšetrovania vypovedali v neprospech pátra Formánka, nakoniec svoje výpovede odvolali. Aby mohla byť „protištátna činnosť“ Oskára Formánka potvrdená aj na súdnom pojednávaní, javilo sa ako nevyhnuté, aby TS „TATRAN“ svedčil na súde ako hlavný svedok. To by však znamenalo jeho „dekonšpirovanie“ ako tajného spolupracovníka. Tento problém však vyriešila zvláštna zhoda náhod. Spolupracovník „TATRAN“ sa mal totiž približne v máji 1978 dopustiť trestného činu peňažnej sprenevery, za čo bol odsúdený na dva a pol roka odňatia slobody nepodmienečne. V rámci vyšetrovania tohto činu bola u neho vykonaná aj domová prehliadka, pri ktorej boli „objavené“ adresy pátra Formánka a ďalších laických aktivistov. Tým boli vlastne potvrdené jeho styky s týmito osobami a zdôvodnené aj jeho predvolanie ako svedka v akcii „OSKÁR“. Zároveň tak bola odvrátená možnosť odhalenia jeho spolupráce s orgánmi Štátnej bezpečnosti.

V nej pokračoval „TATRAN“ ďalej aj v priebehu 80. rokov.¹³¹

PÔSOBNIE PO PROCESE

Páter Oskár Formánek žil aj po súdnom procese v Prešove. Skúsenosti, ktoré získal v priebehu procesu, si však nenechával len pre seba. Dlhodobo bol v kontakte so svojim rehoľným spolubratom, pátrom Gabrielom Povalom SJ, ktorý žil a pôsobil v Žiline. Povala bol v roku 1982 podobne ako Formánek už druhýkrát trestne stíhaný.¹³² V tejto súvislosti bezpečnosť, vďaka odpočúvaciemu zariadeniu v Povalovom byte, zachytila obsah ich spoločného stretnutia v júli 1982. Páter Formánek chcel Povalu povzbudiť a priblížiť mu svoj postup a obranu v priebehu vyšetrovania i samotného súdneho procesu. Odovzdané inštrukcie zároveň svedčia aj o postupe samotného Formánka, o jeho precíznosti a systematickosti pri vlastnej obhajobe. Oskár Gabriela inštruoval, aby si podrobne naštudoval príslušné právne normy, aby si zo všetkého robil vlastné výpisky a poznámky a dokonale si dopredu pripravil každú svoju odpoveď. Taktiež, aby si odkladal aj cestovné lístky, pretože za to všetko môže po skončení procesu žiadať náhradu. Spoločne prebrali aj jednotlivé body Povalovej obžaloby, ku ktorým sa páter Formánek vyjadril. Nadovšetko však pátrovi Povalovi odporúčal, aby sa v tomto období ešte viac modlil, čo veľmi pomohlo aj jemu samému. Záznam, ktorý ŠtB o tomto stretnutí dvoch jezuitov vyhotovila, je však okrem svojho obsa-

hu zaujímavý ešte z jedného dôvodu. Zástupca náčelníka Správy ŠtB Košice pplk. Rudolf Miklovič totiž na samotný záznam perom pripísal: „*Nemali by ste domyslieť opatrenia, ako znechutiť – vyprovokovať a otráviť pobyt v Prešove pre Formánka! Docieliť jeho odchod. To by bola naša výhra! Domyslite!*“¹³³

Ďalší z riadiacich príslušníkov (pravdepodobne náčelník O ŠtB Prešov kpt. Dušan Pavliščík) následne na záznam pripísal odkaz pre npor. Štefana Bujňáka, ktorý mal v tomto období akciu „OSKÁR“ na starosti: „*S. Bujňák! prehodnotiť celú akciu a zväziť pokyny s. pplk. Mikloviča z cieľom jeho (Formánkovho) odchodu z Prešova!*“ Uvedené poznámky naznačujú, že aktivita Oskára Formánka bola v danom období nepríjemná aj pre príslušníkov bezpečnosti. Pravdepodobne po skúsenostiach, ktoré s pátrom získali počas niekoľkých rokov „rozpracovávaní“ a vyšetrovania, pokladali jeho vynútený odchod z Prešova za najjednoduchší spôsob, ako ukončiť jeho aktivity.

Pravdepodobne aj následkom dlhotrvajúceho súdneho sporu a s tým súvisiaceho stresu sa však zdravotný stav Oskára Formánka v prvej polovici 80. rokov značne zhoršil. Ešte pred definitívnym ukončením súdneho procesu vypracoval dňa 28. júna 1982 npor. Bujňák návrh na ukončenie rozpracovania prípadu „OSKÁR“. Ako dôvod uviedol, že Oskár Formánek je už starší, často hospitalizovaný a pre chorobu obmedzil kontakt a aktivity v rámci LA. Ná-

131 Tamže. Je potrebné spomenúť, že z uloženého trestu dva a pol roka odňatia slobody si „TATRAN“ polovicu skutočne odpykal. Z podnetu orgánov ŠtB podali jeho príbuzní žiadosť o jeho podmienečné prepustenie. V septembri 1979 sa tak „TATRAN“ dostal na slobodu a zamestnal sa v civilnom zamestnaní ako vodič v Prešove. Približne v polovici roka 1980 bol opäť zaradený do pastorácie. V nasledujúcom období bol bezpečnosťou hodnotený ako jeden z najlepších tajných spolupracovníkov v problematike rímskokatolíckej cirkvi.

132 Gabriel Povala bol nakoniec odsúdený na trest odňatia slobody v trvaní osem mesiacov nepodmienečne za trestný čin marenia dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami podľa § 178 Tr. z. O prípade G. Povalu pozri tiež: Kňaz, ktorý nesmie mať pokoj. In: *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. 30, 1981, č. 2, s. 20 – 21.

133 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/4, Návšteva Formánka v byte Povalu, 27. 7. 1981. Podčiarknuté v origináli. Pplk. Rudolf Miklovič pravdepodobne prípad Oskára Formánka dôverne poznal. Predtým, než sa v marci 1975 stal zástupcom náčelníka S ŠtB Košice, totiž takmer desať rokov pôsobil ako náčelník O ŠtB Prešov. Porovnaj: <http://www.upn.gov.sk/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/sprava-stb-kosice/>.

Návšteva FORMÁNKA na byte POVALU, rozbor situácie v súvislosti so vznesením obvinenia voči POVALOVI, hodnotenie politickej a cirkevnej situácie.

20.7.1981

S. Bijndok!
 Jeho cieľ je celý akter
 a zozbav plný s. p. M. Kuko učia
 z celého p. M. (Formánok)
 oclo bodu z Varova!

20.7.1981
 z celého p. M.
 Nemali byť to
 demydat z obstarania, ako
 z celého p. M. (Formánok) - a
 z celého p. M. (Formánok) - a
 z celého p. M. (Formánok) - a
 z celého p. M. (Formánok) - a
 z celého p. M. (Formánok) - a

1/ Dňa 20.7.1981 navštívil POVALU NĚK z Prešova. Oč 7,20 hod. bol 184 rozhovore prítomný aj prameň ITAGRAM.
 Návšteva FORMÁNKA bola vyvolaná pravdepodobne snahou menované ho povzbudiť POVALU v súvislosti so zahájením trestného stíhania proti POVALOVI.

Rukou napísaná poznámka o potrebe vyštvať Formánka z Prešova (Zdroj: A ÚPN)

sledne bol dňa 26. apríla 1983 vykonaný rozbor prípadu a bolo rozhodnuté o jeho ukončení.¹³⁴ Hoci páter Formánek vzhľadom na svoj zdravotný stav obmedzil svoje aktivity, v angažovaní sa za spravodlivosť úplne nerezignoval. Svedčí o tom skutočnosť, že sa v roku 1983, spolu s ďalšími jezuitmi na čele s biskupom Korcom, podpísal aj pod prvú otvorenú podpisovú akciu, ktorou signatári vyjadrili protest voči prenasledovaniu františkánov (známa akcia Víť) a žiadali ich prepustenie.¹³⁵ Treba taktiež spomenúť, že rozhodnutím Krajského súdu v Košiciach z 25. januára 1983, ktorým bol definitívne potvrdený rozsudok okresného súdu, nebola celá záležitosť

úplne ukončená. V priebehu nasledujúcich rokov totiž Oskár Formánek aj Mária Kožárová viackrát žiadali o vrátenie vecí, ktoré im boli zabavené pri domových prehliadkach v novembri 1978.

Okrem častej hospitalizácie utrpel páter Formánek v roku 1985 aj mozgovú príhodu. Po nej žil v domove dôchodcov v Prešove. Odtiaľto ho však pod zámienkou, že nepriaznivo vplyva na obyvateľov domova, počas premiestnenia do Zariadenia pre seniorov v Cemjate, ktoré je od mesta Prešov vzdialené približne 7 km. V zariadení boli horšie podmienky než v domove dôchodcov v Prešove. Pre Štátnu bezpečnosť však bolo najdôležitejšie, že sa starého a cho-

rého Formánka podarilo dostať mimo mesta Prešov. Naspäť do domova dôchodcov sa mohol vrátiť až v marci 1990.

Krátko pred smrťou sa Oskár Formánek dožil aj svojej súdnej rehabilitácie. Okresný súd v Prešove totiž 28. februára 1991 na základe zákona o súdnej rehabilitácii zrušil svoj pôvodný rozsudok, ako aj uznesenie Krajského súdu v Košiciach.¹³⁶ Po takomto zadostučinení dňa 21. júla 1991, vo veku nedožitých 76 rokov páter Oskár Formánek SJ zomrel. Pochovaný bol 24. júla na mestskom cintoríne v Prešove.¹³⁷

ZÁVER

Životný príbeh jezuitu Oskára Formánka vykresľuje obraz postavenia väčšiny rehoľníkov a rehoľníč v období budovania komunistického zariadenia v Československu. Dlhodobá pozornosť, ktorú jeho osobe venovala tajná polícia, je odrazom nedôvery, podozrievania i perzekúcií, ktoré štátna moc vykonávala osobitne voči rehoľníkom a do určitej miery aj voči všetkým veriacim, ktorí svoje náboženské presvedčenie dávali verejne najavo. Zatiaľ čo v roku 1956 bol páter Formánek odsúdený za údajný trestný čin velezrady podľa §78 Tr. z. na desať rokov odňatia slobody, v roku 1983, bol za marenie dozoru štátu nad cirkvou, podľa §178, odsúdený na 12 mesiacov podmienčne. V oboch prípadoch boli pritom dôvodom trestného stíhania Formánkove aktivity, zamerané na prehlbovanie náboženského života. Najdôležitejším faktorom, ktorý spôsobil taký veľký rozdiel medzi týmito dvoma rozsudkami, bol nepochybne čas, ktorý medzitým ube-

134 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/4, Závery z rozboru akcie „OSKÁR“, 27. 4. 1983.

135 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, Oskár Formánek, arch. č. 10796, KE OP/4, Záznam, 13. 5. 1983. Pozri tiež: MIKLOŠKO, F.: Spolupráca s jezuitmi v čase komunizmu. In: HUDAČEK, M. (zost.): Jezuiti na Slovensku v minulosti aj súčasnosti, s. 298.

136 Uznesenie Okresného súdu v Prešove, 3 Rt 23/91–7, 28. 2. 1991 In: LUKÁČ, V.: Kauza p. O. Formánek a spol. v dokumentoch. Samizdat. Bez miesta a dátumu vydania, s. 190 – 191.

137 LETZ, R.: Pohnuté osudy jezuitu Oskára Formánka, s. 237.

hol. Totalitný komunistický režim v polovici 50. rokov bol nepochybne omnoho tvrdší než normalizačný režim začiatkom 80. rokov. Podstata však zostala rovnaká, v oboch prípadoch išlo o perzekúciu za náboženské aktivity, zatiaľ čo ústava štátu garantovala náboženskú slobodu. V prípade omnoho miernejšieho rozsudku v roku 1983 však nepochybne zohral svoju úlohu aj spôsob, akým sa Oskár Formánek obhajoval. Formánkovo vystupovanie počas vyšetrovania a súdneho procesu, výborná znalosť zákonov a pádna argumentácia vychádzali predovšetkým z jeho povahy. Vo všetkom, čo robil, sa Formánek snažil byť mimoriadne precízny a dôsledný. Okrem toho

Oskár Formánek koncom 80. rokov (Zdroj: Katolícke noviny)

však bol aj prchký a ľahko sa dokázal rozhnevať, čo pri častých zásahoch ŠtB do jeho súkromia, zhoršovalo jeho už i tak zlý zdravotný stav.

Možno povedať, že odvaha s akou Formánek reagoval na zásahy Štátnej bezpečnosti, spôsob, akým sa obhajoval počas procesu a odpor voči akémukoľvek porušeniu práv garantovaných ústavou, zákonmi a medzinárodnými dohovormi, sa v nasledujúcich rokoch stali inšpiráciou pre mnohých podobne perzekvovaných kresťanov. Prítomnosť niekoľkých jeho priateľov, známych a podporovateľov počas súdnych pojednávaní zasa určitým spôsobom predznamovali prístup veriacich k súdnym procesom v nasledujúcich rokoch.

Pavol Jakubčín • Pater Oskár Formánek SJ and the State Security

The study presents the life and activities of the Jesuit Oskár Formánek (1915 – 1991) on the background of the attention the Communist secret police, the State Security dedicated to him. Pater Formánek spent the major part of his monastic life in the period of the totalitarian Communist regime, the regime that did not acknowledge orders and persecuted their members in various ways. After the orders were liquidated by the state power in 1950, Formánek hid himself for several years, but at the same time he tried to develop different religious activities. After being revealed by the State Security, he was sentenced together with other Jesuits in a trial with the group called 'Srna and companions' for 10 years of imprisonment. After that he worked in a civil job and tried to keep in contact with his co-brothers. He translated theological literature, wrote his contemplations and above all he encouraged church-goers to live a life of faith and not to be afraid to show it also in public. Because of his activities Pater Formánek used to be almost permanently monitored by the State Security that tried to suppress his activities especially at the end of 70s. This was why he was prosecuted again in 1980. After a long court trial he was sentenced to 12 months of conditional imprisonment in 1983. In that period Pater showed his accuracy and consistency, the features that consternated investigators and the then judiciary. In his defence he argued all the time that the state administration bodies were breaching laws and the constitution in their approach to the believers. After the court trial Oskár Formánek, weakened through his deteriorating health condition, left to stay in a house for elderly people where he lived quietly till his death in 1991.

Mgr. Pavol Jakubčín, PhD. (1983)

Štúdium histórie a postgraduálne štúdium absolvoval na Trnavskej univerzite. Pracuje v Ústave pamäti národa, kde sa venuje problematike existencie a pôsobenia cirkvi v období komunistickej totality. Je autorom monografie *Pastieri v osídlach moci* (2012), zostavovateľom viacerých zborníkov, ako aj autorom niekoľkých desiatok štúdií a odborných článkov.

AKCIA „IGOR“. PROVOKÁCIA ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI PROTI EVANJELICKEJ CIRKVI AUGSBURSKÉHO VYZNANIA NA SLOVENSKU V ROKU 1951

JERGUŠ SIVOŠ

„CÍRKEV. V této otázce, po průzkumu, který byl proveden, je věnována malá pozornost. Po stránce evangelické církve takřka žádná. My zde máme biskupy, kteří jsou ve Světové radě církví v Ženevě. Tuto radu vede anglická Intelligence Service (sic!).“¹ Týmito slovami zhodnotil námestník ministra národnej bezpečnosti Stanislav Baudyš² činnosť Krajského veliteľstva štátnej bezpečnosti (ďalej ŠtB) v Bratislave proti Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku počas kontrolnej návštevy koncom marca 1951. Na stretnutí s veliteľmi operatívnych oddelení, ktorého sa zúčastnili až traja sovietski poradcovia, sa zoznámil aj s neúspešnou provokačnou akciou ŠtB a plánmi na jej pokračovanie.

Rozpracovanie cirkví a siekt zabezpečoval cirkevný referát II. oddelenia Krajského veliteľstva ŠtB v Bratislave. Začiatkom roku 1951 ho tvorili štyria operatívni pracovníci a dve pisárky. Referát viedol Michal Kasan, neskorší náčelník Správy ŠtB v Bratislave,³ a pracovala tu aj manželka zástupcu veliteľa bratislavskej krajskej správy ŠtB Elza Krejčírová-Čermáková.⁴

Referát sa podieľal na akcii Ján Vojtaššák a spol., ktorá skončila v januári 1951 odsúdením troch slovenských biskupov na dlhoročné väzenie. Následne sa pozornosť pracovníkov cirkevného referátu sústredila na štyri hlavné prípady – rozpracovanie rímsko-katolíckeho biskupa Ambróza Lazíka (od 1949, v rokoch 1950 – 1951 ho ŠtB izolovala v jeho rezidencii v Trnave), Bohoslovce-

kú fakultu, prívržencov jezuitu Tomislava Kolakoviča (v tomto prípade ŠtB zaistila osem ľudí) a evanjelického biskupa Fedora Fridricha Ruppeldta (1947 – 1952).⁵ Okrem týchto prípadov sa pracovníci referátu zameriavali na rozpracovanie sekty Svedkovia Jehovovi, vyťaženie stoviek spisov zrušeného odboru štátnej bezpečnosti Povereníctva vnútra o slovenských duchovných, inštruk-

- 1 Archiv bezpečnostných složek (ďalej ABS), f. Velitelství Státní bezpečnosti (ďalej len „310“), sign. 310-17-2. Záznam ze schůze s veliteli oddělení a s operativními pracovníky na KV-Stb Bratislava dne 31. 3. 1951.
- 2 Stanislav Baudyš (1906, Hořice – 1972, Hradec Králové), námestník ministra národnej bezpečnosti od 16. 1. 1951 do 14. 9. 1953. Viac pozri: KALOUS, J. a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989. Ministři a jejich náměstci*. Praha 2009, s. 49 – 50.
- 3 Michal Kasan viedol Správu ŠtB Krajskej správy ZNB Bratislava (neskôr Správy ZNB hl. m. Bratislavy a Západoslovenského kraja) od 1. 3. 1969 do 31. 8. 1983. Pozri: SIVOŠ, J.: Velitelia štátnej bezpečnosti na Slovensku 1945 – 1989. *Pamäť národa*, roč. 9, 2013, č. 1, s. 92.; MEDVECKÝ, M. – SIVOŠ, J. – JAŠEK, P.: *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Bratislava 2012, s. 118.
- 4 O živote Elzy Krejčírovej-Čermákovskej a jej pôsobení v bezpečnostných zložkách, pozri: SIVOŠ, J.: Elza Krejčírová-Čermáková, žena v operatívne ŠtB. *Pamäť a dejiny*, roč. 7, 2013, č. 4, s. 78 – 85.
- 5 Fedor Fridrich Ruppeldt (1886, Liptovský Mikuláš – 1979, Žilina), spoluzakladateľ Svetovej rady cirkví so sídlom v Ženeve, v rokoch 1947 – 1952 biskup Západného dištriktu evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Za svoje postoje v období Slovenskej republiky 1939 – 1945 ho väznili v Ilave (1942) a v pracovnom tábore v Seredi (1944). Od konca 40. rokov ho perzekvoval komunistický režim. V roku 1962 ho odsúdili na 18 mesiacov väzenia za rozvracanie republiky.

Akciu „IGOR“ viedlo 2. oddelenie Krajského veliteľstva ŠtB v Bratislave pod vedením npor. Jána Heveru (Zdroj: A ÚPN)

táž oddelení ŠtB v okresoch a spoluprácu so Slovenským úradom pre veci cirkevné.⁶

Opatrenia politickej moci a Štátnej bezpečnosti proti Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku v 50. a 60. rokoch 20. storočia zachytil vo svojej práci historik Jan Pešek,⁷ ale aj historik Miroslav Klobučník.⁸ Počiatky týchto mocenských zásahov sa však dokumentujú mimoriadne namáhavo a len postupne. Dôvodom je skartácia spisov a nesystematické vedenie spisovnej a zväzkovej agendy v tomto období.

Zachované dokumenty ukazujú, že Evanjelická cirkev augsburského vyznania na Slovensku nepatri-la začiatkom 50. rokov 20. storočia k prioritám cirkevného referátu bratislavskej ŠtB, jej rozpracovanie prebiehalo nesystematicky a až začiat-

kom roku 1951 vyvinula ŠtB snahy na spravodajský prienik do vedenia cirkvi. V operatívnych spisoch však pracovníci ŠtB priebežne zhromažďovali informácie o aktivitách evanjelických duchovných a v príhodných chvíľach ich využili na obmedzenie ich ďalšej činnosti a zastrašenie ich okolia. Príkladom je zatknutie a vyšetrovanie dištriktuálneho farára v Liptovskom Mikuláši Jozefa Juráša v roku 1953.⁹

Poznatky o evanjelickej cirkvi a evanjelikoch sústreďovala ŠtB v 50. rokoch 20. storočia aj v objektovom zväzku s krycím menom „IGOR“. Obsah tohto zväzku by najlepšie vypovedal o aktivitách ŠtB voči evanjelickej cirkvi. V slovenských a českých archívoch spravujúcich dokumenty bezpečnostných zložiek sa, žiaľ, nezachoval. Výnimočný, hoci ojedinelý prameň predstavuje správa o akcii „IGOR“, ktorú pre potreby ministerstva národnej bezpečnosti spracoval veliteľ II. oddelenia Krajského veliteľstva ŠtB v Bratislave npor. Ján Hevera (vo funkcii od 1. augusta 1950 do 13. júna 1951).¹⁰

V polovici februára 1951 sa ŠtB prostredníctvom svojho agenta snažila napojiť na vedenie evanjelickej cirkvi s cieľom získať informácie o činnosti a postojoch jej hodnostárov a neskôr ich využiť na ovplyvňovanie a kompromitáciu duchovných, prípadne v rámci vyšetrovania a súdneho procesu. Provokačná akcia ŠtB spočívala vo vybudovaní mŕtvych schránok pracovníkmi cirkevného referátu bratislavskej

Cirkevný referát bratislavskej ŠtB viedol v roku 1951 vrchný strážm. Michal Kasan (Zdroj: A ÚPN)

ŠtB, prostredníctvom ktorých mala evanjelická cirkev posielat správy do zahraničia. Agent ŠtB kontaktoval pod legendou „zahranického kuriéra“ 27-ročnú klaviristku Jelenú Hodžovú, ktorá ho odkázala na svojho otca, evanjelického farára Miloša Hodžu. Do tohto momentu sa plány ŠtB naplňovali. Po porade s biskupom Fedorom Ruppeldtom však Hodža odmietol odovzdávanie správ prostredníctvom mŕtvych schránok a „neznámeho cudzinca z Rakúska“ ohlásil úradom.

Veliteľ oddelenia politického spravodajstva Krajského veliteľstva ŠtB v Bratislave npor. Ján Hevera videl pozitíva neúspešnej akcie v potvrdení „spravodajskej činnosti evanjelikov proti ČSR“. Opätovný pokus preniknúť do ich blízkosti plánoval uskutočniť prostredníctvom 26-ročnej sólistky Jely Krčméryo-

6 ABS, f. 310, sign. 310-26-70. Dílčí poznatky z odborné inštruktáže na KVŠtB Bratislava, Košice a Prešov.

7 Pozri najmä: PEŠEK, J.: Štátna moc po Februári a Evanjelická cirkev augsburského vyznania – začiatok, ktorý určil charakter celej éry. In: JURÁŠ, J. – ROGULOVÁ, J. a kol.: *Sláva šlachetným II. Evanjelická cirkev a. v. a politika v 20. storočí*. Liptovský Mikuláš 2012, s. 26 – 40; PEŠEK, J.: Evanjelická cirkev augsburského vyznania na Slovensku a začiatok totality (1948 – 1953). *Historický časopis*, 1997, č. 2, s. 271 – 294; PEŠEK, J.: Slovenská evanjelická cirkev augsburského vyznania pod kontrolou moci (1953 – 1970). *Historický časopis*, 1999, č. 4, s. 635 – 654; PEŠEK, J.: Tvrdý tlak moci: Štát a evanjelická cirkev augsburského vyznania na Slovensku v rokoch 1948 – 1953. In: KÓNAY, P. – MATLOVIČ, R (eds.): *Miscellanea Anno 2000. Acta Collegii Evangelici Prešovienis IX*. Prešov 2001, s. 98 – 112.

8 KLOBUČNÍK, M.: Slovenská evanjelická cirkev augsburského vyznania v dokumentoch ŠtB a socialistickej justície na pozadí politického procesu so skupinou KVAP (1948 – 1962). In: ANTALOVÁ, Z.: *Z prednej strany mreží*. Martin 2008, s. 90 – 180.

9 Jozefa Juráša vyšetrovala ŠtB od 26. 2. do 3. 9. 1953. Z väznice Krajského súdu v Bratislave ho napokon prepustili 21. 9. 1953. Pozri: Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN), f. Krajská správa ZNB Správa ŠtB (ďalej KS ZNB S-ŠtB) Bratislava, vyšetrovacie spisy, a. č. V-510.

10 Ján Hevera (1924, Michalovce), dôstojník ŠtB od júla 1947 do mája 1981.

vej, priateľky Jeleny Hodžovej a rodinnej známej Hodžovcov, ktorá sa v decembri 1950 vrátila z dvojročného štúdia na Hudobnej akadémii sv. Cecílie v Ríme.¹¹ Cieľ akcie spočíval v manipulácii mladej speváčky, ktorá netajila svoju snahu opustiť komunistické Československo. ŠtB na ňu nasadila svojho agenta, ktorý ju ako „člen ilegálnej organizácie“ podnecoval v jej názoroch a úsilí, a výmenou za súhlas s činnosťou proti ČSR v zahraničí jej ponúkol zabezpečenie úteku z Československa. Podpísaný dokument chcela ŠtB následne využiť na jej kompromitáciu a získanie na utajenú spoluprácu.

ŠtB skutočne napojila na Je-

lu Krčméryovú svojho agenta, či sa však odhodlala doviest' svoje zámeru v tomto prípade do konca nateraz nie je známe. Nespomína to ani správa o akcii „IGOR“ pre ministerstvo národnej bezpečnosti, ani iné dokumenty uložené v bratislavských a pražských archívoch. To len zdôrazňuje výnimočnosť správy o provokačných akciách ŠtB, ktorá ilustruje spôsob uvažovania a práce cirkevného referátu ŠtB proti predstaviteľom evanjelickej cirkvi. Dokument obsahuje množstvo gramatických a pravopisných chýb a preklepov, čo samo osebe dotvára obraz ŠtB v 50. rokoch 20. storočia.

O činnosti ŠtB proti evanjelickej

cirkvi referovalo delegácii ministerstva národnej bezpečnosti aj vedenie Krajského veliteľstva ŠtB v Bratislave. V zázname z rokovania sa nachádza krátka zmienka, ktorá dokumentuje aktivity a zábery ŠtB: „*CÍRKEV Evangelická. Tato církev měla po celou dobu styky s Anglií. Agenturně se nám podařilo dostat se na porady a získáváme přehled o činnosti. Z archivu jasně vysvítá protikomunistická činnost, výjem získáváme. Rozpracovali jsme rodinné příslušníky. Ve 2 případech se nám to nepodařilo. Dosud jsme nevyužili všechny možnosti. Víme, že děláme chyby a vidíme, že je třeba častěji se poradit a proto musíme častěji do Prahy.*“¹²

DOKUMENT

1951, nedatované (marec) – Bratislava. Správa veliteľa II. oddelenia Krajského veliteľstva ŠtB v Bratislave pre Ministerstvo národnej bezpečnosti ČSR v Prahe o priebehu akcie proti Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku

Krajské veliteľstvo ŠtB, Bratislava

S v o d k a
z prípadu Igor a spol. /ev. a v. cirkev na Slovensku./

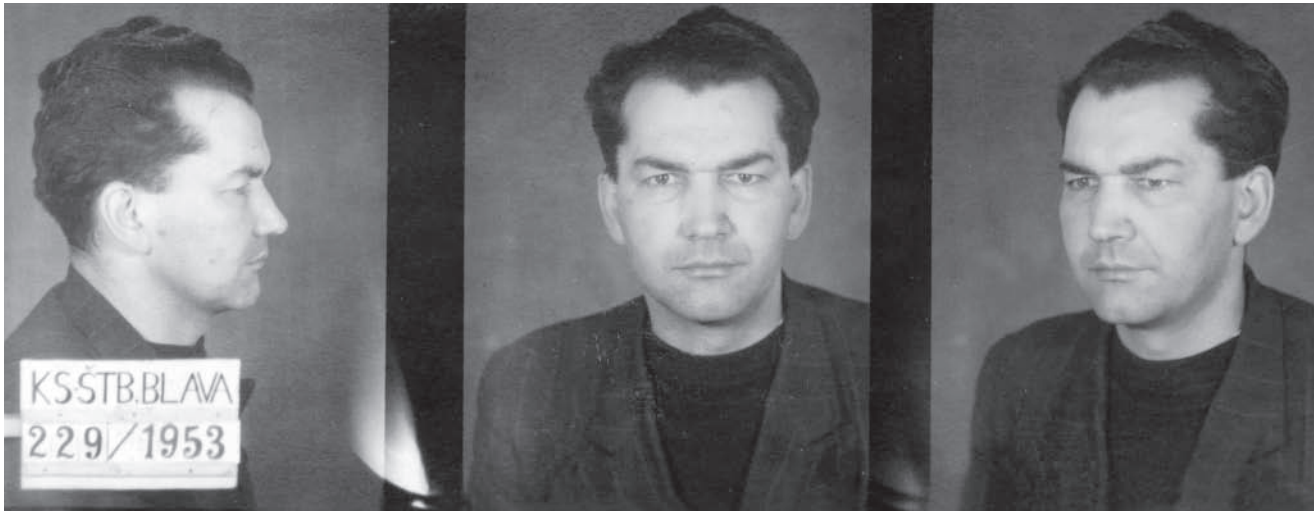
II. oddelenie tunajšieho veliteľstva pristúpilo k rozpracovaniu evanjelickej cirkve na Slovensku, pri ktorom rozpracovaní boli získané nasledovné poznatky:

Vedúci evanjelickej cirkve na Slovensku podľa získaných písomností najmä zápisníc z roku 1944 – 1949 vedú vo vyšších kruhoch činiteľov ev[anjelickej] a[ugsburského] v[yznania] cirkvi reči politický zamerané proti nášmu štátnemu zriadeniu. Ich samotný postoj je silne zameraný proti pokroku, čo svedčí aj jeden odsek z reči evanjelického biskupa Rupelda, ktorý na konvente v roku 1949 povedal toto: Mnoho sa tu hovorilo o slobode, ale my zdôrazňujeme, že pravá sloboda je slávna a pravá sloboda dieťať Božích, ktorou jedine syn Boží môže nás vyslobodiť. Mnoho sa v tieto roky manifestuje za svetový mier, hoci tým samým sa vlastne i hodne znepoko-

juje svet nevyhnutnou myšlienkou a trápnu otázkou: Či svetový mier je zase tak ohrozený, že treba zaň ustavične manifestovať, nuž nech sa manifestuje, kričí a volá o mier, aby ten hlas všetci počuli, ktorý temer s bohorovným povedomím a čo s pýchou hovoria: My sme jediní, čo chceme mier, ostatní chcú vojnu a len my udržíme mier, ale hľa čo povedať na to, keď na dvoch veľkých medzinárodných manifestáciách za svetový mier v Paríži a Prahe t. r. pri každom slove „mier“ bol potlesk, najväčšia radosť a búrlivý orgánový prejav súhlasu a radosť prepukol vtedy, keď došla zpráva, že v najväčšom národe sveta v Číne, jedna bojujúca stránka a jej vojsko veľkým víťazstvom krvavých zbraní nad druhou stránkou a jej vojskom dobila jedno veľké mesto. Iste za cenu asi 50.000 ľudských životov, za cenu záplavy krvi a slz pustošenia a pekla utrpenia. Takým duchom takých pacifistov možno i bude sa ďalej bojovať krv prelievať, pustošiť a dobýjať mestá a dediny, pôsobiť ďalšie nekonečné utrpenie ale, či je to duch, ktorý opravdu chcel a konal mier?!

11 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Taktický fond, a. č. T-844.

12 ABS, f. 310, sign. 310-17-2. Záznam z porady s krajským veliteľom KV-Stb Bratislava s. ILČÍKEM a jeho zástupcom s. ČERMÁKEM v pátek dne 30. 3. 1951 v Bratislave.

Policajný trojportrét evanjelického farára Jozefa Juráša vytvorený po jeho zatknutí v roku 1953 (Zdroj: A ÚPN)

Ďalej v tomto ako aj iných referátoch je vidieť, že vedúci evanjelickej cirkve všemožne poukazujú na ne správne vedenú politiku jak z vnútropolitického tak medzinárodného hľadiska.

Dôkladnejším šetrením bolo zistené, že evanjelický biskup R u p p e l d t zo sídlom v Bratislave ešte po prvej svetovej vojne veľmi často cestoval do anglie, Francie, Holandska, Švedska a Dánska, kde sa stretával s význačnými činiteľmi, jak cirkevnými, tak verejnými. Cestou spolupracovníka bol získaný elaborát stykov ev[anjelickej] a[augsburského] v[yznania] cirkve s cudzinou, kde je uvedené, aké styky udržiavala evanjelická cirkev styky na Slovensku s cudzinou. Mimo iného chcel by som uviesť niekoľko zaujímavých prípadov, ako výpis z uvedeného referátu:

„Cirkev má od prvu stále styky so slovenskými cirkvami a sinodami v Amerike, hlav[n]e v USA. Stále dopisovanie, výmena viacerých farárov dlhší, kratší čas v Amerike. Viskup R u p p e l d t v roku 1930 bol ako delegát, po dobu 4. mesiacov.

V roku 1947 bol v dánsku na recepcii, u dánskeho ministra zahraničia, kde mal dlhšie rozhovory, s dánskymi ministrami školstva a cirkvi.

Ďalej bola získaná zpráva, že biskup R u p p e l d t udržoval styky so svetovou alianciou, pre svetové práce s cirkvou. Od r[oku] 1920 až do 1939 ev[anjelická] a[augsburského] v[yznania] cirkev na Slovensku bola u tejto aliancii zastúpená na všetkých jej význačnejších schôdzkach, konferenciách, kde biskup R u p p e l d t bol členom stáleho výboru. V elaboráte je uvedené, že ev[anjelická] cirkev mala tuná dobrú príležitosť často

zastávať i národ[n]é a politické veci našej Republiky. Po roku 1945 bol biskup R u p p e l d t na zasadnutí výboru svetovej aliancii v Anglii a to v r[oku] 1946. Udržoval stále styky u sekretariatu aliancie v Ženeve, ďalej s generálnym tajomníkom dr. D E X T E R O M . Mal s ním schôdzku v Ženeve, Prahe a Londýne. Tieto schôdzky boli konané viackrát v r[oku] 1946, 1947. H

Evanjelický biskupský [ú]rad v Bratislave udržuje styky so svetovou radou cirkvi v Ženeve, ktorá rada má aj cirkevno-politický výbor. Uvedený výbor v Ženeve je ved[ú]cou inšinciou svetovej rady cirkvi. Robí porady s cirkevnými mužmi rozličných n[á]rodov, na prerokovanie bežných spoločných a sporných ot[á]zok k vôli cirkvám. V júni 1947 boli na takej porade zo Slovenska Julius D E R E R ,¹³ farár z Modry dr. Bra[n]islav V a r s i k ,¹⁴ univerzitný profesor v Ženeve. Boly tam vypracované smernice, podľa ktorých sa majú upravovať cirkevné veci repatriantov medzi ČSR a Maďarskom.

Ďalej z uvedeného elaborátu vyplýva, že biskup R u p p e l d t mimo svojich ciest, ktoré uskutočňoval z z[ah]raničí, bol [n]avštevovaný až do februárových udalostí v r[oku] 1948 hosťami zo zahraničia, a to jak zo zahraničia, tak v Žiline.

Pri rozpracovaní evanjelického biskupského úradu v Bratislave bola získaná pre spoluprácu sekretarka biskupa R u p p e l d t a , ktorá dopomohla zadovážiť dôležité písomnosti, najmä, čo sa týka stykov ev[anjelickej] cirkve so zahraničím.

Za účelom ďalšieho rozpracovania bol získaný pre spoluprácu profesor evanjelickej fakulty v Bratislave docent Ján Štrba, ktorý bol za tvz. Slovenského [Slovenské-

13 Július Dérer (1895, Liptovský Peter – 1963, Bratislava), evanjelický kňaz, predseda Spolku evanjelických kňazov.

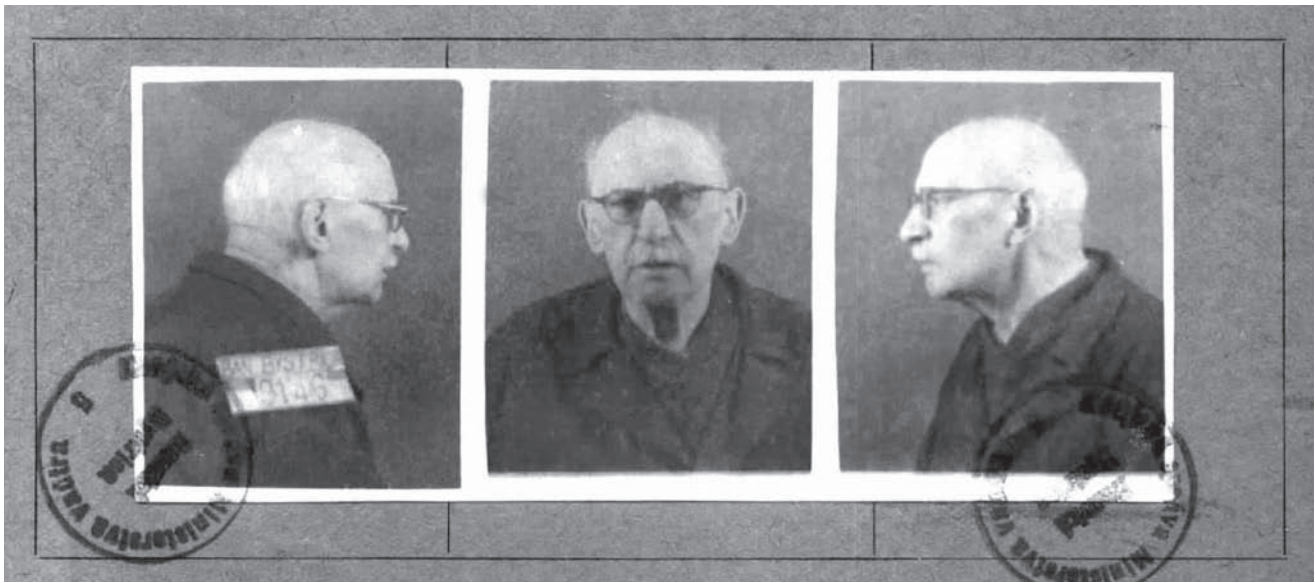
14 Branislav Varsik (1904, Myjava – 1994, Bratislava), historik, vysokoškolský pedagóg, profesor všeobecných dejín novoveku.

ho) štátu generálnym tajomníkom evanjelickej ml[á]deži pre Slovensko.¹⁵ Cestou menovaného podarilo sa získať poznatky, že ešte za doby okupácie delila sa evanjelická cirkev na Slovensku na dva tábory, a síce jeden tábor koncepcie československej, v ktorom bol gener[á]lny biskup [Vladimír Pavol] Č o b r d a,¹⁶ t. č. v Lipt[ovskom] Sv[ätom] Mikuláši, biskup [Fedor Fridrich] R u p p e l d t, evanjelický farár [Miloš] H o d ž a,¹⁷ príbuzný, býv[alého] gener[álneho] taj[omníka] D[emokratickej]S[trany] [Fedora Andreja] Hodžu,¹⁸ ako aj býv[alého] minist[er]ského predsedu [Milana] Hodžu,¹⁹ ďalej [Jozef] L e t t r i c h,²⁰ [Martin] K v e t k o,²¹ [Rudolf] F r a š t a c k ý²² a pod. Druh[á] skupiny evanjelickej cirkve sa utvárala z osob, ktor[á] simpatizovala s fašistickým režimom a nadnášala problem utvoriť dohodu s Hlinkovou Ludovou Stranou. Konkrétne toto presadzoval dr. Emil Nový,²³ ktorý vyjednáva zapojenie evanjelickej mládeže do radov býv[alej] Hlinkovej Mlá-

deže, spolu s dr. [Ferdinandom] Ď u r č a n s k ý m.²⁴ Dr. N o v ý bol po oslobodení zamestnaný na ministerstve zahraničných vecí v Prahe až do februárových udalostí, t. č. sa nachádza v Prahe. Uvedená skupina osôb, ktorá chcela urobiť kompromis s Ludákmi, veľmi často prichádzala do styku s býv[alým] ministrom [vnútra Alexandrom] Machom, a s inými ľudáckymi predstaviteľmi.

Agent[ú]rnou cestou boli získané poznatky, že pred februárom r[oku] 1948 funkcionári evanjelickej ml[á]deže spojili sa s funkcionármi bývalej katolíckej mládeže a takto išli n[á] poverením vn[ú]tra kde žiadali o obnovenie sväzu evanjelickej mládeže a tým samozrejme aj katolíckej mládeže, čím sledovali rozbitie Č[eskoslovenského]S[väzu]M[ládeže]. Konkrétnou osobou v tomto prípade bol [Jozef] J u r a š,²⁵ ktorý mal svokra [Ludovíta Štefana] Š e n š e l a, veľkého exponenta D[emokratickej]S[trany].²⁶

- 15 Ján Štrba, cirkevný historik, profesor teologickej evanjelickej fakulty.
- 16 Vladimír Pavol Čobrda (1880, Smrečany – 1967, Smrečany), evanjelický kňaz, generálny biskup Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku (1933 – 1951), biskup Východného dištriktu do roku 1953. UHORSKAI, P. a kol.: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry*, 1. diel, A – L. Liptovský Mikuláš 1997, s. 59.
- 17 Miloš Hodža (1889, Sučany – 1969, Bratislava), evanjelický farár a hudobný historik.
- 18 Fedor Andrej Hodža (1912, Budapešť – 1968, New York, USA), slovenský politik, syn Milana Hodžu. Počas II. svetovej vojny člen exilovej Štátnej rady Československej, po vojne člen Slovenskej národnej rady, Dočasného a Ústavodarného Národného zhromaždenia. Pred vojnou člen agrárnej strany, po vojne člen DS, od roku 1946 jeden z troch generálnych tajomníkov. Po februári 1948 žil v exile v USA a Kanade.
- 19 Milan Hodža (1878, Sučany – 1944, Clearwater, USA), politik, štátnik, redaktor a historik. V období 1. ČSR minister viacerých rezortov, v rokoch 1935 – 1938 predseda čs. vlády. Od jesene 1938 žil vo Francúzsku, kde od novembra 1939 viedol Slovenskú národnú radu. Od roku 1941 žil v USA.
- 20 Jozef Lettrich (1905, Diviaky – 1969, New York, USA), právnik, politik a publicista. Signatár Vianočnej dohody z roku 1943 a člen revolučnej Slovenskej národnej rady. V rokoch 1945 – 1948 predseda Demokratickej strany a predseda Slovenskej národnej rady. Po februári 1948 odišiel do exilu v USA.
- 21 Martin Kvetko (1912, Muránska Dlhá Lúka – 1995, Bratislava), veterinárny lekár, politik a publicista. Člen revolučnej Slovenskej národnej rady, po vojne povereník SNR pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu, člen Dočasného a Ústavodarného zhromaždenia v Prahe, člen predsedníctva Demokratickej strany. Po februári 1948 odišiel do exilu. Na Slovensko sa vrátil po roku 1989 a ako predseda sa podieľal na obnovení činnosti Demokratickej strany. Pozri: UHORSKAI, P. a kol.: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry*, 1. diel, s. 156 – 157.
- 22 Rudolf Fraštacký (1912, Mošovce – 1988, Toronto, Kanada), slovenský politik. V čase II. svetovej vojny zapojený v odboji, od roku 1945 povereník výživy, člen Dočasného a Ústavodarného Národného zhromaždenia za Demokratickú stranu. Po februári 1948 žil v exile v Kanade.
- 23 Emil Nový viedol Slovenskú evanjelickú mládež do roku 1941.
- 24 Ferdinand Ďurčanský (1906, Rajec – 1974, Mnichov, NSR) – právnik, politik, exilový pracovník. Politik Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. V rokoch 1939 – 1940 minister zahraničných vecí SR. V rokoch 1940 – 1945 profesor na Slovenskej univerzite v Bratislave. V roku 1945 odišiel do emigrácie. Koncom roka 1945 založil v Ríme Slovenský akčný výbor a stal sa jeho predsedom. V roku 1948 sa SAV premenoval na Slovenskú oslobodzovaciu radu. V rokoch 1947 – 1952 pôsobil v Argentíne a následne v Nemeckej spolkovej republike. V roku 1946 ho zapísali na listinu vojnových zločincov pri Komisii Spojených národov Londýne. V roku 1947 ho Národný súd v neprítomnosti odsúdil na trest smrti. Pozri: VONDRÁŠEK, V. – PEŠEK, J.: *Slovenský poválečný exil a jeho aktivity (1945 – 1970). Mýty a realita*. Bratislava 2011.
- 25 Jozef Juráš (1912, Žiar – 1975, Bratislava), evanjelický kňaz a publicista. V čase akcie „Igor“ dištriktuálny farár v Liptovskom Mikuláši (od roku 1947). V roku 1953 zaistený ŠtB, farár v Čiernej Lehote (1954 – 1958), 1959 zaistený a vyšetrovaný ŠtB, 1962 odsúdený na 13 rokov nepodmienečne, 1968 prepustený, do roku 1972 farár v Petržalke. Pozri: UHORSKAI, P. a kol.: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry*. 1. diel, s. 182.
- 26 Ľudovít Štefan Šenšel (1888, Očová – 1956, Liptovský Mikuláš), evanjelický kňaz, redaktor, publicista a politik (poslanec Demokratickej strany v Slovenskej národnej rade 1945 – 1948 a v Národnom zhromaždení 1945 – 1946). Pozri: UHORSKAI, P. a kol.: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry*. 2. diel, M – Z. Liptovský Mikuláš 1997, s. 99 – 100.

ŠtB sa snažila preniknúť k vedúcim funkcionárom evanjelickej cirkvi. Na snímke biskup F. Ruppeldt po zatknutí začiatkom 60. rokov (Zdroj: A ÚPN)

Bola získaná ďalšia zpráva, že po februárových udalostiach asi v mesiaci auguste r[oku] 1948 svetová rada evanjelickej cirkve poriadala kongres v Amsterdame, kde hlavný rečník bol Forster Dalles [Dulles],²⁷ ktorý nebol pred tým oboznámený, že on túto konferenciu bude viesť. Menovaný vo svojej reči nanášal filozoficky, ako sa majú evanjelicke cirkvi zapojiť do boja proti socializmu. Na tejto konferencii bol zúčastnený takt[i]ež R u p p e l d t so svojim sprievodom.

Ďalšou agentúrou bolo zistené, že evanjelická cirkvev na Slovensku má svojich farárov, v Bulharsku, Maďarsku a vo Francii, ktorí [ktorých] si v uvedených štátoch sama vydržiava. Podľa získaných zpráav uvedení farári podávajú biskupskému úradu v Bratislave situačnú zprávu o pomere v tom – ktorom štáte.

Pri rozpracovaní evanjelickeho biskupského úradu v Bratislave bolo agent[o]m oznámené, že biskup R u p p e l d t má mať na svojom byte v Žiline tajný archív, v ktorom sa majú nachádzať poznatky o jeho jednaní v zahraničí, ako aj o návštevách s cudzimi štátnymi príslušníkmi. Za týmto účelom bol daný úkol K[rajskému]V[eliteľstvu]štb. Žilina, na rozpracovanie R u p e l d o v h o bytu.

Na základe vyše uvedených poznatkov II. oddelenie prišlo k priamemu napojeniu sa do radov vedúcich funkcionárov ev[anjelickej] a[ugsburského] v[yznania] cirk[v]e. Za týmto účelom bol vyslaný agent za Jelou H o d ž o v o u,²⁸ dcerou ev[anjelickeho] a[ugsburské-

ho] v[yznania] farára [Miloša] H o d ž u, s tým, že prišiel zo zahraničia, konkrétne zo Švajčiarska a má s ňou vyjednať určité veci. Menovaná agenta vypočula a ustálila termín ďalšieho stretnutia na deň 16. 2. 1951. Spolu[p]racovník [v] uvedený termín navštívil na byte Jelou H o d ž o v ú, ktorá mu povedala, že v týchto veciach nech jedná s jej otcom, ktorý je o tom podrobne informovaný. Spolupracovník H o d ž o v i povedal, že je poslaný zo zahraničia a mimo iného je poslaný za ním, a má za úkol napojiť sa na linku československej koncepcie. Farár H o d ž a spolupracovníka vypočul a po vypočutí určil termín jedného týždňa, aby ho tento zasa navštívil, že si musí uvedené veci preveriť.

V tomto prípade agentúrnou cestou bolo zistené, že H o d ž a odcestoval do Trenčianských Teplic, kde sa mal stretnúť s biskupom R u p p e l d t o m, s ktorým pravdepodobne prejednal celú záležitosť o návšteve spolupracovníka.

Po uplynutí termínu spolupracovník začal prejednávať detailnejšie napojenie sa na československú koncepciu a síce tým spôsobom, že boly za týmto účelom vybudované dve mŕtve schránky, ktoré boly odфотографované, mimo toho bol urobený u každej schránke presný náčrtok, ako sa možno ku schránke dostať. Súčasne boly vypracované smernice v českej reči o naplňaní a vyberaní schránok, ako i s prvými úkolami, ktoré mal H o d ž a a spol. splniť.

Hodža agenta prijal, pozorne ho vypočul a konkrétne

27 John Foster Dulles (1888, Washington, USA – 1959, Washington, USA) – americký diplomat a politik. V rokoch 1944 – 1948 vedúci oddelenia zahraničnej politiky, v rokoch 1953 – 1959 minister zahraničných vecí (štátny sekretár) USA.

28 Jelena Hodžová-Medvecká (1923, Sučany – 1999, Bratislava), slovenská klaviristka a hudobná pedagogička.

sa agentovi zmenil, že je mu veľmi divné, prečo sa zrazu mení spôsob podávania zpráv, keďže starý spôsob, i keď to bol zdĺhavý, im plne vyhovoval. Pri tejto príležitosti agent sa odvolával na istého A l f o n z a, ktoré meno bolo nami vymyslené a osoba ALFONZ mala figurovať ako riadiaci orgán nášho agenta, cudzej zpravodajskej služby. Keď [a]gent vyslovil meno A l f o n z, H o d ž a na toto okamžite reagoval a pýtal sa, či sa jedná o švedského alfonsa?

Po tejto schôdzke [bol] stanovený termín, boli schránky prezreté a pri tom bolo zistené, že neboli podľa inštrukcií naplnené. Teda, provokačná akcia sa nepodarila, pravdepodobne z toho dôvodu, že H o d ž a a spol. si preverili v zahraničí osobu nášho agenta.

Po zistení, že schránky neboli naplnené, bol vy-

slaný agent ešte raz za H o d ž o m, s patričnými inštrukciami. Agent na H o d ž o v i žiadal vysvetlenie, prečo schránky naplnené neboli. Pri tom zmienil sa H o d ž o v i o tom, že dostal pokyn od A l f o n z a, v ktorom ho tento žiada, aby zistil, prečo schránky naplnené neboli. V tomto smere bol agentovi zaslaný z Prahy telegram, s podpisom A l f o n z, v ktorom A l f o n z žiada agenta o zistenie príčiny prečo „zásielka nedošla?“ Týmto sa agent preukázal Hodžovi. Pri tomto stretnutí však H o d ž a úplne zmenil svoje správanie sa voči agentovi. Odmietol s agentom hovoriť o pre[d]metnej záležitosti, s tým, že už s ním nikdy nič nechce mať. V zápätí na to H o d ž a listom oznámil Krajskému Národnému Výboru bezpečnostnému referentovi, že ho navštívil neznámy muž, cudzinec z Rakúska, ktorý sa chcel učiť hrať na klavír u jeho dcéry, Jely. V tomto liste upozorňoval H o d ž a K[rajský]N[árodný]V[ybor] na pohyb tohoto neznámeho cudzinca, bez toho, že by sa dotýkal obsahu rozhovorov, ktoré [s] agentom viedol.

Hoci provokácia sa nepodarila, predsa sme získali poznatky a bolo naše dom[n]ienky potvrdené, že H o d ž a a spol., pracuj[ú] zpravodajsky proti ČSR, čo dokazuje najmä jeho vyjadrenia sa.

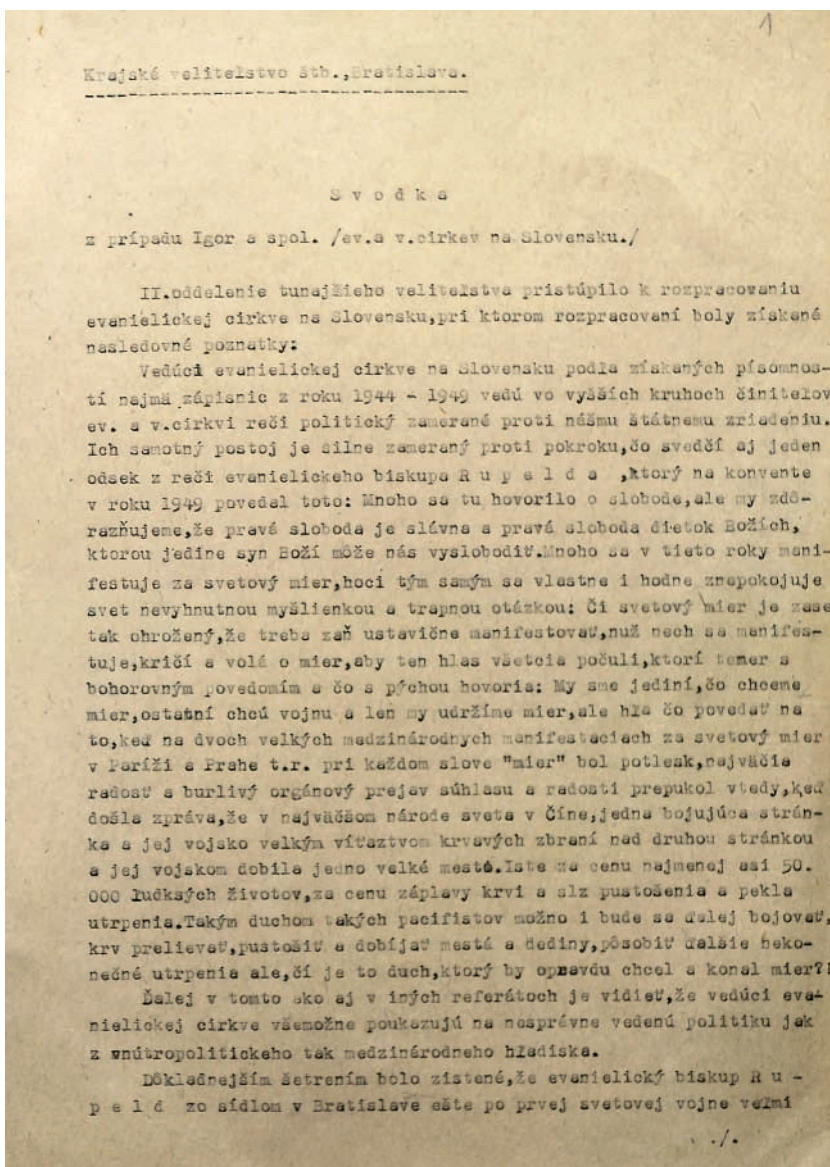
Po prevedení uvedenej akcii II. oddelenie vytýčilo si pristúpiť priamo k búračke osoby z radov vedúcich evanjelickej cirkve a takto preniknúť na túto linku.

Provokačnou akciou sledovali sme tento cieľ:

1./ chceli sme si preveriť, či skutočne H o d ž a a spol., pracujú zpravodajsky proti ČSR po linke československej koncepcie. Táto skutočnosť nám bola provokačnou akciou potvrdená.

2./ Cestou mrtvých schránok chceli sme napojiť československú koncepciu a celú ich sieť na naše kontrolovanie ich činnosti a zároveň chceli sme cestou ich siete získavať konkrétnejšie poznatky o hnutí československej koncepcie na Slovensku. Zároveň chceli sme získať poznatky o ľudákoch.

3./ V prípade, že by sa toto bolo podarilo, chceli sme na základe kompromitujúceho materiálu prikročiť k viazaniu niektorých osob a zároveň riadiť ich činnosť, pristúpiť k realizácii už pred riadením, ponechať niekoľko osôb, ako skupinku pre volavku do zahraničia.

Faksimile správy npor. Heveru o priebehu akcie proti evanjelickej cirkvi (ABS)

Návrh na ďalší postup:

Ako prvoradý úkol, ktorý pre nás vyplýva z uvedeného prípadu, je uskutočnenie výjmu tajného archívu v byte biskupa R u p p e l d t a v Žiline.

Najlepšou priateľskou Jely H o d ž o v e j, podľa agentúrnych poznatkov je speváčka Jela K r č m é r y o v á,²⁹ ktorá je rodinnými ako i náboženskými sväzkami uzko spiata s rodinou H o d ž u, a vôbec s celou ev. a. v. cirkvou. Jela K r č m é r y o v á vrátila sa tohto roku z Talian[s]ka, kde predtým posobila ako speváčka.³⁰ Na Jelu K r č m é r y o v ú napojili sme sa agentúrne a zistili sme, touto cestou, že Jela Krčméryová za každú cenu chce újsť ilegálne do zahraničia, k čomu je ochotná poskytnúť čokoľvek. Agentovi, ktorý je na ňu napojený, slubila, že ak jej dopomôže, dostať sa za hranice, zaviazá sa písomne, k práci proti ČSR v emigrácii.

Na základe tohoto kompromitujúceho materiálu a po písomnom zaviazaní sa Jely K r č m é r y o v e j, [k] protištátnej činnosti proti ČSR, v zahraničí, pri[k]ročíme k viazaniu Jely K r č m é r y o v e j a týmto spôsobom dostaneme sa priamo do okruhu rodiny a spoločnosti H o d ž u a spol. Po patričnom využití Jely K r č m é r y o v e j, v tomto smere na Slovensku, vyšleme

[ju] po súhlase M[inisterstva]N[árodnej]B[ezpečnosti] do zahraničia, kde táto sa napojí priamo na emigráciu československej koncepcie, z ktorého prostredia bude podávať zprávy. Druhá možnosť pri vyhodení Jely K r č m é r y o v e j za hranice môže byť využitá tak, že táto nebude viazaná pre spoluprácu so štátnou bezpečnosťou, avšak z nášho agenta bude vytvorená buňka, ilegálna, československej koncepcie, bude pripravený styk medzi touto buňkou a Jely K r č m é r y m, ktorá bude mať za úkol uskut[o]čniť styk medzi emigráciou v zahraničí a uvedenou ilegálnou buňkou na Slovensku. Takouto cestou chceme kontrolovať zameranie emigrácie československej koncepcie na Slovensku.³¹

V rozpracovaní prípadu, ako i ďalšom získavaní poznatkov sa i naďalej pokračuje a detailné vypracovanie plánu na postup ďalšej operatívnej práce bude zaslaný na schválenie veliteľstvu štátnej bezpečnosti v Prahe.

Veliteľ II. oddelenia:

/npor. Hevera/

ABS, f. Velitelství Státní bezpečnosti, sign. 310-72-41, strojopis, 7 s.

Jerguš Sivoš • Operation “IGOR“. State Security Provocation against the Evangelical Church of Augsburg Confession in 1951 in Slovakia

Second department of the Regional State Security Headquarters organised a provocation operation under the cover name “IGOR” at the beginning of 1951 with the effort to penetrate the Evangelical Church of Augsburg Confession in Slovakia, using intelligence methods with the aim to get information about its activities. The State Security Office for Religious Affairs in Bratislava tried to persuade leaders of the Evangelical Church, with the help of its secret collaborator, to send messages abroad with the help of so-called dead drops. That unsuccessful operation of the State Security has been documented in a unique source – a report on the operation “IGOR” elaborated by the Head of the 2nd department of the State Security in Bratislava for the needs of the Ministry of National Defence.

Mgr. Jerguš Sivoš, PhD. (1979)

Pracovník Ústavu pamäti národa. Zameriava sa na výskum obdobia neslobody, najmä na pôsobenie Štátnej bezpečnosti. Autor publikácií *XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozviedky v Bratislave v rokoch 1974 – 1989* (2008) a *Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústredňovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945 – 1953* (2011); spoluautor publikácií *V Stopách „železného Félixá“: Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989* (2012) a *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989. Ministři a jejich náměstci* (2009).

- 29 Jela Krčméryová-Vrteľová (1924, Martin), sólistka, neskôr dramaturgička opery Slovenského národného divadla, autorka operných libriet.
 30 Krčméryová sa v decembri 1950 vrátila z dvojročného štúdia na hudobnej akadémii Sv. Cecílie v Ríme, ktoré absolvovala na základe štipendia Povereníctva školstva.
 31 Krčméryová túto krátku epizódu po svojom návrate z Talianska nespomína ani vo svojej autobiografii, vracia sa v nej však k svojej motivácii pre návrat do Ríma. Pozri: KRČMÉRYOVÁ-VRTEĽOVÁ, J.: *Preletím ponad život*. Liptovský Mikuláš 2002.

KŇAZ FRANTIŠEK LEPP, ODPORCA ŠTÁTNEJ KATOLÍCKEJ AKCIE A POŠTÁTNEJ KATOLÍCKYCH NOVÍN

LUKÁŠ OBŠITNÍK

Jedným z mnohých príkladov snahy komunistického režimu o absolútne podriadenie katolíckej cirkvi a súdnej perzekúcie v 50. rokoch bol prípad odsúdeného kňaza Františka Leppa Štátnym súdom v Bratislave. Schizmatická Katolícka akcia zavádzaná režimom v roku 1949 mala za cieľ vyňať náboženskú činnosť úplne spod pôsobnosti cirkvi do rúk štátu. Po odpore cirkevnej hierarchie sa za ňu postavilo aj nižšie duchovenstvo a veriaci. František Lepp bol po odpore zatknutý a odsúdený. Aj jeho zákaz čítania poštátnených Katolíckych novín súd kvalifikoval ako velezradu.

František Lepp sa narodil 26. septembra 1911 v Starých Horách v rodine baníka. Keď mal 11 rokov, jeho otec následkom zranení utrpených pri banskom nešťastí zomrel a František žil len so svojou matkou.

V roku 1932 zmaturoval na štátnom reálnom gymnáziu v Banskej Bystrici. Pokračoval v štúdiu teológie na Vysokej škole bohosloveckej v Banskej Bystrici a ako 24-ročný bol 23. februára 1936 ordinovaný za kňaza.¹ V tomto roku sa stal kaplánom v Žarnovici, neskôr pôsobil v Martine, Kláštore pod Znievom, Prievidzi, opäť v Žarnovici, od roku 1942 až do konca druhej svetovej vojny pôsobil v Krupine.²

Počas vojny sa stal členom spolčenstva Rodina, ktoré na Slovensku založil chorvátsky kňaz profesor Tomislav Kolakovič.³

V priebehu celého života bol Lepp veľmi chorľavý. Už v júli 1937 písal svojmu biskupovi, že dva mesiace poslednej zimy ležal v nemocnici na prudký reumatizmus, čo mu spolu so srdcovou vadou zhoršilo zdravotný stav, a prosil biskupa o zdravotnú dovolenku pred vojenskou službou plánovanou na október. Prisľúbil, že v Starých Horách bude počas voľna vypomáhať v duchovnej službe.⁴ Neskôr v roku 1948 mu operovali obličky, v ďalších rokoch sa mu vplyvom väznenia pridružili ďalšie choroby.

Od začiatku Leppovho pôsobenia ako kňaza sa ukazuje jeho vernosť voči svojim cirkevným predstaviteľom. Dokladuje to skúsenosť už z prvého roku jeho pôsobenia v lete 1936. Počas vyučovania náboženstva na škole v Žarnovici sa kriticky vyjadril k žiačkinmu členstvu v československom telovýchovnom spol-

ku Sokol, ktorý bol na Slovensku negatívne vnímaný pre svoje protikatolícke zameranie. Žiačke povedal, že členovia spolku pri spovedi nemusia dostať rozhrešenie. Okresný súd v Novej Bani ho 2. marca 1937 uznal vinným z priestupku útlatku a uložil mu peňažný trest 300 Kčs. Podľa odôvodnenia rozsudku Lepp na súde poprel vinu a bránil sa, že išlo iba o upozornenie a že konal na základe biskupského listu, podľa ktorého treba Sokol považovať z cirkevného hľadiska za protináboženský spolok a jeho členom je možné po upozornení odoprieť sviatosť.⁵

APOLITICKOSŤ V SLOVENSKEJ ĽUPČI

Po spomínaných pôsobiskách bola Leppovi v decembri roku 1946 pridelaná prvá správa farnosti v Slovenskej Ľupči.

- 1 Archív Banskobystrickej diecézy (ďalej A BBD), f. zosnulých kňazov, šk. č. 11, č. spisu 9 (František Lepp), Potvrdenie biskupa A. Škrábika o Leppovej spôsobilosti vyučovať r.-k. náboženstvo na stredných školách z 24. 9. 1941.
- 2 ZAREVÚCKY, A.: *Katalóg kňazov Banskobystrického biskupstva*. Banská Bystrica 1987.
- 3 MIKLOŠKO, F.: *Nebudete ich môcť rozvrátiť*. Bratislava 1991, s. 283. Členovia spolčenstva Rodina sa venovali náboženským evanjelizačnými aktivitami. Kolakovič ich pripravoval aj na to, že strednú Európu po vojne ovládne komunistický režim a nastane prenasledovanie cirkvi. Medzi ich najvýznamnejších členov patrili Silvester Krčméry, Vladimír Jukl či Anton Neuwirth. Členovia Rodiny potom počas nasledujúcich desaťročí patrili medzi tých, ktorí najlepšie rozpoznali nebezpečenstvá režimu. Pre svoju činnosť patrili medzi prvé obeť prenasledovania a neskôr tvorili základnú kostru tajnej cirkvi na Slovensku.
- 4 A BBD, f. zosnulých kňazov, škatuľa č. 11, č. spisu 9 (František Lepp), List biskupovi z 26. 7. 1937. Biskup mu dovolenku umožnil.
- 5 Tamže, Rozsudok Okresného súdu v Novej Bani z 2. 3. 1937, T 410/36.

Vo svojich poznámkach pre neskorší proces na Štátnom súde Lepp píše, že podmienky tu spočiatku neboli dobré: „*Pomery vo farnosti boli neutušené. Pijanstvo, nepriateľstvo a neznášanlivosť, najmä náboženská medzi katolíckmi a evanjelikmi. Nebolo skoro nedele, aby som v kázňach nebol napomínal veriacich k pokojnému a láskavému nežítaniu medzi sebou.*“⁶ Po dvoch rokoch sa podľa jeho spomienok situácia zlepšila a aj veriaci evanjelického vyznania si ho obľúbili.⁷

Lepp sa počas svojho pôsobenia zameriaval primárne na duchovnú oblasť, nemal tendenciu zapájať sa do politickej sféry, o čom svedčí aj udalosť z júla roku 1947. V Slovenskej Ľupči vtedy miestni predstavitelia Strany slobody⁸ organizovali cyrilo-metodskú slávnosť. Pri tejto príležitosti Leppa vyzvali, aby v rámci oficiálneho programu slávnosti odslúžil svätú omšu aj s kázňou. Lep-povi tvrdili, že biskupský úrad s tým súhlasí. On im však neveril, nepozdávalo sa mu, že omša bude súčasťou politického programu, a obrátil sa listom na biskupa Andreja Škrábika s otázkou, či naozaj súhlas udelil. Uviedol tiež, že podľa jeho skúseností a poznania pomerov v obci by takýto postup spôsobil nespokojnosť medzi veriacimi – členmi iných politických strán. Dodal, že chce byť „*prísne nadstraníckym kňazom*“ a že celebrowať odmietol.⁹ Biskup mu

František Lepp (Zdroj: A ÚPN)

v odpovedi postup schválil a naria-dil mu vyžiadať si od tajomníka Strany slobody údajný súhlas banskobys-trického ordinariátu, lebo on o ňom nemá žiadnu vedomosť.¹⁰

ODPOR PROTI ŠTÁTNEJ KATOLÍCKEJ AKCII

Po komunistickom prevrate vo februári 1948 nabralo dianie v spoločnosti radikálny smer a štát začal masívnu kampaň na podriadenie si cirkví. Jedným zo spôsobov bolo zavedenie štátnej Katolíckej akcie, čo bolo hnutie vytvorené 10. júna 1949 komunistickým režimom. Jeho cieľom bolo pod pláštikom hesiel o spolupráci štátu s cirkvami organizo-

vať náboženské aktivity v Československu. V podstate sa tým režim usiloval vytvoriť paralelné štruktúry, resp. československú cirkev, ktorou by dosiahol podriadenie si náboženskej činnosti veriacich, resp. ich odčlenenie od Svätej stolice a miestnej cirkevnej hierarchie pod svoju pôsobnosť. Programovým dokumentom iniciatívy bol *Ohlas slovenských a českých katolíkov k veriacim v republike* (resp. *Ohlas Katolíckej akcie*), ktorý sa hlásil k socialistickým princípom organizovania spoločnosti, kritizoval biskupov za údajné bránenie v rokovaní medzi štátom a cirkvami, zhŕňal šesťbodový program Katolíckej akcie a vyhraňoval sa voči politickým príkazom zo zahraničia, čím bol myslený Vatikán.¹¹

Leppa toto dianie zastihlo v Slovenskej Ľupči. Tón komunikácie medzi ním a predstaviteľmi štátnych orgánov svedčí o rastúcom napätí v spoločnosti a o veľkom zápase medzi režimom snažiacim sa ovládnuť cirkev a jej reakciami.

Ako Lepp neskôr vypovedal na Krajskom veliteľstve ŠtB (ďalej KV ŠtB) v Banskej Bystrici, 13. júna 1949 ho na fare navštívil tajomník Miestnej dočasnej správnej komisie (ďalej MDSK)¹² Gelner a žiadal od neho podpis na *Ohlas Katolíckej akcie*. Tajomník Leppa uistil (podľa Leppových slov sa „zaprisahal“), že biskup o Katolíckej akcii vie, súhla-

6 Tamže. Zápisky k pojednávaniu na Štátnom súde.

7 Tamže.

8 Strana slobody – politická strana založená 1. apríla 1946 Vavrom Šrobárom, jedným z jej cieľov bolo vytvoriť politickú konkurenciu Demokratickej strane. V parlamentných voľbách konaných v máji 1946 získala v rámci Slovenska iba 3,73 percenta hlasov. Po roku 1948 bola jednou z politických strán tvoriacich Národný front. V slobodných voľbách v roku 1990 získala iba 1,78 percenta hlasov a neskôr zanikla. Viac o strane napr.: ŠUTAJ, Š.: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944-1948)*. Košice 2002.

9 A BBD, f. Spisový materiál farských úradov Banskobystrickej diecézy, šk. č. 75 (Slovenská Ľupča), List F. Leppa Biskupskému úradu z 8. 7. 1947.

10 Tamže. Odpoveď biskupa F. Leppovi z 9. 7. 1947.

11 Bližšie k téme štátnej Katolíckej akcie, napr.: HALKO, J.: *Rozbiť Cirkev: Rozkolnícka katolícka akcia*. Bratislava 2004, 258 s.; PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948-1953*. Bratislava 1997, 312 s.; VNUK, F.: *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949 – 1950*. Bratislava 1996, 142 s.; JAKUBČIN, P.: *Pastieri v osídľach moci*. Bratislava 2012, 216 s.

12 Miestna dočasná správna komisia – samosprávny orgán, ktorý vznikol nahradením Miestnych národných výborov (MNV) vytvorených v roku 1945, v ktorých väčšinu po celom Slovensku získali demokratické sily. Po februárovom prevrate roku 1948 boli MNV nahradené MDSK tvorenými komunistickými silami, neskôr v roku 1950 po konsolidácii komunistickej moci boli naspäť premenované na MNV.

sí s ňou a že *Ohlas* už podpísala väčšina kňazov. Lepp na základe toho najprv *Ohlas* podpísal. Keď však na druhý deň šiel za biskupom Škrábičkom overiť si tajomníkové slová, zistil, že boli nepravdivé. Následne svoj podpis u tajomníka písomne odvolal.¹³

Ohlas Katolíckej akcie v nevedomosti – podobne ako Lepp – najprv podpisovalo mnoho kňazov. Cirkev na dianie reagovala 15. júna 1949 vydaním pastierskeho listu *Hlas československých biskupov a ordinárov veriacim v hodine veľkej skúšky* (v kostoloch sa napriek štátnemu zákazu čítal 19. júna a 26. júna 1949), ktorý ju odsúdil a vysvetlil jej proticirkevné smerovanie. Svätá stolica vydala 20. júna 1949 exkomunikačný dekrét *Quaesitum est* voči tým, ktorí Katolícku akciu organizujú alebo sa k nej pridávajú, 1. júla 1949 vydala dekrét o komunizme, ktorým zakazovala veriacim vstúpiť do komunistickej strany, exkomunikovala jej členov a tých, ktorí s ňou spolupracujú. Situácia sa následne obrátila a veriaci sa voči konaniu režimu dali na odpor. Ľudovými vzburami, do ktorých sa počas roku 1949 zapojilo podľa oficiálnych údajov 22 až 25-tisíc Slovákov, veriaci bránili svojich kňazov pred štátnymi príslušníkmi, po čom nasledovalo zatýkanie niekoľko tisíc občanov štátnymi orgánmi, niekoľko stoviek veriacich bolo odsúdených.¹⁴

PODMIENKY PRI BIRMOVKE A ODPOR PROTI KATOLÍCKYM NOVINÁM

V lete 31. júla 1949 Lepp v kostole v Slovenskej Ľupči veriacim oznámil, že v októbri sa bude v obci konať sviatosť birmovania. Popri tom ich poučil, že za birmovných rodičov si majú podľa cirkevných nariadení voliť tých, ktorí sú praktickými katolíckymi, a nie takých, ktorí nežijú

95. Post III 788/49
1
Miestna dočasná správna komisia
v Slovenskej Ľupči.

Dňa 21. nov. l. r. navštívila ma dvojčlenná delegácia MDSK v Slov. Ľupči a požiadala ma o poverenia a v mene jej MDSK, aby som ako predseda lunajkej ríms.-kat. cirkevnej obce zvolal cirkevný výbor, ktorý by mal zamedziť seba alebo členov ríms.-kat. cirkev. obce delegovať jedného ako dôverníka pre cirkevné veci pre MDSK. Tento dôverník by organizoval a viedol aj l. r. katolícku akciu.

K tomuto Vám dávam toto vyjavenie:
Terajšia štátna podpora akejkoľvek katolíckej akcie je politická inštitúcia. Keď sa cieľ odsúdenil u nás zákonitých predstavených katolíckej cirkvi - biskupov a vedenie cirkvi obec sveril osobám nevhodným, ba v niektorých prípadoch aj priamo protikatolíckym. Preto táto l. r. katolícka akcia bola 20. júna l. r. najvyššou katolíckou autoritou cirkvi - katolíckymi biskupmi Československej republiky vyhlásená za rozkolníku a teda protikatolícku a ako taká bola odsúdená aj súdom národ.

Z toho vyplýva, že poriadny a podľa Božích i cirkevných zákonov žijúci katolíck našej obce do nej nevstúpi, tým menej sa podujme na jej organizovanie a vedenie. A ak by sa predsa len niekto našiel, kto by ju chcel viesť a propagovať, bude to len taký, ktorý prakticky už dávno prechodil sväzky s katolíckou cirkvou, prípadne bude to nekatólik. Birmovanie, čo si takýto neziská dôveru a priazeň katolíckych veriacich, ale len odpor, lebo v jeho počínaní budú vidieť len politikum, osobnú slúžnosť a hlavne nenávisť oproti katolíckej cirkvi.

Tu zdôrazňujem, že katolíckych veriacich nabádam k pokornosti, k snášanlivosti a k poslušnosti oproti svetskej moci a jej nariadeniam, pokiaľ tieto nie sú v rozpore s Božimi a cirkevnými zákonmi a prirodzenými právami sloveka. Pravda, ustanovenia, ktoré sú proti

21108 019

List Františka Leppa pre MDSK z 22. novembra 1949, 1. strana (Zdroj: ŠA BA)

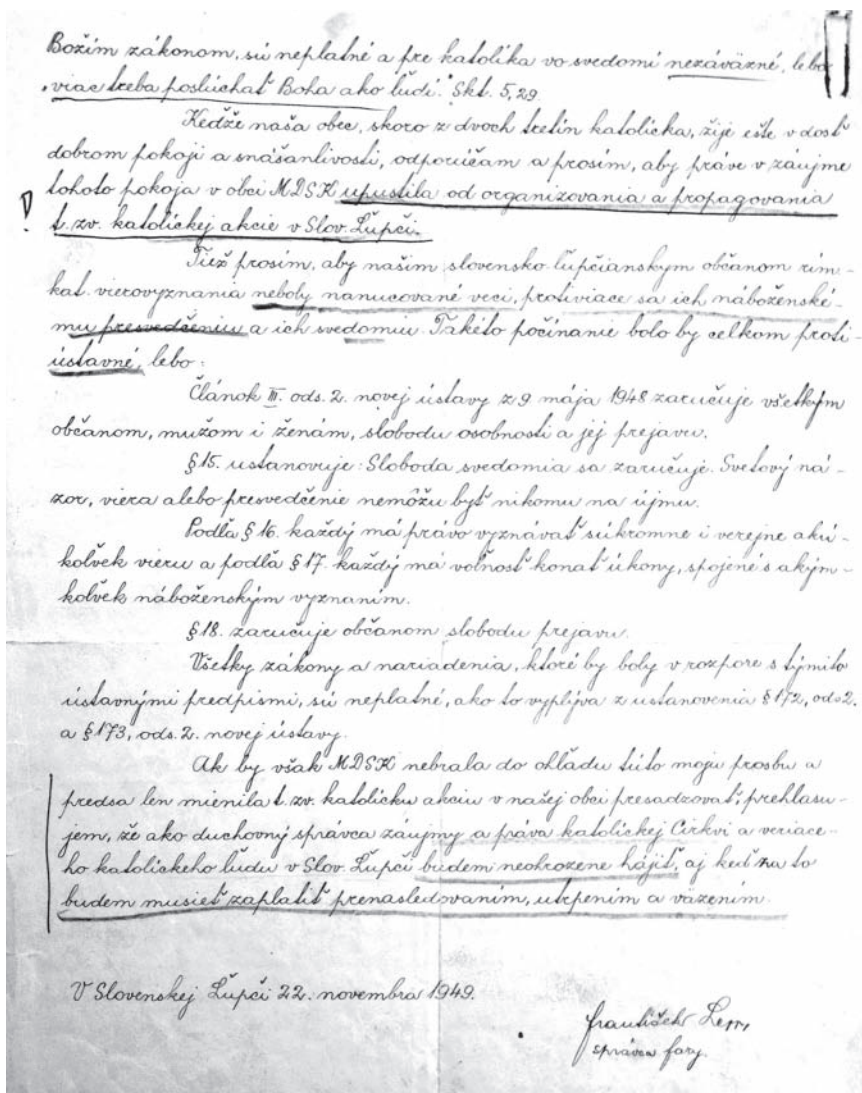
príkladným životom, nie sú civilne zosobášení, sú komunistami z presvedčenia, či vedome a dobrovoľne podpísali *Ohlas Katolíckej akcie*.

O niekoľko dní, 13. augusta, prišiel za ním na faru príslušník bezpečnostných orgánov a vytýkal mu jeho výroky o birmovných rodičoch. Pod-

ľa správy o Leppovom neskoršom zatknutí vtedy Lepp skrížil pred seba ruky a povedal: „Zviažte ma a odvezte a uvidíte, koľko ľudí tým pobúrite.“ Správa o zatknutí k tomu dodáva, že „týmto výrokom poburoval príslušníka bezp[rečnosťných] orgánov, keďže medzitým sa zhluklo pred

13 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN), f. KS ZNB S ŠtB Bratislava (BA-S), arch. č. 101, František Lepp, Zápis o výpovedi na KV ŠtB v Banskej Bystrici z 29. 11. 1949.

14 Porov.: PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948-1953*, s. 68 – 70.

List Františka Leppa pre MDSK z 22. novembra 1949, 2. strana (Zdroj: ŠA BA)

faru asi 100 pobúrených ľudí“. Správa tiež dopĺňa, že Lepp okrem uvedených skutkov aj odhovárал školské deti a dospelých, aby „nepodpisovali zdravice generálovi Stalinovi,¹⁵ že ani

on nepodpíše“. Miestni veriaci sú tu opísaní ako „väčšinou fanaticky nábožensky založení“, preto bol farár Lepp „veľmi sebavedomý a kde môže, izoluje a snaží sa odvrátiť od pokro-

kového smeru občanov s kladným postojom k ľudovodemokratickej republike. Z týchto dôvodov zatknutie menovaného bolo nutné.“¹⁶

Lepp v neskoršej výpovedi na KV ŠtB v Banskej Bystrici potvrdil, že v lete pred príslušníkom bezpečnosti skrížil ruky a ponúkol svoje zatknutie, no odmietol slová o poburovaní. Ľudia stojaci pred kostolom podľa jeho slov čakali na spoveď, ktorú oznámil týždeň pred tým v rámci prípravy pred púťou na Staré Hory. Odmietol aj obvinenie z odhovrania ohľadom zdravice Stalinovi, vypovedal, že v čase jej podpisovania bol odcestovaný.¹⁷

Ďalším dôvodom Leppovho konfliktu s režimom bola jeho obhajoba cirkevného stanoviska odmietajúceho postátnené *Katolícke noviny*. Noviny sa od začiatku roku 1949 postupne dostávali pod tlak a kontrolu štátu, najprv v podobe radikálneho znižovania počtu výtlačkov a dosadzovania predstaviteľov režimu do vytvorenej tlačovej rady kontrolujúcej katolícku tlač. Definitívny prelom nastal 10. júna 1949, keď v nich vtedajší šéfredaktor a bratislavský dekan Augustín Pozdech odmietol uverejniť *Ohlas Katolíckej akcie* a z funkcie odstúpil. Noviny s vymenenou redakciou následne prešli pod národnú správu. Novým šéfredaktorom sa stal dovtedajší farár v bratislavskom Prievoze Ladislav Škoda, ktorý sa v tých dňoch stal aj generálnym tajomníkom štátnej Katolíckej akcie na Slovensku a ako taký bol v cirkvi následne suspendovaný a exkomunikovaný.¹⁸ *Katolícke noviny* sa tým (podobne ako v českej časti repub-

15 Tzv. zdravica Stalinovi bola jedna z ďalších podpisových akcií, ktorou si režim vynucoval a overoval poslušnosť občanov. Podpisy pod režimom vytvorený text sa organizovane začali zbierať začiatkom novembra 1949, akcia bola smerovaná k oslave 70. narodenín J. V. Stalina konaných 21. decembra 1949. Text zdravice bol samozrejme ideologický, ale jeho podpisovanie nebolo priamo cirkevne zakázané. Podľa F. Vnuka ju podpísala prevažná väčšina kňazov. Porov.: VNUK, F.: *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949 – 1950*, s. 117 – 118.

16 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava (BA-S), arch. č. 101, František Lepp, Správa o zatknutí z 29. 11. 1949.

17 Tamže, Zápis o výpovedi na KV ŠtB v Banskej Bystrici z 29. 11. 1949.

18 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*, s. 66. Suspendáciu a exkomunikačný dekrét so súhlasom trnavského apoštolského administrátora Ambróza Lazíka doručil Škodovi práve Pozdech, ktorý mu bol ako bratislavský dekan priamym nadriadeným. Pozdech bol pre odpor voči štátnej Katolíckej akcii 17. septembra 1949 zatknutý a 4. apríla 1951 odsúdený Štátnym súdom v Bra-

liky, kde režim v júni 1949 účelovo založil rovnomenný týždenník) stali hlavným tlačovým orgánom štátnej Katolíckej akcie. Biskupi sa voči nim ostro vymedzili v spomínanom pastierskom liste *Hlas československých biskupov a ordinárov veriacim v hodine veľkej skúšky* z 15. júna 1949, v ktorom vyhlásili: „*Katolícke noviny, ktoré začal vydávať výbor tzv. ‚katolíckej akcie‘, nemajú samozrejme schválenie biskupov a nemožno ich považovať za katolícke. Teda ich čítanie a prechovávanie i rozširovanie je cirkevne zakázané.*“¹⁹

Lepp sa pre *Katolícke noviny* dostal do konfliktu s režimom po tom, čo v polovici novembra 1949 prišli do Slovenskej Lupče predstavitelia režimu, aby medzi veriacimi propagovali Katolícku akciu a spomínané noviny. Jozef Haľko v knihe *Rozbiť Cirkev: Rozkolnícka katolícka akcia* približuje, ako 12. novembra banskobystričká cirkevná tajomníčka Irena Kováčová po príchode do obce zistila, že miestny farár Lepp čítanie *Katolíckych novín* zakázal. Keď za ním pobúrená šla osobne s predsedom Miestneho národného výboru (ďalej MNV), Lepp jej naliehaniu nevyhovela a naopak prisľúbil, že zákaz v nasledujúci deň na omši zopakuje. Kováčová potom v správe do Bratislavy písala: „...celá obec je zaujatá proti Katolíckej akcii. Toho času, keď som viedla uveďomováciu kampaň po našich dedinách, jediná Lupča bola, kde sa nemohli ženy zvoliť, lebo sa vyhrážali, že keď tam prídeme rečníť o Katolíckej akcii, že na budo-

ve všetky obloky vybijú...“ Leppa navrhla „*exemplárne potrestať*“, odobrať mu plat a preložiť „*na také miesto, kde máme uveďomelých pokrokových občanov, a do Lupče dať farára pokrokovára, ktorý by vedel z tých zaslepených fanatikov niečo vykresáť*“.²⁰

Na KV ŠtB v Banskej Bystrici neskôr Lepp potvrdil, že 12. novembra 1949 ho spomínaná Kováčová a predseda MNV v Slovenskej Lupči Viliam Zelený žiadali, aby veriacim odporúčal kupovať *Katolícke noviny*. Odmietol to urobiť, keďže periodikum nemalo cirkevné schválenie, a potvrdil, že na obidvoch omšiach konaných o deň neskôr naopak vyhlásil zákaz ich kupovania a čítania.²¹

TVRDÝ LIST PRE MDSK

Dňa 21. novembra 1949 Leppa na fare navštívili dvaja členovia MDSK. Žiadali ho, aby ako predseda miestnej rímskokatolíckej cirkevnej obce zvolal cirkevný výbor, ktorý by delegoval jedného dôverníka pre cirkevné veci do MDSK, aby v obci organizoval štátnu Katolícku akciu. Tá sa už v tom čase, predovšetkým pre odpor veriacich aj kňazov počas leta toho roku, všeobecne považovala za viac-menej neúspešnú, zo strany MDSK išlo preto skôr o dozvuky tejto štátnej politiky.

Lepp na druhý deň napísal pre MDSK veľmi tvrdý list, v ktorom požiadavky dôrazne odmietol. Tento list ostro konfrontujúci proticirkevný tlak režimu najlepšie odráža Leppovu vernosť katolíckemu učeniu

a cirkevným predstaveným. „*Terajšia štátom podporovaná tzv. katolícka akcia je politická inštitúcia. Má za cieľ odstrániť u nás zákonitých predstavených katolíckej Cirkvi – biskupov a vedenie Cirkvi chce zveriť osobám nehodným, ba v nejednom prípade aj priamo protikatolíckym,*“ napísal Lepp. Členom komisie odkázal, že „*tzv. katolícka akcia bola najvyššou cirkevnou autoritou vyhlásená za rozkolnú a ako taká bola odsúdená aj súdom národa*“ a „*poriadny katolík do nej nevstúpi, tým menej sa podujme na jej organizovanie a vedenie*“.²²

V liste tiež zdôraznil, že katolíckych veriacich nabáda „*k pokojomilnosti, k znášateľnosti a k poslušnosti oproti svetskej vrchnosti a jej nariadeniam, pokiaľ nie sú v rozpore s Božími a cirkevnými zákonmi a prirodzenými právami človeka*.“ Tie ustanovenia, ktoré sa tomu protivia, „*sú neplatné a pre katolíka vo svedomí nezáväzné, lebo ‚viac treba poslúchať Boha ako ľudí‘. (Skutky apoštolov 5,29)*“²³ MDSK vyzval, aby v záujme zachovania pokoja a znášateľnosti v Slovenskej Lupči, ktorá bola vtedy z dvoch tretín katolícka, upustila od organizovania a propagovania tzv. katolíckej akcie.

V liste potom pokračoval obranou slobody vierovyznania a prejavu citovaním novej československej ústavy. „*Prosím, aby našim slovensko-lupčianskym občanom rím.-kat. vierovyznania neboli nanucované veci protiviacie sa ich náboženskému presvedčeniu a ich svedomiu. Takéto po-*

tislave za velezradu na 8 rokov odňatia slobody, peňažný trest 10-tisíc Kčs, konfiškáciu celého majetku a stratu čestných občianskych práv na dobu 10 rokov. A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava (BA-V), arch. č. 1064, Augustín Pozdech.

- 19 LETZ, R.: *V hodine veľkej skúšky. Listy biskupa Michala Buzalku. Spoločné prejavy slovenských katolíckych biskupov. Súbor dokumentov.* Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007, s. 641 – 651. Českí a slovenskí biskupi svoj odmietavý postoj ku Katolíckym novinám potvrdili aj v niekoľkých ďalších listoch, napr. v liste kňazom zo 17. novembra 1949. Tamže, s. 667 – 671.
- 20 HAĽKO, J.: *Rozbiť Cirkev: Rozkolnícka katolícka akcia*, s. 87-88. Jozef Haľko tu dopĺňa, že keď neskôr Leppa zatkli, lupčianske farničky sa v mene miestneho Zväzu žien vybrali do Bratislavy žiadať jeho prepustenie. Kováčová potom 13. februára 1950 do Bratislavy napísala, aby ich nebrali vážne. Taktiež žiadala Krajský národný výbor v Banskej Bystrici, aby zaviedol „*prísne pátranie*“ medzi lupčianskymi ženami, ktoré „*rebelujú a nariekajú za Leppom*“.
- 21 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava (BA-S), arch. č. 101, František Lepp, Zápis o výpovedi na KV ŠtB v Banskej Bystrici z 29. 11. 1949.
- 22 Štátny archív Bratislava (ďalej ŠA BA), f. Štátny súd, Or III 590/49, List Miestnej dočasnej správnej komisii z 22. 11. 1949.
- 23 Tamže.

činnanie bolo by celkom protiústavné, lebo:

Článok III. ods[tavec] 2 novej ústavy z 9. mája 1948 zaručuje všetkým občanom, mužom i ženám, slobodu osobnosti a jej prejavu.

§15 ustanovuje: Sloboda svedomia sa zaručuje. Svetový názor, viera alebo presvedčenie nemôžu byť nikomu na ujmu.

Podľa §16 každý má právo vyznávať súkromne i verejne akúkoľvek vieru a podľa §17 každý má voľnosť konať úkony spojené s akýmkoľvek náboženským vyznaním.

§18 zaručuje občanom slobodu prejavu.

Všetky zákony a nariadenia, ktoré by boli v rozpore s týmito ústavnými predpismi, sú neplatné, ako to vyplýva z ustanovenia §172 ods. 2 a §173 ods. 2 novej ústavy.²⁴

List napokon ukončil slovami, že ak by aj jeho prosbe nebolo vyhovelé, záujmy a práva veriacich v Slovenskej Ľupči bude „neohrozene hájiť, aj keď budem musieť zaplatiť prenasledovaním, utrpením a väzením“.²⁵

Leppov list skutočne odráža hlbokú priepasť, v akej sa v tom čase ocitli vzťahy medzi štátom a cirkvami v Československu, tiež aj jeho odhodlanie brániť práva cirkvi a veriacich. Niektoré formulácie v Leppovom liste, napr. o Katolíckej akcii „odsúdenej súdom národa“, sú inšpirované pastierskym listom českých a slovenských biskupov zo 17. novembra 1949, určeným pre kňazov.

Biskupi v ňom vyslovili vďačnosť kňazom za ich vernosť a statočný postoj voči dovtedajšiemu útlaku a predovšetkým ich inštruovali, ako je potrebné reagovať na novoprijaté zákony č. 217/49 a č. 218/49 zo 14. októbra 1949, ktorými sa zriadil Štátny úrad pre veci cirkevné, zaviedla sa nutnosť štátneho súhlasu na výkon pastoračnej služby, pre cirkev nepriaznivé podmienky na vyplácanie kongruy a pod.²⁶ Tieto zákony definitívne zmenili dovtedy akotak samostatné postavenie cirkvi na ich podriadenosť voči štátnym orgánom a napriek protestom cirkevných predstaviteľov predurčili celý nasledujúci vývoj.

ZATKNUTIE A OBVINENIE Z POBUROVANIA

Leppov list bol pre režim posledným impulzom na zakročenie proti nemu. Dňa 28. novembra 1949 bol vzatý do predbežnej väzby. Krajský veliteľ ŠtB nadporučík Vidiečan na Leppa podal trestné oznámenie a súčasne na Krajský národný výbor (ďalej KNV) v Banskej Bystrici zaslal návrh na Leppovo „zaradenie do tábora nútenej práce na určitú dobu k prevýchove“ vzhľadom na jeho „štvavú a poburujúcu činnosť“.²⁷

O niekoľko dní komisia zriadená pri KNV v Banskej Bystrici rozhodla podľa §2 ods. 1. písm. a.) zákona č. 247/1948 o Leppovom zaradení do Tábora nútenej práce (ďalej TNP) v Novákoch na dobu 18 mesiacov. Uvedený zákon dával komi-

siám zriadeným pri KNV kompetenciu rozhodovať o zaradení občanov do TNP aj bez predchádzajúceho riadneho súdneho rozsudku (čo bol aj Leppov prípad), ak komisia posúdila takýchto občanov tak, že napr. „ohrozujú výstavbu ľudovodemokratického zriadenia“.²⁸ Spomínaná komisia uviedla, že Lepp „svojím neustálym štvavým rečnením v kostole zámerne podryva základy ľudovodemokratického zriadenia a poburuje veriacich proti dnešnému zriadeniu“. V zdôvodnení pritom prekročila svoje kompetencie, keď doplnila, že sa „dopustil piatich trestných činov podľa zákona na ochranu republiky“, čo bol oprávnený vyriešiť iba súd. Podľa výmeru mal byť Lepp po svojom prepustení z vyšetrovacej väzby zadržaný a ihneď dopravený do Novák.²⁹

Štátny viceprokurátor Dr. Ondrej Kuzmík necelý mesiac po Leppovom zatknutí 20. decembra 1949 podal na Štátny súd obžalobu, v ktorej Leppa obvinil z trojnásobného poburovania proti republike. Keďže jeho prípad viedol k súdnemu procesu a on bol medzitým stále uväznený, k jeho zaradeniu do TNP v Novákoch už podľa všetkého nedošlo.

K dokresleniu vtedajšej situácie treba doplniť, že v Banskobystrickej diecéze boli na konci roku 1949 okrem Leppa uväznení ešte ďalší piati správcovia farností. Banskobystrický biskup Andrej Škrábik v liste povereníkovi vnútra D. Okálimu z 2. septembra 1949³⁰ spomína Jána Slivku,³¹ správcu farnosti v obci

24 Tamže.

25 Tamže.

26 Porov.: LETZ, R.: *V hodine veľkej skúšky. Listy biskupa Michala Buzalku. Spoločné prejavy slovenských katolíckych biskupov. Súbor dokumentov*, s. 667-671.

27 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava (BA-S), arch. č. 101, František Lepp, Návrh na zaradenie do TNP z 28. 11. 1949.

28 Porov.: SIVOŠ, J.: *Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústreďovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945-1953*. Bratislava 2011, s. 103 – 115.

29 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava (BA-S), arch. č. 101, František Lepp, Výmer KNV v Banskej Bystrici o zaradení do TNP z 8. 12. 1949.

30 VNUK, F.: *Vládni zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch 1949-1951*. Martin 1999, s. 105.

31 Ján Slivka, narodený 9. 12. 1910 v Spišskom Štiavniku, bol odsúdený Štátnym súdom v Bratislave za agitovanie proti podpisovaniu *Ohlasu Katolíckej akcie*, čo súd kvalifikoval ako velezradu. Odsúdený bol na 7 rokov a 4 mesiace odňatia slobody, peňažný trest 20-tisíc Kčs, stratu čestných občianskych práv na dobu 3 roky a konfiškáciu celého majetku. ŠA BA, f. Štátny súd, Or III 304/49. Po prepustení z väzenia roku 1957 dostal súhlas na návrat do pastoračnej činnosti, od roku 1958 pôsobil ako farár v Podolínci, v Slovenskej Ľupči a vo Zvolenskej Slati-

Hronec. V liste Okálimu z 1. decembra 1949 pridáva ďalšie mená zatknutých kňazov: Michal Minárik,³² správca fary v Sklených Tepliciach, František Sliva³³ v Trní, Ladislav Schrott³⁴ v Turanoch, Emil Ondřík³⁵ v Brehoch, František Lepp v Slovenskej Lupči.³⁶ Medzi veriacim ľuďom to pochopiteľne vyvolávalo veľkú nespokojnosť. Okresná referentka kultu pri Jednotnom národnom výbore Irena Kováčová sa preto 6. decembra 1949 sťažovala na biskupský

úrad, že do Slovenskej Lupče nebol daný náhradník za zatknutého Lep- pa, hoci o to už skôr žiadala, keďže „tak samotná Slovenská Lupča, ako aj celé jej okolie je z bezpečnostného hľadiska veľmi horúca pôda“.³⁷

Generálny vikár diecézy jej odpovedal v liste z 9. decembra a protestoval, že uväznením šiestich správcov farností bol biskupský úrad postavený pred takmer neriešiteľnú úlohu. „Nahradiť totiž šiestich duchovných pri akútnom nedostatku kňazov

nie je možné.“ Popísal, ako sa v rámci možností podarilo nahraďovať chýbajúcich kňazov dočasným zastupovaním zo susedných obcí, no doplnil: „Biskupský úrad nemožno odvodnene robiť zodpovedným za prípadné výtržnosti v Slovenskej Lupči, lebo on nedáva žiadne príčiny k nepokojom. Prosím, aby sa aj okresný kultový referent zasadil o to, aby uväznený duchovný bol prepustený na slobodu, lebo predvianočná a vianočná doba vyžaduje nevyhnutne prítomnosť

ne. Tu podľa záznamu ŠtB v kázňach používal výroky proti socialistickému zriadeniu republiky, za čo bol v roku 1959 opäť odsúdený, tentoraz na 3 roky odňatia slobody. V roku 1960 bol na základe amnestie prezidenta republiky prepustený na slobodu. V roku 1964 mu bolo umožnené vrátiť sa do pastorácie, pôsobil v Slovenskej Lupči, od roku 1966 v obci Vyhne. ŠtB na neho najprv v roku 1960 zaviedla pozorovací zväzok, neskôr od decembra 1964 ho viedla ako tajného spolupracovníka v kategórii „informátor“. ŠtB s ním však nebola spokojná, „úlohy plnil len informatívneho charakteru, nemal záujem na plnení úloh priamo k osobám. Vždy obhajoval rím.-katolíckych farárov, že sa do politiky nemiešajú.“ Na fare vo Vyhniach odmietol spolupracovať úplne. Jeho zväzok ŠtB v roku 1966 uložila do archívu a v roku 1981 ho skartovala. A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, Skartačné rozkazy, Ján Slivka.

- 32 Michal Minárik, narodený 21. 9. 1912 v Bojniciach, bol v roku 1950 odsúdený štátnym súdom v Bratislave za poburovanie proti republike na 4 roky a 10 mesiacov odňatia slobody, peňažný trest 20-tisíc Kčs a konfiškáciu celého majetku. ŠA BA, f. Štátny súd, Or III 574/49. Podľa záznamu ŠtB Minárik „pri styku s veriacimi otvorene prejavoval nepriateľské výroky voči socialistickému zriadeniu ČSSR, k čomu využíval najmä kázně.“ V roku 1964 získal štátny súhlas na návrat do pastorácie a pôsobil v Slovenskom Pravne. Tu podľa ŠtB „v kázni opäť použil výroky, kde nabádal občanov, aby v nedeľu nepracovali, nechodili na brigády a pod.“ Na základe toho voči nemu ŠtB 14. júla 1966 vykonala zásah („preventívno-výchovné opatrenie“), po ktorom Minárik prisľúbil, že sa vyvaruje činnosti, ktorá by bola v rozpore so zákonom. ŠtB ho mala rozpracovaného ako nepriateľskú osobu. Zomrel v roku 1969. ŠtB 23. 10. 1980 jeho spis skartovala. A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, Skartačné rozkazy, Michal Minárik.
- 33 František Sliva, narodený 9. 9. 1903 v Trstenej. Podľa hlásenia stanice ZNB Hronská Breznica v okrese Zvolen z 19. 6. 1949 Sliva ako správca fary v Trní po menšom zdráhaní vydal hliadke ZNB pastiersky list *Hlas biskupov v hodine veľkej skúšky* odsudzujúci štátnu Katolícku akciu, ale druhý exemplár listu zatajil a ten následne prečítal na omši. PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953*, s. 71. Dňa 16. 11. 1949 bol zatknutý pre podnecovanie k trestnému činu. A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, archívne knihy, fond S, arch. č. 178.
- 34 Ladislav Schrott, narodený 11. 3. 1911 v Hronci. Podľa záznamu ŠtB Schrott v roku 1949 veriacim napriek štátnemu zákazu čítal pastiersky list *Hlas biskupov v hodine veľkej skúšky* a mal vedomosť „o vytlačení asi 20 kusov nepriateľských letákov, ktoré vyhotovil jeho kaplán Pataky a spol., čo neoznámil“. Podľa všetkého to bol dôvod jeho zatknutia. Neskôr dňa 12. 5. 1959 ho ŠtB „na základe kompromitačného materiálu“ získala na tajnú spoluprácu, no podľa neskoršieho vyhodnotenia jej podával len okrajové správy. V roku 1961 s ním bola spolupráca ukončená. A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, Skartačné rozkazy, Ladislav Schrott.
- 35 Emil Ondřík, narodený 6. 11. 1910 v Socovciach, okr. Martin. Od roku 1941 bol správcom farnosti v obci Brehy, kde sa mu po potlačení Slovenského národného povstania podarilo príhovorom u nemeckého veliteľa zachrániť obec pred vypálením. V novembri 1949 ho ŠtB zatkla za poburovanie, lebo odoprel odsľúžiť slávnostný pohreb miestnemu komunistovi, ktorý náhle zomrel na poľovačke. Prepustený bol po 10 mesiacoch na amnestiu. Po strate štátneho súhlasu k pastoračnej službe pracoval vo výrobe, do pastorácie sa vrátil v roku 1952. Zomrel 12. októbra 2010 v Martine. Jeho krátky životopis je dostupný na webstránke Žilinskej diecézy na URL <http://dcza.sk/application_data/bu/uploads/Data/ondrik_zivotopis.pdf>. V roku 1968 ŠtB na Ondříka zaviedla osobný zväzok pre podozrenie, že 17. 11. 1966 napísal anonymný list na Arcibiskupský úrad v Prahe, v ktorom „negatívne hodnotil socialistické zriadenie z dôvodov prenasledovania občanov za ich náboženské presvedčenie“. Následnou expertízou ŠtB zistila, že list naozaj napísal on, no nevyhodnotila to ako porušenie zákona, spis uložila do archívu a neskôr skartovala. A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, Skartačné rozkazy, Emil Ondřík.
- 36 Andrej Škrábik v liste protestoval: „Neviem predpokladať, že by čo len jeden z týchto kňazov bol spáchal taký trestný čin, ktorý by natoľko ohrozil celistvosť nášho štátu alebo úspešný výsledok našej päťročnice, že by bol musel byť ihneď zaistený a že by bolo potrebné zaviesť proti nemu trestné pokračovanie spojené s uväznením.“ VNUK, F.: *Vládni zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch 1949-1951*, s. 105 – 106.
- 37 A BBD, f. Spisový materiál farských úradov Banskobystrickej diecézy, škatuľa č. 75 (Slovenská Lupča), List referentky kultu pri Jednotnom národnom výbore z 6. 12. 1949.

každého duchovného správcu na jeho mieste a šetrenie proti dp. F. Leppovi sa môže viesť aj na slobode.³⁸ K prepusteniu však už nedošlo.³⁹

SÚDNY PROCES

Súdne pojednávanie s Františkom Leppom sa konalo 9. februára 1950 na Štátnom súde v Bratislave. Členmi senátu boli jeho predseda Karol Bedrna, sudcovia z povolania Pavol Korbuly a Dr. Štefan Breier, sudcovia z ľudu Alojz Štuk a Matej Župančíč. Štátnu prokuratúru zastupoval Dr. Pavel Winter. Františkovi Leppovi bol súdom pridelený obhajca Dr. Vojtech Rampášek.⁴⁰

Lepp počas pojednávania odmietol všetky obvinenia a svojimi viacerými vyjadreniami režim naopak ešte viac kritizoval. Vypovedal, že vinným sa vo svojom svedomí necíti, lebo konal podľa cirkevného práva a nariadenia biskupa. „Sám som študoval komunistickú ideológiu a dospel som k presvedčeniu, že popiera Boha a nesmrteľnú dušu,“ povedal. K obvineniu týkajúceho sa vysluhovania sviatosti birmovania priznal, že naozaj vyhlásil, že komunisti nesmú byť birmovnými rodičmi, keď citoval príslušný cirkevný kánon a tiež sa riadil podľa nariadenia biskupa Andreja Škrábika, ktoré sa týkalo sa označenia Katolíckej akcie ako rozkolnej.⁴¹

Na otázku o *Katolíckych novinách* povedal, že bol spomínanými Irenou Kováčovou a Viliamom Zeleným po-

žiadaný, aby odporučal ich čítanie. Na to im namietal, že „biskupský úrad zakázal čítať *Katolícke noviny* a povedal som, že ak ich odporučí biskupský úrad, tak to aj ja urobím.“ Ich ďalšiemu naliehaniu, že mnoho farárov si už prihlásilo odber novín, neveril a požiadal ich o ich mená, no tie mu neposkytli. „Bolo to práve na sté výročie *Katolíckych novín* a poznával som, že pri takej zriedkavej príležitosti by mal byť v novinách článok nie len od vynikajúcich politických predstaviteľov, ale aj od niektorého biskupa. Nakoniec som povedal, že vyhlásim, že veriaci nesmú noviny kupovať a odoberať, ani keby im ich ponúkali na ulici alebo priniesli do domu.“⁴²

Napísanie listu adresovaného pre MDSK o nezavádzaní Katolíckej akcie vysvetlil Lepp tým, že chcel predísť nepokojom, ktoré sa koncom júna 1949 objavili na Pohroní. Podľa všetkého tým myslel ľudové vzbury, ktoré sa v tom čase konali v mnohých obciach Slovenska na obranu miestnych kňazov čítajúcich štátom zakázaný pastiersky list *Hlas biskupov v hodine veľkej skúšky*. V Banskobystrickom kraji sa konali v obci Selce, Brusno a Bacúch.⁴³ V Bacúchu štátne orgány zatkli 14 osôb, v Brusne 33.⁴⁴

Treba doplniť, že Lepp postupoval rozhodne, no v spore s režimom nešiel úplne na hranu. Počas pojednávania vypovedal, že za birmovných rodičov pripustil asi 20 komunistov

a tiež že nepoužíval ustanovenia exkomunikačného dekrétu.⁴⁵

Štátny súd Leppove argumenty podľa očakávania neprijal a v rozsudku ho uznal vinným, že

„a.) dňa 31. júla 1949 v Slovenskej Luptči v rím.-katolíckom kostole počas bohoslužieb v úmysle podvracať ľudovodemokratické zriadenie ČSR pripojil sa plánovitému a sústavnému ťaženiu cirkevnej hierarchie voči ľudovodemokratickému režimu tým, že verejne vyhlásil, aby si birmovaní k birmovke, ktorá sa mala uskutočniť v októbri 1949, nevolili za birmovných rodičov také osoby, ktoré podpísali *Ohlas katolíckej akcie a komunistov*,

b.) dňa 30 novembra 1949 v Slovenskej Luptči v miestnom rím.-katolíckom kostole verejne vyhlásil v úmysle poštváť prítomných proti ľudovodemokratickému zriadeniu, že tlač *Katolíckej noviny* nesmú veriaci kupovať a odoberať,

c.) dňa 22. novembra 1949 v úmysle podvracať ľudovodemokratické zriadenie ČSR napísal *Dočasnej správnej komisii* v Slovenskej Luptči list, v ktorom uviedol, že *Katolícka akcia* je rozkoľná, odsúdená súdom národa, že do nej katolíci nevstúpia, kto tak urobí, získa si odpor katolíckych veriacych a žiada, aby sa *Katolícka akcia* nenanucovala katolíckym veriacych v Slovenskej Luptči a ak sa tak stane, bude ‚záujmy‘ veriacych hájiť, i keď bude za to väznený.“⁴⁶

Súd vinu kvalifikoval ako dvojná-

38 Tamže. List generálneho vikára na Jednotný národný výbor z 9. 12. 1949.

39 Na dokreslenie miestnych pomerov: Slovenskej Luptči bol nový správca farnosti pridelený až o rok neskôr 1. 12. 1950, kedy sa ním stal kňaz Štefan Vlachovič. Až do polovice roku 1951 bol nútený bývať iba vo farskej kancelárii, pretože dve farské miestnosti medzitým zabral MNV pre rodinu A. Valenta. V malej komôrke fary v tom čase bývali ešte štyria príbuzní F. Leppa. Vlachovič užíval iba zopár kusov nábytku, ktoré boli navyše vo vlastníctve Leppovej rodiny, podľa jeho slov „s ich láskavým zvolením“. V júni roku 1951 bol do farnosti pridelený ešte kaplán Štefan Flimel, čo Vlachovič uvítal, no súčasne naliehavo žiadal biskupský úrad, aby boli farské priestory zo strany MNV uvoľnené, keďže kaplána nemal kde ubytovať. Porov.: Tamže, List Š. Vlachoviča na Biskupský úrad v Banskej Bystrici z 8. 6. 1951.

40 ŠA BA, f. Štátny súd, Or III 590/49, Zápisnica z hlavného pojednávania na Štátnom súde v Bratislave z 9. 2. 1949.

41 Tamže.

42 Tamže.

43 HALKO, J.: *Rozbit' Cirkev: Rozkolnícka katolícka akcia*, s. 241.

44 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 – 1953*, s. 80.

45 ŠA BA, f. Štátny súd, Or III 590/49, Zápisnica z hlavného pojednávania na Štátnom súde v Bratislave z 9. 2. 1949.

46 Tamže, Rozsudok Štátneho súdu v Bratislave z 9. 2. 1949.

sobný zločin združovania proti štátu podľa §2 ods. 3 zák. č. 231/48 Zb. a ako prečin poburovania proti republike podľa §3 ods. 1 zák. č. 231/48 Zb.

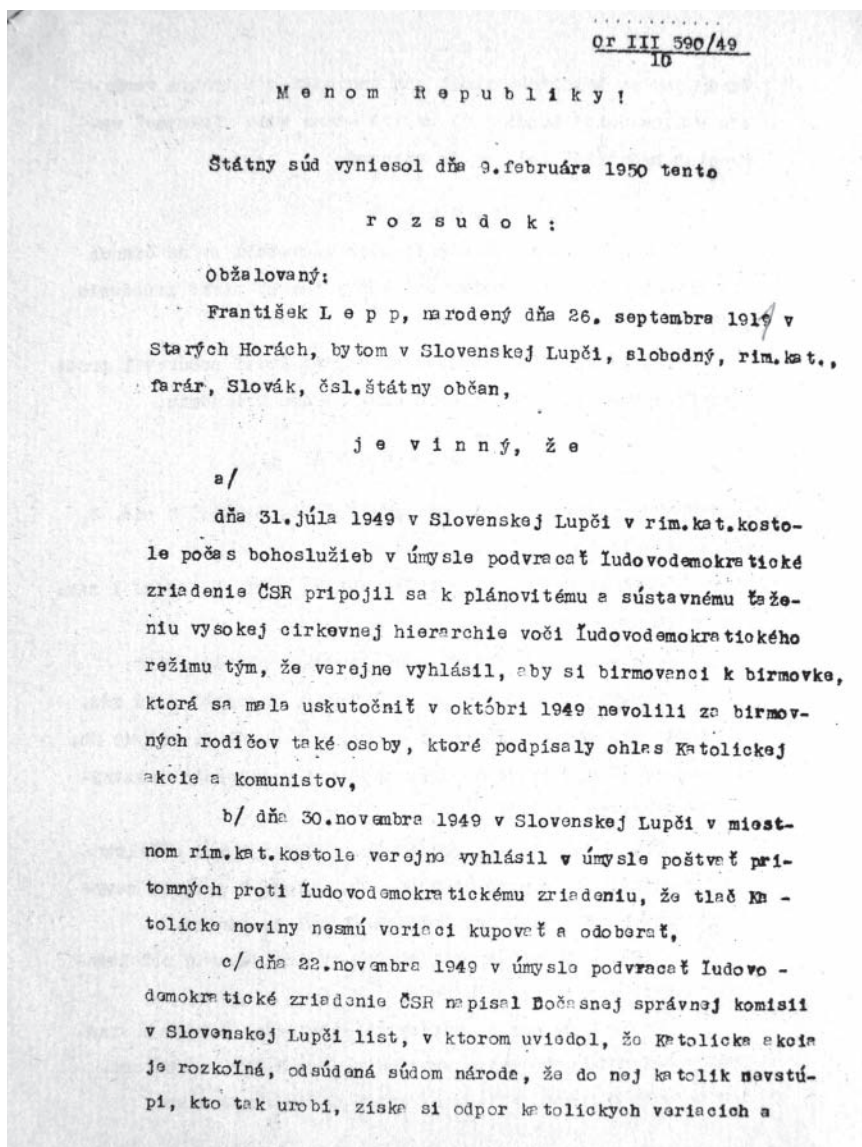
Lepp bol odsúdený na štyri a pol roka odňatia slobody, povinnosť zaplatiť peňažný trest vo výške 20-tisíc Kčs (v prípade nevyožiteľnosti zameniteľný za 40 dní odňatia slobody), konfiškáciu celého majetku a stratu čestných občianskych práv na dobu 5 rokov.⁴⁷

Súd rozhodnutie odôvodnil „medzinárodnou reakciou a reakciou v ČSR“, ktoré využívajú „každú príležitosť a každú možnosť, aby v ČSR mohli zvrátiť ľudovodemokratické zriadenie a obnoviť kapitalistický poriadok“. V odôvodnení súd uvádza, že „mnohí katolícki veriaci žijúci v ČSR, ktorí sú verní a oddaní ľudovodemokratickému zriadeniu v ČSR a chcú venovať svoje sily na budovanie socializmu v ČSR, založili Katolícku akciu, ktorá smerovala na to, aby sa usporiadala pomer medzi cirkvou a štátom. Bola to práve vysoká cirkevná hierarchia, ktorá túto podávanú ruku príkro odmietla a vyhlásila exkomunikáciu, t. j. vylúčenie z cirkvi všetkých tých, ktorí Katolícku akciu podpísali, založili, poťažne ju podporujú.“⁴⁸

Podľa odôvodnenia rozsudku obžalovaný aj na základe svojej výpovede na súde „dobře vedel, proč sa cirkevná hierarchia stavia proti Katolíckej akcii. (...) Keďže snahy vysokej cirkevnej hierarchie sú v zásade zhodné so snahami reakcie, nutno túto považovať za takú organizáciu, ktorej úmyslom je podvracať ľudovodemokratické zriadenie ČSR“.⁴⁹

PREKVALIFIKOVANIE VINY NA VELEZRADU

Proti rozsudku sa Lepp odvolal na Najvyšší súd, žiadal prehodnotenie tak v časti o kvalifikácii viny, ako

Prvá strana rozsudku Štátneho súdu v Bratislave z 9. februára 1950 (Zdroj: ŠA BA)

aj pri treste. Opätovne žiadal posúdiť poľahčujúce okolnosti (dovtedy nebol trestaný, za birmovných rodičov pripustil 20 komunistov, uviedol aj svoje zdravotné ťažkosti s obličkami). Takisto napísal, že nemal v úmysle „podvracať ľudovodemokratické zriadenie“.

Najvyšší súd v Prahe v rozsudku z 26. júla 1950 Leppovo odvola-

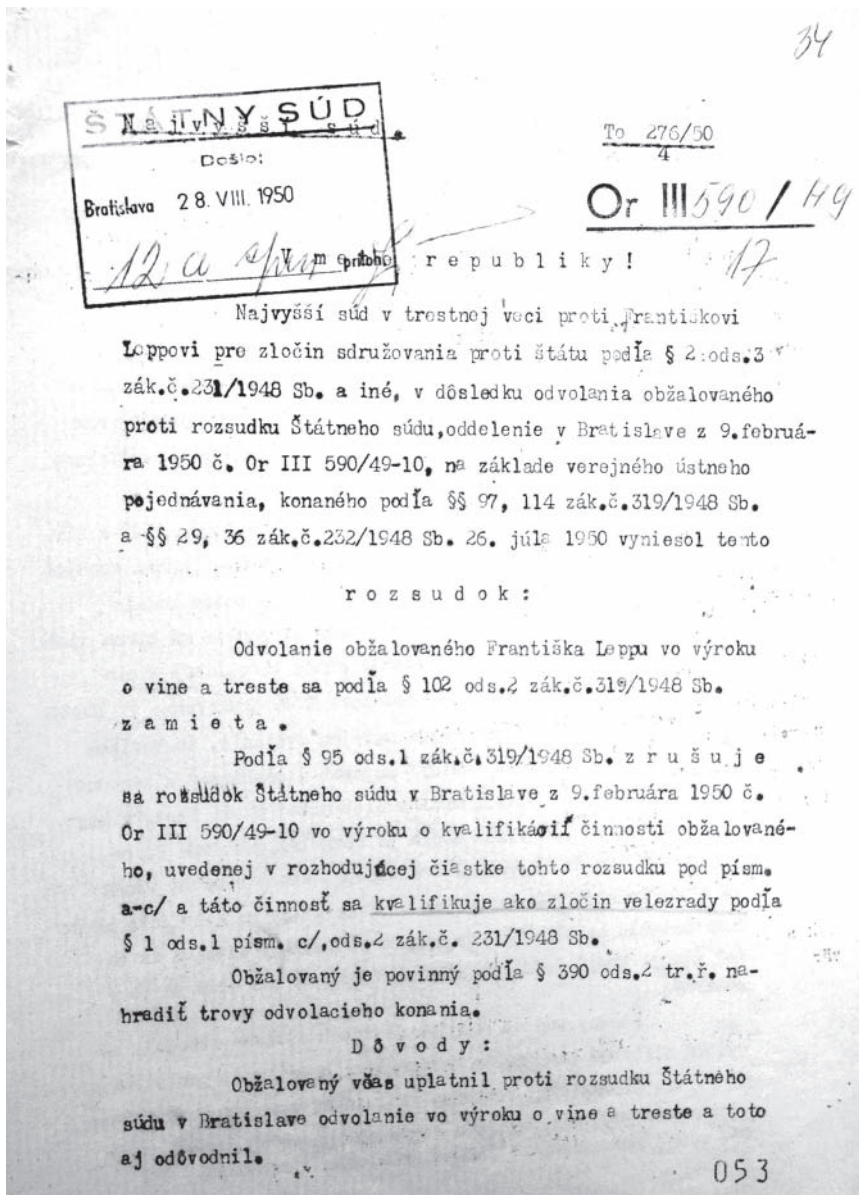
nie zamietol. A navyše – trest mu síce nezvýšil, no trestné činy vo všetkých troch bodoch prekvalifikoval na závažnejší zločin velezrady podľa §1 ods. 1 písm. c), ods. 2 zák. č. 231/1948 Zb.

Ako vážne bral režim podriadenie katolíckej cirkvi, svedčí aj odôvodnenie rozsudku. Najvyšší súd v ňom píše: „Cirkevná hierarchia na čele s Va-

47 Tamže.

48 Tamže.

49 Tamže.

Prvá strana rozsudku Najvyššieho súdu v Prahe z 26. júla 1950 (Zdroj: ŠA BA)

তিকানোম পুজীবা বশুক্য প্রস্তুরীক-কর ক নীকনীর অ রুওরতীর পলীতীকীকী, হুসপদারসকী অ সুলীকনসকীকী পুরীঅদকু কসর অ কনীর অ কীকুর প্রস্তুরীককর হলু অ কনীর অ কীকুর সানকটী অফীসী অ 20. কুনীর 1949 অ কটলীকীকী অকটী অ 28. কুনীর 1949

o exkomunikácii komunistov a ich prívržencov a ktoré doplnila vysoká domáca cirkevná hierarchia svojimi obežníkmi. (...) Tento útok cirkevnej hierarchie bol tak intenzívny, že smeroval nielen na podvracanie, ale priamo na rozvracanie, ba zničenie ľudovodemokratického zriadenia a spoločenskej a hospodárskej sústavy republiky.⁵⁰

Lepp sa podľa súdu k týmto aktivitám „staval vedome.(...) Sú teda v tejto jeho zistenej činnosti dané všetky znaky zločinu velezrady podľa §1 ods. 1 písm. c), ods. 2 zák. č. 231/1948 Zb.“⁵¹

Absurdnosť vtedajšieho diania ilustruje fakt, že Najvyšší súd prehodnotil na zločin velezrady aj neschválenie čítania *Katolíckych novín* zo strany kňaza. Sú to zdôvodnil slovami: „Ako to aj po tejto stránke správne zistil Štátny súd, zakazoval obžalovaný svojim veriacim kupovať *Katolícke noviny* preto, lebo tieto dnes píšú v duchu ľudovodemokratickom. Išlo preto aj v tomto prípade o útok proti ľudovodemokratickému zriadeniu republiky vykonaný z uvedeného rozhodnutia obžalovaného.“⁵²

Napriek prekvalifikovaniu viny na ťažší stupeň nedošlo k zvýšeniu trestu, no Lepp mu unikol iba tesne. Najvyšší súd mu trest podľa zdôvodnenia nezvýšil iba preto, „lebo odvolanie [Štátnej prokuratúry] v neprospech obžalovaného nebolo podané“, a vzhľadom na ustanovenie §95 ods. 2 zák. č. 319/1948 Zb. už rozhodnutie Najvyššieho súdu na výšku trestu nemalo vplyv.⁵³ Pri zločine velezrady sa udeľovali najťažšie tresty, dolnou sadzbou bolo 10 rokov odňatia slobody, hornou 25 rokov alebo doživotie, vo vážnych prípadoch trest smrti.⁵⁴

Za zmienku stojí, že hoci sa Lepp obhajoval citovaním ustanovení o náboženskej slobode a slobode prejavu v československej ústave prijatej už komunistickým režimom, ani Štátny súd, ani Najvyšší súd sa na to vo svojich rozsudkoch neobťažovali reagovať ani jediným slovom.

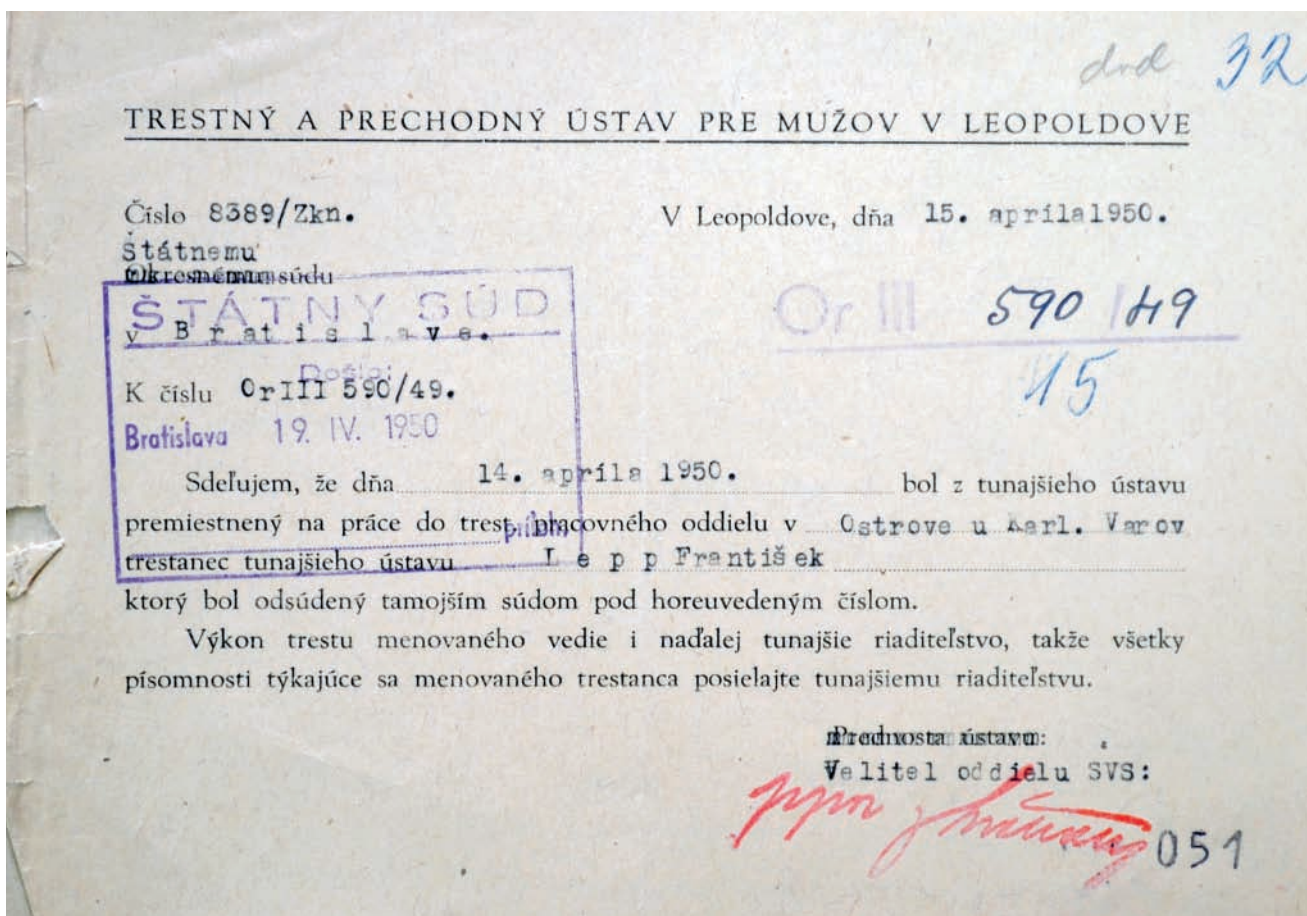
50 Tamže. Rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe z 26. 7. 1950.

51 Tamže.

52 Tamže.

53 Tamže.

54 Zákon č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky, dostupný na URL <<http://www.upn.gov.sk/data/pdf/231-1948.pdf>>.

Doklad o premiestnení Františka Leppa z Leopoldova do Ostrova pri Karlových Varoch (Zdroj: ŠA BA)

MEDZINÁRODNÝ OHLAS

V čase vynesenia rozsudku Štátneho súdu sa prípadu stručne venovalo aj niekoľko médií vo svete. Noviny *Cincinnati Enquirer* v štáte Ohio v USA 25. februára 1950 priniesli správu, že v Československu boli podľa štátnych informácií za porušenie cirkevných zákonov odsúdení dvaja kňazi – Štefan Baláž⁵⁵ na 12 rokov a František Lepp na 4 a pol roka odňatia slobody.⁵⁶

Podobne o tom 4. marca 1950 priniesol správu aj britský katolícky magazín *The Tablet*. Takisto informoval o obidvoch odsúdených – Leppovi aj Balážovi, a citoval zdôvodnenie súdu, že Lepp svojím nesúhlasom s komunistickými birmovnými rodičmi a zákazom čítania postátnených *Katolíckych novín* „verejne poburoval veriacich proti republike a jej ľudovodemokratickému zriadeniu“. *The Tablet* tiež doplnil, že tie-

to rozsudky „sú prvými verejnými správami o uväznených československých kňazoch za posledné mesiace. No katolícke zdroje hovoria, že kňazi sú zatýkaní približne jeden denne, vrátane troch popredných katolíckych predstavených počas posledných troch mesiacov. Opát Josef Tyl z kláštora v Teplej bol 14. februára zatknutý po tom, čo kláštor prehľadalo šesťdesiat ozbrojených policajtov.“⁵⁷

55 Štefan Baláž – rímskokatolícky kňaz, narodený 18. apríla 1920 v Smižanoch, okr. Spišská Nová Ves. V roku 1949 odmietol dať pri spovedi rozehrešenie niekoľkým veriacim, ktorí obhajovali KSČ a socializmus alebo podpísali rozkolnícku Katolícku akciu. Štátny súd v Bratislave ho 17. februára 1950 odsúdil za trestný čin velezrady na 12 rokov odňatia slobody, peňažný trest 50-tisíc Kčs, konfiškáciu celého majetku a stratu čestných občianskych práv na 10 rokov. Porov.: ŠA BA, f. Štátny súd, Or III 498/49.

56 Archívne vydanie *Cincinnati Enquirer*. [citované 15. januára 2016]. Dostupné na URL <<http://cincinnati.newspapers.com/newspage/103986855>>.

57 Archívne vydanie *The Tablet* [citované 15. januára 2016]. Dostupné na URL <<http://archive.thetablet.co.uk/article/4th-march-1950/14/news-notes-and-texts>>.

VÝKON TRESTU

Počas výkonu trestu Štátny súd viackrát posudzoval žiadosti o milosť alebo o zníženie trestu. Podávali ich Leppov brat Jozef a matka Emília, ktorá mala v tom čase už približne 80 rokov. Všetky návrhy súd odmietol ako nedôvodné. Keďže nebolo v Leppových možnostiach zaplatiť peňažný trest 20-tisíc Kčs, súd nariadil výkon náhradného trestu 40 dní odňatia slobody. V snahe zrušiť náhradný trest Emília Leppová v roku 1954 zo svojich úspor na dvakrát zaplatila spolu 4-tisíc Kčs (výška peňažného trestu bola vplyvom menovej reformy z roku 1953 znížená pomerom 5:1, čo zodpovedá zaplatenej sume).⁵⁸ Pre pani Leppovú, žijúcu iba zo svojho dôchodku, to predstavovalo vysokú čiastku.

František Lepp bol z bratislavskej väznice 21. februára 1950 presunutý do väzenského ústavu v Leopoldove, potom bol premiestňovaný do ďalších ústavov v Ilave a Mladej Boleslavi, v prípade rozhodnutia príslušnej komisie pri KNV aj do pracovných táborov. V jeho súdnom spise je zachovaný doklad o umiestnení do tábora v Ostrove pri Karlových Varoch, ktorý ležal v jáchymovskej oblasti a kde sa politickí väzni využívali na práce v uránových baniach.

Vplyvom slabého zdravia sa mu utrpenie vo väzení ešte zväčšilo. Podľa žiadosti o milosť, ktorú podali Leppovi príbuzní 9. novembra 1951, Lepp len počas štyroch mesiacov v Leopoldove schudol 14 kg.⁵⁹ V Já-

chymove prekonal otravu skazeným mäsom, následkom čoho dostal infekčnú žltacku a neskôr podľa vlastných slov aj v dôsledku toho trpel na cirhózu pečene.⁶⁰

Dňa 28. mája 1954 bol vo Valdiaciach pri Jičine po odpykaní trestu po 4 a pol rokoch prepustený na slobodu.⁶¹

NÁVRAT DO PASTORÁCIE A REHABILITÁCIA

Lepp po prepustení z väzenia pôsobil v civilnom zamestnaní ako robotník vo výrobe. V neskoršom liste spomína prácu v závode CHEMA v Uľanke (dnes mestská časť Banskej Bystrice), kde prekonal pracovný úraz – otravu.⁶²

Dňa 1. decembra 1961 sa vrátil do kňazskej služby a nastúpil ako kaplán v Prievidzi.⁶³ Neskôr od roku 1963 pôsobil v Horných Hámroch. V decembri 1967 sa stal správcom farnosti v obci Selce,⁶⁴ kde už zostal pôsobiť takmer desať rokov. V roku 1969 je vedený ako cirkevný sudca (asesor),⁶⁵ ktorým bol pravdepodobne nepretržite až do septembra roku 1977, kedy ho v liste takto oslovuje banskobystrický biskup Jozef Feranec.⁶⁶

V archívnych dokumentoch farnosti Selce je zachovaná sťažnosť O. Šajbana, zastupujúceho vedúceho odboru kultúry na Okresnom národnom výbore (ONV) v Banskej Bystrici, v ktorej namietal, že farár Lepp mu začatie výuky náboženstva v školskom roku 1969/70 v Selciach

iba oznámil bez predchádzajúceho prerokovania. Šajban súhlas s vyučovaním náboženstva neudelil a doplnil, že ide o „prísne napomenutie Františka Leppa pre svojvoľné vybavenie agendy“. Lepp následne nedostatok napravil a sťažnosť bola anulovaná.⁶⁷

V roku 1962 Štátna bezpečnosť zaviedla na Leppa kartu s výhľadom novej spolupráce (v kategórii KA – kandidát na agenta), ale po šiestich mesiacoch ju zrušila bez zavedenia spisu.⁶⁸ V registračných protokoloch ŠtB sa Leppovo meno nenachádza. Ako mnohých iných bývalých väzňov, pravdepodobne sa aj jeho snažila využiť na svoje ciele, no podľa všetkého nebola úspešná.

Dňa 15. novembra 1968, teda v období doznievania uvoľnenia režimu, podal František Lepp návrh na Krajský súd v Banskej Bystrici na prieskumové konanie, v ktorom žiadal o zrušenie pôvodných rozsudkov Štátneho súdu v Bratislave a Najvyššieho súdu v Prahe a oslobodenie spod obžaloby. Krajský súd najprv 6. novembra 1969 podľa zákona č. 82/1968 Zb. o súdnej rehabilitácii rozsudky zrušil a trestné stíhanie v jednom bode zastavil z dôvodu amnestie prezidenta republiky z 9. mája 1960 a v dvoch bodoch obžaloby ho oslobodil. Najvyšší súd Slovenskej socialistickej republiky (ďalej SSR) však toto rozhodnutie 23. júna 1970, teda už v čase nastúpenej normalizácie, zrušil a nariadil Krajskému súdu vec znovu

58 ŠA BA, f. Štátna prokuratúra, Pst III 736/49, list Emílie Leppovej Krajskej prokuratúre v Bratislave z roku 1954.

59 A BBD, f. zosnulých kňazov, škatuľa č. 11, č. spisu 9 (František Lepp), Žiadosť o podmienené prepustenie Františka Leppa z 9. 11. 1951.

60 Tamže, f. Spisový materiál farských úradov Banskobystrickej diecézy, šk. č. 72 (Selce), List F. Leppa prezidentovi republiky z 22. 8. 1977.

61 ŠA BA, f. Štátny súd, Or III 590/49.

62 A BBD, f. Spisový materiál farských úradov Banskobystrickej diecézy, šk. č. 72 (Selce), List F. Leppa prezidentovi republiky z 22. 8. 1977.

63 Tamže, šk. č. 67 (Prievidza), Hlásenie nástupu Františka Leppa z 1. 12. 1961.

64 Tamže, šk. č. 72 (Selce), Zápisnica o preberaní a odovzdávaní farského úradu z 22. 12. 1967.

65 ZAREVÚCKY, A.: *Katalóg kňazov Banskobystrického biskupstva*. Asesorom bol aj predošlý správca farnosti v Selciach Anzelm Kapitán, ktorý v roku 1965 odišiel do dôchodku. Porov.: A BBD, f. Spisový materiál farských úradov Banskobystrickej diecézy, škatuľa č. 72 (Selce).

66 A BBD, f. Spisový materiál farských úradov Banskobystrickej diecézy, šk. č. 72 (Selce), List banskobystrického biskupa F. Leppovi zo septembra 1977.

67 Tamže, Anulácia prípisu z 9. 10. 1969. Na anulácii je podpísaný vedúci odboru F. Kiripolský.

68 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, Všeobecná kartotéka, František Lepp.

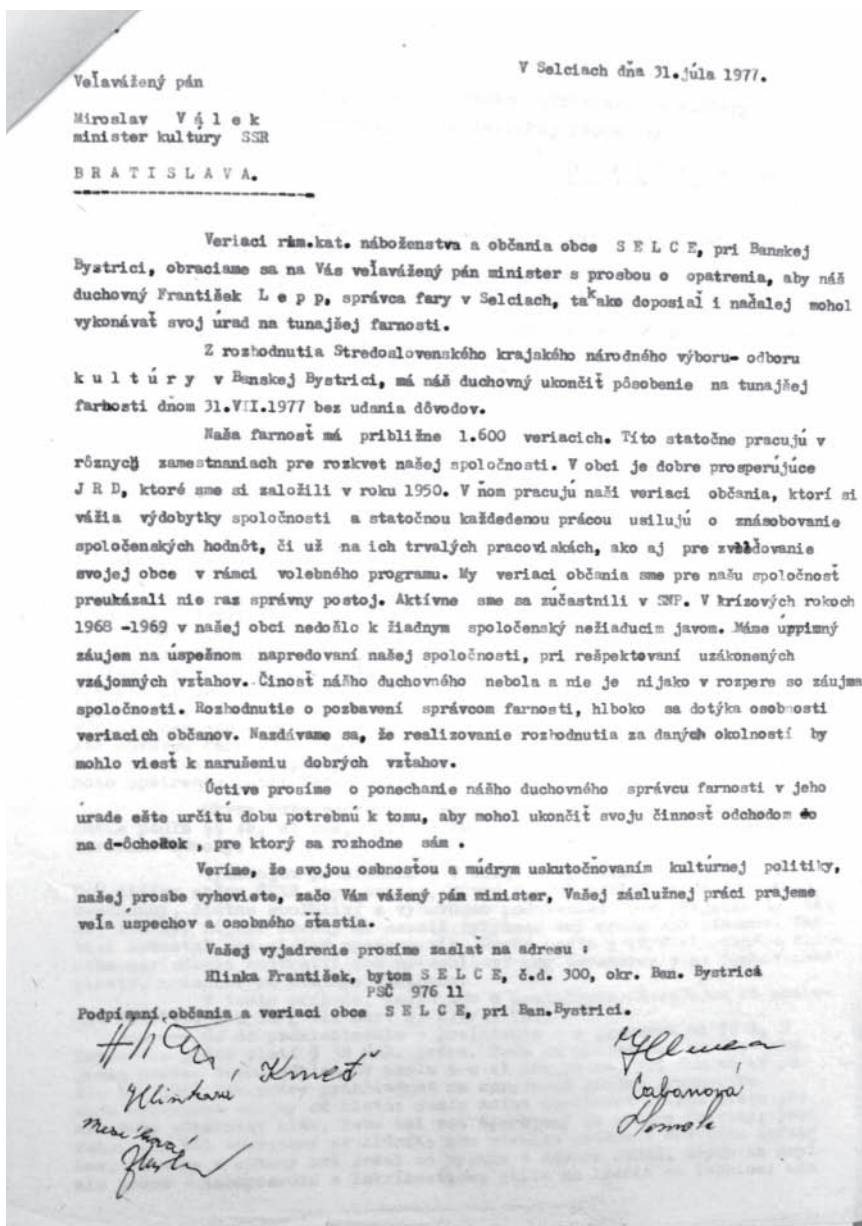
prerokovať. Ten následne 19. apríla 1971 opätovne rozhodol o zrušení pôvodných rozsudkov Štátneho a Najvyššieho súdu, no tiež skonštatoval, že sa Lepp dopustil trojnásobného trestného činu zneužitia úradu duchovného podľa §28 zákona č. 231/1948 Zb. Tento trestný čin však spadal pod amnestiu prezidenta republiky z 9. mája 1960 a jeho trestné stíhanie súd preto následne zastavil.

Lepp potom na Ministerstvo spravodlivosti SSR podal žiadosť o odškodnenie. Žiadal o náhradu zárobku ušlého počas výkonu trestu počas tri a pol roka väzby, pretože zostávajúci jeden rok podľa zákona prislúchal trestu za zneužitie úradu duchovného, o ktorom hovoril rozsudok rehabilitačného súdu. Ministerstvo spravodlivosti mu následne 23. novembra 1972 priznalo náhradu zárobku ušlého po dobu výkonu trestu od 28. novembra 1950 do 28. mája 1954 (teda za tri a pol roka) vo výške 33 880 Kčs.⁶⁹

V Leppovom súdnom spise je zachovaná poznámka z 28. septembra 1990, keď bola prehodnocovaná možnosť rehabilitácie jeho prípadu podľa zákona č. 119/1990 Zb. Podľa poznámky sa na neho rehabilitácia nevzťahovala kvôli spomínanému zastaveniu trestného stíhania v roku 1971 z dôvodu amnestie.⁷⁰ Je otázne, či Lepp nemal nárok na obnovenie rehabilitačného konania a úplnú rehabilitáciu. V roku 1971 síce za zneužitie úradu duchovného nebol odsúdený, no trestné stíhanie bolo voči nemu začaté a skončené iba kvôli amnestii, nie kvôli uznaniu jeho nevinu, nebol spod obvienevia oslobodený.

ZAČIATKY ĎALŠÍCH PROBLÉMOV A MORÁLNA PODPORA

Počnúc rokom 1976 sa začali posledné Leppove problémy. Štát mu začal nanucovať ukončenie pôsobe-

Petícia veriacich z obce Selce ministrovi kultúry SSR Miroslavovi Válkovi za ponechanie Františka Leppa v pastoračnej službe z 31. júla 1977 (Zdroj: A BBD)

nia v Selciach a odchod do dôchodku. Keďže sa sériou listov za Leppa postavili miestni veriaci a dokonca aj biskup Jozef Feranec, ktorý bol spriaznený s komunistickým režimom, vznikol z toho aj spor medzi diecézou a štátnou správou re-

prezentovanou národnými výbormi a ministerstvom kultúry.

František Lepp v tom čase dovŕšil 65. rok života, teda už bol v dôchodkovom veku, stále mal však záujem pôsobiť medzi veriacimi. Presluhovaníu nebránil ani žiadny zákon,

69 A ÚPN, f. Ministerstvo spravodlivosti SSR – Rehabilitačné spisy (František Lepp), arch. č. 100/72-Odšk.

70 ŠA BA, f. Štátny súd, Or III 590/49.

ani si nebol vedomý výhrad zo strany štátnych úradov voči svojej osobe, bol teda prekvapený, keď mu 21. novembra 1976 odbor kultúry na ONV v Banskej Bystrici oznámil zastavenie vyplácania výplaty od 31. januára 1977 s tým, že od tohto dňa sa miesto správcu fary v Selciach má považovať za uprázdnené. Lepp sa proti tomu 6. decembra 1976 odvolal na ONV aj KNV. Argumentoval, že dokument nespĺňa viaceré náležitosti, napr. v ňom neboli uvedené zákonom požadované dôvody rozhodnutia. Uviedol, že spôsobilosť na prácu nestratil žiadnym rozhodnutím súdu ani iného orgánu, ani jeho nadriadený biskupský úrad ho z pracovného miesta neuvolnil.⁷¹ Treba dodať, že Lepp tu neuviedol presné informácie, keďže jeho reálnym zamestnávateľom bol vtedy KNV. Takýto postoj môžeme chápať dvojitým spôsobom. Na jednej strane odzrkadľuje jasné hierarchické chápanie cirkvi v duchu slov „mojím prestaveným je biskup“, tiež aj ako dôsledok jeho pretrvávajúceho odporu k podriadenosti cirkvi voči štátu.

Lepp sa v odvolaní iba snažil hádať, čo mohlo byť príčinou rozhodnutia ONV. Uviedol, že v roku 1976 dal do záhrady fary v Selciach premiestniť kovový kríž. Podľa jeho slov išlo o pamiatku z roku 1690, kedy ho vtedajší veriaci postavili ako vďaka za pominutie moru a cholery. Tento kríž premiestnil na základe telefonátu banskobystrického biskupa, navyše nebol umiestnený vo verejnom priestranstve, ale v priestoroch fary. Ako druhú možnú príčinu zároku voči sebe Lepp spomína to, že 5. júla na sviatok sv. Cyrila a Metoda slúžil sv. omšu o 7:30 hod., a nie

v pôvodne určenom čase 6:00 hod. V odvolaní sa bránil, že to tak „považoval za vhodné. Ovšem mohli prísť len tí, čo nepracovali, účasť bola dobrovoľná, nie nútená, takže týmto som nenarušil prácu v rámci slobody náboženstva zaručenej našou Ústavou. Súdruh cirkevný tajomník okresu Ďuračka sa vyjadril, že to bude mať veľmi vážne následky. Myslel tým asi vydanie tohto rozhodnutia, ktoré napádam.“⁷²

Tento Leppov protest skončil na istý čas úspešne, pretože 28. decembra 1976 KNV v Banskej Bystrici rozhodol o neúčinnosti rozhodnutia ONV s tým, že ten „nebol oprávnený vydať predmetné rozhodnutie“.⁷³

O pol roka však už nasledoval pozmenený a tvrdší postup. Stredoslovenský KNV 15. júla 1977 zaslal na Biskupský úrad v Banskej Bystrici rozhodnutie, ktorého predmet bol uvedený ako „Strata spôsobilosti pre ustanovenie na duchovenské miesto zriadené so štátnym súhlasom“. KNV vyzval Biskupský úrad, aby „na základe predchádzajúcich upozornení s účinnosťou odo dňa 1. 8. 1977 zariadil premiestnenie mimo územia Stredoslovenského kraja duchovného Františka Leppa, doterajšieho správcu fary v Selciach.“ Ukončenie vyplácania mzdy mal začať riešiť ONV, miesto správcu fary v Selciach sa malo považovať za uprázdnené a na preskúmanie prípadných námietok výbor určil sekretariát pre veci cirkevné Ministerstva kultúry SSR v Bratislave.⁷⁴

Banskobystrický biskup Jozef Feranec sa na ministerstvo kultúry 23. júla 1977 aj odvolal. Napísal, že prosí o preskúmanie záležitosti Františka Leppa, nakoľko „menova-

ný podľa zisťovania zástupcu biskupského úradu sa za svojho účinkovania nedopustil takých priestupkov, ktorými by bol narušil socialistickú zákonitosť, verejný poriadok a pokoj, ako aj spolunažívanie občianske. Menovaný je povahy tichej, serióznosť mu nechýba a požíva dôveru u obyvateľov obce.“ Tiež uviedol, že Lepp posunul čas slúženia sv. omši (spomína 1. máj) kvôli veriacim, ktorí pre starobu alebo chorobu nemôžu ísť do sprievodu. Večer potom slúžil ďalšiu sv. omšu. Biskup taktiež uviedol, že Lepp pre svoj „zdravotný stav a iné nepriaznivé okolnosti“ plánuje od 1. októbra 1977 sám odísť do dôchodku, preto žiada o posunutie termínov, aby sa mohli včas vybaviť veci ako zo strany Leppa, tak aj biskupského úradu ohľadom nájdenia jeho nástupcu. Na záver ešte pripomenul, že napriek uvedeniu v liste od KNV od tohto výboru biskupský úrad „nedostal v tejto záležitosti nijaké písomné predchádzajúce upozornenie“.⁷⁵

Dňa 29. júla 1977 sa na ministerstvo kultúry odvolal aj Lepp.⁷⁶ O dva dni neskôr 31. júla 1977 sa formou petície ministrovi kultúry SSR Miroslavovi Válkovi za neho postavilo dokonca aj niekoľko selckých veriacich (kontaktná adresa petície je uvedená na signatára Františka Hlinku). Ministra v petícii prosili o zotrvanie Leppa v Selciach. Sťažovali sa, že má ukončiť pôsobenie bez udania dôvodov, a argumentovali, že miestna farnosť s približne 1 600 veriacimi má dobrý vzťah k štátu a ani počas rokov 1968-69 v obci nedošlo k „spoločensky nežiaducim javom“. Napísali, že rozhodnutie sa „hlboko dotýka osobnosti veriacich občanov“ a jeho

71 A BBD, f. Spisový materiál farských úradov Banskobystrickej diecézy, šk. č. 72 (Selce), Odvolanie F. Leppa proti rozhodnutiu o zastavení vyplácania osobných požitkov z 6. 12. 1973.

72 Tamže.

73 Tamže. Rozhodnutie KNV v Banskej Bystrici o zastavení výplaty – preskúmanie z 28. 12. 1976.

74 Tamže. Rozhodnutie KNV v Banskej Bystrici o strate spôsobilosti pre ustanovenie na duchovenské miesto zriadené so štátnym súhlasom z 15. 7. 1976.

75 Tamže. Odvolanie Biskupského úradu v Banskej Bystrici na Ministerstvo kultúry SSR z 23. 7. 1977.

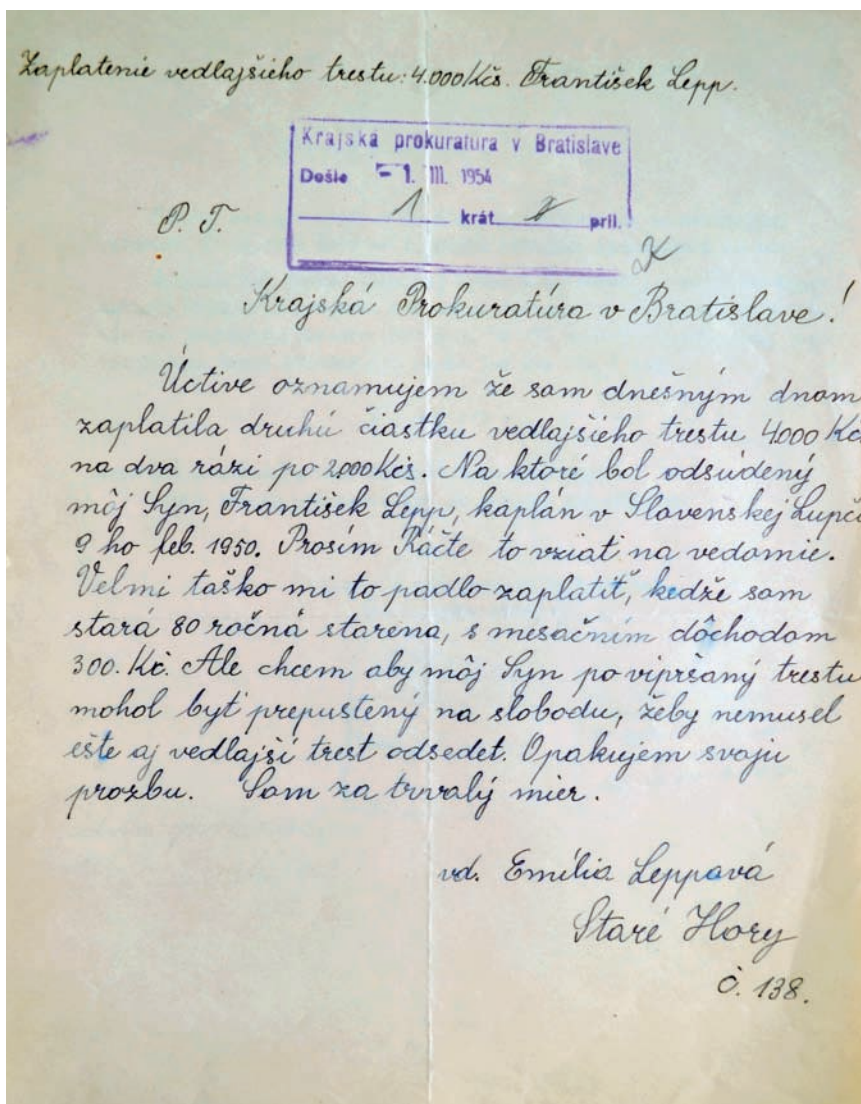
76 Tamže. Odvolanie F. Leppa na Ministerstvo kultúry SSR z 29. 7. 1977.

realizovanie „by mohlo viesť k narušeniu dobrých vzťahov“.⁷⁷

Ministerstvo kultúry biskupstvu 3. augusta 1977 odpovedalo, že rozhodnutie KNV v Banskej Bystrici je „dôvodné a vykonané v súlade so zákonnými ustanoveniami upravujúcimi vzťah štátu k cirkvám a náboženským spoločnostiam“ a ministerstvo ho „v plnom rozsahu potvrdzuje“.⁷⁸ V tomto zmysle odpovedali aj Lep-povi.⁷⁹

Na Leppovu faru následne 12. augusta 1977 prišlo z biskupstva oznámenie od generálneho vikára o tom, že od 1. augusta 1977 sa za farára v Selciach ustanovuje dovtedajší správca fary v Beňuši Pavol Kandra. Lepp o tri dni poslal na biskupský úrad sťažnosť voči listu, podľa Lep-pa vikár zneužil neprítomnosť biskupa, ktorý bol v tom čase na zdravotnej dovolenke a vikár na takéto rozhodnutia nemal mandát. Lepp rozhodnutie označil za protizákonné a uviedol viacero formálnych chýb vychádzajúcich aj z Kódexu kanonického práva, ktoré boli podľa jeho názoru porušené.⁸⁰

Okrem selckých veriacich poslal ministromi kultúry Váلكovi list aj biskup Feranec. Poprosil ho o záujem „v tomto delikátnom prípade jedného radového, tichého, kňazského, ľudského duchovného, ktorého považujem za nevinného. Podal žiadosť do penzie, jednak sa chystal od 1. 1. 1978, teraz v tlaku atmosféry od 1. 9. 1977. Momentálne nemá sa kde nastahovať, preto prosil o predĺženie lehoty. Sám je chorľavý, sestra trvalý invalid. Po kňazskej stránke nemožno nič namietať, vážim si tohto duchovného, po občianskej stránke ostatní veriaci občania vyjadrili spokojnosť so synom starohorského baníka. Ráčili ste láskave pripomenúť pri poslednom prijatí mojej maličkosti, že

List Emilie Leppovej o zaplatení vedľajšieho trestu vo výške 4-tisíc Kčs (Zdroj: ŠA BA)

sa môžem na Vás telefonicky obrátiť, prosím, rácte v takomto podaní „vy-počúť“ biskupa, ktorý má k Vám dô-
veru.“⁸¹

Lepp nakoniec 22. augusta 1977 napísal aj prezidentovi republiky Gustávovi Husákovi. Žiadal ho o ponechanie v duchovnej správe do konca roka kvôli potrebnej oprave

ve svojho bytu. Uviedol, že sa stará o 78-ročnú chorú sestru, spomenul aj svoje zdravotné problémy. Napísal, že v roku 1968 nečítal v kostole žiadne rezolúcie, ani neumožnil zvonit na kostolných zvonoch na protest proti obsadeniu krajiny. Uviedol, že si nie je vedomý žiadneho previnenia. „Nadriadené cirkevné ani štát-

77 Tamže. List veriacich v Selciach ministromi kultúry SSR z 31. 7. 1977.

78 Tamže. Oznámenie Ministerstva kultúry SSR Biskupskému úradu v Banskej Bystrici z 3. 8. 1977.

79 Tamže. Oznámenie Ministerstva kultúry SSR F. Leppovi z 12. 8. 1977.

80 Tamže. List F. Leppa na Biskupský úrad v Banskej Bystrici z 15. 8. 1977.

81 Tamže. List banskobystrického biskupa ministromi kultúry SSR z 19. 8. 1977.

ne orgány nevytýkali mi nijakú vinu. Len pán cirkevný tajomník v Banskej Bystrici mi zazlieva, že som dovolil v roku 1976 postaviť vo farskej záhrade, ďaleko od verejnej komunikácie, votívny kríž postavený okolo roku 1690.⁸²

Nie je naším cieľom hodnotiť Leppov postoj k udalostiam v roku 1968, nakoľko k jeho činnosti z tohto obdobia nemáme dostatok informácií. Z jeho skorého pôsobenia je však známe, že nepovažoval za správne prenechávať cirkevný priestor na angažovanie sa v politickom dianí a pri svojej činnosti dával dôraz na duchovnú sféru. Vďaka svojej skúsenosti z 50. rokov a z účelových rozhodnutí komunistických súdov si svoj odstup od zapájania sa do politiky zrejme ešte utvrdil.

NÚTENÝ ODCHOD Z PASTORÁCIE

Dňa 24. augusta 1977 odpovedal biskupovi Ferancovi generálny riaditeľ sekretariátu pre veci cirkevné na Ministerstve kultúry SSR Karol Homola. Podľa neho bol Lepp viackrát upozorňovaný „na závažné nedostatky, ktorých sa dopúšťa vo svojej činnosti“, Homola však konkrétny príklad nedostatkov neuviedol. Lepp podľa Homolu upozornenia „nebral na vedomie“, preto sekretariát nezistil dôvody na zmenu rozhodnutia KNV.⁸³

Zápas sa tým definitívne skončil. Medzi archívnymi dokumentmi farnosti Selce je zachovaná zápisnica z 9. septembra 1977 o odovzdaní

farnosti medzi odchádzajúcim Leppom a nastupujúcim správcom Pavlom Kanderom.⁸⁴

Leppovi ešte v tomto mesiaci biskup Feranec napísal ďakovný list. Vyzdvihol Leppov usporiadaný kňazský život a uviedol, že vďaka jeho vytrvanej práci „semeno starostlivosti vyrastie v plný klas a bude donášať úrodu v dorastajúcej mládeži, ktorú ste v láskavosti viedli k Priateľovi mladi. (...) Farnosť vzorne zjednotenú nútený ste opustiť po zásahu KNV po zamietnutí odvolaní Biskupského úradu, veriacich, vás ako postihnutého. Domáhali sme sa spravodlivého riešenia, objektivity, nedostalo sa sluchu volaniu po rozvážnom, spravodlivom riešení.“⁸⁵

Dôchodok dožil Lepp v Krupine. Významným dokladom o tom, ako ho na sklonku jeho života vnímala ŠtB, je záznam hlásenia zo 16. februára 1978 od jej spolupracovníka s krycím menom „Števo“, ktorý popisoval nespokojnosť veriacich v Selciach po Leppovom odchode. Lepp veriacich varoval, že režim im miesto neho pošle „pokrokového kňaza, ktorý zanedbá náboženský život v obci“. Veriaci následne po niekoľko mesiacov prestali chodiť do kostola, hoci neskôr sa s novým stavom zmierili. V Krupine Lepp pôsobil medzi niekoľkými rodinami, ktoré ho podporovali v jeho činnosti a medzi ktorými sa plánoval venovať laickému apoštolátu, čo bola forma náboženskej činnosti rozvíjajúcej učenie Tomislava Kolakoviča aj Druhého vatikánskeho koncilu. Zo

správy sa dá usudzovať, že laickému apoštolátu sa Lepp venoval aj v Selciach. Lepp je v tejto správe ŠtB pomenovaný ako reakčný kňaz.⁸⁶

Krupinský farár Gašpar Hegedúš vo februári 1978 požiadal biskupa Feranca o pridelenie kaplána do svojej farnosti vzhľadom na početnosť veriacich. Pokiaľ by to nebolo možné, prosil „o vybavenie štátneho súhlasu pre d.p. Františka Leppa, kňaza vo výslužbe, bytom v Krupine, aspoň na čiastočnú výpomoc“.⁸⁷ Biskup následne poslal žiadosť o štátny súhlas na ONV vo Zvolene, ale v archíve krupinskej farnosti sa už nezachoval dokument o ďalšom riešení. V katalógu kňazov sa už jeho tunajšie pôsobenie nespomína.⁸⁸ Podľa svedectva súčasného správcu fary v Selciach a cirkevného historika Gabriela Brendzu Lepp v krupinskej farnosti v rokoch 1978 – 1985 veľa pomáhal a aj veriaci v Selciach na neho dodnes spomínajú s úctou a vďakou.⁸⁹

František Lepp zomrel po ťažkej chorobe 15. apríla 1985 v Krupine. Pohreb mal 17. apríla vo svojom rodisku na Starých Horách, kde je aj pochovaný.⁹⁰

František Lepp patril medzi československých občanov, ktorí boli v 50-tych rokoch 20. storočia rozhodnými odporcami nastupujúceho komunistického režimu. Ako kňaz síce nepoužíval nariadenia exkomunikačného dekrétu, teda z pohľadu štátu nemohol byť zaradený medzi úplne „najreakčnejších kňazov“, ale

82 Tamže, List F. Leppa prezidentovi republiky z 22. 8. 1977.

83 Tamže, List K. Homolu biskupovi J. Ferancovi z 24. 8. 1977.

84 Tamže, Zápisnica o odovzdaní farnosti z 9. 9. 1977.

85 Tamže, List banskobystrického biskupa F. Leppovi zo septembra 1977.

86 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica (BB-OB), Objektívny zväzok Rimania (diel 2, časť 3), arch. č. 3215, Hlásenie o situácii medzi veriacimi v obci Selce po výmene rím.-kat. duchovných zo 16. 2. 1978. Správa ŠtB sa pozastavuje aj nad tým, že Lepp naďalej prichádzal do kontaktu s biskupom Jozefom Ferancom, ktorý mu bol naklonený a plánoval mu vybaviť zvýšenie dôchodku, lebo si to podľa neho zaslúži.

87 A BBD, f. Spisový materiál farských úradov Banskobystrickej diecézy, škatuľa č. 42 (Krupina), List G. Hegedúša biskupovi J. Ferancovi z 5. 2. 1978.

88 Porov. ZAREVÚCKY, A.: Katalóg kňazov Banskobystrického biskupstva.

89 Osobné svedectvo d. p. Gabriela Brendzu autorovi z 10. 2. 2016.

90 A BBD, f. zosnulých kňazov, škatuľa č. 11, č. spisu 9 (František Lepp), Oznámenie o úmrtí F. Leppa z 15. 4. 1985.

viacerými krokmi sa zásadne postavil na obranu okliešťovaných práv cirkvi a nariadení svojho biskupa, za čo bol odsúdený, uväznený a poslaný na prácu v uránových baniach. Ako vidieť na jeho príklade, justícia v komunistickom ČSSR neakceptovala ani vlastné zákony. Keď sa cez nich niekto domáhal zákonnosti vo

vzťahu k svojej osobe či k iným, justícia sa jeho požiadavkami nezaoberala. Po skúsenosti na súde, keď zistil, že režim chápe svoje nariadenia iba účelovo, sa Lepp už neskôr vyhýbal činnosti, ktorá by mohla mať politické zafarbenie. Na sklonku pôsobenia sa dostal do sporu s okresným cirkevným tajomníkom, hoci Lepp

uviedol, že konkrétne výhrady mu neboli tlmočené, podobne o nich nevedel ani jeho biskup Jozef Feranec, a režim ho nakoniec vyradil z pastoračnej činnosti druhýkrát. Štátna bezpečnosť vo svojich záznamoch Leppa na sklonku jeho pôsobenia viedla ako reakčného kňaza.

Lukáš Obšitník • Priest František Lepp, Opponent of the State Catholic Action and Nationalized Catholic Newspaper

The contribution is dedicated to the life of František Lepp, a priest sentenced by the former State Court in Bratislava in 1951 for his denial of schismatic Catholic Action. Through that movement the Communist regime tried to take the organisation of religious activities over from the hands of the Catholic Church. Lepp defended himself at the court by quoting rights stipulated in the Constitution adopted by the Communist regime, but the court did not take it into consideration. He was sentenced for 4 and half years of imprisonment for gathering against the state and the incitement. The Supreme Court refused his appeal and the guilt as it was originally evaluated was qualified a new and classified as high treason. During the imprisonment he was allocated for the works in uranium mines. After released from the prison he worked in a production operation and since 1961 he was allowed to serve as a priest again. He avoided any activities which could be labelled as political, but due to his disputes with the District Secretary for Religious Affairs the state approval to serve as a priest was revoked again in 1977, although Mons. Jozef Feranec, the Bishop of in Banská Bystrica who was allied with the Communist regime defended Lepp with the Regional National Committee in Banská Bystrica and the Ministry of Culture of the Slovak Socialist Republic as well. His life story demonstrated how basic human rights and freedoms were repressed during the period of non-freedom and it is an example of a priest being loyal to his religious principals.

Mgr. Lukáš Obšitník (1983)

Absolvent odboru učiteľstva histórie a náuky o spoločnosti na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku. Historik a publicista. Pracuje na Sekcii evidencií Ústavu pamäti národa, zameriava sa na rekonštrukciu činnosti bývalého Štátneho súdu v Bratislave.

JOZEF BUBERNÍK – KARIÉRA VYŠETROVATEĽA

MARIAN GULA

Kariéra Jozefa Buberníka v Štátnej bezpečnosti nie je príkladom raketového vzostupu či strmhlavého pádu. Je príkladom systematického postupu z jednej priečky na ďalšiu. Od začiatku 50. rokov až do odchodu do dôchodku v roku 1977. Niekedy bolo možno treba trochu potlačiť laktom, niekedy snád byť v správnej chvíli na správnom mieste a niekedy snád i na chvíľu sa stiahnuť. No keď už sa dostal, obrazne povedané do výťahu, neomylné mal zabezpečený kariérny rast. Ak nespravil nejaký fatálny omyl. Jozef Buberník ho nespravil ani v rokoch 1968 – 1969, a tak svoju kariéru úspešne ukončil odchodom do dôchodku. Avšak predovšetkým na začiatku budovania kariéry v Štátnej bezpečnosti bolo potrebné preukázať ochotu plniť požiadavky režimu a preukazovať mu lojalnosť. A požiadavky režimu, predovšetkým v prvej polovici 50. rokov, mali kruté a mnohokrát tragické následky.

Jozef Buberník sa narodil 15. decembra 1919 vo Vištuku v robotníckej rodine. Otec Ján pracoval na veľkostatku vo Vištuku, zomrel niekoľko dní po jeho narodení.¹ Matka Jozefína pochádzala z mnohopočetnej robotníckej rodiny. Po smrti prvého manžela sa vydala druhýkrát. Z druhého manželstva pochádzajú dve deti, nevlastní súrodenci Jozefa Buberníka.

DETSTVO A MLADÉ ROKY

Jozef Buberník absolvoval ľudovú školu v rodnom Vištuku. Meštiansku školu navštevoval v Budmericiach a posledný ročník v Modre. V čase veľkej hospodárskej krízy v roku 1931 odišli jeho rodičia do Francúzska, kde si našli prácu na farme. V decembri 1935, po ukončení meštianskej školy, odišiel za nimi do Francúzska ako 16-ročný i on. Po získaní pracovného povolenia pracoval spočiatku spolu s rodičmi na farme a v liehovare v Trappes v departmente Siene et Oisse. Neskôr si našiel za-

mestnanie v Petite Pliseau pri Paríži a ešte neskôr vo Versailles v departemente Siene et Oisse.

S rodičmi, predovšetkým s nevlastným otcom, mal nezhody, a tak krátko po príchode do Francúzska sa prakticky osamostatnil od rodičov i súrodencov.² Začiatok II. svetovej vojny, v septembri 1939, ho zastihol vo Francúzsku. Podrobil sa odvodovému konaniu a začiatkom roku 1940 narukoval do Československej armády (ďalej ČSA) vo Francúzsku.³ Absolvoval rádiotelegrafický kurz. Po kapitulácii Francúzska a rozpustení čs. jednotiek sa časť presunula do Veľkej Británie, druhá časť zostala pod velením francúzskej armády a postupne ju demobilizovali. V septembri 1940 sa Jozef Buberník vrátil do Trappes k rodičom.

Začiatkom roku 1941 sa veľa československých občanov vrátilo späť do vlasti, pretože vo Francúzsku sa pracovné podmienky veľmi zhoršili. Rovnako aj jeho rodičia. Jozef Buberník sa však na Slovensko nevrá-

til, ale s kamarátmi z Francúzska začal pracovať na stavbách v nemeckom Hamburgu. Na Slovensko sa vrátil až v roku 1942.

V roku 1943 sa oženil s prvou manželkou Magdalénou a 1. septembra 1943 sa im narodila dcéra. V októbri nastúpil vojenskú prezenčnú službu k spojovaciemu útvaru v Novom Meste nad Váhom. Po vypuknutí Slovenského národného povstania (ďalej SNP) sa posádka v Novom Meste nad Váhom „rozpadla“ a Buberník sa vrátil k rodine. V októbri 1944 mu zomrela manželka. Zostal u manželkiných rodičov a staral sa o svoju osemmesačnú dcérku. Ako píše vo svojom životopise, bol to dôvod, prečo sa aktívne nezapojil do SNP.

Po oslobodení v máji 1945 nastúpil znovu vojenskú prezenčnú službu do Turčianskeho Sv. Martina. Postupne slúžil v posádkach v Topoľčanoch, Malackách a Žiline, kde začiatkom roku 1946 demobilizoval.

1 „Zomrel ako vojak deň po mojom narodení.“ Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). Životopis zo 16. 6. 1951.

2 „Vo Francii som bol pri rodičoch asi 2 mesiace a keď ma môj nevlastný otec nemohol v rodine vystáť, vyhnal ma z domu a od tej doby som žil samostatne.“ Tamže. Životopis z 19. 12. 1950.

3 Po vyhlásení a výzve k vstupu sa ihneď dobrovoľne prihlásil do ČSA v zahraničí a zostal až do jej úplnej likvidácie. Pozri: Tamže. Svedectvo Albína Zemana a Antonína Stašu.

Jozef Buberník (Zdroj: A ÚPN)

ZAČIATOK KARIÉRY

Už v januári 1946 podal v rodnej obci prihlášku a bol prijatý do Komunistickej strany Slovenska (ďalej KSS)⁴. Nasledujúci mesiac nastúpil ako kancelársky pomocník na Ústredný národný výbor (ďalej ÚNV) v Bratislave, kde pracoval až do konca decembra 1949.

Od svojho vstupu do KSS ho po-

verovali rôznymi funkciami v strane. Bol zapisovateľom v Miestnej organizácii KSS vo Vištuku, neskôr v Okresnej rozhodcovskej komisii v Modre. Po prijatí do ÚNV Bratislava sa začal angažovať i v odborovom hnutí, v rámci ktorého organizoval brigádnicke hnutie.⁵

Koncom októbra 1946 sa oženil druhýkrát.⁶

KARIÉRA V ZNB

Dňa 19. októbra 1949 podal žiadosť o prijatie k Poverenctvu vnútra v Bratislave a k 28. decembru 1949 ho prijali ako čakateľa⁷ Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) a zaradili ku Krajskému veliteľstvu Národnej bezpečnosti (ďalej KV NB) Bratislava.⁸ Dňa 3. januára 1950 nastúpil na doplnovacie oddelenie a súčasne ho vyslali do školy SNB I. stupňa v Slavičine, ktorú ukončil 31. marca 1950. Po ukončení školy I. stupňa ho povýšili do hodnosti mladšieho strážmajstra. Následne od 1. do 15. apríla absolvoval školskú dovolenku.

Začiatkom apríla 1950 ho zaradili na odbor štátnej bezpečnosti a po-

Jozef Buberník, rok 1964 (Zdroj: A ÚPN)

litického spravodajstva Poverenctva vnútra. Od 15. apríla do 1. júla absolvoval školu realizátorov v Brne.⁹ Pri záverečnej skúške, ktorú vykonal 29. júna 1950, dosiahol 113 zo 115 bodov.¹⁰ Po ukončení školenia nastúpil 10. júla 1950 na Krajské veliteľstvo ŠtB (ďalej KV ŠtB) Bratislava,¹¹ pričom službu začal vykonávať ako vyšetrovací pracovník na VI. sektore Veliteľstva ŠtB Ministerstva

4 O svojej motivácii k vstupu do KSS uvádza: „Nemôžem povedať, že by môj vstup do strany bol podložený vedomím marx-leninského učenia, pretože v tom čase som len veľmi málo poznal program, učenie a líniu strany. Dôvod môjho vstupu do strany bol ten, že už od svojej mladosti som poznal nepravosti páchané zamestnávateľom na zamestnancovi. Najlepšie som to videl vo Francii. Ďalej som vedel, že keď túto stranu nemajú rád a boja sa jej statkári a fabrikanti, tak táto strana musí byť stranou robotníkov a háji ich záujmy proti zamestnávateľovi. Ovšem že postupom času som sa snažil poznať program strany a čítal som rôznu literatúru, následkom čoho som dostal úplný rozhľad o strane. Pozdejšie, ako zamestnanec ÚNV Bratislava som absolvoval 14-denný politický kurz a tak sa moje vedomosti v marx-leninskom učení postupne prehlbovali.“ Pozri: Tamže. Životopis z 19. 12. 1951.

5 K odborovému hnutiu mal blízko už počas pobytu vo Francii: „...asi dvakrát se zúčastnil stávek za zvýšení mezd pro pracující.“ A ďalej „...ze svým představeným sa často nemohl dohovoriť ohľadne mzdy.“ Pozri: Tamže. Svedectvo Antonína Stašu.

6 Tamže. Dotazník zo dňa 19. 12. 1950.

7 Tamže. Osobná evidenčná karta uvádza, že nastúpil v hodnosti „čak. SNB“. V osobnom spise sa tiež uvádza, že bol prijatý v hodnosti „člena nsk. SNB – podriadený“. Pozri: Tamže. Osobná evidenčná karta príslušníka MV.

8 Krajské veliteľstvo Národnej bezpečnosti v Bratislave. Bližšie pozri: DVOŘÁKOVÁ, J.: *Státní bezpečnost v letech 1945 – 1953. Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek*. Praha 2007, s. 141 – 142; SIVOŠ, J.: Teritoriálně útvary ŠtB na Slovensku v letech 1948 – 1953. In: *Securitas imperii*, 2012, č. 21, s. 55.

9 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). Personálna karta. V osobnom spise je kurz označený tiež ako „vyšetrovací škola štb“.

10 „Odbornou látku ovláda dobře, což je zřejme z toho, že na kladené otázky odpovídá správně.“ Bol tiež politicky veľmi spoľahlivý a po osobnej stránke sa prejavoval ako tichý, veľmi ukáznený a sebakritický. Pozri: Tamže. Kádrový posudek škola SNB v Brně.

11 V priebehu zaradenia J. Buberníka v škole „realizátorov“ v Brnevníklo v máji 1950 Ministerstvo národnej bezpečnosti (ďalej MNB). V súvislosti s prechodom kompetencií všetkých krajských veliteľstiev pod priame riadenie MNB, ktoré súviselo jednak s bojom o moc a jednak s centralizáciou moci v bezpečnostných zložkách, stali sa odbory BA, BK a BC Poverenctva vnútra nadbytočnými a koncom augusta 1950 zanikli. Pozri: MEDVEČKÝ, M. – SIVOŠ, J. – JAŠEK, P.: *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Bratislava 2012, s. 48.

národnej bezpečnosti (ďalej MNB) v Prahe. Tu, hneď na začiatku svojho pôsobenia v ŠTB, bol zaangażovaný v zinscenovanom politickom procese „Vojtaššák a spol.“, v ktorom boli hlavní obvinení katolícki biskupi Ján Vojtaššák,¹² Michal Buzalka,¹³ Pavol Gojdič.¹⁴ Súd s nimi sa konal začiatkom roku 1951 v Bratislave. J. Buberník sa ako člen ochrany pri transporte troch hlavných obvinených, a to väzňov „č.1762 (V), č. 1783 (B) a č. 1770 (G)“, presunul z Prahy do Bratislavy.¹⁵ Po skončení súdneho procesu pokračoval vo výkone služby v mieste svojho zaradenia na KV ŠTB v Bratislave. Za vzorné, obetavé a úspešné plnenie úloh „při procese s Vojtaššákom“ dostal 20. januára 1951 „ústní – peněžitou“

odmenu od ministra národnej bezpečnosti.¹⁶

K jeho 31. narodeninám (15. decembra 1950) veliteľ V. oddelenia KV ŠTB Bratislava spracoval jeho veliteľský posudok. V tom čase pracoval ako samostatný referent v hodnosti mladšieho strážmajstra. Posudok bol v máji 1951 prakticky opísaný a pravdepodobne ho podpísala tá istá osoba,¹⁷ no už v zastúpení veliteľa VI. oddelenia.¹⁸ V posudku sa zmenila len hodnosť a zaradenie Jozefa Buberníka. Medzitým ho k 15. januáru 1951 povýšili do hodnosti strážmajstra a zaradili na 6. oddelenie KV ŠTB Bratislava ako vyšetrovateľa. Po pracovnej stránke bol hodnotený pozitívne: „Hoci je pomerne mladým pracovníkom v realizácii je úplne sa-

mostatný... V práci je vytrvalý a dôsledný, má ju rád a je ochotný vykonávať akúkoľvek prácu.“¹⁹

Začiatok 50. rokov charakterizuje centralizácia moci v štátnobezpečnostných zložkách, unifikácia organizačného usporiadania krajských štruktúr v Čechách a na Slovensku a s tým súvisiace politické procesy i hľadanie vnútorného nepriateľa v strane a spoločnosti. To si samozrejme vynútilo časté zmeny v organizačných štruktúrach útvarov ŠTB a personálne rošády. Pre niektorých pád, pre iných príležitostí k postupu či nástupu. V súvislosti s proklamovaným hľadaním vnútorných nepriateľov v strane sa začiatkom roku 1951 začalo schyľovať k procesom s buržoáznymi nacionalistami

- 12 Ján Vojtaššák, biskup rímskokatolíckej cirkvi. Narodil sa 14. 11. 1877 v Zákamennom, zomrel 4. 8. 1965 v Říčanoch. Bol jedným zo signatárov Martinskej deklarácie 30. 10. 1918. Za kňaza vysvätený 1. 7. 1901 a za biskupa 13. 2. 1921. Od 5. 5. 1945 do 8. 9. 1945 ho prvýkrát väznili v Bratislave. Od 3. 6. 1950 ho internovali v jeho biskupskej rezidencii a 16. 11. ho ŠTB odviekla do väznice v Prahe. 15. 1. 1951 bol odsúdený na 24 rokov väzenia. Väznili ho do 5. 10. 1963, keď bol prepustený na amnestiu. Po prepustení z väzenia žil krátko v Oravskej Lesnej, potom v Senohraboch a nakoniec v Říčanoch pri Prahe, kde zomrel. V roku 1990 bol rehabilitovaný.
- 13 Michal Buzalka, biskup rímskokatolíckej cirkvi. Narodil sa 18. 9. 1885 vo Svätom Antone, zomrel 7. 12. 1961 v Táboře. Za kňaza bol vysvätený 14. 7. 1908 a 15. 5. 1938 za biskupa. V rokoch 1940 – 1945 bol menovaný vojenským vikárom slovenskej armády. 12. 7. 1950 bol vzatý do vyšetrovacej väzby, kde bol fyzicky i psychicky týraný a 12. 1. 1951 štátnym súdom v Bratislave odsúdený na doživotný trest väzenia. V roku 1956 mu bol prerušený výkon trestu zo zdravotných dôvodov. Bol internovaný v Domove dôchodcov v Děčíne a Charitnom domove v Táboře, kde 7. 12. 1961 zomrel. V roku 1990 bol rehabilitovaný a v roku 2000 začal proces jeho blahorečenia.
- 14 Pavol Peter Gojdič, gréckokatolícky biskup rusínskeho pôvodu, člen rádu Svätého Bazila Veľkého (OSBM). Narodil sa 17. 7. 1888 v Ruských Pekľanoch, zomrel 17. 7. 1960 vo väzení v Leopoldove. 27. 8. 1911 bol vysvätený za kňaza a 25. 3. 1927 v Ríme za biskupa. 28. 4. 1950 bol zatknutý a súčasne bola administratívne zrušená gréckokatolícka cirkev v Československu. V januári 1951 bol vo vykonštruovanom procese odsúdený k doživotnému trestu odňatia slobody. Prisľúbili mu, že ho prepustia z väzenia pokiaľ uzná spojenie s pravoslávnuou cirkvou. Odmietol to. Zomrel na následky mučenia a zlého zaobchádzania vo väzení v deň svojich 72. narodenín. V roku 1968 boli jeho telesné pozostatky prevezené do Prešova, v roku 1990 bol rehabilitovaný, 4. 11. 2001 ho pápež Ján Pavol II. vyhlásil za blahoslaveného a v roku 2007 mu bol udelený titul Spravodlivý medzi národmi.
- 15 Po skončení vyšetrovania vo väznici v Prahe boli biskupi Vojtaššák, Buzalka a Gojdič obžalovaní pred Štátnym súdom, oddelenie Bratislava. Buberník, ako jeden z členov ostrahy eskorty, bol poverený previesť transport cez Bratislavu k súdnej budove, k vchodu zo Šoltésovej ulice. Bol jedným z tých, ktorí po vykonaní transportu mali zostať v Bratislave počas procesu pričom na 1. poschodí súdnej budovy mal mať vyhradenú jednu z vylučovacích kancelárií. Zdá sa, že už na začiatku kariéry vyšetrovateľa boli mu zverené dôležité úlohy. Z poznámok, ktoré sa zachovali vo vyšetrovacom spise, sa dá usúdiť, že počas bratislavského súdneho procesu mal „na starosti“ hlavného obvineného biskupa Vojtaššáka. Pozri: A ÚPN, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti (ďalej KS ZNB S-ŠTB) Bratislava, Fond starých písomností, archívne číslo (ďalej a. č.) S-1410.
- 16 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). Záznam o odmenách a trestoch. Odmena bola udelená rozkazom ministra národnej bezpečnosti č. M 114 T/51.
- 17 Tamže. Veliteľský posudok datovaný 15. 12. 1950 a Veliteľský posudok datovaný 8. 5. 1951. Podpis je síce nečitateľný, ale rukopis má v oboch prípadoch rovnaký charakter. Oba dokumenty pravdepodobne podpísal „por. Fodor“.
- 18 Od 1. 8. 1950 bolo v organizačnej štruktúre krajského veliteľstva ŠTB vyšetrovacie oddelenie označované krycím názvom V. oddelenie. V súvislosti so začlenením vojenskej kontrarozvedky s označením 4. oddelenie do organizačnej štruktúry krajských veliteľstiev ŠTB od začiatku roka 1951 sa zmenili i krycie názvy ďalších oddelení a vyšetrovacie oddelenie sa začalo označovať ako 6. oddelenie. Bližšie pozri: SIVOŠ, J.: Teritoriálne útvary ŠTB na Slovensku, s. 56 a 60.
- 19 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). Veliteľský posudok z datovaný 8. 5. 1951.

a sionistami v strane a bezpečnostných štruktúrach. V procese Gustáv Husák a spol. prebehlo prvé zatýkanie začiatkom februára 1951. V procese Oskar Valášek²⁰ a spol. začali prvé zatýkania v apríli toho istého roku. Medzi zatknutými bol i Juraj Glaser,²¹ vedúci vyšetrovacieho oddelenia KV ŠtB Bratislava. Na jeho miesto nastúpil Mikuláš Fodor.²² V rámci procesu Valášek a spol. bol do roka zatknutý i Fodor.

Čistky síce vyvolávali neistotu a strach v radoch príslušníkov i funkcionárov bezpečnostných zložiek no súčasne sa stávali príležitosťou pre rýchly či zrýchlený kariérny rast a príležitosť zase podnecovala súboje „nových kádrov“ o budúcu kariéru v ŠtB.²³ K 1. novembru 1951 bol strážmajster Buberník ustanovený za zástupcu veliteľa 6. odde-

nia KV ŠtB Bratislava²⁴ a k 1. januára 1952 bol povýšený do hodnosti štábného strážmajstra.

V kádrovom hodnotení štábného strážmajstra Buberníka z 21. apríla 1952, ktoré spracoval štábný strážmajster Ondruška,²⁵ sa objavuje prvýkrát kádrový problém: „*Dňa 1. 10. 1943 nastúpil voj[enskú] prez[enčnú] službu k býv[alej] Slov[enskej] armáde, ktorú vykonával v Novom Meste n/Váhom u spojovacieho práporu. Tam ho zachytilo Slovenské národné povstanie, do ktorého sa nezapojil. Odôvodňuje to tým, že preto sa nezapojil do Slov[enského] [nár]odného povstania, nakoľko mal nemocnú manželku. Takže k utvoreniu našej ľudovodemokratickej republiky ničím neprispel. Trebars je menovaný dobrým pracovníkom a doteraz bez závary môže zastávať funkciu zá-*

stupcu veliteľa na 6. oddelení. S uvedených dôvodov na vyššiu funkciu menovaného nedoporučujem.“²⁶

Napriek tomuto hodnoteniu, po zatknutí Mikuláša Fodora bol Jozef Buberník poverený riadením vyšetrovacieho oddelenia KV ŠtB Bratislava a v rámci reorganizácie teritoriálnych útvarov ŠtB k 1. júlu 1952²⁷ sa stal náčelníkom odboru vyšetrovania Krajskej správy ŠtB (ďalej KS ŠtB). Následný návrh na jeho povýšenie do dôstojníckej hodnosti podporučíka zdôvodnil kádrový pracovník vrchný strážmajster Matúš Predajnianský²⁸ nasledovne: „*Vzhladom na to, že štrážm. Jozef Buberník vykonáva funkciu náčelníka VI. odboru, jeho povýšenie do hodnosti podporučíka doporučujem, nakoľko v opačnom prípade by značne narušilo jeho pracovnú morálku a tým i výkon*

- 20 Oskar Valášek, nar. 24. 1. 1921. Do KSS vstúpil v roku 1942. Od júna 1945 pracoval v rôznych funkciách na ÚV KSS v Bratislave, od januára 1949 ako vedúci branného a bezpečnostného oddelenia. Zatknutý 13. 4. 1951.
- 21 Juraj Glaser, nar. 29. 4. 1920. Do KSS vstúpil v roku 1944. Zúčastnil sa SNP. Po oslobodení pracoval na Povereníctve vnútra. Pôsobil v rôznych funkciách v ZNB. Zatknutý 13. 4. 1951 ako veliteľ vyšetrovacieho oddelenia KV ŠtB Bratislava.
- 22 Mikuláš Fodor, nar. 11. 12. 1928. Zúčastnil sa SNP. Bol ranený, zajatý a odvečený do zajateckého tábora v Nemecku. Do KSS vstúpil v roku 1946. V roku 1948 nastúpil do ZNB ako referent hospodárskeho spravodajstva. Zatknutý bol 27. 3. 1952 ako veliteľ vyšetrovacieho oddelenia.
- 23 Koncom marca 1952 bol zatknutý Mikuláš Fodor, veliteľ vyšetrovacieho oddelenia KV ŠtB Bratislava a priamy nadriadený J. Buberníka. Buberník, ako jeho zástupca, začal plniť povinnosti veliteľa 6. oddelenia.
- 24 Vo veliteľskom posudku zo dňa 14. 11. 1951 sa po prvýkrát uvádza, že zastáva funkciu zástupcu veliteľa oddelenia. Podľa kádrového vyhodnotenia z 21. 4. 1952 bol naďalej zaradený vo funkcii zástupcu veliteľa 6. oddelenia Krajského veliteľstva ŠtB Bratislava. Podľa kádrového vyhodnotenia zo dňa 25. 9. 1952 bol už zaradený vo funkcii náčelníka VI. odboru Krajskej správy ŠtB Bratislava. Podľa tohto vyhodnotenia bol vo funkcii zástupcu náčelníka (veliteľa) od 1. 12. 1951 do 30. 6. 1952. V osobnej evidenčnej karte príslušníka MV v rubrike č. 36 sa pod hlavičkou Priebeh služby v MV uvádza, že funkciu náčelníka VI. odboru vykonával od 1. 1. 1953. O funkcii zástupcu náčelníka pred týmto dátumom sa karta nezmieňuje. Pozri: A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). V jeho kádrovom spise sa často dátumy menovania a odvolávania do/z funkcií uvádzajú v rôznych dokumentoch rôzne. Predovšetkým v z prvej polovice 50. rokov. V texte uvádzame preto dátum menovania či odvolania, ktorý sa zdá byť najpravdepodobnejší (buď najčastejšie sa opakujúci, spojený s určitou udalosťou a pod.).
- 25 Karol Ondruška nastúpil do služby k Povereníctvu vnútra v Bratislave koncom roku 1949. Tak ako J. Buberník i K. Ondruška absolvoval „školu štb“ v Slavičine i „realizačnú školu“ v Brne, dokonca v rovnakých turnusoch. Od polovice roku 1951 sa stal zástupcom veliteľa kádrového oddelenia KV ŠtB v Bratislave. V auguste 1955 bol uvoľnený zo služby na vlastnú žiadosť. Za informáciu ďakujem J. Sivošovi.
- 26 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). Kádrové vyhodnotenie 21. 4. 1952.
- 27 Krajské veliteľstvá ŠtB sa v rámci reorganizácie zmenili na Krajské správy ŠtB a oddelenia krajských veliteľstiev zmenili na odbory krajských správ. Pozri: MEDVECKÝ, M. – SIVOŠ, J. – JAŠEK, P.: *V stopách železného Felixa*, s. 50. Zmena z krajských veliteľstiev na krajské správy kopírovala zmenu v centrále z veliteľstiev na hlavné správy. Ďalšie organizačné zmeny boli len minimálne. Ako dôvod zmien uvádzali predkladatelia návrhu najmä prispôbenie štruktúry sovietskemu modelu a vojenskú organizáciu veliteľstiev a zjednotenie organizačnej štruktúry na úrovni centrály, kraja a okresu. Bližšie pozri: DVOŘÁKOVÁ, J.: *Státní bezpečnost v letech 1945 – 1953*, s. 172.
- 28 Matúš Predajnianský nastúpil do služieb ministerstva vnútra koncom roku 1945. Začiatkom roku 1946 absolvoval školu SNB I. stupňa a v roku 1950 kurz vyšetrovateľov. V rokoch 1954 – 1964 bol náčelníkom kádrového odboru na KS MV v Bratislave. Od roku 1969 prešiel na V. správu MV SSR neskôr FMV a v roku 1977 odišiel do dôchodku. Za informáciu ďakujem J. Sivošovi.

služby na VI. odbore.²⁹ A keď návrh odporučil i náčelník krajskej správy ŠtB štábný kapitán Jaroslav Hrbáček³⁰ ešte v ten istý deň, nič nebránilo povýšeniu. A tak od 1. novembra 1952 slúžil J. Buberník v hodnosti podporučíka.

Tu niekde, v tomto období, začína sa rozhodovať o kariérom postupe J. Buberníka: koncom roku 1952 sa začínajú vyberať „kádre“ pre odborné štúdium na škole sovietskej tajnej služby MGB/ KGB v Moskve³¹ a náčelník VI. odboru KS ŠtB Bratislava mal zatiaľ niektoré nevyjasnené okolnosti vo svojej minulosti. Výroky kádrového hodnotenia z konca septembra 1952, že „Ujmenovaného není dosud vyjasněna otázka jeho pobytu ve Francii a vojenská služba v Čsl. Zahraniční armádě“, že „Slovenského národního povstání se však nezúčastnil“ poukazujú na to, ktoré problematické či sporné etapy v jeho doterajšom živote (samozrejme, z pohľadu kariéry v ŠtB) bude potrebné „vyjašňovať“. V uvedenom vyhodnotení je naznačené i riešenie: „Zvláštní prověrka u šštrážm. Buberníka nebyla doposud provedena“. Teda zvláštna preverka mala „rozptýliť hmlu“. Hĺbkovo preveriť jeho minulosť a zabezpečiť argumenty proti obvineniam v súvislosti s neúčasťou v SNP alebo iným podozrivým okolnostiam súvisiacimi s jeho pobytom vo Francúzsku a Nemecku pred a počas II. svetovej vojny.³²

Do tohto obdobia spadá jeho ďalší krok, ktorým si vylepšil svoj kádrový profil. Dňa 20. septembra 1952 oznámil na ÚNV v Bratislave, že vystupuje z cirkvi rímsko-katolíckej a zostáva v stave „bez vyznania“, čo národný výbor zobral na vedomie dňa 9. októbra 1952.³³

V polovici roka 1953 bol odvolaný

- 1 -

288

Příloha č. 1 k čl. 10.

Osobní evidenční karta příslušníka MV

Číslo osobní známky A 19833		1. Súdka + 1946		4. Sociální původ syn robotníka		7. Vstup (zaujetí) k MV 28.12.1949		H 149	
Příjmení a jméno BUBERNÍK JOZEF		2. Míst. žánr voják		5. Národnost Slovensko		8. Doba služby před zneujetím		I	
Rodné jméno		3. Data narození 12.12.1919		6. Původní povolání robotník		9. Odchod z MV - datum 31.8.44		I	
Název armády Spoř. příbor 2.		19. Znalost cizích jazyků ruský slovom i písmem.		17. Občanské vzdělání - rok ukončení 3letý kurs vybr. předmětů při Pr - 1956		10. Doba odvodu 1941		K	
Hodnost voják		20. Občanské školy MV - rok ukončení		18. Politické vzdělání - rok ukončení		11. Vojenská služba před 5. květnem 1945		Za- klad. vzděl.	
12. Nasazen na frontě nebo!		21. Vojenské školy - rok ukončení		19. Znalost cizích jazyků ruský slovom i písmem.		12. Nasazen na frontě nebo!		Vzdělání	
13. Politický vězeň nebo!		22. Zvláštní znalosti		20. Občanské školy MV - rok ukončení		13. Politický vězeň nebo!		Vzdělání	
14. Odbojová činnost židna		23. Zvláštní znalosti		21. Vojenské školy - rok ukončení		14. Odbojová činnost židna		Vzdělání	
15. Vojenská služba po 5. květnu 1945 4. tážka d. al. brigáda 4.5.1945 - 7.1.1946 dostupování voj. základej služby		24. Zvláštní znalosti		22. Občanské školy MV - rok ukončení		15. Vojenská služba po 5. květnu 1945 4. tážka d. al. brigáda 4.5.1945 - 7.1.1946 dostupování voj. základej služby		Vzdělání	
16. Služba v býv. leteckých sborech neoslúžil		25. Zvláštní znalosti		23. Občanské školy MV - rok ukončení		16. Služba v býv. leteckých sborech neoslúžil		Vzdělání	

MV č. sk. 15

Osobná evidenčná karta príslušníka MV J. Buberníka, str. 1 (Zdroj: A ÚPN)

z funkcie náčelníka VI. odboru a poverený funkciou zástupcu náčelníka VI. odboru. Odvolanie prebehlo

v súvislosti s prípravou organizačného zlúčenia MV a MNB, ktoré sa uskutočnilo na jeseň toho istého ro-

29 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). Kádrová charakteristika zo dňa 12. 9. 1952.

30 Viac o Jaroslavovi Hrbáčkovi pozri: SIVOŠ, J.: Teritoriálne útvary ŠtB na Slovensku, s. 81.

31 MEDVEČKÝ, M. – SIVOŠ, J. – JAŠEK, P.: V stopách železnej Felixa, s. 91.

32 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). Kádrová charakteristika zo dňa 25. 9. 1952.

33 Tamže. Výmer ÚNV. V októbri 1954 uvádza, že „z rím. kat. cirkvi som vystúpil v roku 1950“. Pozri: Tamže. Zvláštny dotazník vyplnený 2. 10. 1954.

ku a s ktorým súviseli i organizačné zmeny v rámci krajských správ.³⁴ To- to intermezzo trvalo pol roka.

Od januára 1954 bol poverený funkciou náčelníka vyšetrovacieho odboru Krajskej správy ministerstva vnútra (ďalej KS MV) v Bratislave a 1. marca 1954 bol povýšený do hodnosti poručíka ZNB.³⁵ Jozef Buberník zastával funkciu krajského náčelníka vyšetrovacieho útvaru od 1. apríla 1952 do svojho odchodu na ročný operatívny kurz do ZSSR koncom augusta 1955, s prerušením od júla do decembra 1953.

V polovici marca 1954 nariadila Správa kádrov ministerstva vnútra vykonať avizovanú zvláštnu previerku Jozefa Buberníka v súvislosti s prípravou na jeho vyslanie do školy v ZSSR. Plán previerky bol schválený 11. marca 1954 a záverečná správa spracovaná 30. novembra toho istého roku. Trvala teda temer trištvrte roka. Preverovaní boli jeho manželka, rodičia, súrodenci, rodičia manželky i súrodenci manželky. A samozrejme jeho činnosť vo Francúzsku, Nemecku i v slovenskej armáde. Šetrené bolo v mieste ich bydliska, v zamestnaní, i vo všetkých evidenciách ministerstva vnútra. Preverovaný napísal podrobnú správu o pobyte v zahraničí i počas okupácie, podrobný vlastnoručný životopis, vyplnil podrobný kádrový dotazník a svedectvo o jeho chovaní vo Francúzsku a Nemecku podali i dvaja svedkovia, ktorí v tom čase pracovali s J. Buberníkom vo Francúzsku.

Aj keď v rámci zvláštnej previerky boli zistené niektoré „kádrové vady“

- 2 -

23. Současné stranická příslušnost		di	1	31. Dosažené hodnosti v MV		ki	16
Kandidát KSC od		dz	46	Hodnost		kl	68
Člen KSC od 10.1.1946				Hodnost		kl	68
Datum a důvod ztráty členství v KSC				Účinnost		Doklad K. r.	
Člen ČSM od				člen nak-SNB		28.12.1949	
Zánik členství v ČSM od				ml. strážmajster		1.4.1950	
Jiné politické strany - které, od				strážmajster		1.1.1951	
Zánik členství v jiných politických stranách od				štáb. strážm.		1.1.1952	
24. Převážně polit. příslušnost		Organizován v předmníchov. republice a za okupace, název strany od - do		podporučík		1.11.1952	
		Organizován po roce 1945 - Únor 1948, název strany od - do 10.1.1946 KSC		poručík		1.3.1954	
25. Současné členství ve společen. organizacích +		JSSP		nadporučík		1.10.1954	
26. Zastává veřejné a stranické funkce +		g KOD		kapitán		1.11.1957	
27. Kterým soudem, jak v roce		h1		major		1.6.1963	
28. Rodinný stav +		ch 2		podplukovník		1.8.1968	
29. Očade o manželce - manželovi +		Příjmení a jméno rodné jméno		32. Zdravotní klasifikace +		1/1	
		Datum narození		33. Ča. vyznamenaní - rok propočtení		mi KOD	
		Datum sňatku		34. Ča. vyznamenaní		m3 KOD	
		Národnost		Vlastní byt		ni 1	
		Sociální původ		Adresa trvalého bydliště - okres - kraj		n2 701	
		Politická příslušnost		35. Údaje o bydlišti +		n3 701	
30. Počet dětí +		1 2					
Jméno a data narození dětí							

Osobná evidenčná karta príslušníka MV J. Buberníka, str. 2 (Zdroj: A ÚPN)

- 34 SIVOŠ, J. – KINČOK, B.: Organizačná štruktúra a personálne obsadenie Krajskej správy ministerstva vnútra Bratislava v rokoch 1954 – 1966. *Pamäť národa*, roč. VI, 2010, č. 3, s. 39 – 52.
- 35 V návrhu na mimoriadne povýšenie do hodnosti poručíka jeho priamy nadriadený píše o ňom: „Ako skutočný klad je treba s. Buberníkovi pričítať to, že nastúpenie nového náčelníka 6. odboru (npor. Mozola) prijal bez akéhokoľvek prejavy osobnej žiarlivosti alebo ješitnosti, ale naopak hneď od začiatku tomu pomáhal pri zoznamovaní sa s problematikou tunajšieho 6. odboru.“ Pozri: A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). Návrh na povýšenie do hodnosti poručíka zo dňa 5. 1. 1954. Hodnotenie vypracoval náčelník VI. odboru KS MV npor. J. Mozola začiatkom roku 1954. Mozola bol v lete 1953 preradený zo Správy štátnobezpečnostného vyšetrovania MNB (centrála v Prahe) do odboru vyšetrovania KS ŠtB v Bratislave a od 1. 7. 1953 nahradil krátkodobo Buberníka vo funkcii náčelníka. Od 1. 2. 1954 sa J. Mozola stal zástupcom náčelníka KS MV pre vyšetrovanie a J. Buberník bol menovaný späť za náčelníka odboru vyšetrovania KS MV Bratislava. O zlúčení MV a MNB v roku 1953 a s tým súvisiacu reorganizáciu krajských štruktúr pozri bližšie: SIVOŠ, J. – KINČOK, B.: Organizačná štruktúra a personálne obsadenie Krajskej správy ministerstva vnútra Bratislava, s. 39 – 52.

v súvislosti s jeho príbuznými³⁶, záver z nej konštatuje, že „závady z jeho pobytu ve Francii a Německu nebyly zjištěny“ a ďalej, že „proti ostatním výše uvedeným příbuzným nebylo zjištěno žádných závad“. Záver z nej navrhol, v tom čase už nadporučíka Buberníka ponechať v službách ministerstva vnútra, pretože od oslobodenia sa zapojil plne do práce pri výstavbe našej vlasti a vo funkcii náčelníka vyšetrovacieho odboru sa osvedčil.³⁷ Zvláštna previerka bola ukončená koncom novembra. Ešte pred jej ukončením, 1. októbra 1954, povýšili poručíka Buberníka do hodnosti nadporučíka.

Obdobie päťdesiatych rokov minulého storočia a najmä jeho prvá polovica bola obdobím politických či divadelných procesov. Komunistickej strana vzala politickú moc v štáte a spoločnosti do svojich rúk a kto sa

s takýmto riešením neuspokojil, bol označený za „protištátny element“ a odovzdaný do rúk Štátnej bezpečnosti. Tá potom podľa pokynov strany našla či vytvorila dôkazy, dodala svedkov i priznania obvinených, spracovala žalobu a súdy podľa pokynov odsúdili a vymerali tresty. Za účasť v takýchto procesoch dostávali príslušníci ŠtB odmeny a uznania. Odsúdení v takýchto procesoch boli po roku 1989 rehabilitovaní.

Personálny spis Jozefa Buberníka svedčí, že bol angažovaný v politických procesoch. Okrem už spomínaného procesu s katolíckymi biskupmi Vojtaššák a spol., za ktorú dostal ministerskú odmenu v auguste 1953 dostal „pochvalné uznání za spolupráci na odhalení protištátní skupiny“.³⁸ Začiatkom roku 1955 ako náčelník odboru vyšetrovania KS MV, ktorý sa chystal na ročný operatív-

ny kurz KGB v Moskve, sa angažoval vo vyšetrovaní politickej kauzy Bernard Nemček a spol.³⁹ Za „úspěšnou práci při likvidaci protištátní skupiny Bernarda Nemčeka“ dostal odmenu 1 200 Kčs.⁴⁰

V januári 1955 bola už v plnom prúde jeho príprava na zaradenie do operatívnej školy v ZSSR a náčelník III. odboru Správy kádrov MV, v zastúpení kapitán Jaroslav Hora, odporučil jeho vyslanie do školy v ZSSR, pričom sa oprel o záver zvláštnej previerky⁴¹ a zdôraznil, že „zvláštní prověrka byla uzavřena bez závad“.⁴² A tak mohol nadporučík Buberník 22. augusta 1955 nastúpiť na ročnú odbornú školu KGB v Moskve.

ETAPA BRATISLAVSKEJ OPERATÍVY

Z Moskvy sa vrátil koncom júla 1956 a od 1. septembra 1956 bol ustano-

36 Lustráciou zo septembra a októbra 1954 sa zistilo, že na jeho švagra J.P. viedol ml. seržant Ján Meliš všeobecný zväzok na Okresnom oddelení MV Pezinok s registračným číslom 3116, v ktorom boli štyri záznamy. Jeden z týchto záznamov zo dňa 19. 2. 1952 hovoril o tom, že na J. P., v tom čase úradníka finančného referátu na Okresnom národnom výbore v Pezinku, padlo podozrenie z protištátnej činnosti a hanobenia SSSR a štátov ľudovej demokracie. Mal predniesť niekoľko protištátnych výrokov, pravdepodobne na pracovisku, lebo správu podala jeho kolegyňa, ktorá bola informátorkou (spoľahlivý zdroj ml. seržanta Meliša) Okresného oddelenia MV Pezinok. Správa bola postúpená na II. odbor KV ŠtB a bola prerokovaná i na Okresnom výbore KSS v Pezinku. Tamojší úrad chcel „do hlčky odkryť, jeho (rozumej J.P.) protištátné záujmy, resp. použiť k spolupráci.“ Informátorka mala naďalej sledovať jeho „počinanie“ a tiež osôb, ktoré sa okolo menovaného „grupujú“. Pravdepodobne sa ho „nepodarilo odkryť“, pretože v čase lustrácie, ktorá bola vykonávaná v súvislosti so zvláštnou previerkou J. Buberníka, bol zväzok už archivovaný pod a. č. 376. Pozri: A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). J.P. – lustrácia – preverenie zo dňa 11. 10. 1954.

37 Tamže. Záver ze zvláštní prověrky z 30. 11. 1954.

38 Tamže. Vyhodnocení kádrového spisu z 3. 2. 1964. Nepodarilo sa mi dohľadať konkrétne údaje k tejto pochvale. Z dikcie sa dá usudzovať, že išlo o konkrétnu „protištátnu skupinu“. Ako náčelník vyšetrovacieho odboru KS ŠtB sa v druhej polovici 1952 a prvej polovici roku 1953 podieľal na politických kauzách šetrené jeho útvarom. Protištátna skupina z roku 1953 by mohla byť kauza Strečanský a spol., kde boli vynesené tri doživotné tresty a ďalšie tresty v celkovej výmere 105 rokov odňatia slobody. Bližšie pozri: A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-199. No mohlo ísť i o kauzu Pavel Valent a spol., ktorú vyšetrovalo Krajské veliteľstvo ŠtB Bratislava. Po zatknutí Mikuláša Fodora začal Jozef Buberník plniť funkciu veliteľa vyšetrovacieho oddelenia KV ŠtB Bratislava najskôr ako poverený a od 1. 7. 1952 menovaný. Valent bol koncom roku 1952 odsúdený na trest smrti, jeho manželka na doživotie (odvolací súd jej „zmiernil“ trest na 20 rokov väzenia) a ďalších päť ľudí spolu na 51 rokov väzenia. Bližšie pozri: A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-210.

39 V kauze B. Nemček a spol. bol Bernard Nemček odsúdený na trest smrti, Jozef Kašický a Štefan Bugan na doživotie a ďalších 9 osôb na tresty v rozpätí od 6 do 25 rokov odňatia slobody. Trest smrti na Bernardovi Nemčekovi bol vykonaný 29. 7. 1955 v pražskej väznici na Pankráci. Bližšie pozri: Tamže, a. č. V-182.

40 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). Vyhodnocení kádrového spisu z 3. 2. 1964.

41 Záver zo zvláštnej previerky podpísal zástupca náčelníka 1. oddelenia III. odboru Správy kádrov MV poručík Kubinec, náčelník III. odboru Správy kádrov MV v zastúpení podpísal npor. Hora a náčelník Správy kádrov MV pplk. Zadrobílek. Schválil ho námestník ministra vnútra plk. Košťál. Aj napriek tomu, že zvláštna previerka bola ukončená bez závad, bol v auguste 1958 na kádrový odbor Krajskej správy MV Bratislava odoslaný prípis z Okresného oddelenia MV Pezinok, ktorý sa vracia k hodnoteniu minulosti J.P.: „Pokial' bolo zistené menovaný je náboženským fanatikom a pochádza z ľudáckej rodiny. Pomer k ľud. dem. zriadeniu sa u menovaného nedá hodnotiť a v súčasnej dobe bol v rámci reorganizácie s ONV prepustený.“ Pozri: Tamže. List z Okresného oddelenia MV Pezinok z 4. 8. 1958.

42 Tamže. Kádrové vyhodnocení z 21. 1. 1955.

vený do funkcie náčelníka IV. odboru Krajskej správy MV Bratislava.⁴³ Ukončil operatívnu školu, a tak bol menovaný do funkcie na úseku operatívy. Súčasne bol navrhnutý na mimoriadne povýšenie do hodnosti kapitána.⁴⁴

V tejto funkcii sa mu spočiatku nedarilo. Rok po menovaní do funkcie sa v služobnom hodnotení uvádza, že problematika odboru mu nebola známa, no po roku sa s problémami v odbore oboznámil. Sám pracuje agentúrne, pričom riadi troch agentov. Prácu odboru vie riadiť a usmerňovať a takto vytvára dobré pracovné podmienky svojim podriadeným. Avšak hodnotenie od neho taktiež požadovalo, aby bol náročnejší voči svojim podriadeným a aby živšie uvádzal do praxe skúsenosti, nadobudnuté v ZSSR. Hodnotenie vyššieho náčelníka však znelo otvorene negatívne: „S. Buberník musí mnohým viac analyzovať prácu, určiť smer. IV. odbor je stále na nízkej úrovni, i keď určité zlepšenie nastalo. Je treba viac dôslednosti pri vyžadovaní plnení úkolů.“⁴⁵ Neskôr sa „zapracoval“⁴⁶ a výsledky práce odboru sa začali zlepšovať.

So zmenou usporiadania štátnej správy na jar 1960 nastala i zmena organizácie krajských a okresných útvarov ministerstva vnútra. Tá vyvolala i personálne zmeny na útva-

Záznam o odměnách a trestech.

Útvar : ... Velitelství státní bezpečnosti

Příjmení a jméno : ... Josef B u b e r n í k

Hodnost : ... mladší strážmistr

Zařazení :

Od kdy koná službu ve SNB :

A. O d m ě n y .

Za co	Druh odměny	Kdy udělena /datum a č. rozkazu /.	Kým udělena
za vzorné, obětavé a úspěšné plnění úkolů při procesu s Vojtaššákem	ústní-peněžitá	20.I.1951 č.rozk. M 114 T/51 Odbor kádrový a školský velitelskéktoru I: <i>středoškolský</i>	ministrem NB

Záznam o odmene za plnenie úloh pri procese s biskupom J. Votaššákom. Odmenu udelil minister národnej bezpečnosti. (Zdroj: A ÚPN)

roch. V tejto súvislosti bol J. Buberník 1. apríla 1960 ustanovený do funkcie náčelníka Okresného oddelenia MV Bratislava – vidiek.

Po roku v tejto funkcii sa dozvedáme zo služobného hodnotenia, ktoré spracoval zástupca náčelníka KS MV pplk. Mílkvy,⁴⁷ že už v predchádzajúcom zaradení ako náčelník IV. odboru, nebola spokojnosť s výsledkami

jeho práce. V novom zaradení by sa mal viac osobne venovať agentúrne-operatívnej práci, riešiť operatívne problémy a neprenehávať ich svojmu zástupcovi.⁴⁸

To sa zrejme podarilo, pretože v roku 1962 dosiahlo OO MV Bratislava – vidiek najlepšie výsledky zo všetkých OO MV v kraji v odhaľovaní a realizovaní trestnej činnosti.⁴⁹

- 43 Odbor plnil úlohy ekonomickej kontrarozvedky na úrovni Bratislavského kraja. MEDVECKÝ, M. – SIVOŠ, J. – JAŠEK, P.: *V stopách železného Felixa*, s. 86.
- 44 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). Návrh na povýšenie do hodnosti kapitána zo dňa 28. 9. 1956. Povýšenie J. Buberníka bolo realizované o rok neskôr k 1. 11. 1957. Pozri: Tamže. Návrh na povýšenie do hodnosti kapitána zo dňa 13. 9. 1957.
- 45 Tamže. Služebný hodnotení z 21. 10 1957.
- 46 Tamže. Vyhodnocení z 11. 12. 1959. Vo vyhodnotení sa uvádza: „Jako náčelník vyšetřovacího odboru pracoval kpt. Buberník velmi dobře a v této práci má značné vědomosti a zkušenosti. Ve funkci náčelníka IV. odboru převzal vcelku jemu neznámou problematiku, což mu činilo z počátku značné potíže. Během času se však zapracoval a práce IV. odboru se podstatně lepší.“
- 47 Ferdinand Mílkvy, v roku 1958 zástupca náčelníka KS MV Bratislava a od roku 1961 jej náčelník. Bližšie pozri: MEDVECKÝ, M. – SIVOŠ, J. – JAŠEK, P.: *V stopách železného Felixa*, s. 178.
- 48 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). Služebný hodnotení za dobu od 1. 11. 1958 do 28. 2. 1961. V hodnotení sa vracia pplk. Mílkvy k jeho pôsobeniu na IV. odbore KS MV Bratislava: „dosahoval len priemerné výsledky.... zapríčinené... slabou náročnosťou na podriadených... nedostatočnou kontrolou výsledkov práce...“ „4. odbor...“ mohol dosiahnuť „... ďaleko lepších výsledkov, hlavne v realizácii prípadov a efektívnejších výsledkov v práci s agentúrou. Organizáciu a riadenie práce tak veľkého pracovného kolektívu zvládol s určitými obtiažami.“
- 49 Tamže. Služebný hodnotení za obdobie 1. 4. 1960 – 9. 4. 1963.

Zo služobných hodnotení sa dá vyzrozumieť, že J. Buberníkovi operatívna práca akosi „nesedela“, hoci absolvoval ročnú odbornú školu KGB v ZSSR. Vo vyhodnoteniach jeho kádrového spisu či služobných hodnoteniach sa viackrát opakuje konštatovanie, že problematika IV. odboru mu bola cudzia a spočiatku ju neovládal dobre.

Postupne začal prejavovať záujem o rozšírenie a prehĺbenie vzdelania. Ešte koncom roku 1959 začal navštevovať maturitný kurz na vtedajšej jedenástročnej strednej škole, neskôr sa prihlásil do trojročného právnického kurzu organizovaného ministerstvom vnútra pri Právnickej fakulte. Ani jeden kurz však nedokončil.⁵⁰ Až v roku 1966, keď bol vo funkcii náčelníka odboru vyšetrovania Krajskej správy MV Banská Bystrica, dokončil šesťsemestrálny právnický kurz pri Právnickej fakulte UK.⁵¹

BANSKOBYSTRICKÁ ETAPA

V roku 1963 vznikla potreba obsadiť funkciu náčelníka vyšetrovacieho odboru Krajskej správy minis-

terstva vnútra v Banskej Bystrici.⁵² Tu sa opäť otvorila nová príležitosť na kariérny postup a súčasne návrat k vyšetrovaniu.⁵³

Po prerokovaní v orgánoch KSS⁵⁴ i v orgánoch ministerstva vnútra⁵⁵ navrhol v apríli 1963 (v tom čase už) náčelník KS MV Bratislava pplk. Mílkvy odvolať kpt. Buberníka z funkcie náčelníka OO MV Bratislava-vidiek a ustanoviť ho do uvedenej funkcie v B. Bystrici. Súčasne navrhol povýšiť ho do hodnosti majora. A tak začiatkom mája 1963 bol menovaný do funkcie náčelníka vyšetrovacieho odboru KS MVB. Bystrica. Skúsenosti z práce na operatívnych úsekoch mu mali v značnej miere pomôcť i pri výkone funkcie náčelníka odboru vyšetrovania. V operatívnych útvaroch síce zvláštne výsledky nedosiahol, no kladne bol hodnotený predovšetkým jeho vzťah k ľuďom a všeobecné skvalitnenie práce útvarov, ktoré riadil. Sám sa priznal, že má lepší vzťah k vyšetrovacej práci.⁵⁶

To potvrdzuje i návrh na zvýšenie funkčného platu,⁵⁷ v ktorom sa konštatuje, že správne riadi a organizu-

je vyšetrovanie protištátnych trestných činov.

Hodnotenia z rokov 1968⁵⁸ a 1969,⁵⁹ ktoré boli vykonané v súvislosti s návrhmi na jeho povýšenie do hodnosti podplukovníka či zvýšenia jeho funkčného platu, opäť zdôrazňujú jeho dobrú riadiacu a organizačnú prácu na odbore a aktívnu politickú činnosť. Do hodnosti podplukovníka bol povýšený k 1. augustu 1968.

V súvislosti s prijatím ústavného zákona číslo 143/1968 Zb. o federatívnom usporiadaní ČSSR koncom októbra 1968 s platnosťou od 1. januára 1969 sa začala vytvárať nová, decentralizovaná organizačná štruktúra štátnej správy. Vznikli tri ministerstvá vnútra: Ministerstvo vnútra SSR, Ministerstvo vnútra ČSR a Federálne ministerstvo vnútra. Pri republikových útvaroch ministerstva vnútra vznikli útvary ŠTB vrátane vyšetrovacích útvarov.⁶⁰ Začali sa hľadať vhodné kádre na obsadenie novozriadených funkcií na novozriadených útvaroch. J. Buberník bol už stranícky osvedčený a skúsený vyšetrovateľ ŠTB.

50 V služobnom hodnotení je táto skutočnosť vyhodnotená nasledovne: „V učení... prejavil menšiu vytrvalosť.... Bude potrebné, aby za meškanú dobu v štúdiu prebral a pokračoval v štúdiu čo mu prispeje i vo výkone terajšej funkcie.“ Tamže. Služebný hodnocení za dobu od 1. 11. 1958 do 28. 2. 1961.

51 V rokoch 1963 – 1966 absolvoval trojročný kurz vybraných právnych predmetov pre pracovníkov NV a MV pri Právnickej fakulte Univerzity Komenského. Pozri: Tamže. Doplněk k dotazníku MV z 26. 1. 1972.

52 V návrhu na ustanovenie do funkcie náčelníka vyšetrovacieho odboru KS MV B. Bystrica uvádza náčelník KS MV B. Bystrica pplk. Benček: „Predložený návrh odôvodňujem tým, že doterajší náčelník vyšetrovacieho odboru KS MV B. Bystrica bol z funkcie odvolaný pre vážne morálne dôvody.“ Pozri: Tamže. List KS MV Banská Bystrica na Správu kádrov MV zo dňa 16. 4. 1963. Z funkcie musel odísť Anton Šutvaj (vo funkcii od 1. 4. 1960 do 14. 4. 1963) pre porušovanie smerníc a alkoholizmus. Od 15. 4. 1964 bol zaradený vo funkcii staršieho referenta na Okresnom oddelení MV Lučenec. Za informáciu ďakujem J. Sivošovi.

53 V personálnom spise J. Buberníka sa opakovane uvádza, že mu viac vyhovuje činnosť v súvislosti s vyšetrovaním než operatívna práca.

54 V tomto čase vrcholila jeho stranícka angažovanosť. V hodnotení sa uvádza, že „zastával funkciu člena byra OV KSS a t. č. je členom pléna OV KSS“. Pozri: Tamže. Služebný hodnocení za účelom povýšenia do hodnosti majora z 9. 4. 1963. A ďalej že „Vedúci tajomník OV KSS, KV KSS a ÚV KSS Bratislava – odbor bezpečnosti nemajú námietky k návrhu“, a preto sa doporučuje, aby „KV KSS Bratislava ho uvoľnil z funkcie a KV KSS Banská Bystrica schválil do funkcie.“ Tamže. Návrh na schválenie kpt. Jozefa Buberníka do funkcie náčelníka vyšetrovacieho odboru KS MV Banská Bystrica.

55 „...bol vybratý ministerstvom vnútra pre funkciu náčelníka odboru vyšetrovania pre KS-MV Banská Bystrica, kde nemajú možnosť obsadiť túto funkciu z vlastného stavu.“ Pozri: Tamže. List KS MV Bratislava Správe kádrov MV z 12. 4. 1963.

56 Tamže. Vyhodnocení kádrového spisu z 3. 2. 1964.

57 Tamže. Návrh na zvýšenie funkčného platu z 1. 8. 1966.

58 Tamže. Řádné služebný hodnocení za dobu od 1964 do června 1968.

59 Tamže. Návrh na zvýšenie funkčného platu pplk. Buberníkovi zo dňa 15. 2. 1969.

60 <http://www.abscr.cz/cs/seznam-utvaru-snb>;

NÁVRAT DO BRATISLAVY

Na jar 1969 podal náčelník Správy vyšetrovania ŠtB SSR major Pavol Slopovský⁶¹ návrh na schválenie podplukovníka Buberníka do funkcie náčelníka II. odboru Správy vyšetrovania ŠtB SSR Bratislava.⁶² Do funkcie bol menovaný 1. mája 1969.

Decentralizácia štátnobezpečnostných zložiek vyvolávala obavy, strach i nespokojnosť. Obavy a strach zo straty informovanosti, kompetencií a oprávnení v centrále ŠtB v Prahe a nespokojnosť zo straty možnosti priameho zasahovania politických špičiek do operatívnych, vyšetrovacích, ale i personálnych činností. Preto už od polovice roku 1969 začal vznikať tlak na centralizáciu bezpečnostných zložiek pod rôznymi zámienkami neefektívnosti vynakladaných prostriedkov či neoperatívneho riadenia a v neposlednom rade i nekompetentnosti riadiacej či organizačnej práce mimo centrálu.

Úspech sa samozrejme dostaval postupne. Už začiatkom roku 1971 nastala organizačná zmena. Pri federálnom ministerstve vnútra vzniká Hlavná správa vyšetrovania ŠtB. Republikové správy vyšetrovania ŠtB sú vyňaté z podriadenosti republikových ministerstiev vnútra a podriadené uvedenej hlavnej správe. Okrem centralizácie bezpečnostných štruktúr sa organizačné zmeny začali využívať i k personálnym posunom. Nastupovalo obdobie normalizačných previerok.

V prípade podplukovníka Buberníka nenastal prakticky žiaden po-

289

- 3 -

Doplňujúci údaje k rubrikám č. 1.-35.

Foto 4X4

Od kedy den, mes, rok	Do kedy den, mes, rok	38. Průběh služby v MV		Doklad Kádrový rozkaz
		Popis činnosti - funkce a další údaje	Název součástí	
28.12.1949	2.1.1950	Prijatý do služieb SNB ako podriaď.	Bratislava	Vm.ov.vn 470/50
3.1.1950	31.3.1950	Poslucháč základnej školy ŠtB.	Slavičín	
1.4.1950	14.4.1950	Zaradený na KV-ŠtB. ako podriaďaný	Bratislava	
15.4.1950	14.7.1950	Poslucháč vyšetr.školy ŠtB.	Brno	
15.7.1950	31.12.1953	Zaradený na vel.ŠtB.VI.sektor výk.org.	Bratislava	
1.1.1953	30.6.1953	Náčelník VI.odboru	Bratislava	KRNMV 21/53
1.7.1953	30.10.1954	Zástupca náč.odboru	Bratislava	KRMV 666
1.11.1954	21.8.1955	Náčelník vyšetrovacieho odboru	Bratislava	KRMV 42/54
22.8.1955	28.7.1956	poslucháč odbornej školy SSSR		
29.7.1956	31.3.1960	Náčelník vyšetrovacieho odboru	Bratislava	KRMV 39/56
1.4.1960	30.4.1963	Náčelník OO-MV Bratislava okolia	Bratislava	KRMV 8/60
1.5.1963	29.2.1964	Náčelník vyšetr. odboru KS-MV	Ban.Bystrica	KRMV 15/6
1.3.1964		Na základe zmien v organizácii vyšetrovania u MV bol menovaný do funkcie náčelníka odboru vyšetrovania a KS-MV Ban.Bystrica	B.Bystrica	KRMV 9/64
1.5.1969		Náčelník II. odboru	Spr.vvš.ŠtB MV SSR	KRMV 36/69
1.2.1971		Náčelník II.odboru - správa vyšetrovania ŠtB na SSR	Hlavná správa vyšetrovania ŠtB FMV	KRMV ŠtB fed. 33/71
1.7.1974		Zást.náčelníka III.odb.a súčasne náčelník I.odd.III.odb.	Spr.vyšetrovania ŠtB FMV	KRMV 7/74
1.1.1976		P r e m i e r	DS SNB Bratislava	KRMV 36/76
1.1.1976		Odborný učiteľ I.stupne katedry ŠtB		NVŠ 1/76
1.9.1976		Str. učiteľa kat. ŠtB		NVŠ 126/76
31.7.1977		Uvoľnen z služ. pomôru prísl. SNB ze záv. osob. dôvodů. Odchodná a príspevek nálež. Náčelníkom součástí udšleno uznaní. Důvod: Splnění podmínek nároku na starobní důchod podle § 33 odst. 1 zák. č. 100/70 Sb. a čl. 121, odst. 1 písm. a) MV ČSSR č. 20/75		NVŠ 126/77

Osobná evidenčná karta príslušníka MV J. Buberníka, str. 3 (Zdroj: A ÚPN)

- 61 Pavol Slopovský bol prijatý k ministerstvu vnútra koncom roku 1949. V 50. a 60. rokoch je jeho kariéra spojená s krajskými útvarmi ŠtB v Bratislave. Koncom roku 1968 bol premiestnený k Slovenskej správe MV v Bratislave a od 1. 2. 1969 do 31. 7. 1970 bol náčelníkom Správy vyšetrovania ŠtB MV SSR. O rok neskôr bol menovaný náčelníkom Právneho odboru MV SSR a o ďalší rok náčelníkom Organizačnej a vnútornej správy MV SSR. V závere svojej kariéry sa stal náčelníkom Správy vyšetrovania VB MV SSR. Do dôchodku odišiel v roku 1982.
- 62 Odôvodnil to: „Doterajšie skúsenosti menovaného na úseku riadenia a organizovania vyšetrovacej práce, najmä jeho znalosti z vyšetrovania vojnových trestných činov v Banskej Bystrici dávajú záruku, že je schopný zastávať funkciu náčelníka II. odboru SV ŠtB SSR, ktorého problematiku tvorí vyšetrovanie, vyhľadávanie a dokumentácia vojnových trestných činov.“ Návrh znel od 1. 4. 1969. Bol ukončený klasickým konštatovaním „... vec... bola prejednaná... s príslušnými straníckymi orgánmi, ktorí vyjadrili súhlas.“ V konečnom návrhu, ktorý podpísal Slopovský sa uvedené konštatovanie neobjavilo. Je možné, že na ministerstve vnútra ešte doznievalo „uvoľnenie z roku 1968“. Pozri: A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). Návrh na schválenie s. Jozefa Buberníka do funkcie náčelníka II. odboru Správy vyšetrovania ŠtB SSR zo dňa 20. 3. 1969 (v spise sú založené tri verzie návrhu pričom jedna z nich je podpísaná).

sun. Svoju funkciu zostal vykonávať naďalej. Len 1. februára 1971 sa stal formálne z náčelníka II. odboru Správy vyšetrovania ŠtB MV SSR náčelník II. odboru Správy vyšetrovania ŠtB pre SSR Hlavnej správy vyšetrovania ŠtB FMV.

Návrh na schválenie do tejto funkcie spracoval 7. januára 1971 náčelník Správy Vyšetrovania ŠtB pre SSR Hlavnej správy vyšetrovania FMV podplukovník František Greguš.⁶³ V návrhu sa opäť zdôrazňujú Buberníkove skúsenosti s riadením a organizovaním vyšetrovacej práce a znalosti z vyšetrovania vojnových trestných činov. Návrh už zmieňuje, že v rokoch 1968 – 1969 stál pevne na pozíciách marxizmu-leninizmu a proletárskeho internacionalizmu.⁶⁴

Začiatkom roku 1972 vypracoval J. Buberník doplnok k dotazníku MV,⁶⁵ v ktorom uvádza, že jeho nevlastný brat zamestnaný u MV SSR bol vylúčený z KSČ pre postoje v roku 1968 – 69. Uvádza však, že s ním sa prakticky nestýka, a teda bližšie dôvody nepozná.⁶⁶ Na jeho kariéru to nemalo vplyv. Či preto, že jeho nevlastný brat bol pre neho prakticky ako cudzí človek, alebo preto, že vo svojom zaradení na KS ZNB Banská Bystrica bol od roku 1964 členom Celouťvarového výboru KSS a od decembra 1968 jeho podpredsedom, a teda vysokopostaveným

funkcionárom, sa môžeme len dohadovať.

V polovici roku 1974 federálny minister vnútra zaviedol novú organizačnú štruktúru Federálneho ministerstva vnútra ČSSR.⁶⁷ V rámci tejto úpravy zrušil Hlavnú správu vyšetrovania ŠtB a v rámci nej Správu vyšetrovania ŠtB pre SSR a Správu vyšetrovania ŠtB pre ČSR a zriadil Správu vyšetrovania ŠtB. Centralizácia sa ďalej utužovala a znížil sa význam útvarov vyšetrovania – z hlavnej správy sa stala správa. Organizačná štruktúra sa začala podobáť štruktúre pred federalizáciou.

V rámci tejto reorganizácie bol podplukovník Buberník k 1. júlu menovaný do funkcie náčelníka I. oddelenia III. odboru Správy vyšetrovania ŠtB FMV.⁶⁸ Súčasne sa stal zástupcom náčelníka III. odboru.

No to sa už kariéra J. Buberníka v štruktúrach ŠtB chýlila ku koncu. V služobnom hodnotení z konca júla 1974 sa uvádza: „Vzhladom k tomu, že s. Buberník odíde v krátkej dobe do dôchodku, nie je potrebné mu ukladať konkrétne úlohy pre doplnenie svojich odborných a politických vedomostí.“⁶⁹

Podplukovník Buberník chcel svoje dlhoročné teoretické i praktické skúsenosti v oblasti štátnobezpečnostného vyšetrovania odovzdať mladším. Preto v polovici novembra 1975 podal žiadosť o prevedenie do Dôstojníckej školy ZNB v Bratisla-

ve. Predsedníctvo Hlavného výboru KSS pri MV SSR začiatkom decembra prerokovalo a vyjadrilo súhlas s návrhom na odvolanie z funkcie zástupcu náčelníka III. odboru Správy vyšetrovania ŠtB, ktorý predložil náčelník III. odboru Správy vyšetrovania ŠtB. Súčasne s premiestnením súhlasili náčelník Správy vyšetrovania ŠtB FMV plukovník Šubrt⁷⁰ i náčelník Správy vedy a školstva FMV plukovník Nosek. Realizácia sa uskutočnila k 1. januáru 1976.

KONIEC KARIÉRY

Jeho kariéra v službe ministerstva vnútra sa končila v apríli 1977, kedy požiadal o ukončenie služobného pomeru z funkcie staršieho učiteľa katedry ŠtB Dôstojníckej školy ZNB ku dňu 31. júla 1977. Keďže nárok na starobný dôchodok mu vznikol 15. decembra 1974, ďalšie zotrvanie v služobnom pomere sa posudzovalo ako zotrvanie v služobnom pomere v dôležitom záujme služby, v ktorej odslúžil 27 rokov 7 mesiacov a 3 dni.

ZÁVER, ZHRNUTIE

Jozef Buberník vo svojej kariére v službách ŠtB prežil prakticky len plynulý vzostup. Nastúpil do služieb ŠtB a bol zaradený do útvarov Povereníctva vnútra. Neskôr pokračoval v útvaroch Ministerstva národnej bezpečnosti a Ministerstva vnútra, v ktorých prežíval raz rýchlejší, inokedy pomalší, vzostup. V prvej po-

63 František Greguš, do služieb ZNB bol prijatý 3. 9. 1947. V 50. rokoch bol zaradený na KS MV Bratislava na odbore vyšetrovania spočiatku ako referent, neskôr vo funkcii zástupcu náčelníka odboru. Koncom roku 1956 sa stal náčelníkom odboru vyšetrovania KS MV v Bratislave. Začiatkom 60. rokov absolvoval ročný operačný kurz v ZSSR a po návrate bol zaradený na tú istú funkciu. Po začatí normalizácie sa stal náčelníkom Správy vyšetrovania ŠtB na Slovensku: Náčelník Správy vyšetrovania ŠtB MV SSR od 1. 8. 1970 do 31. 1. 1971, náčelník Správy vyšetrovania ŠtB pre SSR FMV od 1. 2. 1971 do 30. 6. 1974 a zástupca náčelníka Správy vyšetrovania ŠtB FMV od 1. 7. 1974 do 30. 6. 1980. [Citované 30. 4. 2016]. Dostupné na URL <<http://www.policie.cz/soubor/1974-1988-jmenny-prehled-pdf.aspx>>. Od začiatku 80. rokov pôsobil potom na Vysokej škole ZNB ako pedagóg.

64 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). Návrh na schválenie s. Buberníka Jozefa do funkcie náčelníka II. odboru SV – ŠtB pre SSR FMV zo dňa 7. 1. 1972.

65 Tamže. Doplněk k dotazníku MV z 26. 1. 1972.

66 Jeho nevlastný brat vstúpil do služby ZNB v roku 1946 a do KSČ 5. 3. 1948. Z KSČ bol vylúčený v roku 1969.

67 ŽÁČEK, P.: *Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstva vnútra a bezpečnostných zborov 1953 – 1990*. Bratislava 2005, s. 137.

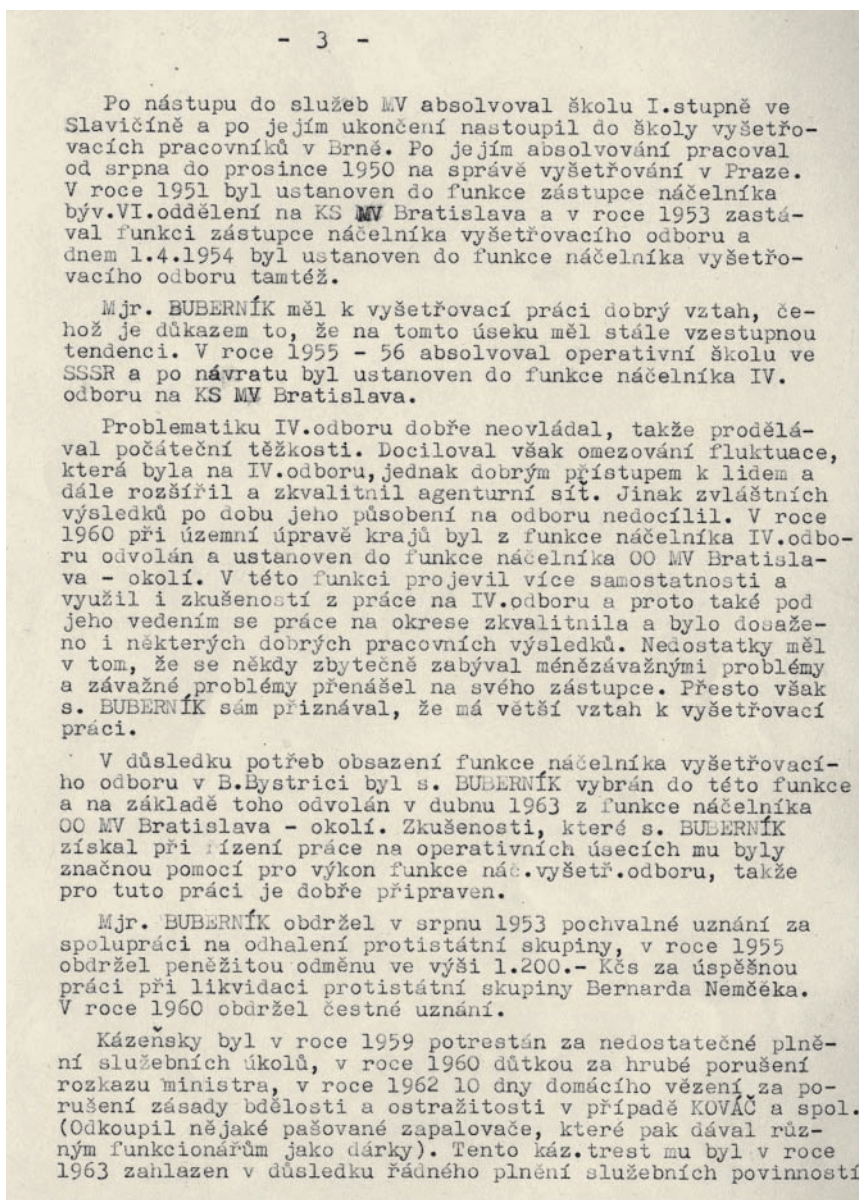
68 Odbor mal pracovisko v Bratislave.

69 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). Služobné hodnotenie príslušníka ZNB z 20. 7. 1974.

70 Rudolf Šubrt viedol Správu vyšetrovania ŠtB FMV od 1. 7. 1974 do 24. 10. 1985.

lovici päťdesiatych rokov si ho zabezpečoval angažovaní sa v politických kauzách, kde sa mohla vládna moc na neho spoľahnúť. Spoľahlivo začínal v procese s tromi slovenskými biskupmi Vojtaššákom, Gojdičom a Buzalkom a už ako náčelník odboru vyšetrovania osvedčil svoju spoľahlivosť v procese Bernard Nemček a spol., v ktorom padol jeden trest smrti a dva doživotné tresty na slobode. Za angažovanosť v politických procesoch dostával morálne ohodnotenie i finančné odmeny. V polovici päťdesiatych rokov ho mocenské štruktúry vyslali na štúdium do ZSSR, kde absolvoval operatívny kurz. To bola príprava do velitelských pozícií. Logicky po návrate z moskovského kurzu ho poverili riadením operatívy na úrovni kraja, neskôr okresu. V operatíve sa, takrečeno, nenašiel. Táto práca mu „neseдела“, čo sa viackrát opakuje v jeho hodnoteniach z tej doby.

Vedľa odbornej práce sa angažoval i v stránickej práci. Bol členom okresného byra KSS, či inštruktorom Hlavného výboru KSS i členom Celouťvarového výboru KSS. A strana ho nakoniec vrátila k vyšetrovaniu. Šesťdesiate roky prežil vo funkcii náčelníka odboru vyšetrovania krajskej správy. Počas uvoľňovania v roku 1968 bol prijatý zákon o federalizácii Československa. V roku 1969 nastupovala decentralizácia v orgánoch štátnej správy a nové útvary na republikovej úrovni potrebovali preverené a skúsené kádre pretože bolo po invázii a pomaly nastupovala normalizácia. J. Buberník mal prax ešte z 50. a 60. rokov – bol skúsený vyšetrovateľ i riadiaci pracovník. A tak sa posunul z krajskej na republikovú úroveň. Tu jeho kariéra vrcholila. V rokoch 1969 – 1974 pôsobil vo funkcii náčelníka II. odboru Správy vyšetrovania ŠtB Ministerstva vnútra SSR resp. náčel-

Z Vyhodnotenia kádrového spisu z roku 1962. Predposledný odsek hovorí o odmenách za prácu na odhaľovaní a likvidácii protištatných skupín v rokoch 1953 a 1955 (Zdroj: A ÚPN)

níka II. odboru Správy vyšetrovania ŠtB pre SSR Hlavnej správy vyšetrovania ŠtB Federálneho ministerstva vnútra ČSSR. V roku 1968 zaujal „správny postoj“ k invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. „Internacionálnu pomoc socialistických krajín v auguste 1968 pl-

ne schvaľoval.“⁷¹. Jednoducho, „v rokoch 1968 – 1969 stál pevne na pozíciách marxizmu-leninizmu“⁷² a proletárskeho internacionalizmu. Tak ako v roku 1954, keď v rámci zvláštnej previerky bolo zistené, že jeho švagor bol podozrivý, že predniesol na pracovisku protištatné výroky

71 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). Služobné hodnotenie príslušníka Zboru národnej bezpečnosti zo 7. 1. 1972.

72 Tamže.

a bol vylúčený z KSS, pričom zvláštna previerka dopadla s kladným výsledkom, podobne vylúčenie jeho nevlastného brata z KSČ v roku 1969 za postoj k udalostiam roku 1968 nezabránilo v jeho ďalšom kariérnom postupe v rámci nových republikových štruktúr. Svoju angažovanosť v bezpečnostných zložkách komunistického režimu ukončil ako pedagóg Dôstojníckej školy ZNB v Bratislave. Do dôchodku odišiel s medailami Za službu vlasti a Za zásluhy

o obranu vlasti, pamätnými medailami k 50. výročiu vzniku KSČ, k 50. výročiu vzniku ČSR, k 30. výročiu oslobodenia ČSSR, 20. výročiu Februára, 25. výročiu Februára i pamätnou medailou 30 rokov ZNB. Dostal i Čestný odznak ZNB.⁷³

Vedľa rôznych finančných odmien a morálnych ocenení sa jeho personálny spis zmieňuje o troch odmenách, ktoré dostal na začiatku svojej kariéry v službách ministerstva vnútra: 20. januára 1951 dostal

odmenu od ministra MNB za vzorné, obetavé úspešné plnenie úloh pri procese s Vojtašákom,⁷⁴ v auguste 1953 pochvalné uznanie za odhalenie protištátnej skupiny,⁷⁵ a v roku 1955 dostal peňažnú odmenu 1 200 Kčs za úspešnú prácu pri likvidácii protištátnej skupiny Bernarda Nemčeka.⁷⁶ Tieto tri politické kauzy boli pravdepodobne najdôležitejšie „štartovacie palivo“ jeho kariéry.

Marian Gula • Jozef Buberník – Career of an Investigator

Jozef Buberník was politically active all the time after he joined the Communist Party of Czechoslovakia (KSČ) in 1946. He went through different positions in the party hierarchy. He was a member of the basic organisation, District Committee, an activist of the Main Committee, member of an Ideological Committee and also member of the all-unit Committee of the Communist Party of Slovakia. In the critical period in 1968 – 1969 he strongly supported positions of Marxist-Leninism and proletarian internationalism. He acted against hostile attacks towards the Party and the Socialist society. He has positive political influence on his family and political education of his children.

This is how his activities were politically assessed by his superiors in 1977 when leaving to pension. The report states that his professional contribution consisted in experiences with the implementation of the criminal policy of the Socialist state.

During his service with the Ministry of Interior the comrade Buberník was awarded followings orders: “For the Service to the Fatherland”, “For Merit to the Fatherland Protection”, commemorative medals “On the Occasion of the 50th Anniversary of KSČ”, “On the Occasion of the 50th Anniversary of Czechoslovak Republic”, “On the Occasion of 30th Anniversary of Czechoslovak Socialist Republic Liberation”, “On the Occasion of 20th Anniversary of the Victorious February”, “On the Occasion of 25th Victorious February”, “On the Occasion of 30th Anniversary of National Security Forces” and “Honorary Badge of National Security Forces Member”.

The report also observes that the colleagues liked Jozef Buberník because of his direct, tactful and polite manners. It is quite characteristic that political prisoners, mainly those persecuted in the 50s, did not speak about his ‘tactful and polite’ manners.

Marian Gula (nar. 1950)

Vyštudoval Elektrotechnickú fakultu Českého vysokého učení technického. Od roku 1977 pracoval v Elektrotechnickom ústave Slovenskej akadémie vied a od roku 1981 v Ústave technickej kybernetiky. Po roku 1989 sa začal zaoberať problematikou vyrovnávania sa s komunistickým režimom. Od roku 1991 pôsobil v Útvare pre dokumentáciu a vyšetrowanie činnosti ŠTB Federálneho ministerstva vnútra ČSFR a od roku 1995 na Úrade dokumentácie a vyšetrowania zločinov komunizmu MV ČR. Od roku 2000 pracoval na Oddelení pre dokumentáciu zločinov komunizmu MS SR a od roku 2003 v Ústave pamäti národa. Venuje sa predovšetkým problematike evidencií a databáz ŠtB.

73 Tamže. Posudek o služební činnosti při skončení služebního poměru příslušníka SNB zo dňa 26. 7. 1977.

74 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Buberník (1919). Záznam o odmenách a trestech.

75 Tamže. Vyhodnocení kádrového spisu 3.2.1964, paginované ako s. 127 – 130.

76 Tamže.

„VONKU ZÚRIL SOCIALIZMUS, NO MY SME BOLI V SEBE SLOBODNÍ“

ROZHOVOR S PREDSTAVITEĽOM NEOFICIÁLNEJ VÝTVARNEJ SCÉNY A SPOLUZAKLADATEĽOM VEREJNOSTI PROTI NÁSILIU RUDOLFOM SIKOROM

PETER JAŠEK – JÁN PÁLFFY

Rudolf Sikora sa narodil 17. apríla 1946 v Žiline, patrí k najvýznamnejším postavám slovenského výtvarného umenia 20. storočia. V 60. rokoch študoval na Vysoké škole výtvarných umení (ďalej VŠVU) v Bratislave u prof. Dezidera Millyho, paralelne scénografiu u prof. Ladislava Vychodila na Vysoké škole múzických umení (1963 – 1965), a potom u prof. Petra Matejku na VŠVU (1965 – 1969). V rokoch normalizácie (1970 – 1989) bol mimo oficiálnych štruktúr a intenzívne sa zapájal do aktivít neoficiálnej výtvarnej scény, mnohé podujatia sám organizoval. Do pozornosti režimu sa dostal už po tom, ako v novembri 1970 vo svojom ateliéri na Tehelnej ulici v Bratislave usporiadal podujatie známe ako *I. otvorený ateliér*, na ktorom vystavovali svoje diela neskôr zakázaní umelci. Mimo oficiálnych štruktúr stál až do pádu komunistického režimu v roku 1989. Pre viaceré aktivity ho sledovala a vypočúvala Štátna bezpečnosť. V roku 1988 prišlo z jeho iniciatívy k odvolaniu dlhoročného komunistického funkcionára Ivana Schurmana z pozície predsedu Zväzu slovenských výtvarných umelcov. Bol to práve Rudolf Sikora, kto na 19. novembra 1989 zvolal za pomoci priateľov historické stretnutie v Umeleckej besede slovenskej, na ktorom vzniklo hnutie Verejnosť proti násiliu (ďalej VPN). Rudolf Sikora bol zároveň do apríla 1990 čle-

nom kľúčového orgánu VPN, koordináčného výboru.

Po páde komunistického režimu mohol svoje diela vystavovať slobodne doma i v zahraničí, kde sa mu dostalo uznania. Zaradil sa medzi najvýznamnejších a v zahraničí aj najznámejších slovenských umelcov. Vo svojich dielach vychádzal predovšetkým z konceptuálneho myslenia, neskôr ho obohatil aj o postmoderné podnety. Svojou tvorbou zasiahol do viacerých disciplín výtvarného umenia: maľby, kresby, grafiky, fotografie, akčného umenia, tvorby objektov a inštalácií. Okrem toho pôsobil ako vysokoškolský pedagóg – profesor na katedre maliarstva Vysoké školy výtvarných umení (1990 – 2004) a neskôr na Fakulte umení Technickej univerzity v Košiciach (2004 – 2011). Zároveň pôsobil externe na Filmovej a televíznej fakulte Akadémie múzických umení (ďalej FAMU) (workshopy) a Akadémii výtvarných umení (ďalej AVU) v Prahe.

Rozhovor prebiehal vo februári a marci 2015, Rudolf Sikora ho autorizoval v priebehu februára a marca 2016. Do rozhovoru sa zapojila aj manželka Eugénia Sikorová, ktorá ho doplnila viacerými zaujímavými postrehmi najmä o udalostiach Nežnej revolúcie, ktorých sa ako vysokoškolská pedagogička zúčastnila v jednom z jej hlavných centier na Vysoké škole múzických umení v Bratislave.

**RODINNÝ PÔVOD, MLADOSŤ,
60. ROKY**

▼ **PJ:** Na úvod by sme mohli zabrušiť do vašej „prehistórie“ – keby ste nám mohli niečo povedať o svojom detstve a rodinnom pôvode.

RS: Otec mal moravsko-poľské korene, preto sa píšeme Sikora s mäkkým -i-. Moji starí rodičia sa stretli v Amerike, tam sa vzali a v roku 1908 sa vrátili do Európy. Po návrate z Pittsburghu sa usadili v Žiline (na Bôriku, kde doteraz žije mnoho Sikorovcov), a tak sme sa stali Žilinčanmi. Môj druhý starý otec žil na Morave, ale pochádzali aj so starou mamou zo Slovenska, od Terchovej. Otca ako stredoškolského učiteľa matematiky a deskriptívnej geometrie po druhej svetovej vojne stále prekladali, zo Žiliny sme roku 1949 odišli do Spišskej Novej Vsi, roku 1954 do Popradu, roku 1958 sme sa definitívne vrátili do Žiliny, kde otec nakoniec „skončil“ ako pedagóg na Vysoké škole dopravnej.

Odmalička som kreslil a maľoval, navštevoval som Ludovú školu umenia v Žiline (1959 – 1963, pedagógovia Zdeno Horecký a František Behúň), z tejto školy sa neskôr viacerí dostali na Vysokú školu výtvarných umení, ktorá bola v Bratislave. Mal som tiež rád matematiku a zúčastňoval som sa matematických olympiád. Môj otec bol aj známym tré-

nerom ľahkej atletiky, a tak som sa jej do odchodu na vysokú školu venoval. Boli sme štyria súrodenci, bol som najstarší, mladší brat Stanislav je známy historik, sestra Mária stredoškolská profesorka matematiky a najmladší Janko hudobník. Otec tiež výborne spieval a dlhé roky bol predsedom Žilinského miešaného zboru. Rodinná výchova ma silno ovplyvnila, treba povedať, že z jednej strany som mal vedomosti, čo je to komunizmus stalinského typu, z druhej strany, aj čo je to tiso­vský slovenský štát. Toto ma formovalo a bolo to to najlepšie, čo som mohol z rodiny dostať a zdediť. Aj dnes sa s týmito obdobiami vyrovnávam v niektorých svojich prácach, napr. ako v objekte *Polčas rozpadu: 90 000 vyvezeným spoluobčanom*.

Rudolf Sikora počas štúdia na VŠVU (Zdroj: Publikácia R. Sikoru Sám proti sebe/Against Myself)

▼ PJ: Ako ste prežívali detstvo a dospelie?

RS: Napriek ťažkému obdobiu 50. rokov sme prežili krásne detstvo. Strávil som ho zväčša pod Tatrami, čo vo mne vybudovalo vzťah k Spišu a Vysokým Tatrám. Maľoval som, amatérsky závodne športoval a chvíľu aj tancoval... V 50. rokoch a ešte aj v 60. rokoch mal otec stále problémy kvôli náboženstvu. Taká bola vtedy situácia. Ako dieťa som, napríklad, nevedel pochopiť, keď riaditeľ našej školy stál pred kostolom a zapisoval si decká, ktoré tam chodia...

▼ PJ: 60. roky, to bola dynamická doba.

RS: V roku 1963 som začal študovať na vysokej škole. Keď som robil prijímacie skúšky na Vysokú školu výtvarných umení v Bratislave, mal som presne šesťnásť a trištvrte ro-

ka. Spomínam si, že som bláznivo so sebou priniesol asi dvesto temperových malieb a kresieb, aby videli, že ma to baví... Prvé dva roky som študoval aj scénografiu na Vysokej škole múzických umení u prof. Vychodila,¹ potom si ma všimol prof. Peter Matejka,² u neho som na VŠVU zostal a dokončil štúdium. Musím povedať, že už v roku 1963 bol v Československu život! Začali sme cestovať do Prahy, kde sa už predávali všelijaké knižky zo sveta, kupovali sme ich a nosili sem. Na scénografii sme robili priestorové cvičenia a možno aj to ma dosť ovplyvnilo v ďalšom uvažovaní. Pochopil som, že vizuálne výtvarné umenie je aj niečo iné, než som dovtedy kreslil ja – kopce, Roháče, Fatru, Žilinu. Matejka bol medzi žiakmi obľúbený pedagóg pre svoj tolerantný prístup, keď ste si robili „svoje“, tak vás skôr podporil. Najskôr som maľoval malé obrázky, a keď som začal veľkorysejšie, tak

ma označil svojím známym pojmom „matador“, čo ma veľmi povzbudilo. Oženil som sa pomerne mladý, s manželkou Eugéniou³ sme mali domček na Tehelnej ulici v Bratislave, kde som mal aj ateliér (tam sa konal „legendárny“ *1. otvorený ateliér*). Celý piaty a šiesty ročník som pracoval doma – veľkorysý Matejka občas prišiel a debatovali sme o mojich prácach. To bolo úžasné, predstavte si, že máte po dvadsiatke a robíte slobodne!

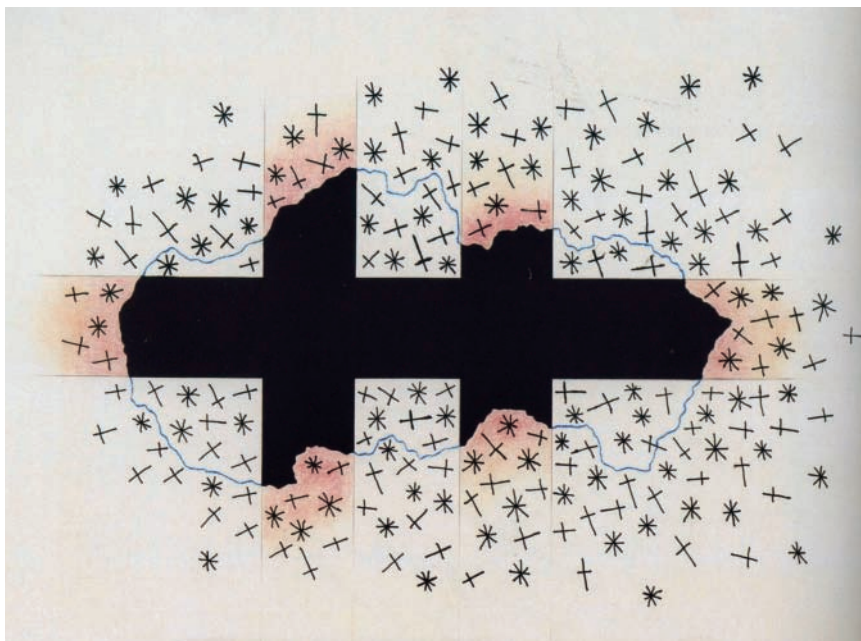
Celá spoločnosť spomína na 60. roky ako na otváranie sa svetu, slobodnejšie a činorodejšie žitie. Výbuch českého a slovenského filmu bol skvelý, doslova svetový. Človek nevedel, kam skôr. Napríklad v rokoch 1967 – 1968 sme išli celá Matejkova škola do Viedne, bol som tam aj na krátkom štipendiu. Naraz takéto zmeny – že nemáte nič a teraz sa všetko otvára, 60. roky boli nádherné! Čo písal *Kultúrny život*,⁴

1 Ladislav Vychodil (1920 – 2005), významný scénograf a vysokoškolský pedagóg na VŠMU.

2 Peter Matejka (1913 – 1972), maliar a vysokoškolský pedagóg, jeden z iniciátorov založenia SNG, VŠVU a ďalších výtvarníckych inštitúcií.

3 Eugénia Sikorová (1946), historička umenia, vysokoškolská pedagogička na VŠMU.

4 Časopis slovenskej umeleckej a spoločenskej inteligencie vychádzajúci v rokoch 1946 – 1968. V 60. rokoch sa tento týždenník stal tribúnou obrodného procesu na Slovensku a publikoval články, úvahy a diskusie, ktoré išli ďaleko za rámec povoleného diskurzu.

Dielo *Polčas rozpadu* venované deportovaným spoluobčanom (Zdroj: Archív R. Sikoru)

Matušík⁵ mal podnetné polemiky, napr. aj s Dominikom Tatarkom.⁶ Človek sa v 50. rokoch spamätával po vojne a v 60. rokoch už mohol žiť vo vyšších rovinách, aj v sfére snívania, mohol viac ekonomicky a politicky napredovať.

Keď si spomeniem na 60. roky,

tak musím povedať, že som necítil tlaky. Hoci Jozef Jankovič⁷ mi neskôr hovoril: „Chlapče, to boli ešte riadne boje, to nebolo také jednoduché, ako si ty myslíš!“ Bol o deväť rokov starší, už cestoval po svete, vystavoval a vedel o všelijakých podrazoch vo Zväze výtvarných umelcov,

o funkcionároch, ktorí sa báli talentovaných ľudí. Ale ja som bol na škole, kde nikto nič nezakazoval. Mne tak zachutila sloboda, že som na ňu už nikdy nemohol zabudnúť. V roku 1967 som zažil demonstrácie študentov⁸ a roku 1968 sme už dýchali slobodu spolu s Dubčekom.⁹

V tomto desaťročí som sa naučil mať rád život, naučil som sa aktívne čeliť nepravdám. A hlavne vtedy ma ovládla túžba byť sám sebou, byť vnútorne slobodný. Keď vami tá túžba prenikne – nikdy na tú slasť nezabudnete! Žil som z toho ďalších dvadsať rokov. A žijem z toho vlastne aj teraz. Napriek sklamaniu, ktoré doniesol koniec šiesteho desaťročia, mal som šťastie, že sa môj prerod z chlapca na muža udial práve vtedy, že som dozrel práve v 60. rokoch.

ROK 1968 A NÁSTUP NORMALIZÁCIE

▼ **PJ:** Môžete povedať, ako ste vnímali rok 1968?

RS: Mal som dvadsaťdva rokov, všetko som prežíval: ako sa volil prezident,¹⁰ ako z funkcií odchádzal názaj nepopulárny Novotný,¹¹ ktorého

5 Radislav Matušík (1929 – 2006), kritik a historik výtvarného umenia, vysokoškolský pedagóg. V 60. rokoch sa zapojil do obrodného procesu a publikoval veľa kníh a článkov. V dôsledku normalizačných čistiek ho vyhodili z Katedry dejín výtvarného umenia FF UK, zapájal sa do aktivít neformálnych spoločenstiev v období normalizácie.

6 Dominik Tatarka (1913 – 1989), spisovateľ, disident a signatár Charty 77. Zúčastnil sa SNP, v 50. rokoch aktívne podporoval komunistický režim, v 60. rokoch sa zapojil do obrodného procesu, za čo z neho normalizačný režim urobil zakázaného spisovateľa a robotníka. V 70. a 80. rokoch patril medzi významné postavy disentu v Bratislave aj v Prahe.

7 Jozef Jankovič (1937), sochár, vysokoškolský pedagóg, patrí k najvýznamnejším slovenským umelcom 2. polovice 20. storočia. Okrem iných významných diel je autorom súsošia *Obete varujú!* umiestneného v Pamätníku a Múzeu SNP v Banskej Bystrici (za normalizácie bolo odtiaľ odstránené a neskôr presunuté na Kalište, v súčasnosti je vrátené na pôvodné miesto). V období normalizácie bol komunistickým režimom perzekvovaný a nemohol vystavovať svoje diela.

8 V októbri 1967 sa v Prahe konala veľká demonstrácia študentov, ktorá bola rozohnaná bezpečnostnými silami. V dôsledku toho sa zvýšilo napätie v spoločnosti a tlak na vtedajšieho 1. tajomníka ÚV KSČ a prezidenta Antonína Novotného. V Bratislave sa konali demonstrácie študentov proti Novotnému v decembri 1967, proti nim však bezpečnostné zložky nezasiahli.

9 Alexander Dubček (1921 – 1992), komunistický a sociálnodemokratický politik. Vyrastal v Sovietskom zväze, počas 2. svetovej vojny pôsobil v ilegálnej KSS, aktívne sa zúčastnil bojov v SNP. V roku 1962 sa stal 1. tajomníkom ÚV KSS a z tejto pozície mal veľký podiel na politickom uvoľnení na Slovensku. V roku 1968 sa stal 1. tajomníkom ÚV KSČ a symbolom obrodného procesu Pražskej jari. Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 sa jeho mocenské pozície oslabovali, v roku 1969 bol odvolaný z pozície 1. tajomníka ÚV KSČ a v straníckych čistkách vylúčený z KSČ. V období normalizácie sa zapojil do disentu a bol prísne sledovaný štátnou bezpečnosťou (ŠtB). Po páde komunistického režimu sa vrátil do politiky ako predseda Federálneho zhromaždenia (1990 – 1992).

10 Myslená voľba prezidenta Ludvíka Svobodu namiesto Antonína Novotného v marci 1968.

11 Antonín Novotný (1904 – 1975), český komunistický politik a funkcionár, prezident Československa (1957 – 1968) a 1. tajomník ÚV KSČ

Okupačné tanky v auguste 1968 prevälcovali sen o slobodnejšom živote v komunizme
(Zdroj: Archív P. Martinického)

vymenili 4. januára 1968, vtedy nastúpil Dubček. Ale ja som mal iné starosti – zháňal som plienky, lebo v ten istý deň sa nám narodil syn Martin. Bol som skoro ešte chlapec, mal som syna a neboli plienky. Nedávno bola v Ludwigovom múzeu v Budapešti¹² výstava venovaná konfrontácii západného a východného pop-artu, tam som si spomenul na tie plienky – na jednej strane nemožnosť zohnať ich a na druhej strane Warhol,¹³ ktorý sa inšpiroval priam „katedrálami“ konzumu...

▼ **PJ: Ako si spomínate na 21. august 1968?**

RS: V tom čase sme boli s manželkou na Côte d'Azur priamo v Nice vo Francúzsku. Keďže sa v roku 1968 otvorili hranice a dostali sme pasy, tak sme cestovali po celej Euró-

pe. Stopovali sme, chceli sme ísť ďalej do Monaka a Monte Carla. Niekto nás zobral a opýtal sa, odkiaľ sme. Keď sme mu povedali, že z Československa, skríkol: „Preboha, veď vás napadli!“ Pamätali sme si, že bolo veľké vojenské cvičenie a sovietske vojská sa iba veľmi pomaly sťahovali z Československa.¹⁴ Ale jemu sa to nezdalo. Vysadil nás v Monte Carle a tam nám povedali, že nás prepadli, televízia ukazovala tanky. Už tam bolo viac Čechoslovákov, niektorí sa rozhodli okamžite, že zostávajú. My sme hneď išli do Paríža, kde francúzsky Červený kríž organizoval pomoc.

▼ **JP: V tej dobe ste však už mali syna.**

RS: Na mesiac sme „vybehli“ do Európy, o syna sa starali obe staré

mamy. V prvej chvíli som bol rozhodnutý, že idem domov pre syna, vezmem ho a budeme žiť vo Francúzsku, ale to bolo rozhodnutie v prvom momente. Ponúkali nám aj štipendium, ale vrátili sme sa. Zhrnul by som, jednoducho tá sila emigrovať v nás nebola. Myslel som aj na stupiditu režimu: trestať za mňa súrodencov a rodičov. Dvadsať rokov som nad tým rozmýšľal, či som neurobil chybu. Ale po prežití autentického života doma to neľutujem. Myslím, že by nebolo vzniklo také svedectvo, ako tu, počas normalizácie.

▼ **JP: Vo Francúzsku ste iste boli konfrontovaní aj s ľavicovým radikalizmom a nepokojmi. Ako ste ich vnímali so skúsenosťou od nás?**

RS: Poviem vám príklad, keď sme spali v hoteli v Nice, večer sme išli na kávu a majiteľ hotelíka nám ukazoval: „Vidíte tamten veľký hotel? Toto by v socializme nedovolili! Aby si niekto postavil veľký hotel a zničil ma!“ Mal pravdu, to by mu nedovolili (smiech). Ale myslenie francúzskych ľavičiarov, poviem to naplno, bolo na smiech. Nevedel som, či u nás je to úplné šialenstvo, alebo títo sú šialenci, ktorí snívajú o čomsi... Mali to pomiešané, že každý bude mať prácu, bude rovnosť... Ale keby ste siahli na ich súkromný majetok a slobodu, to by ich komunizmus okamžite prešiel, pretože nevedeli, že za socializmom u nás je tvrdá ideológia. Jednoducho uvažovali v úplne iných reláciách. V 70. rokoch bola u nás výtvarná teoretička Geneviève Bénamou,¹⁵ francúzska komunistka.

(1951 – 1968). Bol známy ako zástanca čechoslovakizmu a neuznával Slovákov za samostatný národ, v druhej polovici 60. rokov bol vnímaný ako predstaviteľ dogmatického krídla, ktoré brzdí obrodný proces. Preto bol zo svojich funkcií v priebehu roku 1968 odvolaný.

12 Ludwig Goes Pop. *The East Side Story*. Budapešť 2015.

13 Andy Warhol (1928 – 1987), slávny americký maliar rusínskeho pôvodu, umelec a filmový tvorca, kľúčová postava pop-artu v 60. rokoch.

14 Išlo o vojenské cvičenie armád Varšavskej zmluvy s názvom ŠUMAVA, ktoré sa v Československu konalo na nátlak sovietskej strany v priebehu júna 1968. Vedenie Varšavskej zmluvy však odďaľovalo odchod vojsk až do júla.

15 Geneviève Bénamou (?), francúzska kritička umenia, v roku 1979 vydala v Paríži publikáciu o súčasnom (neoficiálnom) českom a slovenskom umení.

Pohľad na Železnú oponu v roku 1968 (Zdroj: Archív J. Michaláča)

Prvé, čo urobila po návrate do Francúzska, bolo, že vystúpila z komunistickej strany, lebo zažila, čo je to komunizmus v praxi, ako prenasleduje vlastných občanov. Skúsila to na vlastnej koži na Patočkovom¹⁶ pohrebe v Prahe. Keď sme komunistom zo Západu hovorili o našich skúsenostiach s ŠtB, oni nato odpovedali, veď to sú detské choroby a z dubčekovského socializmu boli všetci nadšení!

▼ **PJ: Okupácia vojskami Varšavskej zmluvy znamenala postupný príchod normalizácie...**

RS: Všetko sa začalo meniť v roku 1969, tam sa to lámalo. Na moje dvadsiate tretie narodeniny, 17. apríla 1969, Dubčeka vymenil Husák,¹⁷ to bol teda darček!!! Na jar 1968 Dubček aj Husák boli za reformy, chceli ťahať socializmus inam, patrili k mužom Pražskej jari. Dubček bol vtedy symbol, písali sme všade Dubček, Dubček, kričali sme Dubček. Teraz Husák Dubčeka zosmiešňoval neuveriteľným spôsobom. Vchádzal som do profesionálneho života, 14. júna som ukončil školu, zároveň sa postupne začala presadzovať normalizácia. V roku 1970 zruši-

li druhé bienále *Danuvius*,¹⁸ kde som mal vystavovať aj ja; prvé sa konalo krátko po vpáde sovietskych „priateľov“ a bolo to neuveriteľne silné, do Bratislavy prišli špičkoví svetoví umelci a teoretici. Vtedy sa to javilo tak, že Bratislava by mohla byť jedným z mostov medzi Západom a Východom, čo sa týkalo kultúry. Začalo sa úplne iné obdobie. Ešte sme niekoľkí, Julo Koller,¹⁹ Juraj Meliš a ja,²⁰ stihli vystaviť svoje práce v Galérii mladých na Mostovej ulici v Bratislave, čoskoro sa to však skončilo, zmenilo sa vedenie zväzu a od jesene začal program výstav „za socialistickej umenie“, v ktorom sme už nemali miesto.

▼ **PJ: Pre vás to znamenalo, že ste sa zaradili medzi umelcov, ktorých režim prenasledoval...**

RS: Bolo to preto, že som úzko spolupracoval so staršími umelcami, ktorých postupne zakázali ako odvetu za ich úspech v 60. rokoch, a bol to skutočne úspech európskych rozmerov. Ja som sa s nimi kamarátil, a tak som sa rýchlo ocitol na poprednom mieste zoznamu umelcov, ktorí nemohli (a aj nemali kde) vystavovať. Zorganizovali sme *1. otvorený ateliér*, čo bolo veľmi dôležité. Spolu tam vystavovalo devätnásť ľudí.²¹ Mal byť pôvodne 20. novembra, ale nakoniec sa konal už 19. novembra, lebo sme vedeli, že nás sleduje ŠtB,

- 16 Jan Patočka (1907 – 1977), český filozof. Svojimi myšlienkami výrazne ovplyvnil český disident v 70. rokoch, do ktorého sa aktívne zapájal. Patril medzi zakladateľov a prvých signatárov Charty 77. Zomrel počas vypočúvania Štátnou bezpečnosťou.
- 17 Gustáv Husák (1913 – 1991), slovenský komunistický politik. Do komunistického hnutia sa zapojil už v 30. rokoch ako ľavicový intelektuál, v rokoch 1939 – 1944 sa ako člen ilegálnej KSS zapojil do odboja. Počas SNP v roku 1944 patril medzi najvýznamnejších politikov SNR. Mal významný podiel na komunistickom štátnom prevrate v roku 1948. V roku 1951 bol v kampani proti tzv. buržoáznym nacionalistom zatknutý a vo vykonštruovanom súdnom procese odsúdený na doživotné väzenie. Po rehabilitácii sa v 60. rokoch zapojil znova do politiky, obhajoval právo Slovákov na rovnoprávne postavenie v spoločnom štáte a patril medzi reformne orientovaných komunistov. Po okupácii vojskami Varšavskej zmluvy sa zaradil medzi popredných normalizátorov a v roku 1969 sa stal 1. tajomníkom ÚV KSČ. Po celé 70. a 80. roky bol vedúcim politikom normalizácie, do roku 1987 generálny tajomník, v rokoch 1975 – 1989 prezident.
- 18 *Danuvius 1968. Medzinárodné bienále mladých výtvarníkov* bola významná prehliadka medzinárodného umenia konaná v Bratislave v októbri a novembri 1968. Hlavnú cenu získal slovenský sochár Jozef Jankovič.
- 19 Július Koller (1939 – 2007) patril medzi najvýznamnejších predstaviteľov konceptuálneho umenia na Slovensku, počas normalizácie nemohol vystavovať.
- 20 Juraj Meliš (1942), sochár a vysokoškolský pedagóg, tiež príslušník neoficiálnej scény.
- 21 *1. otvoreného ateliéru* sa zúčastnili: Milan Adamčiak, Peter Bartoš, Václav Cigler, Robert Cyprich, Milan Dobeš, Igor Gazdík, Viliam Jaku-

tak sme ho „naivne“ otvorili o deň skôr, ako to bolo uvedené na pozvánkach. Jedným z vystavených diel bola prázdna konzerva so vzduchom a nápis *Atmosféra 1970 – nedýchatelné*.²² Vtedy totiž OSN vyhlásila rok ochrany ovzdušia. Pamätám sa, že to bola veľká udalosť, prišiel tiež Jindřich Chaloupecký,²³ ktorý mal prednášku o Duchampovi. Bola to naozaj legendárna výstava, kde boli objekty, hudba, akčné umenie, ja som vystavoval dielo *Spomienka na Dalmáciu*, všetko bolo veľkolepé. Rovnako „veľkolepé“ bolo následné vyšetrovanie, odvtedy nás mali pod lupou. Keď ma ráno 20. novembra vyšetrovali vo vlastnom dome, už mali aj „dôkazový materiál“. Na omietke steny a stropu ateliéru bola vytlačená veľká grafika Miloša Urbáska,²⁴ na ktorú mohli ľudia voľne písať. Potom sme zistili, že sami agenti ŠtB tam napísali provokácie a odfotili to skôr, ako sme ich stihli zmazať.

▼ **PJ: Dalo by sa povedať, že toto bola prvá protirežimová akcia?**

RS: Nepovedal by som, že to bola akcia proti režimu. Týkala sa predovšetkým tvorby a tvorivého pretla-

ku, ktorý v nás vtedy bol a potrebovali sme ho dostať von.

▼ **PJ: Ale režim ju tak vyhodnotil.**

RS: Áno, ale my sme to nerobili proti režimu, ale preto, že sme chceli tvoriť a nemali kde vystavovať. Boli sme mladí, celá naša generácia alebo ešte mladšia, Dežo Tóth²⁵ bol na škole... S Vilom Jakubíkom,²⁶ ktorý býval u nás, sme pozvali aj takých, ktorí boli ešte neznámi, napr. Otisa Lauberta²⁷ a programovo sme sa napojili na starších kolegov ako Julu Koller, Juraj Meliš, ale hlavne na Alexa Mlynárčika,²⁸ Miloša Urbáska, Janu Želibskú,²⁹ Václava Ciglera a ďalších.³⁰ Smerovali sme ku konceptuálnemu mysleniu a vzďaľovali sa maľbe, čím sme sa generačne vymedzili, to nás spájalo. Samozrejme, urobili sme si výstavu v súkromnom dome, napokon, ale kde inde sme ju mali urobiť? Bola za tým aj myšlienka „otvoriť ateliéry“, robiť umenie vonku aj vnútri, aby ho bolo vidieť aj z ulice. Sledovali sme zámery Alexa Mlynárčika: vyjsť s umením von, opustiť kamenné galérie. Pre mňa bolo veľmi zaujímavé, že som už poznal tento jeho projekt. 18. mája 1968 mal s francúzskymi umelcami v Paríži

veľkú akciu, kde dav tisícok ľudí tiahol na Galériu moderného umenia a kričal, aby ju zavreli. Vtedy hovorili, že po prvej Bastile³¹ buržoázie padne druhá, pričom prvou Bastilou buržoázie nazvali slávnú univerzitu Sorbonna, v ktorej sa vtedy pre študentské štrajky a protesty neučilo, druhou bola galéria umenia. Bolo to gesto, ako sa otvoriť svetu, nebyť zatvorený iba v galériách. My sme túto myšlienku trochu reflektovali v *1. otvorenom ateliéri*. Nebolo to protisocialistické gesto *a priori*, urobili sme to, lebo sme chceli prezentovať naše diela. Ja som dvadsať rokov nerobil antisocialistické umenie, ja som robil – svoje – umenie, sledoval som – svoje – idey. Že mi ho nevystavovali, za to nemôžem.

▼ **PJ: Bolo tam už vtedy rozdelenie umelcov, že tento je prorežimový, iný sa zas podieľa na čistkách a podobne?**

RS: Ale iste, tam s nami nikto prorežimový nebol. Neskôr to už bolo jasne rozdelené, my sme boli zakázaní autori. Všetci, čo sme sa stretávali, sme boli, takpovediac, na jednej vlne.

bík, Július Koller, Vladimír Kordoš, Ivan Kříž-Vyrubíš, Otis Laubert, Juraj Meliš, Alex Mlynárčik, Marián Mudroch, Jana Shejbalová-Želibská, Rudolf Sikora (autor a pozývajúci), Ivan Štěpán, Dezider Tóth, Miloš Urbásek.

22 Autori diela: Viliam Jakubík, Vladimír Kordoš, Marián Mudroch.

23 Jindřich Chaloupecký (1910 – 1990), český výtvarný a literárny teoretik a kritik. V období normalizácie patril medzi odporcov režimu a bol sledovaný Štátnou bezpečnosťou. V súčasnosti v Čechách odovzdávajú ako jedno z najprestížnejších ocenení pre výtvarníkov Cenu Jindřicha Chaloupeckého.

24 Miloš Urbásek (1932 – 1988), maliar a grafik, spolupracoval na akciách Alexa Mlynárčika.

25 Dezider Tóth (1947, v súčasnosti vystupuje pod umeleckým menom Monogramista T. D.), významný predstaviteľ konceptuálneho umenia na Slovensku. V rokoch normalizácie patril medzi neoficiálnych autorov a aktívnych organizátorov happeningov a podujatí, na ktorých sa stretávali ľudia mimo režimových štruktúr.

26 Viliam Jakubík (1945), konceptuálny umelec, po roku 1978 sa odmlčal, 1980 emigroval do USA.

27 Otis Laubert (1946), pôvodne sa venoval umeniu ako neprofesionál, zaoberal sa zbieraním „nepotrebných“ vecí, z ktorých vytváral objekty, jeden z najoriginálnejších slovenských umelcov.

28 Alex Mlynárčik (1934), akčný umelec a výtvarník. V 50. rokoch bol väznený za pokus o nedovolené opustenie republiky. Mal intenzívne kontakty s predstaviteľmi francúzskeho Nového realizmu.

29 Jana Želibská (1941), od 60. rokov sa venovala akcii, performancii a objektu.

30 Václav Cigler (1929), český sklársky a konceptuálny umelec, v 70. rokoch pôsobil ako vedúci Oddelenia skla v architektúre na VŠVU v Bratislave.

31 Útok na Bastilu 14. júla 1789 začal Francúzsku revolúciu. Bastila bola v tom čase prázdny väzením, avšak symbolom starého režimu kráľ Ľudovíta XVI.

Pozvánka na 1. otvorený ateliér – prehľad vystavujúcich autorov. Pôvodný termín musel byť zmenený na zmätenie Štátnej bezpečnosti (Zdroj: publikácia 1. otvorený ateliér)

ŽIVOT V NORMALIZÁCIÍ, DISENT A ŠTÁTNA BEZPEČNOSŤ

▼ PJ: Ako to bolo s nástupom normalizácie v podmienkach slovenského výtvarného umenia?

RS: Politické čistky mnohých umelcov poznamenali, ničili. Viacerým zakázali vystavovať, publikovať, cestovať, búrali ich realizované diela... Keď prišla normalizácia, toto peklo voči niektorými autorom rozpútali naši vlastní kolegovia – funkcionári Zväzu slovenských výtvarných umelcov. Na druhej strane treba povedať, že ako vysokoškolsky vzdelaní autori sme boli evidovaní pri Slovenskom fonde výtvarných umení, a aj keď sme neboli členmi

„výberového“ zväzu umelcov, občas sme sa mohli dostať aj k realizácii diel do architektúry. V komisiách (ktoré schvaľovali diela do stavieb a životného prostredia) sa našli aj ľudia – neboli tam samí hlupáci – ktorí vedeli presadiť aj dobré diela. Boli sme zruční, ovládali sme rôzne technológie, zarobili sme si tým, že sme si všetko dokázali sami urobiť. Keď sa konala kolaudácia diela (ako súčasť výzdoby budov), tak aj tí, čo boli proti mne, ma rešpektovali. Vedel som vždy natiehnuť moje veci na vedu, a vedu som interpretoval apoliticky (prvé komisie boli vždy ideologické, až potom sa diela posudzovali „odborne“). Ak tam bola nejaká ideológia, tak len v tom, že som apeloval na vzdelanosť dnešných de-

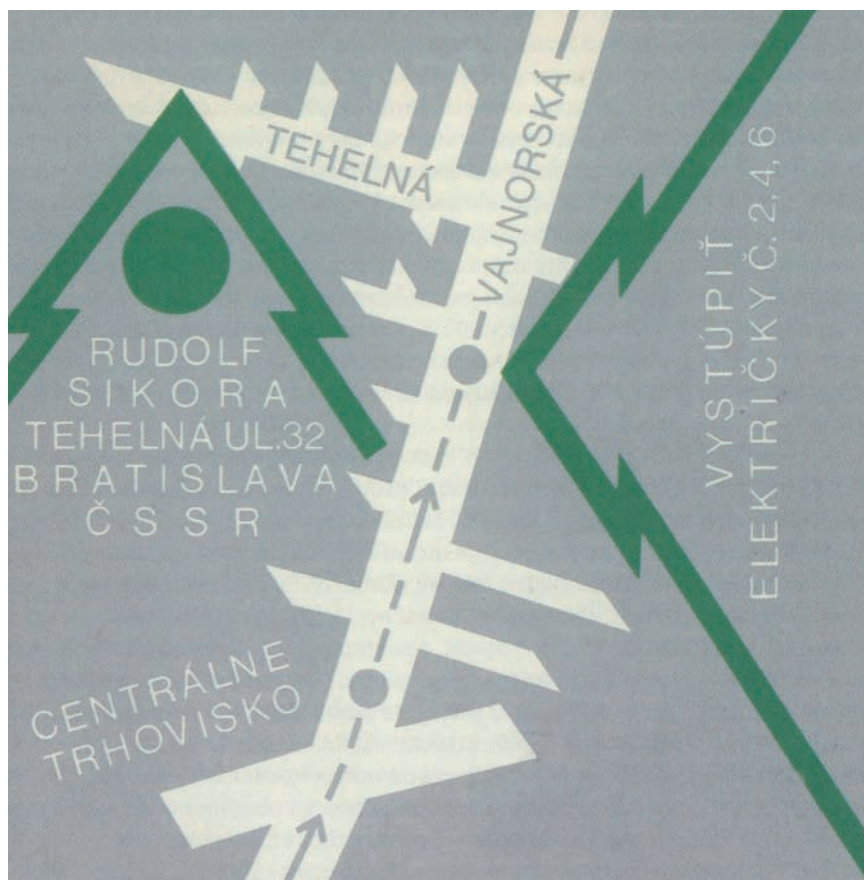
tí, čo všetko sa už učia a hádam by súdruhovia nechceli socialistického človeka podceňovať, že nie je vzdelaný! Takto som si niekedy urobil kontakt, najlepšie bolo sadnúť si deň pred komisiou so šéfom OV KSS,³² popiť a podstrčiť mu túto omáčku. Bolo to riskantné, nie vždy to vyšlo. Celý čas som tomu okresnému funkcionárovi hovoril, že to nie je také, čo tam vidí, ale smeruje to do budúcnosti s novými vedeckými posolstvami, to som ho naučil. Potom na druhý deň to rozprával hostom a tváril sa, ako tomu rozumie, tak som ich niekedy aj presvedčil! Tie objednávky boli skôr okrajové, nemohol som dostať veľkú zákazku. Hovorím približne o každom deviatom diele, ktoré prešlo cez komisiu, z ôsmich ma vyhodili. Ale stačilo to, aby som mohol žiť a sústrediť sa na svoju tvorbu.

▼ PJ: Ako sa vám žilo ako zakázanému umelcovi v normalizácii?

RS: „Len“ som nemohol doma verejne vystavovať, diela na výstavy sa museli pašovať von, ukrývať atď. Cez rôznych ľudí sme všelijako dostávali za hranice diela malých rozmerov či dokumentáciu diel, nesmeli sa však už vrátiť. Odhadol som, že v priemere o každom štvrtom materiáli poslanom za hranice ŠtB niečo vedela. Ale najstrašnejšie bolo, keď sme nejaké práce prepašovali von, a potom sa vrátili. Raz mi jednu sériu grafík, ktorú urobili v zahraničí z mojich pašovaných negatívov, poslali naspäť, aby som ich podpísal. To si neviete predstaviť, čo robili colníci a eštabáci! O naše veci bol v zahraničí záujem, keďže sa nemohli vrátiť, dostali sa do veľmi dobrých zbierok, bol som rád, keď skončili v múzeách a galériách, tým sme sa trochu dostávali von a udržiavali kontakt so svetom.

Nebol som trvalo zamestnaný, mali sme v občianskom preukaze pečiatku: slobodné povolanie aka-

32 Okresný výbor Komunistickej strany Slovenska.

Pozvánka na 1. otvorený ateliér – mapa (Zdroj: publikácia 1. otvorený ateliér)

demický maliar. To nás chránilo a to nám nezobrali, inak by nás mohli prenasledovať ako príživníkov. Nedovolili nám cestovať, na pozvania do celého sveta sme museli zabudnúť; doma sme nesmeli vystavovať, ale túto „výsadu“ nám nechali. Zvlášťne. Doteraz nad tým premýšľam, či to bola náhoda, alebo úradníci zabudli, alebo mali príkaz: nechajte ich, nech sa pretĺkajú. Keďže

som mal pečiatku a nechodil každé ráno do práce, malo to veľké výhody. Videl som mojich kolegov, jeden učil, druhý bol riaditeľ... Už to bolo také: „Tu máš, podpíš! Podpíš a hotovo! Tu máš, neprotestuuj, doma máš deti!“ Kto bol zamestnaný, bol viac vydierateľný ako umelec na voľnej nohe. Ja som drel celý deň, ale podľa svojho rozhodnutia. Nikto ma ráno ne-dirigoval – okrem manželky, samo-

zrejme, ale tam neboli ideologické tlaky (smiech).

Musím povedať, že ma veľakrát vyšetrovala Štátna bezpečnosť, už od 1. otvoreného ateliéru. Viem o prípadoch, keď používali násilie, mňa sa ale nikdy fyzicky nedotkli, aj keď som na nich „zdvihol“ svoj silný hlas. Často ma vypočúvali a vždy hľadali nejakú činnosť, ktorá sa „nezlučovala“ s ich predstavami – s predstavami režimu (neoficiálne výstavy, albumy, pašovanie diel do zahraničia rôznymi cestami, kontakty so zahraničím, stretávanie sa s ľuďmi z disentu, neskôr, aj s chartistami). Hučali, všetko možné skúšali, ale pokiaľ vás nebijú... Večer som prišiel domov, kde bola žienka, detičky, všetko v poriadku. Pokiaľ ste deti nakrmili a najedli sa, a pokiaľ som mohol robiť – aj keď som nemohol vystavovať – tak som prežil. Človek musel drieť, ale nemal každodenný tlak. Keď za mnou zo zväzu prišli s požiadavkou niečo podpísať, tak som sa na nich díval, či sa nezbláznili. Čo mám podpisovať nejakú anti-chartu?!³³ Čo som blázon? Všetkým som nebol ani kandidát, ani člen zväzu.³⁴ Bolo to svojím spôsobom jednoduchšie hrdinstvo, aj keď človek si to musel tvrdo obhájiť na základe svojich postojov.

▼ PJ: Kto patril v priebehu normalizácie do vášho okruhu?

RS: Základ tvorili ľudia, s ktorými sme pripravili 1. otvorený ateliér. Neskôr sme robili kolektívne projekty so Stanom Filkom,³⁵ Julom Kollerom a Igorom Gazdíkom,³⁶ ktoré sme tajne tlačili, potom Gazdika na-

33 Dokument *Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru*, známy ako *Anticharta*, bol dokument odsudzujúci iniciatívu Charty 77. Jeho signatármi boli predovšetkým známi umelci a predstavitelia kultúry v Československu, ktorí ním vyjadrovali popri odsúdení Charty aj lojalitu voči komunistickému režimu, čo tento aj propagandisticky využil.

34 Myslený Zväz slovenských výtvarných umelcov (ZSVU).

35 Stano Filko (1937 – 2015), jeden z hlavných predstaviteľov slovenskej neo-avantgardy vychádzajúci z konceptuálneho myslenia, v 60. rokoch spolupracoval s Alexom Mlynárčikom. V období normalizácie patril medzi zakázaných umelcov, v rokoch 1983 – 1990 žil v Nemecku a USA.

36 Igor Gazdík (1943 – 2006), teoretik, kritik a historik umenia. V rokoch normalizácie bol postupne vylúčený z výtvarného diania a mohol publikovať iba obmedzene.

hradil Miloš Laky³⁷ a Ján Zavarský.³⁸ Výsledkom našich spoločných aktivít bolo vydanie našich projektov vo forme tlačí alebo plagátov, ktoré boli venované ekológii a prognózam vývoja našej civilizácie. Najprv sme vydali *dotazník ?!*... I-II, potom sme robili projekty *Čas I-III* a *Symposion I-III*. Stretávali sme sa aj v širšej zostave počas tzv. utorkov, napr. s Tomášom Štraussom,³⁹ chodil aj Jozef Jankovič, Mišo Kern⁴⁰ a potom ďalší. Diskutovali sme o tom, čo všetko sa okolo nás deje, prezentovali sme svoje diela a viedli sme diskusie na najrôznejšie témy. Väčšinou o kultúre a výtvarnom umení, o našej tvorbe, smiali sme sa, že vonku zúri socializmus a vnútri nás je krásny život. Hoci je to zvrátená teória. Tí, čo mali priazeň režimu, sa báli vykročiť ďalej, počítali, kalkulovali a zabíjali svoj talent. My sme išli slobodne dopredu. Dokonca Jürgen Weichardt,⁴¹ známy západonemecký teoretik umenia, nám vtedy povedal: „*Tak slobodne, ako vy tvoríte, to hádam nikde na svete nie je.*“ Samozrejme, termíny nás netlačili, nesmeli sme takmer nič, takže sme sa mohli koncentrovať na prácu. Potom, ako som sa odsťahoval z Tehelnej (1975), tak sa „utorky“ rozpadli, ale boli nahradené inými aktivitami, ktoré organizoval Dežo Tóth (*Majstrovstvá Bratislavy v posune artefaktu*). Boli aj iné skupinové aktivity, napr. okolo Vlada Havrilla,⁴² Petra Bartoša,⁴³ okruhu z Gorazdovej ulice a ďalšie. Všetci sme o sebe vedeli a navzájom sme spolupracovali. Neskôr, v 80. rokoch

sa sformoval okruh výtvarníkov okolo Radislava Matušťika.

▼ **PJ: To boli všetko ľudia mimo štruktúr?**

RS: Samozrejme. Boli to kolektívne aktivity spriaznených ľudí, u mňa sme, napríklad, ešte robili *Symposion II*, ale eštebáci nám na to prišli a povedali, že keď vydáme ešte jedno číslo, bude koniec. Mali sme zozbieraný materiál a Jankovič navrhol, že by bolo škoda ho zničiť, radšej ho zakopme. Urobili sme veľkú škatuľu z mosadze, všetky materiály sme tam dali, vysali vzduch, zavarili ju a ešte zaliali do epoxidu. Potom sme išli do lesa pri Železnej studničke a tam sme ju zakopali. Po roku 1989 sme to miesto hľadali, ale nepodarilo sa nám ho nájsť. V škatuli je list pre potenciálneho nálezcú, kde sú napísané všetky ťažkosti, prečo sme to museli urobiť. Ako poslanstvo inej, slobodnejšej civilizácii, ktorá by to prípadne našla.

▼ **PJ: V rámci disentu významnú úlohu zohrávali samizdaty...**

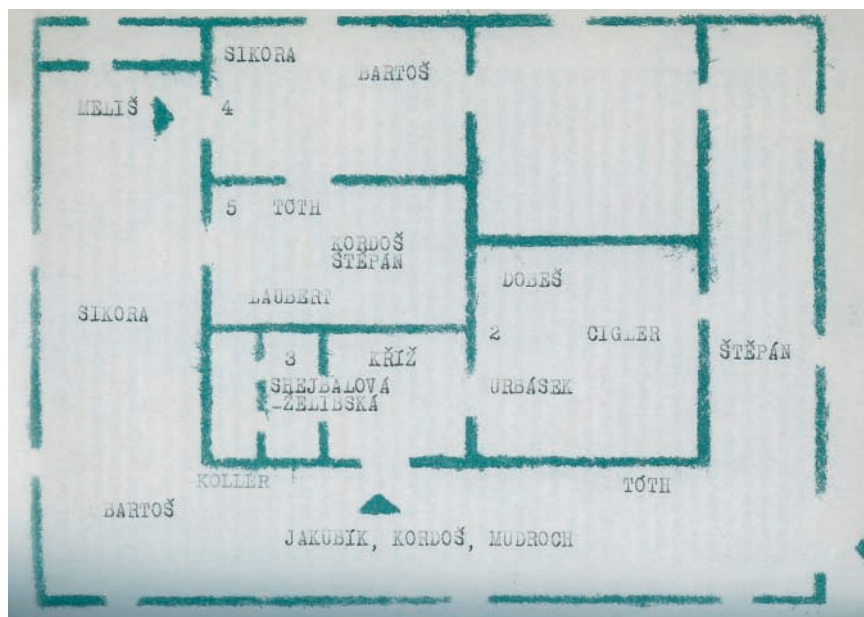
RS: Pozrite sa, v 70. rokoch samizdat bol v podstate aj to, že sme sa u mňa stretli. U mňa na Tehelnej ulici sme sa stretávali až do roku 1975 a pracovali aj ako také malé vydavateľstvo. V podstate všetky naše diela by sa dali kvalifikovať termínom samizdat, resp. výtvarný samizdat. Literárny samizdat je pochopiteľne

známejší, ale aj výtvarný samizdat má svoju nesmiernu hodnotu.

▼ **PJ: Tie stretnutia boli čisto umelecké, alebo mali presah aj do iných sfér?**

RS: Stretnutí sa zúčastňovali aj ľudia z iných oblastí, vedci, hudobníci, divadelníci... Stretávali sme sa s odborníkmi okolo astronómie, fyziky, matematiky. Robili sme, napríklad, projekt *Čas III*, v ktorom sme dvojkovou sústavou chceli ukázať, kde ľudstvo je, akú máme vývinovú logiku, označiť približné miesto nášho Slnka v priestore a tým aj približné miesto našej civilizácie. Išlo to tak ďaleko, že sme dospeli k niečomu podobnému ako Američania v projekte Pioneer, na ktorom pracovali celé vedecké tímy. Na to sme samozrejme nestačili – potrebovalo to vyššiu organizovanosť a podporu odborníkov, a nie kontrolu ŠtB. Ale je fakt, že sme sa stretávali a diskutovali s niekoľkými významnými vedcami. Udržoval som tiež kontakty s Jiřím Grygarom,⁴⁴ chcel som s ním robiť nejaké projekty. Zúčastňoval som sa spolu s ďalšími neoficiálnymi umelcami z celého Československa jeho diskusií na tému *Astronómia a kultúra*, ktoré organizoval s ČSAV na petřínskej hviezdárni (1981, 1982), pokiaľ ich nezakázali. Exaktní vedci nám rozumeli, vedeli, o čo ide. Nie ako sa mi niekedy aj dnes stane, že stretnem úžasných, slávnych ľudí, vzdelancov, a potom sa ma opýtajú: „*A čo robíte? Krajín-*

- 37 Miloš Laky (1948 – 1975), konceptuálny umelec, v 70. rokoch spoluautor projektu *Biely priestor v bielom priestore* (so S. Filkom a J. Zavarským).
- 38 Ján Zavarský (1948), scénický výtvarník, v 70. rokoch sa venoval konceptuálnym projektom.
- 39 Tomáš Štrauss (1931 – 2013), teoretik umenia, pedagóg a spisovateľ, pôsobil na FF UK a v 60. rokoch sa aktívne zapojil do obrodného procesu. Po roku 1968 mal zákaz verejne vystupovať. V 80. rokoch emigroval do Nemecka a svoje práce publikoval na Západe.
- 40 Michal Kern (1938 – 1994), predstaviteľ konceptuálneho umenia.
- 41 Jürgen Weichardt (1933), nemecký kritik umenia pôsobiaci v Oldenburgu, ktorý sa programovo zaoberal východoeurópskym umením – umením krajín za železnou oponou.
- 42 Vladimír Havrilla (1943), sochár, venoval sa okrem toho experimentálnemu filmu a akčnému umeniu.
- 43 Peter Bartoš (1938), patril k prvým protagonistom umenia konceptu a akcie na Slovensku.
- 44 Jiří Grygar (1936), český fyzik a astronóm. Preslávil sa v bývalom Československu ako popularizátor vedy a astrofyziky, bol hlavnou postavou populárneho televízneho dokumentárneho seriálu *Okná vesmíru dokorán*.

Mapa autorov 1. otvoreného ateliéru (Zdroj: publikácia 1. otvorený ateliér)

ky, akvarely?“ Toto sa nám nestalo, oni boli v iných sférach, ale rozume-
li nám, vedeli, že vytvárame projek-
ty, že k ich tvorbe pristupujeme filo-
zoficky aj vizuálne celkom netradične...

▼ **JP: Udržovali ste v tej dobe kontakty so zakázanými umelcami z východného bloku?**

RS: Samozrejme, že sme sa stretá-
vali. Chodili k nám Česi, potom my
do Prahy, s Pražákmi sme mali dobr-
é kontakty. Podarilo sa nám spo-
lu vystavovať v NDR, Poľsku a v Ma-
ďarsku. Ale situácia tam sa nedala
porovnať s tou u nás. László Béke⁴⁵
sa v 60. rokoch začal učiť po sloven-
sky, obdivoval pohyb v našom ume-
ní 60. rokov, v 70. rokoch bola v Ma-
ďarsku ďaleko lepšia situácia. Tam
sa dalo vystavovať, preto sme na-
še diela často pašovali do Maďar-
ska. Mali sme výstavy v Budapešti
(vystavoval som vo Fiatal Művészek

Klubja roku 1980) a v Pécsi – tam ma
vystavili aj s ich zbierkou oficiálne,
potom sa výstava dostala aj do za-
hraničia. Maďari nám dosť pomohli,
stretávali sme sa a veľmi priatelili.
Trochu sme komunikovali aj cez Poľ-
sko. Maďari a Poliaci boli otvorení,
cez nich mohli ísť veci von.

▼ **PJ: Ako fungovali kontakty s Českom?**

RS: Samozrejme, tie boli najlep-
šie. Jirka Valoch⁴⁶ bol veľmi dôleži-
tý pre celé Československo, spozná-
val umenie v Čechách aj na Sloven-
sku a urobil pre nás veľa. Bol naklo-
nený rovnako Slovákom, ako aj Če-
chom, sám bol Moravák. Robili sme
„výjazdy“, to mali policajti najmenej
radi. Vybrali sme sa celá skupina,
to bolo povestné. Boli výpravy, keď
u nás doma spali celé „bandy“ umel-
cov. Chodilo sa po ateliéroch, my
sme zasa chodili tam, stretávali sa
so špičkovými českými undergroun-

dovými umelcami... Zvlášť dobré
vzťahy sme mali s Moravákmi, hlav-
ne s organizátormi Kamilom Drabi-
nom a Ivom Janouškom, v niekto-
rých obciach a mestách na Morave
(Orlová, Frýdek-Místek, Český Tě-
šín, Sovinec, Ostrava, Brno) sa uspo-
riadavali výstavy a diskusie, dokon-
ca aj v kultúrnych strediskách, vý-
skumných ústavoch, foyeroch diva-
diel. Samozrejme, po dvoch-troch
razoch to policajti zakázali, keď zi-
stili, o čo ide. Potom sme zase našli
iné strediská a ľudí, ochotných nás
vystaviť. Chvalabohu nikoho za to
nezavreli, zavreli výstavy! Chodili
tam aj zberatelia, občas nejaké gra-
fiky kúpili a trochu nám pomohli.

Pamätám si na organizovanie
prednášok, na ktorých vystupova-
li veľkí teoretici ako Zykmond,⁴⁷ či
Chalupecký, ale aj umelci predsta-
vovali cez premietanie diapozitívov
svoju tvorbu. Moja prvá výstava bola
v Orlovej, potom vo foyeri těšínske-
ho divadla, neskôr vo Frýdku-Míst-
ku a ešte v Ostrave sme našli útočiš-
ká. Menilo sa to preto, lebo nás tvr-
do vytlačali. Moraváci sa dosť snaži-
li a bola veľká vec, že sme mohli vy-
stavovať, prišlo vždy veľa ľudí a živo
sme navzájom diskutovali. Komuni-
kácia bola dôležitá kvôli reflexii. Pre
mňa bolo zaujímavé, keď na výsta-
vu, na ktorej som vystavoval ekolo-
gicko-kozmozgické projekty, prišli
napríklad baníci, a oni nad tým uva-
žovali! Prišli akoby z iného sveta,
a to sme potrebovali. Spätná väzba
je vždy veľmi dôležitá. Keď ma pozý-
vali vystavovať do zahraničia, často
na prestížne miesta, a nemohol som
ísť, najviac som trpel tým, že som ne-
mal spätnú väzbu.

▼ **JP: Ako a kto robil výber umelcov a diel na výstavy do „spriatelovaných krajín“?**

45 László Béke (1944), maďarský teoretik a historik umenia a vysokoškolský pedagóg. V období socializmu pracoval v Maďarskej akadémii vied v Ústave dejín umenia.

46 Jiří Valoch (1946), český konceptuálny umelec, teoretik, kritik, básnik. Pôsobil najmä v Brne.

47 Václav Zykmond (1914 – 1984), český výtvarný kritik a teoretik, vysokoškolský pedagóg, v normalizačných čistkách vylúčený z KSČ.

RS: Ja a mnoho mojich priateľov sme nesmeli vystavovať vôbec, boli sme mimo zväzu umelcov. Do zahraničia, aj socialistického, vás mohol poslať iba zväz oficiálnou cestou. Stalo sa, že som bol vyzvaný k účasti na medzinárodnom bienále plagátu vo Varšave, témou bol *Habitat* (obydlie), organizátori vedeli, že táto téma je mi blízka. Oficiálne som tam však nemohol, ale podarilo sa mi prepašovať diela cez poľskú ambasádu. Vytvoril som triptych na tému nášho spoločného „svetového“ domu. A čo čert nechcel, alebo pán Boh chcel, dostal som za toto dielo hlavnú cenu! Neviete si predstaviť ten cirkus: naša ambasáda, ministerstvo kultúry, ministerstvo zahraničných vecí, to bolo neuveriteľné, čo sa vtedy robil za tlak kvôli mojím plagátom. Nikoho nezaujímalo, čo som tam vystavoval, ale jednoducho, že „mimozväzový“ Sikora získal hlavnú cenu – a to bolo nepredstaviteľné! Písal sa rok 1976 a funkcionári dokázali kvôli tomu narobiť strašný humbuk a pretlačiť, aby som cenu nakoniec nedostal... Namiesto ceny som dostal list, kde mi celá komisia – samé veľké mená – vo francúzštine písala, že nechápe, čo sa deje, ale na obrovský tlak našej vlády mi cenu nemôžu dať. To ilustruje, do akých absurdností bol režim ochotný zájsť.

Nevzdal som sa a išiel na ministerstvo kultúry zistiť, ako sa veci majú. Nebol tam minister Válek,⁴⁸ tak ma prijal jeho námestník Kot.⁴⁹ Poprosil som ho, aby mi vysvetlil – už to bolo zvláštne, že ma vôbec prijal – prečo som nemohol vystavovať a prečo bol kvôli môjmu dielu taký cirkus. Najskôr mi odpovedal, že tomu nerozumiem, tak mu hovorím: „Čo by ste nerozumeli, veď ste námestník ministra kultúry. Tak mi povedzte svoju mienku.“ Odpovedal mi jednou krásnou vetou, ktorú dodnes citujem: „*Nie je tam cítiť triedne rozdelený svet.*“ Apeľoval som naňho, že presne o to mi išlo, lebo keď je svet rozdelený, musíme ho dať dokopy, inak si zničíme planétu. Dobré to vedel...! Pripomenul som mu, ako prekladal Millera⁵⁰ a poďakoval som mu za to, všetky tieto veci som čítal. Preto som to spomenul, lebo asi v roku 1971 si za to sám sypal popol na hlavu. Pritom fantasticky prekladal anglickú a americkú literatúru. Aj bol rád, že také niečo viem, aj nebol rád, že som mu to pripomenul v tvrdom normalizačnom období...

▼ **PJ: V druhej polovici 80. rokov sa už zmenila politická atmosféra.**

Napríklad, už skôr sa pracovníkom Mestskej správy pamiatko-

vej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave Ladislavovi Snopkovi⁵¹ a Viktorovi Ferusovi podarilo zorganizovať veľmi zaujímavý cyklus podujatí *Archeologické pamiatky a súčasnosť* (1982 – 1988), jeho zámerom bola aktualizácia a interpretácia vybraných archeologických pamiatok. Podujatie otvorili pre architektov, výtvarníkov, hudobníkov, fotografov... Takto sa nám s dielami aspoň čiastočne podarilo vyjsť na verejnosť.

V období, keď začala tzv. prestavba alebo perestrojka,⁵² sa pomery trochu „uvoľnili“. našťastovali sme nové aktivity: so študentmi Gabrielom Hošovským, Milošom Novákom a Martinom Knutom⁵³ sme 18. januára 1988 založili skupinu *Syzýgia* (najprv sme v roku 1987 vystavovali v pivničnom ateliéri, v novembri 1989 doplnili moju výstavu v Umeleckej besede, ale o nej neskôr). Krátko pred Nežnou revolúciou sme so širším okruhom kolegov iniciovali vznik výtvarného združenia *Gerulata* (1989 – 1999), ktoré začalo svoju činnosť „manifestačnou“ výstavou v Kostole sv. Víta v Rusovciach začiatkom novembra 1989.

▼ **PJ: Vy ste sa výrazne angažovali pri výmene vedenia Zväzu slovenských výtvarných umelcov v roku 1988.**

- 48 Miroslav Válek (1927 – 1991), básnik a komunistický politik. V druhej polovici 50. a začiatkom 60. rokov pôsobil ako redaktor vo viacerých periodikách. V rokoch 1967 – 1968 bol predsedom Zväzu slovenských spisovateľov. V rokoch 1969 – 1988 bol ministrom kultúry Slovenskej socialistickej republiky. Zároveň bol aj členom najvyššieho straníckeho orgánu na Slovensku, Predsedníctva ÚV KSS a v rokoch 1976 – 1989 aj poslancom Slovenskej národnej rady. V rokoch 1988 – 1989 bol predsedom Zväzu československých spisovateľov.
- 49 Jozef Kot (1936), spisovateľ a prekladateľ. Po vyštudovaní slovenčiny a angličtiny pracoval v 50. a 60. rokoch ako redaktor. V rokoch 1968 – 1971 bol šéfredaktorom vydavateľstva Tatran a od roku 1971 až do pádu komunizmu pracoval vo vysokých funkciách na ministerstve kultúry.
- 50 Arthur Miller (1915 – 2005), americký spisovateľ a dramatik. Patril k najznámejším americkým spisovateľom a autorom divadelných hier 20. storočia.
- 51 Ladislav Snopko (1949), archeológ a neskôr občiansky aktivista. Pred rokom 1989 patril medzi hlavných organizátorov podujatí alternatívnej kultúry v Bratislave a spolupracoval s ochranárskym hnutím. V roku 1989 patril medzi najvýraznejších aktivistov VPN, v rokoch 1990 – 1992 minister kultúry SR.
- 52 Perestrojka bola nová politika sovietskeho lídra Michaila Gorbačova, zameraná na hospodárske reformy sovietskeho systému v druhej polovici 80. rokov. Často sa pod týmto jedným pojmom spomína aj glasnosť zameraná na väčšiu slobodu slova v Sovietskom zväze. Československým ekvivalentom bola politika prestavby.
- 53 Gabriel Hošovský (1966), Miloš Novák (1965), Martin Knut (1964), výtvarníci, ktorí koncom 80. rokov patrili k nastupujúcej generácii postmodernistov.

Niekedy v apríli 1988 sa mal konať aktív zväzu výtvarníkov. V priebehu marca 1988 minister Miroslav Válek z ľudí mimo zväzu – bez toho, žeby sme sa hlásili alebo chceli – urobil čakateľov, kandidátov. Trochu teraz odbočím, lebo 17. novembra 1989 nás naši súdruhovia potvrdili ako členov zväzu, ale to nám už nestihli ani oznámiť, pretože v pondelok 20. novembra 1989 sme ten zväz rozpúšťali... Inak to bolo úžasné, keď som „rozpúšťal“ tých ľudí, čo nás likvidovali takmer dvadsať rokov. Necítil som nič, ale potom mi napadlo, že ide o výnimočnú chvíľu, veď komu sa dostane takej satisfakcie, že môže „rozpúšťať“ „bandu“, ktorá terorizovala aj svojich členov?

Aby som sa vrátil k príbehu. Prišiel mi domov list, že som kandidát a môžem sa zúčastniť aktívu. Zhodou okolností žienka mi dala hrable, lebo sme vtedy kúpili časť starého domu pre ateliér v Marianke, chodili sme tam kosiť a hrabať. Tak som hneď dostal nápad a povedal som si, že vystúpim a urobím aj akciu, ktorú som si v noci dokonale pripravil. Prišiel som na aktív s palicou, hrable som schoval do tašky. Ľudia prichádzali na aktív vlakmi z celého Slovenska už od rána, bolo tam asi 1 000 ľudí. Prvý raz také obrovské stretnutie, tak ľudia sa pozerali a pýtali, čo robím. Šéfom zväzu bol vtedy Ivan Schurmann,⁵⁴ člen ÚV KSS, ÚV KSCĽ, nebolo toho, čomu by nebol šéf. Bol samozrejme komunista, dali mu aj krásne krycie meno Koh-i-nor, lebo kreslil starou známou ceruzkou. Chodil som tam s palicou a ľu-

dia sa ma pýtali: „Načo máš tú palicu?“ Hovorím: „Na Schurmann!“ A niektorá dobrá duša mu to povedala. Hneď dobehol, reval na mňa: „Ako to komunikuješ, súdruh?! To je tvoj koniec!“ Tak mu hovorím: „A čo ma obesíte? Všetci už ste mi všetko zakázali!“ takto sme sa vadili. Nakoniec sme išli dovnútra, lebo už začala rozprava. Ale ľudia, keď ma videli vchádzať, kričali: „Sikora, Sikora!“ Tak ma hneď pustili k pultu. Mal som palicu a ukázal som ju. Nebol som samovrah, ale doba už bola taká! A začal som hovoriť: „Na čo myslí komunista, keď vidí palicu?“ Ľudia na mňa zazerali a niektorí úplne zmeraveli. Potom som si sám odpovedal: „Na represiu! Na bitku!“ Díval som sa jedným okom, Schurmann mal sedieť dole, ale nebol tam, tak som si hovoril: „On ušiel, to je fantázia.“ Ale on sa nahneval a išiel – to som sa až neskôr dozvedel – k Válkovi na mňa žalovať. Videl som, že zmizol a nie je ani dole ani hore, tak som nasadil hrable. V sále nastal obrovský hurháj, ja som vybehol na scénu a hrabal som. Lebo bol mesiac ochrany lesov. Tak idem vyhrabávať trávniky, lebo nevypaľujem, aby prežili chrobáčky, a dvakrát som prebehol a tretíkrát som zastal a povedal: „Priatelja, a vyhrabávame to svinstvo z tohto zväzu!“ Ľudia už stáli, tak hovorím: „Priatelja, ovečky sú tu, kde je pastier? Kde je Schurmann?“ Nechal som pauzu a povedal som: „Priatelja, ovečky sú tu, pastiera niet. Zvoľme si nového pastiera!“ To už ľudia revali! Prvýkrát som bol na nejakom aktíve, a jediná skromnú myšlien-

ku som mal, vyhnúť toho človeka, čo nás ničil 18 rokov. A po pár dňoch sa to aj podarilo! Komplikovane, ale predsa!

Týmto aktív skončil, vybrali piatich ľudí, medzi nimi aj mňa, aby išli k Válkovi. Prvý raz v živote nás prijal. Potom, ako sme sa predstavili, mi povedal: „Pán Sikora, pred chvíľou tu bol súdruh Schurmann a žaloval na vás, že ste naňho vytiahli palicu!“ Odpovedal som mu skromne: „Keby bol ostal, tak aj hrable.“ Chceli sme zmenu vedenia zväzu, on nám hovorí: „Aká je vaša predstava, koho chcete?“ Najskôr sme povedali Kompánka,⁵⁵ ale Válek sa chytil za hlavu, že to ešte nemôže prejsť (nako- niec neskôr vybrali Milana Jankovského,⁵⁶ on bol taký stred, ale bolo to ako „nebe a dudy“ po Schurmannovi, na čelo bratislavskej organizácie zväzu sa dostal Miroslav Cipár). Takže stálo za to tie hrable priniesť! Ale pokračujem ďalej: keď som prišiel domov, zvoní telefón a tam generálny sekretár zväzu Dušan Piskora⁵⁷: „Pán Sikora, súdruh Schurmann si to rozmyslel, urobil by novú aktív, chce sa polepšiť a vy viete masy ovplyvniť. Že by ste tam povedali, že sa polepší.“ Ja mu hovorím: „Hlas mi je nejaký známy, mám dobrý sluch, my sa poznáme!“ Na tretí deň som prišiel na zväz, dobre že mi červený koberec nenatiahli. Mal som sa stretnúť s JUDr. Piskorom, ktorý mi telefonoval, a keď sa otvorili jeho dvere, tak som skoro odpadol. Vo dverách stál major Jánsky, čo ma päť rokov vyšetroval na ŠtB! Tak hovorím: „Všetci ja som vám v telefóne pove-

54 Ivan Schurmann (1935), maliar a grafik, roku 1981 získal titul zaslúžilý umelec. V 80. rokoch bol predsedom normalizačného ZSVU.

55 Vladimír Kompánek (1927 – 2011), sochár a maliar, patril medzi členov Skupiny Mikuláša Galandu a vo svojej tvorbe čerpal námety z vidieckeho prostredia a ľudového umenia. Aktívne sa zapojil do obrodného procesu v 60. rokoch, počas normalizácie nesmel vystavovať svoje diela, začiatkom 80. rokov bol postupne rehabilitovaný. V roku 1989 patril do skupiny výtvarníkov, ktorí sa podieľali na vzniku VPN.

56 Milan Jankovský (1932 – 2011), teoretik umenia a galerista. V rokoch 1971 – 1992 bol riaditeľom Galérie mesta Bratislavy, v rokoch 1988 – 1990 predsedom ZSVU, po roku 1993 pracoval na ministerstve kultúry.

57 Mjr. JUDr. Dušan Piskora (1947), službu v útvaroch ministerstva vnútra začínal v Bratislave na Odbore obrany, v septembri 1975 prešiel na XII. správu FMV, kde bol v hodnosti podporučíka starším referentom 3. oddelenia II. odboru do roku 1978. V rokoch 1982 – 1983 bol referentom 2. oddelenia II. odboru. Vo funkcii staršieho referenta potom pôsobil na 2. oddelení II. odboru pôsobil od 1. 5. 1983 do 11. 6. 1987, kedy bol prepustený zo služobného pomeru. Pozri: SIVOŠ, J.: XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozvedky v Bratislave 1974 – 1989. Bratislava 2008, s. 35, 69, 515, 534, 548, 549.

Fotokoláž v šiestich častiach *Zem sa nesmie stať mŕtvou planétou, 1972* (Zdroj: Publikácia R. Sikoru sám proti sebe/Against Myself)

dal, pán major, že vás poznám!“ A on mi hovorí: „Viete, pán Sikora, úprimne som sa bál, že keby ste ma spoznali, tak neprídete.“

▼ **PJ: To ale nebol jediný príslušník ŠtB, s ktorým ste mali osobnú skúsenosť...**

RS: Áno, mám aj skvelú históriu z iného, skoršieho vyšetrovania. Na konci výsluchu, na ktorý ma bra-

li každý deň – od pondelka do piatku, prišiel podplukovník Jozef Pačesa,⁵⁸ taký štíhly, malý, pripomínal mi gestapáka, mal také podobné čižmy. Kričal na mňa, že mi dali možnosti, bude so mnou koniec, že deti nebudú študovať, ale toto mi vykrikovali stále. Ja som mu niečo odpovedal a oslovil som ho Pačes namiesto Pačesa. Ten dostal zúrivý záchvat a začal revať: „Ja nie som Pačes, ja som Pačesa! Vy ma nepoznáte?!“ Ja som

sa na lavici schúľil a on ďalej reval: „Každý večer o mne rozprávajú v Slobodnej Európe!⁵⁹ Vy nepočúvate Slobodnú Európu? Ja mám na starosti tých kresťanov a umelcov!“ Ako som tam sedel, tak „tichučko“ hovorím: „Pre- pre-páče, ja nepočúvam Slobodnú Európu, lebo tá strašne chrčí.“ On nato dostal úplný záchvat: „Vy nepočúvate Slobodnú Európu?!“ a vyhodil ma.

Vtedy mala Adriana Šimotová⁶⁰ výstavu vo foyeri tješínskeho divadla. Dal som im vedieť že prídem, nakoniec som pol hodiny meškal. Ľudia nevedeli, čo sa deje, ale keď som tam prišiel, tak ma vyniesli na rukách do galérie! Večer som samozrejme rozprával, ako na mňa reval Pačesa, že nepočúvam Slobodnú Európu (v roku 1980?!), od smiechu sa ľudia váľali po zemi.

Vyšetrovanie nebolo nikdy príjemné, stále dookola som sa im snažil rozprávať o ekológii a kozmológii, zaštiťoval som sa svojou tvorbou, citoval som Rímsky klub a hovoril o tom, čo čaká v budúcnosti aj ich, ich deti a ich vnukov...

Treba povedať, že bol rozdiel oproti 50. rokom. Vtedy by nás stlíkli, poliali studenou vodou, dolámali a odsúdili na dvadsať rokov väzenia. A tu ma pustili pešo domov... Je pravda, že 50. a 70. roky sa líšili. Možno aj preto, čo mi raz povedal jeden spoluväzeň Husák. Husák si odsedel asi osem rokov.⁶¹ A údajne hovoril, že keby sa raz – lebo on stále veril – vrátil do politiky, toto nebude. Aj

58 Pplk. Jozef Pačesa (1927), príslušník Štátnej bezpečnosti. Službu v Zbore národnej bezpečnosti začínal ako príslušník útvaru JEŘÁB v Jáchymove. Následne pracoval na okresných oddeleniach útvarov ministerstva vnútra v Rimavskej Sobotě a Modrom Kameni a oddeleniach ŠtB v Lučenci a Zvolene. Od júla 1974 pôsobil na XII. správe FMV ako náčelník 1. oddelenia II. odboru. Zo služobného pomeru bol uvoľnený v roku 1986. SIVOŠ, J.: XII. správa ZNB. s. 24.

59 Rádio Slobodná Európa/Radio Free Europe/Radio Liberty, rozhlasová stanica podporovaná USA, ktorá pôsobila v Mníchove a začala svoje rozhlasové vysielanie v roku 1951. Zameriavala sa na rozhlasové vysielanie do komunistických štátov, kde vytvárala protiváhu domácej propagandy.

60 Adriana Šimotová (1926 – 2014), významná česká umelkyňa, ktorá taktiež počas normalizácie pôsobila na neoficiálnej scéne.

61 Gustáv Husák bol v kampani proti tzv. buržoáznym nacionalistom zatknutý v roku 1951 a vo vykonštruovanom súdnom procese odsúdený v roku 1954 na doživotné väzenie. Z väzenia bol prepustený v roku 1960 po rozsiahlej amnestii prezidenta. Viac k téme pozri KINČOK, B.: Trestnoprávne vyrovnanie sa s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami. Proces s Gustávom Husákom a spol. In: *Pamäť národa*, roč. 8, 2012, č. 2, s. 35 – 51; KINČOK, B.: Vyšetrovanec číslo 1940. Gustáv Husák vo vyšetrovacej väzbe Štátnej bezpečnosti (1951 – 1954). In: *Pamäť národa*, roč. 9, 2013, č. 4, s. 17 – 39.

keď viem, že veľa iných v Československu pri vyšetrovaniach a vo väzeniach fyzicky tvrdo napádali, aj priateľ Petřivý⁶² zomrel... Hovorím však o svojich skúsenostiach, hoci viem, že iní zažili oveľa ťažšie situácie.

▼ **PJ: Keď ste spomenuli prípad Tomáša Petřivého, tam to údajne bola samovražda, ale pod nátlakom.**

RS: Viem o tom. Bohužiaľ, aj toto sa stávalo, ale nemal som túto skúsenosť. Ale znova opakujem: neskončil som na Sibíri, ani vo väzení. Žili sme tu, prežili sme tu, vydali sme tvorbu autentické svedectvo a viem, že sme mohli byť aj ďalej, ale čo je to ďalej? Áno, kariéra mohla byť iná, na druhej strane si myslím, že by neboli vznikli niektoré moje práce. To by sme si mali uvedomiť. Nejde len o mňa, ale aj o ďalších kolegov a priateľov. Chcel by som zdôrazniť, že počas normalizácie vznikli na neoficiálnej výtvarnej scéne naozaj veľmi silné a zaujímavé diela, ktoré dodnes objavujú aj na Západe a oceňujú naše autentické posolstvá.

▼ **PJ: Mňa by zaujímalo aj vaše hodnotenie niektorých osobností normalizácie, osobitne ministra kultúry Miroslava Válka, ktorý mal na starosti rezort, v ktorom ste pôsobili.**

RS: S ministrom Válkom som sa stretol dvakrát, prvýkrát, keď sme vytvárali *Albumy*. O čo išlo pri *Albumoch*? Dohodli sme sa, že kaž-

dý urobí určité množstvo, rovnaký počet diel. Z nich sa zostavovali albumy, keď bolo oslovených 77 autorov, tak sa ich urobilo 77 kusov. Niektorí mohli dať grafiku, iní fotografiu, ale niektorí urobili 77 kresieb, napríklad Kompánek! Malo to vysokú úroveň, oslovení boli najlepší umelci z Čiech a Slovenska, ktorí boli takmer všetci mimo oficiálnych štruktúr, dodnes počúvam, že *Albumy* sú kľúčové práce obdobia normalizácie. V Československu bol azda najslávnejší *Album 76*, ktorý spojili s Chartou 77,⁶³ lebo niekoľko zúčastnených autorov podpísalo Chartu (album sa distribuoval v januári 1977). Keď pripravovali *Album*, tak ju ešte nepodpisali, lebo to bolo v roku 1976, ale potom to spájali s Chartou. Čo je na tom, že ľudia sa dohodli a vymenili si navzájom diela? Napadli nás, že to je „rozvracačské“ dielo. Samozrejme, potom sa jeden *Album* objavil v Poľsku na výstave, aj na benátskom bienále. Každopádne bol z toho cirkus. Biřak⁶⁴ mal k tomu slávnú reč, pretože nevedel povedať „bienále“, tak hovoril „beniale“, a potom nás volali „benialisti“. To bolo moje prvé stretnutie s Válkom, nie dobré, kvôli *Albumom* a aj kvôli tej cene z Poľska, ktorú som nemohol dostať.

Druhý raz sme sa stretli za úplne iných okolností, pri kauze Schurmann a Válek bol vtedy úžasný. Už bola perestrojka a Válek mal nadhľad, vedel veľmi dobre, kde je sever. To stretnutie bolo skvelé a bolo vidieť, že to bol človek, ktorý... Neviem, predstavujem si, že to musel

byť citlivý človek, vidieť to, keď čitate jeho básne. Nechápem, ako mohol s tou soldateskou spolupracovať?! Musel asi strašne trpieť. Alebo tomu veril? Dlho som ho bral ako ministra, ktorý, keď som dostal hlavnú cenu v Poľsku, tak urobil škandál. To všetko som pripisoval Válkovi, aj to, že som nesmel vystavovať. Ale ani neviem, či o tom všetkom vedel, veď keď som sa vtedy „driapal“ na ministerstvo, prijal ma jeho podriadený „Jožko“ Kot a povedal tú „slávnú“ vetu, ktorú som už spomínal, že v mojom diele nie je cítiť triedne rozdelený svet.

Takže som Válkovi, prirodzene, nebol naklonený. Spájal som ho so všetkým zlom v kultúre aj s mojou osobnou skúsenosťou. Znovu zdôrazňujem: ako môže niekto na jednej strane písať kvalitnú poéziu, a na druhej strane byť s nimi. Dovtedy som sa na Válka díval tak, že to bol minister kultúry jednej veľmi prečudesnej doby. To hovorím veľmi slušne, bola to tvrdá doba. Dnes viem, že ho aj zneužívali. Neskôr sme zistili, že to boli naši kolegovia zo zväzu, ktorí sa zastrešovali všelijakými ľuďmi „hore“, aby mohli riešiť svoje veci...

▼ **PJ: Opýtam sa na osobu Alexandra Dubčeka, spomenuli ste ho ako symbol.**

RS: Spomínal som, že 21. august 1968 ma chytil vonku, v zahraničí. Mal som dvadsaťdva rokov a okolo mňa Česi, Slováci, obrovská skupina na francúzskej riviére. V Marseil-

62 Tomáš Petřivý (1955 – 1986), protirežimový aktivista, signatár Charty 77. V období normalizácie pôsobil v štruktúrach bratislavského disentu, podieľal sa na výrobe samizdatov (Kontakt) a podujatiach alternatívnej umeleckej scény. Okolnosti jeho náhlejšej smrti neboli dodnes uspokojivo vyšetrené.

63 Charta 77 vznikla v januári 1977 ako neformálne spoločenstvo disidentov zasadzujúcich sa za dodržiavanie ľudských práv v komunistickom Československu. Skladala sa z rôznych občianskych aktivistov, ateistov i veriacich, antikomunistov aj bývalých členov komunistickej strany, ktorí z nej boli po straníckych čistkách vylúčení. Išlo o jednu z najznámejších a najvýznamnejších disidentských skupín v bývalom sovietskom bloku. Jej hlavným predstaviteľom bol Václav Havel, na Slovensku mala pomerne malý ohlas. K činnosti Charty pozri CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977 – 1989*. Svazek I. – III. Praha 2007.

64 Vasil Biřak (1917 – 2014), komunistický funkcionár a politik. Pred rokom 1968 tajomník ÚV KSS, v roku 1968 1. tajomník ÚV KSS, zároveň známy reprezentant dogmatického prosovietskeho krídla komunistickej strany a jeden zo signatárov tzv. pozývacieho listu. V období normalizácie ako tajomník ÚV KSČ pre ideológiu a zahraničné vzťahy jeden z najmocnejších politikov.

le vyšiel 25. augusta článok, že Dubček bol zavraždený. Všetci do jedného sme plakali, to nebolo nafarišované. Pre nás bol Dubček symbol. Najkrajší čas, čo som zažil, bol rok 1968, všetko sa uvoľnilo, ľudia žili akoby v objatí. Niečo podobné som zažil počas prvých dní Nežnej revolúcie, v roku 1989, keď ľudia ešte netušili, čo všetko príde a ako sa niektoré ideály zneužijú... Keď som prišiel roku 1968 vybavovať nemecké a francúzske víza do Prahy, tak si pamätám, že panie, keď počuli slovenský jazyk, prišli za nami a hovorili len Dubček, Dubček. To bolo také všeobjímanie, úžasné nadšenie. Potom som bol veľmi sklamaný z „pelen-drekového“ zákona,⁶⁵ doteraz to nechápem... Či sa chcel zachrániť ešte ako predseda Federálneho zhromaždenia, a tak ho podpísal? Bol naňho vyvíjaný taký tvrdý nátlak? V roku 1989 sme sa osobne stretli a bol som počas novembrových dní niečo ako jeho „bodyguard“. Zblížili sme sa, dôveroval mi.

Trochu preskočím, hovorilo sa, že do politiky dovliekol Mečiar.⁶⁶ Poslednýkrát sme sa s Dubčekom stretli na Pražskom hrade v júni 1992, kde tvrdo protestoval proti tomuto ohováraníu, povedal mi, že to je úplná hlúposť a že ho to veľmi uráža. Sľúbil, že mi všetko vysvetlí na jeseň. Už sa tak nestalo. Za veľmi zvláštnych okolností mal 1. septembra 1992, 88 km pred Prahou haváriu... 7. novembra zomrel.

▼ **PJ: A Dubček v normalizácii? Boli ste v disente, on bol tiež ostrakizovaný. Nebol záujem o spoluprácu?**

RS: Nevyvíjali sme iniciatívu smerom k Dubčekovi. Nezatvorili ho síce, ale bol izolovaný od sveta.⁶⁷ Cez Teodora Baníka⁶⁸ sa dalo s ním kontaktovať, ale my sme boli naším myšliením v úplne inom svete. Naozaj viem, že bol aj roku 1989 v zajatí ideí socializmu s ľudskou tvárou, túto myšlienku nosil v sebe stále... Raz som ho sprevádzal a bolo treba prejsť cez Námestie SNP na tribúnu cez veľké množstvo ľudí. Ale keď som do megafónu zakričal: „Prosím vás, uvoľnite cestu, ide pán Dubček!“, to bolo, ako keď Židia išli cez Červené more! Všetko sa rozostúpilo, on prichádzal a ľudia šaleli. Pociťoval, že tí ľudia čakajú – a možno niektorí aj čakali – na pokračovanie roku 1968...

▼ **JP: Možno sa dá povedať, že nečakali nikoho iného. Nevedeli, kto iný by to mal byť.**

RS: Presne, veď ostatní boli zväčša ešte neznámi ľudia. Len čo sa na tribúne zjavil Dubček, nadšenie ľudí sa znásobilo, lebo ho poznali. Rovnako ako poznali hercov z divadiel a obrazoviek (mimochodom, aj z dobrých hier a inscenácií)... To je tak: my, výtvarníci, z nášho okruhu sme oficiálne nemohli nikde vystavovať, oni hrali v televíziách, v di-

vadlách, ale neraz sa museli prispôbovať. Na druhej strane, ja som mohol robiť „do šuplíka“ – samozrejme som stratil veľa – ale mohol som slobodne tvoriť. Keby nejaký herec robil dvadsať rokov „do šuplíka“, tak jednoducho nie je.

▼ **PJ: Opýtal by som sa ešte na Biľaka, to je teraz aktuálne.**

RS: Osobne som sa s Biľakom v živote nikdy nestretol. Spájali sme s ním vstup vojsk, pre mňa ostane zradcom. To, že mu dnes postavili v Krajnej Bystrej pomník, je hrôza, som proti tomu, aby takýmto ľuďom stavali sochy⁶⁹. Toto je môj postoj k Biľakovi!

PÁD KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

▼ **PJ: Môžeme prejsť k roku 1989. Ako vyzerali prvé dni a vznik hnutia Verejnosť proti násiliu?**

RS: Všetko mohlo byť úplne inak... Pamätám si, že celú sobotu 18. novembra som robil v Marianke a nevedel som, čo sa deje. Myslel som na to, že zajtra bude práve 19 rokov od nášho *1. otvoreného ateliéru*. Keď sme sa v noci vrátili do Bratislavy, tak som si v nedeľu skoro ráno pustil rádio a počúval správy, buď *Slobodnú Európu* alebo *Hlas Ameriky*.⁷⁰ V správach sa rozprávalo o tom, že v Prahe zabili študenta Šmí-

65 Ide o Zákonné opatrenie Predsedníctva Federálneho zhromaždenia č. 99/1969 Zb. z 22. augusta 1969 O niektorých prechodných opatreniach potrebných na upevnenie a ochranu verejného poriadku, vydaný v súvislosti s demonštráciami v auguste 1969. Tento zákon mal legitimizovať brutálny zákrok bezpečnostných síl proti demonštrantom.

66 Vladimír Mečiar (1942), právnik a politik, minister vnútra slovenskej vlády (1990), neskôr predseda slovenskej vlády 1990 – 1991 a aj vlády samostatného Slovenska v rokoch 1992 – 1994 a 1994 – 1998, predseda HZDS (1991 – 2012).

67 Štátna bezpečnosť sledovala Alexandra Dubčeka každý deň a doslova na každom kroku. Okrem toho mal odpočúvaný telefón a odpočúvanie v dome a bol obklopený hustou sieťou spolupracovníkov ŠtB. K monitorovaniu Dubčeka v období normalizácie pozri SIVOŠ, J.: Alexander Dubček a ŠtB. In: *EuroDomino*, roč. 1, 2008, č. 12, s. 35 – 37; URBAN, K. (pseudonym): *Sledoval som Dubčeka. Spomienky eššebáka*. Bratislava 2012.

68 Teodor Baník (1929), sochár a vysokoškolský pedagóg, blízky spolupracovník a osobný priateľ Alexandra Dubčeka.

69 Vo februári 2015 odhalili na podnet predstaviteľov Komunistickej strany Slovenska Vasilovi Biľakovi pomník v jeho rodnej obci Krajné Bystre. Okolo pomníka sa rozprúdila vášnivá diskusia, väčšina spoločnosti ho celkom odmietala. Košickí výtvarníci Ľuboš Lorenz a Peter Kalmus pomník natreli červenou farbou.

70 Hlas Ameriky/Voice of America, americká rozhlasová stanica založená v roku 1942. Od svojho založenia vysielala rozhlasové správy do

da.⁷¹ Táto správa postavila na nohy ohromne veľa ľudí. To naštartovalo aj mňa. Hneď som chcel obvolať priateľov, no manželka ma zbrzdila: „Prosím ťa, nebuď ich tak skoro, volaj radšej až o siedmej a trochu vychladni, a zavolaj už konečne aj slušnejších ľudí zo zväzu.“ Tak som zavolať Mirovi Cipárovi.⁷² Bol to slušný človek, hoci v štruktúrach (bol predsedom Mestskej organizácie ZSVU v Bratislave, po výmene Schurmanna došlo k zmenám aj na iných postoch). Bolo sedem hodín ráno a Cipár mi povedal: „Ešte ani malá omša neskončila a ty už buntošíš!“ Tak som mu povedal: „Áno, ale kým skončí malá omša, tak najskôr zabijú Šmída, a potom nás všetkých!“ Cipárovi som vysvetlil o čo ide, ale jemu sa „ako staršiemu“ nechcelo ísť k nám, tak nás pozval, aby sme aj s ďalšími prišli k nemu domov do ateliéru. On sám pozval ešte Lubomíra Feldeka,⁷³ Martina Hollého,⁷⁴ Vladimíra Kompánka a Karola Lacka.⁷⁵ Ja som volal viacerých, ale traja neboli doma, a tak na mo-

ju výzvu prišli Jozef Jankovič, Peter Horváth,⁷⁶ Daniel Fischer⁷⁷ a nepamätám si, či priamo ja alebo spomínaní výtvarníci zavolali Luba Longauera⁷⁸ a Laca Čarného.⁷⁹

Na stretnutí sme sformulovali vyhlásenie, Cipár ho chcel vyvesiť na zväze v pondelok. Na to som mu povedal: „Čo tam vyvesíme na zväze, čo mňa je do zväzu?! Nie som Luther, aby som pribíjal tézy na bránu zväzu...“⁸⁰ Nie, my teraz ideme do Besedy!“

Prečo Beseda, to bola zaujímavá vec! Po kauze so Schurmannom mi oficiálne prideliť termín výstavy vo zväzových výstavných priestoroch na Dostojevského rade 2 (bývalá Umelecká beseda slovenská). Mal som od nich kľúče, nakoľko moja výstava práve skončila a časť z nej bola ešte zložená v sklade. Výstava, na ktorej som mal okrem iných aj dielo – objekt *Odmocnenie tmy*, mala trvať až do decembra, ale kvôli požiadavke bulharskej strany mať tam výstavu bulharského umenia, sa posunula na skorší termín a tým aj skôr

skončila. Už od nedeľného rána som chcel zvolať priateľov do Umeleckej besedy. Ale štartujúcim momentom bola predsa len vražda Šmída, o ktorej som sa neskôr dozvedel, že bola nafingovaná príslušníkom ŠtB Zifčákom.⁸¹

Chcel by som podotknúť, že všetko, o čom tu hovorím, hovorím na základe vlastnej skúsenosti, na základe toho, čo som v tých dňoch a rokoch prežil, čoho som bol svedkom a, pravdaže, čo si po dvadsiatich šiestich rokoch pamätám. Priebeh týchto dní som už pred časom presne popísal v texte, ktorý bol publikovaný v zborníku vydanom Slovenskou výtvarnou úniou⁸² k 20. výročiu Nežnej revolúcie.

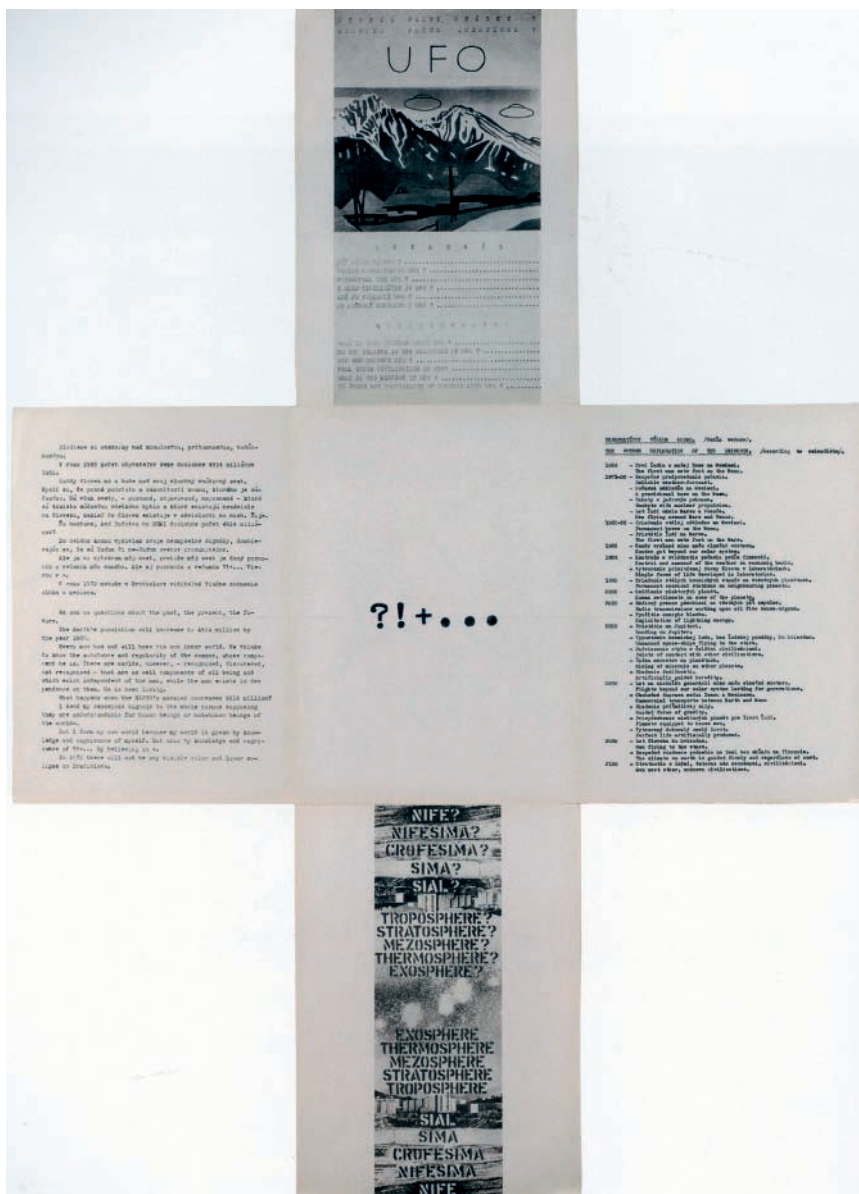
▼ **PJ: Už v piatok ale prebehli viaceré stretnutia disidentov s ľuďmi zo šedej zóny, napr. v Pukanci u Ivana Kadlečika, v Bratislave u Sone Szomolányiovej, na ktorých tiež odznela správa o smrti študenta Šmída.**

rôznych krajín sveta, ktoré poskytovali alternatívne informácie k miestnym médiám. Jeho vysielanie zohralo mimoriadne dôležitú úlohu v období druhej svetovej vojny, ako aj v rokoch studenej vojny. Jeho prostredníctvom sa obyvatelia v komunistických štátoch oboznamovali s necenzurovanými informáciami. Hlas Ameriky ponúkal aj vysielanie v národných jazykoch a spolupracoval s predstaviteľmi politického exilu z jednotlivých východoeurópskych štátov.

- 71 Po brutálnom potlačení študentskej manifestácie na Národnej tífide sa v Československu šírila správa, že počas zásahu bezpečnostných síl bol zabitý študent Martin Šmíd. Správa sa po niekoľkých dňoch ukázala ako nepravdivá, ale pomohla mobilizovať obyvateľstvo v prvých dňoch revolúcie. Viac k študentskej demonštrácii pozri BARTUŠKA, V.: *Polojasno. Pátrání po vinnících 17. listopadu*. Praha 1990; ŽÁČEK, P.: *Vypovídat pravdu a nic nezamlčet. Protokoly parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění událostí 17. listopadu 1989*. I. a II. díl. Praha 2014.
- 72 Miroslav Cipár (1935), úžitkový grafik, jeden zo zakladajúcich členov VPN.
- 73 Ľubomír Feldek (1936), spisovateľ a dramatik. V 60. rokoch bol aktívnym spisovateľom, v období normalizácie pôsobil v divadle Nová scéna. V novembri 1989 patril medzi spoluzakladateľov hnutia VPN.
- 74 Martin Hollý (1931 – 2004), režisér a scenárista. Do slovenskej filmografie vstúpil koncom 50. rokov. Preslávil sa najmä v 60. rokoch, v období normalizácie, ako režisér natočil viacero filmov (*Medená veža*, *Signum Laudis*, *Balada o siedmich obesených*), za ktoré získal viaceré ocenení.
- 75 Karol Lacko (1938 – 2007), medailér a sochár.
- 76 Peter Horváth (1949), výtvarník, spoluzakladateľ VPN.
- 77 Daniel Fischer (1950), maliar, člen združenia A-R/Avance-Retarde.
- 78 Ľubomír Longauer (1948), grafický dizajnér a vysokoškolský pedagóg, v roku 1989 patril medzi zakladateľov VPN.
- 79 Ladislav Čarný (1949), maliar, tvorca objektov, člen združenia A-R/Avance-Retarde.
- 80 Nemecký kňaz a zakladateľ protestantizmu Martin Luther pribil na dvere kostola vo Wittenbergu svojich 95 téz ako podnet na teologickú diskusiu o pomeroch v cirkvi. Táto udalosť znamenala začiatok reformácie.
- 81 Úlohu mŕtveho študenta počas pražskej manifestácie zohral poručík Štátnej bezpečnosti Ludvík Zifčák. K osobe Zifčáka pozri jeho personálny spis na stránke českého Ústavu pro studium totalitních režimů na URL <http://www.ustrcr.cz/cs/personalni-spis-ludvika-zifcaka>.
- 82 SIKORA, R.: Jedna správa o dvoch dňoch z môjho života. In: „SNOPKO, L. (zost.): *Umelecká beseda na križovatke dejín*. Bratislava 2009, s. 64 – 67.

RS: Áno, boli, ale ja sa trochu smejem. Mnohí dnes píšú a hovoria, že sa stretli v Besede. Ale Beseda nemohla vzniknúť v tisíciach hlavách, musela vzniknúť v jednej! Tento nápad vznikol v mojej hlave, za tým si stojím. Od rána som tam chcel ísť a ja som povedal, poďme do Besedy na 17.00. hodinu. Odcitujem z publikácie o *1. otvorenom ateliéri niekoľko faktov: „1. otvorený ateliér sa otvoril 19. novembra 1970 o 17. hod. na Tehelnej ulici 32 v Bratislave. Po devätnástich rokoch, 19. novembra 1989 o 17. hod. v bratislavskej Umeleckej besede začal míting občanov, ktorí prišli na výzvu hrŕsky umelcov, prevažne výtvarníkov. Vznikol koordináčny výbor hnutia, ktoré vo večerných hodinách dostalo meno Verejnosť proti násiliu. Rudolf Sikora, spoluorganizátor obidvoch '19-tych novembrov’.*⁸³

Ešte od Cipára som ako prvému volal Agnesovi Snopkovi, ktorý bol v Tatrách, ale zobrala to jeho manželka Zuzana Bartošová⁸⁴ a hneď ho informovala. Po ceste som sa zastavil u Milana Kňazka⁸⁵ doma a pozval som ho na plánované stretnutie v Besede. Doma sme s manželkou vzali telefón a začali vyvolávať. Podľa abecedy od písmena A, potom sme zasa prešli od konca, tak sme sa dostali k Milanovi Šimečkovi.⁸⁶ Keď sme končili, po čase medzi jednotlivými telefonátmi už aj nám volali ľudia a pozývali nás do Besedy. Fungovalo to! Lebo som ešte u Cipára všetkým povedal: volajme každý každému a tí ďalší ďalším, a bude to ako geometrický rad. Za hodinu a pol o tom vedeli tisíce ľudí! Sám som do Besedy prišiel trochu skôr. Išiel som tam naivne, že mám kľúče, a keby niekto zamykal dvere, tak ich

Výtvarný samizdat z roku 1971 (Zdroj: Publikácia R. Sikoru Sám proti sebe/Against Myself)

odomknem. Po mojom príchode sa tam nič nedialo, pani na vrátnici sedela, a keď som jej povedal, o čo ide, bola nadšená. Neprišiel však žiaden

policajt, naopak, ľudia prichádzali a postupne sme sa tam zhromaždili.

83 SIKORA, R.: 30 rokov po... In: „TÓTH, D. – MUDROCH, M. (zost.): *1. otvorený ateliér*. Bratislava, 2000, zadná strana obálky.

84 Zuzana Bartošová (1946), historička umenia, ako kurátorka sa v 80. rokoch podieľala na neoficiálnych výstavných aktivitách.

85 Milan Kňazka (1945), herec a politik. V roku 1989 patril medzi hlavných tribúnov Nežnej revolúcie na Slovensku, spoluzakladateľ VPN (1989). Patril medzi zakladateľov HZDS, neskôr minister kultúry SR (1998 – 2002).

86 Milan Šimečka (1930 – 1990), filozof, politológ a vysokoškolský pedagóg. V 90. rokoch sa aktívne zapojil do obrodného procesu, za čo bol neskôr vylúčený z KSČ a perzekvovaný. V období normalizácie patril medzi najznámejších slovenských disidentov, mohol pracovať iba ako robotník a bol aj väznený. V roku 1989 bol aktívnym členom VPN.

▼ PJ: Ako prebiehalo stretnutie v Umelke?

RS: Prišlo tam asi päťsto ľudí, veľa ďalších stálo oproti pri Právnickej fakulte, možno váhavých. Mali sme pripravené vyhlásenie, ktoré sme dali dokopy u Cipára, spontánne sme to dali prečítať Lubovi Longauerovi, lebo mal najhlbší hlas. Potom sme vystúpili viacerí: Kňazko, Budaj,⁸⁷ Gál,⁸⁸ ja a ďalší. Mne sa zdá, že Jano Budaj potom povedal: „No dobre, dnes sme sa tu stretli a zajtra nič nebude. Stretnime sa zajtra znova.“ Nato zas niekto povedal, že by sme si mali zvoliť nejaký výbor. Ten volili priamo ľudia, ktorí tam boli prítomní, bolo to veľmi spontánne. Potom sme sa smiali, že zvolili tých, ktorí „kričali“ najviac. Ja som tam reval, tak ma zvolili (smiech). Ľudia kričali: Kňazko, Gál, Budaj, Sikora... takto nás tam vyvolávali, a tak vlastne vznikol základ budúceho koordinačného výboru nemenovaného hnutia, ktoré neskôr, ešte v ten deň vo večerných hodinách – v byte Jána Langoša,⁸⁹ dostalo názov Verejnosť proti násiliu. Nebol som tam, dozvedel som sa to dodatočne.

Po skončení stretnutia som s Budajom zavelil: „Ľudia, ktorí boli zvolení – do rohu.“ Dohodli sme sa, že sa zajtra 20. novembra o 12. hod. stretneme znova a zavoláme ďalších. Stretnutie s občanmi bolo zvolané

Jedno z vystavených diel: prázdna konzerva s nápisom *Atmosféra 1970 nedýchateľná* (Zdroj: publikácia *1. otvorený ateliér*)

opäť do Besedy na 17. hod. Toto je zásadný rozdiel od Občianskeho fóra, ktoré zvolal Václav Havel⁹⁰ na 22. hod. večer v ten istý deň, 19. novembra, do Činoherného klubu v Prahe.

Zavolať tam stopäťdesiat ľudí podľa svojho zoznamu. Začali rokovať a okolo polnoci vzniklo Občianske fórum.⁹¹

- 87 Ján Budaj (1952), ekologický aktivista, disident a politik. Angažoval sa predovšetkým pri vydávaní a distribuovaní samizdatovej literatúry v Bratislave. V 80. rokoch sa stal popredným aktivistom vznikajúceho ekologického hnutia ochranárov, ktoré bojovalo za zachovanie pôvodných bratislavských cintorínov. V roku 1987 bol zostavovateľom práce *Bratislava/nahlas*, v ktorej kritizoval politiku komunistického režimu na príklade mesta Bratislava. V roku 1989 sa stal lídrom hnutia VPN, najskôr ako jeden z moderátorov masových demonštrácií na Námestí SNP, neskôr ako predseda strany dovedol VPN k víťazstvu vo voľbách v roku 1990. Po tzv. lustračnej afére sa stiahol z vrcholovej politiky.
- 88 Fedor Gál (1945), sociológ, prognostik a politik. Koncom 80. rokov sa angažoval v ochranárskom hnutí. V roku 1989 patril medzi zakladateľov a popredné osobnosti VPN, v rokoch 1990 – 1991 bol predseda Koordinačného centra VPN.
- 89 Ján Langoš (1946 – 2006), disident a politik. Pred rokom 1989 patril medzi bratislavských disidentov, angažoval sa predovšetkým v tvorbe a distribúcii samizdatov. V roku 1989 patril medzi významných aktivistov VPN, v rokoch 1990 – 1992 bol federálnym ministrom vnútra. V rokoch 1994 – 2002 poslanec NR SR, v rokoch 2002 – 2006 predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa.
- 90 Václav Havel (1936 – 2011), český dramatik, disident, politik a štátnik, prezident Československa (1989 – 1992) a Českej republiky (1993 – 2003). Bol najznámejším disidentom v komunistickom Československu, zakladateľom Charty 77, v období normalizácie niekoľko rokov väznený. V roku 1989 patril medzi zakladateľov OF a hlavných protagonistov Nežnej revolúcie v Prahe.
- 91 K vzniku OF pozri KOUTSKÁ, I. – RIPKA, V. – ŽÁČEK, P. (eds.): *Občianske fórum, den prvý. Vznik Občianskeho fóra v dokumentech a fotografiách*. Praha 2009.

▼ JP: V Prahe bola osobnosť Havla nespochybniteľná...

RS: Iste. Václava Havla som trochu poznal osobne cez jeho brata Ivana, s ktorým som mal kontakty oveľa dlhšie, od 70. rokov. Zažil som niekoľko stretnutí s Havlom a tiež som mal ten pocit, o ktorom hovoríte. Bol veľká autorita, rešpektovaná osobnosť, keď „zavelil“, išlo sa tak. Cítil som v ňom však v prvom rade dramatika a zdalo sa mi často, že robí politiku, akoby komponoval nejakú hru. Samozrejme, musel reflektovať aj realitu, ale vždy ju do istej miery „dramatizoval“, v tom určite priniesol do politiky niečo nové. Svojimi statočnými a jednoznačnými postojmi učaroval mnohým ľuďom doma i vo svete, lebo to bol nový typ politika, ktorý vyšiel z úplne iného prostredia. Neabsolvoval všetky tie tradičné „tančeky“ na ceste hore. Niektorí naši ľudia však mali pred ním zbytočne veľký rešpekt, a asi aj preto mu často nevedeli poriadne vysvetliť situáciu, čo sa na Slovensku deje...

▼ PJ: Ako ste reagovali na vznik Občianskeho fóra?

RS: Keď sme sa ako koordinačný výbor stretli na druhý deň na obed, 20. novembra, chceli sme ísť hore do Klubu výtvarníkov v Besede, lenže tam zasadal zväz. Kňazko navrhol, aby sme išli oproti do bufetu divadla Malá scéna. Údajne tam boli eštebáci a natáčali nás, kým sme debatovali. Už sme vedeli, že v Prahe vzniklo Občianske fórum. Navrhol som, aby sme sa aj my volali OF. Pridali sa k tomu Kusý,⁹² Šimečka starší, Bútor⁹³ aj iní, ale potom sa tieto úvahy

zastavili. Ja som síce tvrdil, že musíme byť jednotní, chcel som, aby Česi so Slovákami – od Čiernej nad Tisou až po Aš mali jeden strešný orgán a držali na spoločnej platforme. Argumentovalo sa však tým, že názov Verejnosc proti násiliu sa už stihol rozšíriť faxovaním a telefonovaním po celom Slovensku. Napokon sme sa dohodli, že ponecháme tento názov, aby sme nemiatli ľudí. Zo strany OF bol postoj k nášmu hnutiu zo začiatku logicky dosť nedôverčivý, pretože tri štvrtiny ľudí vôbec nepoznali...

▼ JP: Marketingovo silnejší bol v danej situácii rozhodne názov VPN.

RS: Bol som neskôr v Hradci Králové v divadle na diskusii a vysvetľoval ľuďom, prečo na Slovensku máme VPN. Jeden človek z publika vystúpil a povedal, ako fantasticky pôsobí názov Verejnosc proti násiliu. A všetci vstali a tleskali. Naozaj, my Slováci sme niektoré veci robili spontánne, ale o to úprimnejšie. Iba nechápem, prečo sme o tom nevydali jasné svedectvo a nevedeli sa tým pochváliť.

▼ PJ: Vy ste sa všetci v koordinačnom výbore poznali?

RS: Najviac ľudí som, zhodou okolností, pravdepodobne poznal ja. Kňazka som poznal od roku 1964, Gála niekoľko rokov, všetkých ostatných ako Bútoru, Budaja, Šimečkovcov, výtvarníkov, to je samozrejmé. Poznali som skoro všetkých okrem Juraja Zářiša, len trochu som poznal

architekta Bohuša Krausa. Iní sa až tak nepoznali.

▼ PJ: Tie prvé dni, keby sme si priblížili chronologicky...

RS: Prvé dni to bolo všeobjímajšie. To bol jeden „spoločenský orgazmus“ v najužšom slova zmysle, tých osem až desať dní. Vnímal som to ako akčný umelec, ľudia boli k sebe otvorení a milí, takí už nikdy nebudú! To sme všetci vedeli. Do konca novembra sa ľudia objímali, radovali a žili v predstave, že príde niečo nové. Všetko sme si tak naivne predstavovali...

Za VPN som bol kontaktnou osobou medzi koordinačným výborom VPN a Slovenským národným divadlom. Po prvej demonštrácii na Námestí SNP 22. novembra ma šéf opery Juraj Hrubant⁹⁴ poprosil, aby som ako jeden z členov koordinačného výboru VPN prišiel do divadla sprostredkovať vývoj udalostí a moderovať diskusie, ktoré sa tam konali. Divadlo bolo úplne natrieskané počas všetkých štyroch dní a prítomní (mimo chodcom, všetci slávni herci...) mi dávali rôzne otázky, ja som ich rozdeľoval iným, alebo v rámci možností sa snažil na nich odpovedať. To som robil do soboty 25. novembra. Navrhol som aj, nech premietneme video zo zásahu v Prahe 17. novembra.⁹⁵ Keď v piatok 24. novembra rezignovalo predsedníctvo ÚV KSC a oznámil som to v divadle (Hrubant mi zo zákulisia hlásil najnovšie správy, ktoré vysielali médiá), nasledoval výbuch radosti, že divadlo skoro spadlo. To bolo niečo neuveriteľné, až som sa pozeral naokolo, či som nepovedal nejakú hlú-

92 Miroslav Kusý (1931), filozof, politológ, vysokoškolský pedagóg a disident. V čistkách v roku 1970 bol vylúčený z KSC, neskôr podpísal Chartu 77 a patril medzi najvýznamnejších slovenských disidentov pod prísnu kontrolou ŠtB.

93 Martin Bútor (1944), sociológ, vysokoškolský pedagóg a diplomat. Pred rokom 1989 spolupracoval s disidentmi a protirežimovými aktivistami, v novembri 1989 patril medzi zakladateľov a najvýznamnejších predstaviteľov VPN. Neskôr pôsobil ako poradca prezidenta Havla, v rokoch 1999 – 2003 veľvyslanec SR v USA. V súčasnosti pôsobí ako poradca prezidenta SR Andreja Kisku.

94 Juraj Hrubant (1936 – 2011), dlhoročný operný spevák, v rokoch 1989 – 1995 umelecký šéf opery SND, neskôr aj jej riaditeľ.

95 Myslený zásah proti demonštrácii študentov na Národní třídě.

post. Spevák Peter Dvorský⁹⁶ a herec Martin Huba⁹⁷ vybehli so šampanským, spievala sa hymna...

Od začiatku sme rozprávali jednoznačne o zrušení článku 4 Ústavy,⁹⁸ prvý raz som to počul ešte 20. novembra v pondelok dopoludnia na školskom dvore Vysokej školy múzických umení, kde o tom hovorili študenti a študent Lauko⁹⁹ túto ich výzvu prečítal. VŠMU bola jedným z prvých centier revolúcie, najmä vďaka rektorovi Milošovi Jurkovičovi,¹⁰⁰ ktorý dal k dispozícii celú budovu. Nebol som pri tom – ale viem, že keď sme volali do Prahy predstaviteľom OF požiadavku o zrušení článku 4, tak boli „mierne“ prekvapení našou nedočkavosťou. V piatok 24. novembra sa v televízii uskutočnilo prvé *Štúdio dialóg*.¹⁰¹ V sobotu bol míting a večer po mítingu som moderoval diskusiu v divadle, kde po mňa prišli kolegovia z koordináčného výboru, že ideme do televízie. Keď sme tam prišli, bol tam šéf Hlinický.¹⁰² Kňazko mu ukazoval jednotlivé body, a keď Hlinický videl bod „zrušiť vedúcu úlohu strany“, veľmi sa mu to nepáčilo. Tak som sa žartom obrátil ku Kňazkovi: „*Milan, ja viem, že pánovi riaditeľovi sa nepáči, že to máš až na štvrtom mieste, to máš dať na prvé!*“

▼ **JP:** Nemohla byť tá slovenská „odvaha“ v nastolení požiadaviek spôsobená aj tým, že v Prahe boli centrály represívnych zložiek takpovediac priamo pod nosom? My sme mali predsa len výhodu závetria.

Otvorenie výstavy vo foyeri Těšínskeho divadla, 1980. Zľava: P. Breier, L. Pechová-Bakošová, I. Gazdík, E. Sikorová, R. Sikora. Dole zľava: D. Tóth, R. Cyprich. (Zdroj: Publikácia R. Sikoru *Sám proti sebe/Against Myself*)

RS: Isteže, v niečom máte pravdu. Zasa nehovorím o nás, že sme boli tí najodvážnejší. Ale bolo v tom niečo živelné. Ale je pravda, že sme na zrušení článku 4 Ústavy trvali od začiatku.

▼ **JP:** K tým začiatkom sa chcem opýtať, akým spôsobom rezonoval pochod študentov zo 16. novembra?

RS: Musím povedať, že keď som volal ľudí do Besedy, nevedel som o ňom. Dozvedel som sa to až potom a akceptujem to. Študenti vytvorili študentské hnutie, ktorým nadviazali na udalosti 17. novembra v Prahe, jadro bolo na VŠMU. Študenti

aj v Prahe začali skôr, keď Havel sa z Hrádku vrátil až v sobotu. My sme začali v nedeľu, rovnako ako OF. Keď sme potom neskôr sedeli na jednej z besied v Prahe, tak sa ma pýtali: „*Pane Sikoro, a proč VPN? Proč ne OF?*“ Hovorím im, že to je jednoduché, logické a racionálne, prečo sme sa nevolali OF. Oni absolútne nechápali, iba jeden matematik zakričal: „*To by jste museli vzniknout dřív!*“ Povedal som áno, keď sme dávali dokopy VPN, tak OF ešte neexistovalo! Bola veľká chyba VPN, že celý týždeň od 21. novembra sme nevedeli vypraviť nikoho z koordináčného výboru VPN na Letnú do Prahy, kde sme sa mohli zviditeľniť. Nakoniec vznikol návrh v sobotu doobeda, že

- 96 Peter Dvorský (1951), svetoznámy operný spevák. Už v 70. a 80. rokoch vystupoval v popredných svetových operách a bol považovaný za jedného z najlepších tenorov na svete.
- 97 Martin Huba (1943), herec a divadelný režisér.
- 98 Išlo o článok v Ústave ČSSR, ktorý zakotvil vedúcu úlohu KSČ v spoločnosti.
- 99 Miloš Lauko, aktivista študentského hnutia v roku 1989.
- 100 Miloš Jurkovič (1937), hudobník a vysokoškolský pedagóg.
- 101 V piatok 24. novembra odvysielalo bratislavské televízne štúdio reláciu *Štúdio dialóg*, v ktorej vystúpili v otvorenej diskusii predstavitelia VPN na čele s Jánom Budajom a Milanom Kňazkom a KSS. Toto vysielanie bolo prvou diskusiou vysielanou bez cenzúry a naživo, čo znamenalo prelomenie cenzúry.
- 102 Jaroslav Hlinický (1932), redaktor, v rokoch 1984–1990 riaditeľ Slovenskej televízie v Bratislave.

tam pôjdem s Milkou Vašáryovou,¹⁰³ ale míting na Letnej sa začal už o 14. hod., tak sme to nemohli stihnúť...

▼ **PJ: Čo vám ešte utkvelo v pamäti z tých prvých dní?**

RS: Rečnil som na viacerých miestach, napríklad v Malackách, kde som pochválil milicionárov... Bol som v Košiciach 6. decembra, keď tam vypravili študentský vlak. Volali mi z koordinačného výboru VPN domov a hovoria mi: „Počúvaj, zajtra ide do Košíc vlak plný študentov. Musíš tam letieť ty, lebo Kňazko a Budaj idú do Prahy, kde majú veľmi dôležité stretnutie s Adamcom.“¹⁰⁴ A bolo treba ísť do Košíc, tak sme tam leteli, ja ako „šéf“ výpravy. Dali mi Šimečku mladšieho,¹⁰⁵ Lászla Nagya¹⁰⁶ za menšiny, aj Fera Mikloška,¹⁰⁷ ale ten sa potom ešte z bratislavského letiska vrátil. Tam sme prišli, pred nami obrovský dav, celé námestie – zľava, sprava, celé plné! Rečnilo sa z balkóna knižnice oproti Chrámu sv. Alžbety. Martin Šimečka, ktorý bol skeptik, mi hovorí: „Tak teraz som zvedavý, ako im vysvetlíš, že nie si Budaj ani Kňazko.“ Vyšiel som na balkón a zahrnel som: „Priatelia, volám sa Rudolf Sikora! Čakali ste Janka Budaja,

čakali ste Milana Kňazka. Nemohli prísť!“ Potom som povedal, kam museli ísť, a že som z koordinačného výboru a všetkých pozdravujem a oni vás pozdravujú. Povedal som: „Priatelia!“, to som vždy vedel, revať do mikrofónu! A zažil som to, čo všetci politici chcú, keď davy kričali asi dve minúty: „Nech žije Sikora!“ (smiech).

▼ **PJ: Ja som mal pocit, že v Košiciach boli trochu nahnevaní, načo museli vlak z Bratislavy vypraviť, vnímali to, akoby si Bratislava chcela prisvojiť Košice. Plus tam bol vtedy aj rozpor VPN verus OF.**

RS: Z Košíc a z východu bolo vždy „bližšie“ do Prahy ako do Bratislavy. V Košiciach sa isté skupiny dozvedeli o OF skôr ako o VPN (boli to len hodinové rozdiely), potom, prirodzene, vnímali obe hnutia. Nikdy som nemal pocit, že by Košičania boli proti VPN. Dobré poznám košické pomery, lebo som tam neskôr prednášal, mnohých poznám osobne. Marcela Strýka¹⁰⁸ som samozrejme poznal ešte pred revolúciou. To nebolo tak, že sme išli „osvietiť“ východ. Od začiatku som bol proti „bratislavocentrizmu“. Vystupoval som v Ko-

šiciach na viacerých miestach, na Lekárskej fakulte, vo Východoslovenských železniarňach, odkiaľ som sa vrátil so Slavomírom Stračárom¹⁰⁹. Zdal sa mi veľmi sympatický, bol to úžasný človek. Keď ako minister zahraničného obchodu ČSFR v auguste 1990 odchádzal na návštevu do Južnej Ameriky, povedal mi: „Rudo, vieme o tej klike juhoamerickej!“ Objal ma a sľúbil, že mi všetko povie potom, ako sa vráti. Viac som ho nevidel. Bohužiaľ, zahynul v Brazílii v lete 1990. Vyhodil viacerých ľudí z ministerstva zahraničného obchodu, lebo, údajne, spolupracovali s nejakou mafiou. Takže si myslím, že jeho smrť nebola náhoda. Václav Havel na jeho pohrebe povedal, že to bola prvá priama obeť revolúcie.

V Košiciach bolo ešte zaujímavé, že som prišiel do jedného podniku, kde boli tri VPN-ky. Dožadovali sa, aby som určil, ktorá je tá pravá, pretože som prišiel z koordinačného výboru a oni ho vnímali ako akýsi riadiaci orgán. Pochopil som, že ani jedna nie je tá správna, lebo komunisti boli takí šikovní, že si hneď urobili svoju VPN. Tým ľuďom som povedal: „Preboha, veď som neprišiel z ÚV KSS! Vy tu žijete, musíte si

103 Emília Vašáryová (1942), herečka, členka činohry SND.

104 Ladislav Adamec (1926 – 2007), český politik a komunistický funkcionár. Do komunistickej strany vstúpil krátko po vojne a následne prešiel ako stranícky funkcionár viacerými pozíciami na regionálnej úrovni. V rokoch 1969 – 1987 bol podpredsedom českej vlády, v rokoch 1987 – 1988 predsedom českej vlády a v rokoch 1988 – 1989 predsedom federálnej vlády. V tejto pozícii rokovo s predstaviteľmi opozície pri tzv. okrúhlych stoloch v decembri 1989. Po páde komunistického režimu odišiel z vrcholovej politiky.

105 Martin M. Šimečka (1957), novinár a disident, syn filozofa Milana Šimečku. Patril medzi predstaviteľov občianskeho disentu na Slovensku, aktívne prispieval do občiansky orientovaných samizdatov.

106 László Nagy (1948), politik, dlhoročný poslanec NR SR za maďarské menšinové strany SMK a Most-Híd.

107 František Mikloško (1947), kresťanský disident a politik. V období normalizácie pracoval v Slovenskej akadémii vied a v druhej polovici 80. rokov z politických dôvodov ako robotník. Zároveň patril medzi najznámejších aktivistov tajnej cirkvi na Slovensku. Známym sa stal ako jeden z hlavných organizátorov Sviečkovej manifestácie 25. marca 1988. Počas Nežnej revolúcie v roku 1989 bol členom koordinačného výboru VPN. V rokoch 1990 – 1992 bol predsedom Slovenskej národnej rady, neskôr dlhoročným poslancom Národnej rady SR.

108 Marcel Strýka (1955 – 1994), disident, alternatívny umelec a protirežimný aktivista. Bol hlavnou osobnosťou košického disentu v rokoch normalizácie. Koncom 70. rokov vydával samizdat *Trinásta komnata*, organizoval prednášky a semináre, na ktorých vystupovali režimom zakázaní aktivisti. Udržoval úzke kontakty na pražské undergroundové prostredie a osobitne na Egona Bondyho. V novembri 1989 bol jednou z hlavných osobností Nežnej revolúcie v Košiciach.

109 Slavomír Stračár (1935 – 1990), pred rokom 1989 pracoval ako metalurg vo Východoslovenských železniarňach. Počas Nežnej revolúcie sa zaradil medzi popredných aktivistov VPN v Košiciach, koncom roku 1989 bol kooptovaný do Federálneho zhromaždenia. Od februára do júna 1990 bol vo federálnej vláde ministrom hutníctva, strojárstva a elektrotechniky. Po voľbách sa stal federálnym ministrom zahraničného obchodu.

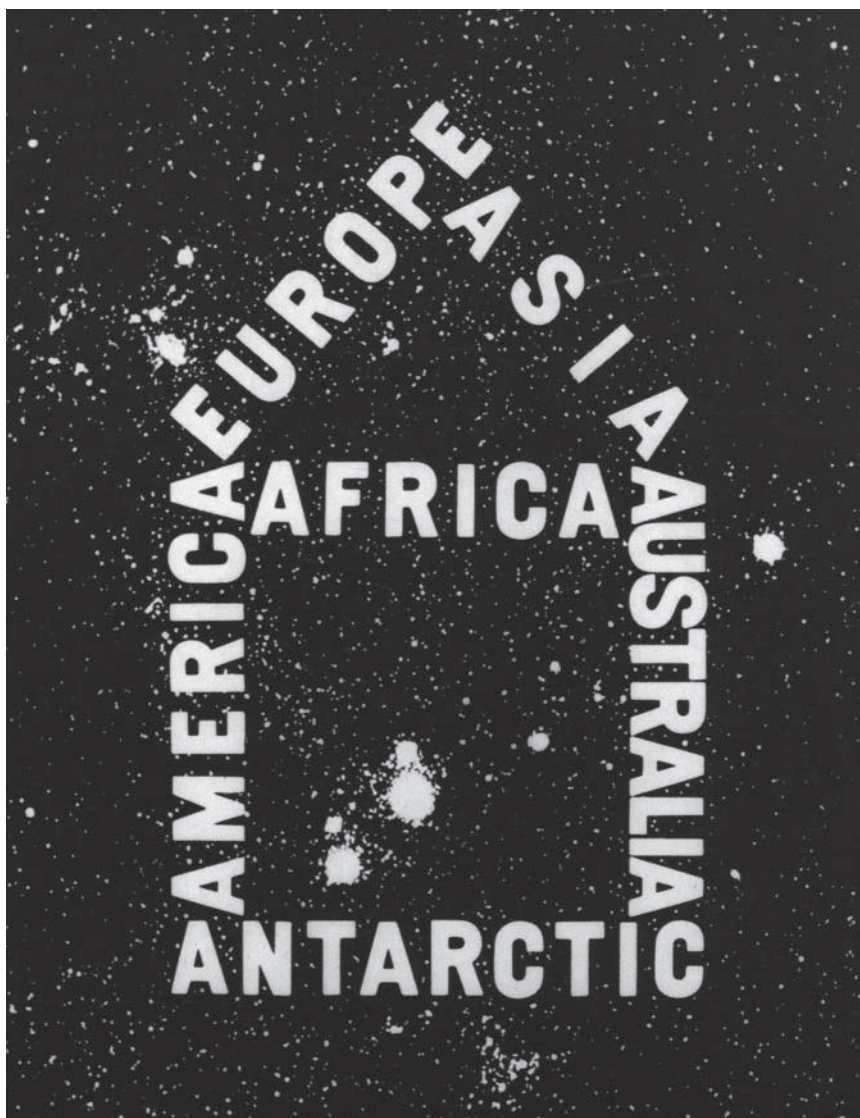
tu urobiť poriadok, vy viete, kto aký bol!“

▼ **PJ:** Kto tvoril program manifestácií a určoval, čo sa bude diať?

RS: V koordinačnom výbore boli ľudia z divadla, spolupracovali, „režirovali“ podujatia s hlavnými protagonistami, čo stáli na tribúne. Spomínam si napr. na Strniska,¹¹⁰ Porubjaka,¹¹¹ boli tam aj mnohí ďalší, ktorí program vytvárali, neraz za pochodu. Najskôr sme ako koordinačný výbor (neskôr Koordinačné centrum) dva dni sedeli v Besede, potom na VŠMU a začiatkom decembra sme išli do Mozartovho domu, na miesto, kde predtým sídlila Večerná univerzita marxizmu-leninizmu. Vtedy som veril, že to nezanechá na nás stopy a nič z toho, čo sa tam dialo predtým, nebude na nás negatívne vyžarovať.

▼ **JP:** Prejdime teraz k ďalším kľúčovým okruhom otázok: rokovania s komunistickou stranou a slovensko-český pomer, resp. vzťahy medzi OF a VPN. Ako tie vzťahy vyzerali?

RS: V koordinačnom výbore VPN pracovali ľudia, ktorých české disidentské a nové porevolučné štruktúry nepoznali. Takže istý dešpekt z českej strany smerom k VPN tam bol. Ale spomínam si na príhovor riaditeľa Duhana v Českom rozhlasení¹¹² k 10. výročiu rozdelenia Československa, ktorý povedal, že už založenie VPN bol jedným z prvých krokov k rozdeleniu Československa. To sa ma vtedy dotklo a uvedomil som si, že sme dostatočne nezdôrazňovali čas a podmienky vzniku VPN, to bola chyba nielen pre históriu, ale

Časť fotokoláže *Habitat*, 1975 (Zdroj: Publikácia R. Sikoru *Sám proti sebe/Against Myself*)

aj pre súdový vývoj. Znovu pripomínam, že v priebehu prvého týždňa, keď boli v Prahe na Letnej veľké manifestácie, tak mal ktokoľvek z koordinačného výboru VPN vystúpiť v Prahe, zviditeľniť VPN a objasniť jej činnosť a náplň. Bolo by to

veľmi dôležité aj pre českých spoluobčanov.

▼ **PJ:** Ešte k rokovaniam s komunistami...

RS: Tak ďaleko som nešiel. Ke-

110 Vladimír Strnisko (1938), slovenský divadelný režisér a dramaturg. Patril k zakladateľom Divadla na Korze v roku 1968, po jeho zrušení pôsobil na Novej scéne a v SND.

111 Martin Porubjak (1944 – 2015), dramaturg, režisér, politik a vysokoškolský pedagóg. V roku 1989 sa angažoval v hnutí VPN, v rokoch 1991 – 1992 bol podpredsedom slovenskej vlády.

112 Peter Duhan (1946), český novinár. Dlhé roky pôsobil v Československej televízii ako dramaturg, v rokoch 2010 – 2015 bol riaditeľom Českého rozhlasu.

by som sa ich zúčastnil, určite by som mal ako výtvarník, ktorý prežil dvadsať rokov v tvrdej normalizácii, aj iné otázky, ale v podstate som nemal takéto ambície. Spontánne sa toho ujali ľudia ako Budaj, Kňazko, Bútora, niekedy Zajac,¹¹³ Gál a ďalší, rešpektoval som to.

▼ **PJ: Ďalšou z kľúčových je otázka vzťahov vo vnútri VPN. Boli tam od počiatku frakcie?**

RS: Keď do hnutia vstúpil Mečiar, vzťahy sa vyhrotili. Jemu bolo úplne jasné, že najväčší nepriateľ je charismatický Budaj a treba ho odstrániť. Nikdy som nevidel chlapa, ktorý by tak išiel po moci. My všetci sme chceli byť slobodní, málokto z nás umelcov chcel všetko obetovať a odovzdať sa politike. A naraz prišiel taký živel ako Mečiar, dobre vedel, kam má ísť. Jedno musím zdôrazniť, vždy sa hovorí, že o všetkom rozhodovalo Koordinačné centrum VPN, ale nie je to úplná pravda a ani to „technicky“ vždy nebolo možné, rozhodnutia tak často ostávali na niekoľkých ľuďoch. Kardinálna chyba bola, že sme nemenovali ministra vnútra okamžite, keď v decembri vznikla vláda národného porozumenia (ministra vnútra zastupoval Ján Čarnogurský¹¹⁴ z federálnej vlády v Prahe). Druhá chyba bola, že sme na takú dôležitú pozíciu vyhlásili konkurz. Ako chyba sa mi to javí najmä z dnešného odstupu. V utorok 9. januára 1990, večer predtým, ako

Mečiara vyhlásil KC VPN za ministra vnútra, sa Kňazko, Budaj a Gál, možno ešte ďalší dvaja s Mečiarom stretli a dohodli sa, že bude ministrom. Najmä títo mu verili, vyše roka! V júni 1990 ho menovali predsedom vlády. Gál ho síce potom odvolal, ale až keď bolo neskoro. Vrátim sa ku konkurzu na ministra: v stredu 10. januára konkurz formálne prebehol (zúčastnili sa ho traja uchádzači) a Mečiar bol vybraný za ministra vnútra.

▼ **PJ: Ale stále je tu otázka, že keď tu frakcie boli, tak predpokladáme, že ešte predtým, ako prišiel Mečiar. Tam museli byť základy.**

RS: Iste! Mečiar prišiel oficiálne 10. januára a 26. januára „urobil“ Tisovu vilu.¹¹⁵ Vo vnútri VPN vznikli možno tri krídla a treba to brať ako prirodzený vývoj. Mne sa zdá, že Kňazko bol za seba, vedel očariť, bol výborne jazykovo pripravený, vedel šarmantne vystupovať... Potom tam bolo jedno krídlo Budajovo a druhé Gálovo. V tom čase, hlavne v novembri a decembri najcharizmatickejšie pôsobil na ľudí Budaj a mal aj najväčšie skúsenosti z disentu.

▼ **PJ: Hrala nejakú úlohu aj skupina okolo Obrody?¹¹⁶**

RS: Vtedy nie, až neskôr. Ale to už nemôžem hovoriť, v priebehu apríla

1990 som z KC VPN definitívne odišiel.

▼ **PJ: Ešte by ma zaujímalo zariadenie Jána Langoša.**

RS: Langoša som poznal asi od konca 60. rokov. Po prvých slobodných voľbách v júni 1990 Havel navrhol, aby bol ministrom vnútra ČSFR a pamätám si, že to Jana Langoša zaskočilo. Navrhol ho asi preto, lebo riešil vo federálnom parlamente za VPN záležitosti okolo ministerstva vnútra, tam získal skúsenosti. Ale mal som pocit, že bol prekvapený. Havel to urobil spontánne, ako to on vedel, ako dramatik, keď píše scenár. Mal s Janom veľmi dobrý vzťah, dôveroval mu, takže to bolo v poriadku. Ja som Langoša poznal ešte ako matematika, keď s Mikloškom robil v Ústave technickej kybernetiky SAV, aj nám tam neskôr robili neoficiálne výstavy. Langoš bol s Budajom veľmi zadobre, ľudsky si rozumeli, minimálne do revolúcie.

▼ **PJ: Pamätáte si na okolnosti voľby prezidenta v decembri 1989?**

RS: Boli sme vybraní piati zástupcovia VPN, ktorí sme sa voľby zúčastnili, spolu s piatimi zástupcami OF, ministrami atď. Ja som bol jeden z piatich zástupcov VPN. Keď sme boli na voľbách prezidenta, prvý raz som sedel s Pavlom Tigri-

113 Peter Zajac (1946), literárny vedec a vysokoškolský pedagóg. V roku 1989 patril k zakladateľom VPN. V rokoch 1998 – 2001 a 2010 – 2012 poslanec NR SR.

114 Ján Čarnogurský (1944), slovenský katolícky disident a politik. Pred rokom 1989 sa angažoval v katolíckom disente a patril k najznámejším disidentom na Slovensku. Pred Novembrom 1989 bol väznený, v období Nežnej revolúcie sa stal podpredsedom federálnej vlády národného porozumenia, neskôr bol predsedom slovenskej vlády (1991 – 1992), ministrom spravodlivosti (1998 – 2002), predsedom Kresťanskodemokratického hnutia (1990 – 2000).

115 Išlo o kauzu, kedy Vladimír Mečiar ako minister vnútra SR dňa 26. januára 1990 poslal pracovníka inšpekcie ministerstva vnútra do sídla ŠtB v Trenčíne (tzv. Tisova vila), aby tam zaistil dokumenty, ktoré hovorili o spolupráci Mečiara s ŠtB. Viac ku kauze pozri článok <https://dennikn.sk/47868/ako-meciar-prvykrat-porusil-zakon-nechal-z-tisovej-vily-odniest-spisy-stb/>.

116 Klub Obroda Slovenska fungoval ako občianske združenie a združoval prívržencov Dubčekovho socializmu s ľudskou tvárou, tzv. šesťdesiatosmičkárov, ktorí boli v dôsledku normalizačných straníckych čistiek vylúčení z komunistickej strany. V prvých slobodných voľbách kandidovali jeho členovia za VPN, neskôr ich aktivita poklesla a viacerí sa pridali k Hnutiu za demokratické Slovensko Vladimíra Mečiara. Vo federálnom parlamente ich zastupovali Alexander Dubček a Ivan Lahuha.

Zľava: J. Meliš, R. Sikora, G. Pernecký v Sikorovom ateliéri, 1983. (Zdroj: Publikácia R. Sikoru *Sám proti sebe/Against Myself*)

dom.¹¹⁷ Takže 29. decembra 1989 som bol na Pražskom hrade a bol to obrovský zážitok, pretože 16. januára 1989, na 20. výročie upálenia sa Jana Palacha,¹¹⁸ „zbalili“ Havla, bol som vtedy od neho doslova pár metrov. Zúčastnil som sa demonštrácie na Václaváku, keďže som o nej vedel od pražských priateľov, podarilo sa mi odtiaľ ujsť cez Vodičkovu ulicu. Pripravoval som v Prahe dve neoficiálne výstavy (v Makromolekulárnom ústave ČSAV a v kultúrnom stredisku Opatov). Havla potom za-

vreli a pustili až v máji.¹¹⁹ Potom prišiel do Bratislavy a pamätám sa, ako sa všetko zdvihlo na koncerte Joan Baez¹²⁰ počas Bratislavskej lýry, keď odznela informácia, že je tu Havel. Ivan Hoffman¹²¹ tam tiež koncertoval a zohnal nám lístky. Tak môžem povedať, že som bol aj pri tom, ako Havla zavreli, a aj pri tom, ako sa stal prezidentom. A to v priebehu jedného roka. Tí istí ľudia, ktorí ho zatvorili, potom zdvihli ruky a zvolili ho jednohlasne za prezidenta.

▼ **JP:** Čo len nahráva tvrdeniam, že medzi komunistami a niektorými špičkami opozície boli veľmi podivné zákulisné dohody.

RS: Budaj sa nedávno v televízii vyjadril o zákulisných dohovorech... Ja som tiež počul, že nejaké boli. O jednom „dohovore“ viem: Čalfa¹²² ako predseda federálnej vlády. Potom kandidoval za VPN, hoci žil v Prahe. Bol za jednohlasnou voľbou Havla za prezidenta dohovor? Všetci komunisti chceli ďalej robiť „kariéru“, tak zdvihli ruky! Všetci ešte aj Havel prisahal na socialistickú ústavu... Čítal som o mnohých, často konšpiratívnych teóriách, nie som politológ, nechcem a nemôžem sa k tomu vyjadrovať.

▼ **PJ:** Keď ste spomenuli Čalfu, dosť sa diskutuje o tom, ako sa komunisti dostali na kandidátku VPN. Vedeli by ste k tomu niečo povedať?

RS: Keď sa to dialo, bol som už mimo KC VPN. V rokoch 1989 a 1990 nikto nechcel vešať komunistov, ale bola vážna debata o tom, ako obmedziť ich činnosť, aby politicky nemali šance. Tušil som, že keď bude privatizácia, tak budú privatizovať hlavne ľudia, čo o podnikoch niečo vedia – ich komunistickí šéfovia. Mal

117 Pavel Tígrid (1913 – 2003), český spisovateľ, novinár a politik. V rokoch 2. svetovej vojny pôsobil v exile v Londýne, kde sa podieľal na vysielaní exilovej redakcie BBC. Po vojne sa nakrátko vrátil do Československa, kde spolupracoval s Československou stranou lidovou, po komunistickom prevrate v roku 1948 však odišiel na Západ. Už od roku 1951 pracoval pre začínajúce Rádio Slobodná Európa a od roku 1956 začal vydávať najvýznamnejší český exilový časopis *Svědectví*. Od roku 1960 žil vo Francúzsku. V 60. rokoch sa zoznámil s Václavom Havlom, ktorého následne výrazne podporoval po celé obdobie normalizácie. Po roku 1989 sa stal blízkym spolupracovníkom Havla, v rokoch 1994 – 1996 bol českým ministrom kultúry.

118 Jan Palach (1948 – 1969), študoval na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity. 16. januára 1969 sa na protest proti sovietskej okupácii z augusta 1968 a pasívnemu postoju verejnosti zapálil na Václavskom námestí. Po troch dňoch zomrel na následky ťažkých popálenín.

119 Václav Havel bol zatknutý v súvislosti s udalosťami tzv. Palachovho týždňa, kedy prebiehali v Prahe veľké demonštrácie.

120 Joan Baez (1941), slávna americká folková speváčka.

121 Ivan Hoffman (1952), pesničkár a disident. Pred pádom komunistického režimu sa angažoval v prostredí disentu predovšetkým písaním článkov do samizdatových publikácií. V období Nežnej revolúcie sa stal členom VPN. Jeho pesnička *Slúbili sme si lásku* sa stala neoficiálnou hymnou revolúcie na Slovensku.

122 Marián Čalfa (1946), slovenský právnik a politik. Pred novembrom 1989 bol vo federálnej vláde ministrom pre legislatívu, v decembri 1989 sa stal predsedom prvej nekomunistickej vlády „národného porozumenia“ (1989 – 1990), neskôr aj predsedom federálnej vlády, ktorá vzišla z prvých slobodných volieb (1990 – 1992).

som takú predstavu, že je nedemokratické postaviť to rozkazom, ale prečo by sme nemohli aspoň na päť rokov zakázať komunistickú stranu, potom by sa nemohli politicky zapojiť. Predsa len by to bol menší trest, ako keď oni v 50. rokoch zatvárali alebo vešali ľudí. Details neviem, túto hru som už nehral. Pozývali ma do škôl, začal som učiť – prednášať na Vysoké škole výtvarných umení, pomáhal reorganizovať Akadémiu výtvarných umení v Prahe, vystavovať v cudzine, cestovať, zaujímala ma hlavne tvorba... Nemal som politické ambície, lebo som vedel, že skôr či neskôr budem mať pas – svet sa mi konečne začal reálne otvárať. Ale napokon, nás výtvarníkov z VPN vytlačali nabok, to som cítil, neboli sme – vlastne sme sa ani nechceli stať v politike – profesionálmi, umenie nám bolo bližšie... Hoci sme boli spúšťacia sila...

▼ JP: Kto a prečo?

RS: Nevieť. Možno k nám panovala istá nedôvera, že výtvarník je vizuálny umelec a vie iba abstraktné komponovať. Ale toto by vám povedal každý z nás výtvarníkov, keby bol úprimný, že nás vytlačali. Ja som v podstate odišiel ako posledný, okrem Jankoviča, ktorý zostal istý čas poslancom Federálneho zhromaždenia, ale tiež sa vrátil k tvorbe. Povieť to otvorene, niektoré veci som videl aj ináč ako ostatní, tak globálnejšie, keďže aj moja tvorba vždy vychádzala z globálnych pocitov. Stále som mal nadhľad, ale rešpektoval som, čo sa dialo. Vo VPN bolo silné krídlo, od sociológov až po spisovateľov. Ľudia od slova si mysleli, že to majú spravovať, je to logické, že k politike mali bližšie.

▼ PJ: Keď sme hovorili o frakciách vnútri VPN, mne napadlo, či jedna z deliacich čiar nebola,

Igor Gazdík otvára výstavu R. Sikoru v Umelke v roku 1989 (Zdroj: Publikácia R. Sikoru Sám proti sebe/Against Myself)

že sa tam zišli na jednej palube ľudia, ktorí v disente boli dlho pred rokom 1989, potom skupina, ktorá do toho prenikla až tesne pred Novembrom 1989, ale potom tam bola aj skupina ľudí, ktorí až po Novembri nasadli na loď.

Eugénia Sikorová: Pochopiteľne, ale aj zhodou okolností. Pozrite sa na tie prvé dni, ja som z VŠMU. V pondelok 20. novembra dopoludnia u nás bolo na školskom dvore stretnutie, kde po prvýkrát Lauko povedal medzi iným, že chceme zrušiť vedúcu úlohu strany. A náš bývalý rektor, stará totalitná štruktúra Mrlian,¹²³ náhodou vedľa mňa stál a s nadšením tlieskal...

▼ PJ: Potom je ale otázka vyrovnávania sa s komunistickou minulosťou, alebo vôbec postoj ku komunistickej strane? Toto muselo byť zásadne ovplyvnené tým, že keď sa zmiešajú dl-

horovní disidenti so šedou zónou...

Eugénia Sikorová: Na Slovensku je to tak. Moja dlhoročná šéfka bola z českého disidentského prostredia a žasla, keď zistila, že sa poznám s tým a oným, sme príbuzní s tým-tým... Jednoducho sme z jednej dediny, z jedného mesta, chodili sme spolu do jednej školy, každý každého pozná a s každým je rodina...

▼ JP: Toto všetko je také typické slovenské, naozaj. Tá nevyhranenost', že síce sme aj angažovaní, ale zároveň sme aj všetci disidenti. A všetkým sa nám uľavilo, že ten rok 1989 prišiel...

RS: Môžem povedať, že prvé dva mesiace boli komunisti zaskočení. Začiatkom decembra 1989 mne a Jankovičovi telefonoval generálny sekretár ZSVU Piskora (major Ján-sky, ktorý ma svojho času vyšetřoval) a rozprával nám, že sa archívy

123 Rudolf Mrlian (1916), akademik, teatrológ a vysokoškolský pedagóg. V období normalizácie pôsobil na VŠMU ako dlhoročný dekan Divadelnej fakulty.

ŠtB vyvážajú a pália. Tak som volal Míkloškovi a Čarnogurskému. Pred očami nám vyvážali materiály nákladiakmi, ničili ich¹²⁴ a my sme nevedeli zakročiť. Ale teraz musím objektívne povedať, že tú moc sme vtedy nemali. Až 10. decembra 1989 rezignoval zo svojej funkcie prezident Husák a zmenila sa vláda, dovtedy sme nemali v rukách výkonnú moc.

▼ PJ: Prečo ste odišli z Koordinačného centra VPN?

RS: Na jar 1990 som z KC VPN odišiel – nie ako nepriateľ – vždy som nosil ideu VPN z Novembra 1989 v sebe... Odišiel som (aj po nedorozumeniach, ale tie neboli rozhodujúce) do civilného povolania. Milujem umenie a život bez neho som si nevedel predstaviť. Pár mesiacov po Novembri sa zdalo, že aj politika sa dá robiť čestne, úprimne, bez vypočítavosti, zištnosti, túžby po moci, bez diktatúry, šarlatánstva, klamstva, lži, nenávisť, hochštaplerstva, ohovárania, intríg, likvidovania druhých, politikárčenia, podvádzania, zavádzania, populizmu... To sme si mysleli – boli sme naozaj takí – a zákonite, po období akéhosi doznievania Novembra do volieb v júni 1990 – sa po víťazstve vo voľbách začal veľký sen rozpadáť... Ľudia videli, resp. chceli vidieť silné víťazné hnutie, ktoré všetko vyrieši mávnutím zázračného prútika, nedočkavo, ihneď! Tak ako všade, aj naše hnutie sa začalo, prirodzene, selektovať – niektorí to zakrývali, až to skončilo, ako to skončiť muselo – rozdelením.

▼ PJ: Ostali ste v rade VPN, boli ste svedkom delenia VPN a vzniku HZDS a „fenoménu“ Mečiar...

RS: Práve som sa vrátil z Francúzska, kde som mal prednášky na výstave československého umenia v Quimper a v Paríži – 22. apríla 1991 som prišiel domov zo Schwechatu a na obrazovke Fedor Gál: vysvetľoval, aké je dôležité, že „európsky“ politik Ján Čarnogurský bude premiér... Hneď som bežal na Ventúrsku, boli tam všetci. Bol som dva týždne preč a nič som nechápal. Na VPN aj do KC som nemal „cestu zarúbanú“, odišiel som dobrovoľne, a keďže som učil na VŠVU hneď za rohom, sem-tam ma ako „zakladateľa“ zavolali a bol som pri niektorých rozhodnutiach. Vysvetľovali mi, vláda naozaj nefungovala, bola Mečiarom deštruovaná – musí sa odvolať. Nepostavili sme ale namiesto Mečiara človeka z „našich“ radov... To bola obrovská chyba, že sme ho nenášli. Som presvedčený, že taký človek bol. Vedenie vlády sa nemalo odovzdať „konkurenčnej“ strane (KDH). Doteraz tomu nerozumiem, toto všetko nahralo neskôr Mečiarovi. Mečiara sme vlastne „urobili“ trikrát: prvýkrát na „konkurze“ v januári 1990 sme ho nadšene spravili ministrom vnútra. Druhýkrát nadšene predsedom vlády v júni 1990 a tretíkrát, keď sme ho v marci 1991 stiahli a on sa stal „martýrom“... Vždy sa to robilo s „najlepším“ úmyslom...

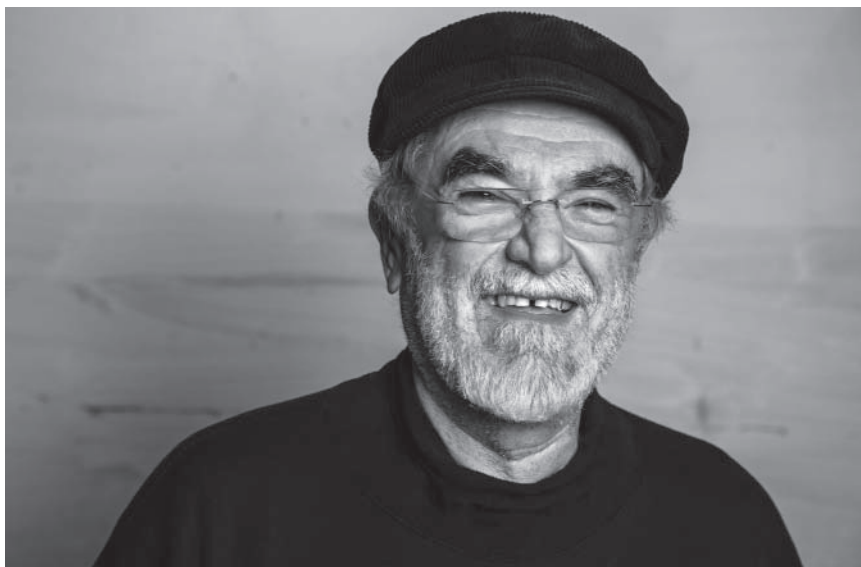
Pripravoval sa snem VPN v Košiciach, ktorý sa konal 24. apríla, jediným bodom bol – rozchod VPN s novou platformou. Zavolať mi Maroš Porubjak (tiež odišiel do svojho povolania), ktorý ma oslovil, aby som ako jeden zo „zakladateľov“ išiel do Košíc... Šli sme spolu aj naspäť – on už ako budúci podpredseda vlády, ja znovu zvolený do rady VPN. Keď sme sa v Košiciach s platformou, z ktorej následne vzniklo HZDS, rozišli a oni opustili rokovaciu sálu, potom, ako

sme po dvoch hodinách rokovania odchádzali z budovy, pred ňou bolo okolo tristo ľudí, niektorých som zbežne poznal z mítingov na Námestí SNP, boli to kriklúni, ktorých rozvážali po celom Slovensku. Tá nenávisť – hádzali po nás všetko, čo mali poruke, pľuli, nadávali a tie oči, plné zloby! My (Gál, Langoš, Snopko, Porubjak, Bútor, Zajac, Flamík, Kučerák, ja a ešte dvaja-traja ďalší) sme boli chránení policajtmí a podarilo sa nám „vkradnúť sa“ do áut a doslova ujsť.

▼ JP: Ako ste vnímali kauzu Budaj?

RS: Prekážalo mi, že sa ho takmer nik nezastal, už vtedy, keď naňho vytiahli lustrácie po voľbách 1990. Napísal som o tom článok do SME-NY. Roky som ho poznal a veril mu. Urobil chybu, priznal ju v televízii doslova pred celým národom s čistým úmyslom, čestne, bez kalkulácií. A ja zdôrazňujem: urobiť chybu je jedna vec a udávanie priateľov, čím ho chceli niektorí bez akýchkoľvek dôkazov pošpiniť, je vec druhá. Medzi nimi je priepastný rozdiel. Jano Budaj už svojím jednoznačným konaním v minulých rokoch pred revolúciou dokázal, aké absurdné a vykonštruované sú obvinenia, ktoré proti nemu spriadali. Zacitujem záverečné slová z môjho článku: „... Pretože ak pošpiníme čo len jedného nevinného, vraciame sa späť, ďaleko pred 17. november. Hovoríme tomu obdobiu totalita. Skloňujeme to slovo vo všetkých pádoch. Totalita okolo nás. Aby sme ju nevyháňali zovšadiaľ, len zo seba – nie. Totalita v nás. Vyžeňme aj zo seba tento dlhoročný 'dedičný hriech'!“

124 Išlo o mimoriadnu skartáciu dokumentov ŠtB, ktorá sa na základe rozkazu námestníka federálneho ministra vnútra generála Lorenca konala v decembri 1989. V jej dôsledku zničili príslušníci ŠtB množstvo dokumentov, najmä tzv. živých zväzkov. K téme pozri ŽÁČEK, P.: „Můžou přijít, jsme hotovi...“ Tzv. Lorencova „skartace“ z prosince 1989 v dokumentech. In: *Paměť národa*, október 2004, s. 28 – 41; STREŠŇÁK, G.: K problematike mimoriadnej skartácie materiálov ŠtB na Slovensku v roku 1989. In: JAŠEK, P. (ed.): *20. výročie Nežnej revolúcie*, s. 209 – 216.

Rudolf Sikora (Zdroj: Rodinný archív)

▼ **PJ:** Prečo vlastne VPN nedodrжала to, k čomu sa verejne zaviazala, že všetky prípady prešetří? Mala aj ministra vnútra Langoša. Prečo ten spis nevytiahol na verejnosť a riadne to nevyšetřil?

RS: Ja vám odpoviem, že neviem. Túto otázku si dávam tak ako vy... Jana Budaja som poznal od roku 1971. A Langoša ešte dlhšie. Musím povedať, bol som ťažko sklamaný, že s tým vyrukovali na verejnosť a ešte k tomu v deň volieb. Keď som prišiel na VPN, všetci rozprávali nie o tom, že sme vyhrali voľby, ale o tom, že Jano Budaj „sklamal“. To bola ťažká prehra... Zdalo sa mi to absurdné!

▼ **PJ:** Vtedy k vyšetreniu tohto prípadu boli všetky podmienky, prečo sa to neurobilo? Teraz už je ťažko rekonštruovať Budajov spis, keď je stratený. Ale vtedy bol.

RS: To potom samozrejme ešte viac využil Mečiar, ktorý ho potreboval zlikvidovať... Raz to aj na akej-

si tribúne povedal, že napriek tomu, že je v „zoznamoch“, tak je úžasný človek. Skoro takto to povedal, čo bolo úplne strašné. Budaj bez toho, že by sa nejako mohol brániť, bol naraz odpísaný. Pre mňa je jedna z otázok, ako by sa to bolo všetko vyvíjalo, keby sa toto nestalo. Mečiar by sa určite nedostal tak ďaleko...

DOZVUKY PÁDU REŽIMU

▼ **PJ:** Stretli ste sa aj s historickým spracovaním Nežnej revolúcie, ktoré by vybočovalo z toho, ako ste udalosti zažili na základe osobnej skúsenosti?

RS: Napríklad v knihách Jozefa Žatkuliaka¹²⁵ je veľa nezrovnalostí, nepresností, „krátkych spojení“, popisované udalosti akoby nefungovali v príčinnej následnosti a vzťahu. Pre mňa je nepochopiteľné, ako sa k celej veci staviame, v Čechách som si prezrel množstvo publikácií o revolúcii spracovaných zo všetkých možných strán. Tu môžem povedať, a neviem, či to je naša slovenská vlastnosť, ale zdá sa, že kaž-

dý to videl svojimi očami, inak. Česi skúmajú všelijaké roviny a aspekty, čo sa prekrývajú, ale u nás sa to celé zabrzdilo. Vezmime však fakty, boli zápisy, o čom sme na koordinačnom výbore a v KC VPN rokovali, nie všetky sa zachovali, veľa vecí sa akosi „zašmodrhalo“. Neurobili sme to, čo sme urobiť mali, nepopísali sme dostatočne a hlavne objektívne dejiny. Teraz naozaj cítim, že tam kdesi začal prapodivný boj o to, kto vlastne a čo urobil. Pamätám si na jedno dievča, ktoré vo VPN vtedy robilo autentické nahrávky, nahralo dvadsaťosem kaziet, kde dnes sú? Všetky tam bolo úžasné svedectvo!

▼ **JP:** Zaujímavé je aj to, že aj archív VPN bol dlho neprístupný.

RS: Napríklad. Nahráva to fantazírovaniu a rôznym konšpiráciám...

▼ **JP:** Je tu priestor pre každého, aby to uchoпил a napísal zo svojho pohľadu.

RS: Škoda, že vtedy, počas revolúcie, som si každý večer neurobil podrobnejšie poznámky. Lebo naozaj každý deň, každú minútu sa čosi zaujímavé dialo. Na druhej strane, keď sa na to globálne pozrieme, tak ináč to nemohlo skončiť, pretože sme už nemali strach. Mne to pripomínalo akčnú umeleckú scénu, ako som ju poznal zo 60. rokov. V každej krajine to prebiehalo inak, v Maďarsku a Poľsku sa už dlhšie konali okrúhle stoly, berlínsky múr padol, my v Československu sme mali deň D – 17. november, ktorý nás vrátil na globálnu scénu. A môj „globálny“ pohľad do budúcnosti?“

Ľudstvo čakajú ťažké roky! Naša civilizácia buď prežije, alebo zanikne... Ak prežije, bude ľudstvo so svojim mentálnym aj technologickým vývojom úplne inde! A sotva ho budú riadiť nejaké strany a straníci!!!

RUSKÝ DIPLOMAT NA PÔDE ÚPN

Riaditeľ sekcie vedeckého výskumu Patrik Dubovský, radca-vyslanec Andrej Šabanov, pracovníčka veľvyslanectva Ruskej federácie Natalia Mareeva a predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák (Foto: Marian Turza)

Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák prijal 1. apríla 2016 Andreja Šabanova, radcu-vyslanca z Veľvyslanectva Ruskej federácie v Slovenskej republike. Obaja predstavitelia rokovali o možnej spolupráci na projektoch, ktoré sa týkajú obdobia neslobody. Ondrej Krajňák vyjadril vďačnosť za všetky obeť, ktoré priniesol ruský národ pri oslobodzovaní našej krajiny. Zároveň ho oboznámil s poslaním ÚPN a ponúkol možnosti spolupráce. Andrej Šabanov sa zaujímal o aktivity smerujúce k zachovaniu pamäti národa na obdobie totalitného komunistického režimu. Vyjadril nádej na nadviazanie spolupráce s inštitúciami v Ruskej federácii, ktoré sa zaoberajú komunistickou totalitou, prípadne s archívmi, ktoré spravujú dokumenty po bývalých bezpečnostných zložkách v čase neslobody. Aj napriek rozdielnemu hodnoteniu niektorých historických skutočností zástupcovia oboch strán vyjadrili ochotu k vzájomnej spolupráci najmä v oblasti získania dokumentov týkajúcich sa odvečených osôb do sovietskych pracovných táborov – gulagov.

PIETNY AKT PRI PAMÄTNÍKU VÍŤAZSTVA

Štvrtého apríla 2016 sa na bratislavskom Námestí Eugena Suchoňa konal pietny akt pri príležitosti 71. výročia oslobodenia mesta. Organizátormi podujatia boli už tradične Hlavné mesto SR Bratislava a Oblastný výbor Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov. K pozva-

ným hosťom a širokej verejnosti sa pripojil aj predseda správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák, ktorý v mene ÚPN položil veniec pri Pamätníku víťazstva. Prítomným sa počas pietneho aktu prihovorili primátor Bratislavy Ivo Nesrovnal a predseda Oblastného výboru Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov Bratislavského kraja Martin Krno.

Na pietnom akte boli prítomní aj veteráni odboja (Foto: Marian Turza)

NÁVŠTEVA ČLENOV AKADEMICKÉHO SPOLKU Z VIEDNE

Dňa 7. apríla 2016 navštívila Ústav pamäti národa skupina členov Viedenského spolku akademikov. Hostia z Rakúska sa oboznámili s históriou ÚPN, jeho poslaním a aktivitami. Program pokračoval projekciou filmu

Rokovanie viedenských akademikov s predstaviteľmi ÚPN (Foto: Marian Turza)

z produkcie ÚPN „Sviečková manifestácia alebo Bratislavský Veľký piatok“. Po nej si viedenski akademici prezreli fotografie z udalostí vojenskej okupácie ČSSR vojakami Varšavskej zmluvy v auguste 1968. Rakúski hostia potom v centre Bratislavy navštívili miesta spojené s históriou v období neslobody v rokoch 1939 – 1989.

PREDNÁŠKA O PREDSTAVITEĽOCH PODZEMNEJ CIRKVI

František Neupauer a minister školstva SR Peter Plavčan na pôde Katolíckej univerzity v Ružomberku (Foto: Anton Kulan)

Dňa 12. apríla 2016 sa v Katolíckej univerzite v Ružomberku v rámci podujatia „Host' na KU“ uskutočnila prednáška pracovníka Sekcie vedeckého výskumu ÚPN Mgr. Františka Neupauera, PhD., o významných predstaviteľoch slovenskej podzemnej cirkvi v období komunistickej totality – Vladimírovi Juklovi a Silvestrovi Krčmérym. Zúčastnil sa na nej aj minister školstva SR Peter Plavčan. Prednáška sa opierala o tri body: vzťah k rodine, širšie vzťahy a vzťah k Bohu. F. Neupauer pritom vychádzal zo svedectiev a osobných skúseností so spomínanými osobnosťami.

Silvester Krčméry (5. 8. 1924 – 10. 9. 2013) bol lekár, ktorý sa aktívne zapájal do apoštolátu laikov, za čo bol na desať rokov uväznený (1954 – 1964). Patril k spoluzakladateľom sekulárneho inštitútu Fatima (1974) a organizátorom Sviečkovej manifestácie v Bratislave na Veľký piatok 25. 3. 1988.

Vladimír Jukl (19. 4. 1925 – 1. 5. 2012) bol kňazom, aktívne spolupracoval so S. Krčmérym. Ako 27-ročný bol odsúdený za vlastizradu na 25 rokov väzenia. Za mrežami strávil 13 rokov, 6 mesiacov a 9 dní.

SEMINÁR V ŽILINE

ÚPN zorganizoval 13. apríla 2016 v Žiline seminár venovaný spolupráci ústavu s cirkevnými historikmi na výskume prenasledovania cirkvi na Slovensku v období komunistického režimu. Na podujatí boli prítomní aj kňazi, rehoľníci, rehoľníčky a laici, ktorí sa zaoberajú dejinami cirkvi, reholí alebo náboženských spoločností. Účastníci seminára si na úvod vypočuli príhovor predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka. Okrem iného v ňom pripomenul aktuálne výročie udalostí spojených s akciou „K“. Ďalej oboznámil prítomných so zámerom stretnutia, pričom zvlášť zdôraznil: „Mám nádej, že vo vzájomnej spolupráci sa nám podarí splniť očakávané ciele, otvoriť nové témy, doteraz neprebádané príbehy výnimočných ľudí, svedkov viery, ktorí dokázali byť svetlom, soľou a inšpiráciou pre mnohé generácie.“

Generálny biskup ECAV Miloš Klátik privítal ponuku ÚPN na vzájomnú spoluprácu. Vyjadril presvedčenie, že táto iniciatíva umožní priblížiť spoločnosti aj históriu prenasledovania nekatolíckych cirkvi počas komunizmu, zvlášť ECAV, ktorej prenasledovanie nebolo v spoločnosti do súčasnosti dostatočne známe.

O doterajšom výskume perzekúcií cirkvi na ÚPN poďal správu pracovník Sekcie vedeckého výskumu Pavol Jakubčín. S archívnymi prameňmi a dokumentmi k perzekúciám cirkvi nachádzajúcimi sa v Archíve ÚPN a spôsobmi ich štúdia účastníkov seminára oboznámila vedúca oddelenia písomností ŠtB Jana Maťašová. Riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu Patrik Dubovský sa venoval oblastiam, na ktorých môže stať vzájomná spolupráca.

Účastníci seminára privítali ponúknuté možnosti spolupráce, vytvorenia databázy a siete historikov a archivarov, možnosť výmeny informácií o archívnych fondoch, zbierkach a archívnych pomôckach, ako aj možnosť získania prehľadu o archívnych fondoch či zbierkach. Ocenili možnosť participovať na spoločných projektoch s ÚPN, dodávať príspevky do časopisu Pamäť národa, podieľať sa na tvorbe oral history, organizácii konferencií, výstav, prednášok, publikácií a filmov.

Príhovor O. Krajňáka k účastníkom seminára (Foto: Marian Turza)

PIETNA SPOMIENKA V NOVEJ BELEJ

V kultúre a živote Slovákov v Poľsku je od nepamäti pevne ukotvené odmietanie akejkoľvek agresie, teroru a násilia. Naopak, svojimi postojmi sa zasadujú o vzájomné chápanie, citlivé vnímanie a ľudskú toleranciu v súžití národnostnej menšiny s väčšinovým národom.

To bol aj jeden z podnetov na organizovanie pietnej spomienky na obeť ozbrojenej skupiny „Ogňa“, ktorá sa pod gesciou Spolku Slovákov v Poľsku uskutočnila 17. apríla 2016 v Novej Belej (poľsky Nowa Biała). Podujatie bolo venované aj ťažkým časom v rokoch 1945 – 1947 a pamiatke štyroch slovenských obyvateľov Novej Belej, ktorých pred 70 rokmi uniesla, mučila a zavraždila ozbrojená skupina Józefa Kuraša „Ogňa“. Pri pomníku obetí sa Ondrej Krajňák vo svojom prejave dotkol 70. výročia násilnej smrti Jána Ščurka, Jána Kraka, Jozefa Chalúpka a Jána Lapšanského. Odsúdil „tých, ktorí v mene falošných princípov, národnej neznášanlivosti a v mene osobných záujmov rozhodli sa zabíjať. Vtedy, či dnes.“. Ďalej prítomným pripomenul: „Úlohou ÚPN je

Účastníci pietnej spomienky (Foto: Marian Turza)

Pomník zavraždeným Slovákom (Foto: Marian Turza)

Projekcia filmu „Bohom zabudnuté kúty“ (Foto: Marian Turza)

dokumentovať zločiny nacizmu a komunizmu. A z tohto uhla pohľadu dokumentujeme príbehy Slovákov aj v Poľsku, či Rumunsku. Príbeh o Jozefovi Kurašovi mi je známy, lebo pred ôsmimi rokmi som v tomto kraji rozbehol nakrúcanie dokumentárneho filmu *Bohom zabudnuté kúty*, ktorý vypovedá o zločineckých praktikách tzv. „bandy Ogňa“. Poďakoval organizátorom pietneho aktu za neustále pripomínanie si tejto udalosti, ale aj tým, ako dodal na záver: „ktorí po rokoch mlčania našli v sebe odvahu vydať svedectvo pravdy, a to aj napriek tomu, že rana aj po sedemdesiatich rokoch krváca.“

Súčasťou programu spomienky bola aj projekcia filmu z produkcie Ústavu pamäti národa pod názvom *Bohom zabudnuté kúty* v Centre slovenskej kultúry v Novej Belej.

ÚPN OCENIL VETERÁNOV PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJA V KOŠICKOM KRAJI

ÚPN v spolupráci s mestom Košice pripravil 18. apríla 2016 slávnostné odovzdanie dekrétov pre 20 žijúcich a 11 zosnulých účastníkov protikomunistického odboja z Košického kraja. Medzi nimi sú mená Ján Bajtoš, Peter Bova, Ján Grega, Ladislav Petö, Alexander Rimek, Kornel Fritz, Vojtech Urban a Vincent Samuely, ktorí boli za protištátnu činnosť odsúdení k nepodmienečným trestom odňatia slobody. Podujatie sa uskutočnilo v priestoroch historickej radnice za účasti predsedu Konfederácie politických väzňov Slovenska Petra Sandtnera, najbližších príbuzných ocenených odbojárov a žiakov základných škôl.

Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák v príhovore povedal: „Som si vedomý, že mnohí z vás boli po rokoch opäť rehabilitovaní, a to tými istými sudcami, ktorí vás predtým súdili. Všetci si uvedomujeme krivdy, ktoré vám boli spôsobené. Odkazom na prežité utrpenie a na

Účastníci oceňovania (Foto: Marian Turza)

Skupinová fotografia ocenených veteránov protikomunistického odboja so zástupcami samosprávy a ďalších inštitúcií (Foto: Marian Turza)

Predseda správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák a námestník primátora Košíc Martin Petruško pri akte oceňovania (Foto: Marian Turza)

svedectvo vášho života ste sa však výraznou mierou zaslúžili o vznik slobodnej a demokratickej spoločnosti. Za to vám v mene Ústavu pamäti národa ďakujem.“

Ako prejav vďaky a úcty si noví držiteľia dekrétov prevzali spomienkové dary v podobe publikácií z produkcie ÚPN a symbolické kvety. Podujatie bolo obohatené kultúrnym programom žiakov zo Základnej umeleckej školy Márie Hemerkovej v Košiciach.

DISKUSNÝ VEČER ÚPN

Dňa 21. apríla 2016 sa v priestoroch Poľského inštitútu v Bratislave konala beseda z cyklu Diskusné večery ÚPN na tému Černobyľ 1986 a otvorenosť (glasnosť). Na podujatí vystúpili prof. RNDr. Pavel Povinec, DrSC., z Katedry jadrovej fyziky a biofyziky z Fakulty matematiky, fyziky a informatiky UK v Bratislave, Ing. Štefan Škullec, CSc., zo Slovenského hydrometeorologického ústavu a Mgr. Peter Jašek, PhD., a Mgr. František Neupauer, PhD., z ÚPN.

Oficiálny program obohatili svojou prítomnosťou a výstupmi študenti košických škôl (Foto: Marian Turza)

Účastníci diskusného večera (Foto: Branislav Kinčok)

ZASADANIE ENRS VO VARŠAVE

Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák sa 21. apríla 2016 zúčastnil zasadania riadiaceho výboru Európskej siete Pamäť a Solidarita (ENRS) vo Varšave. Predmetom rokovaní bolo okrem iného aj hodnotenie prípravy a realizácie spoločných projektov partnerských krajín siete ENRS, ako aj schvaľovanie projektov plánovaných na rok 2016. Členovia riadiaceho výboru prehodnotili aj finančnú štruktúru a plánované projektové výdavky na aktuálny i budúci rok. Slovenská delegácia prezentovala okrem vlajkových projektov ÚPN, ktorými je každoročne konaný Festival slobody a edícia informatívno-vzdelávacích letákov pre mladú generáciu, študentov a širokú verejnosť, a participuje aj nadchádzajúce stretnutie ministrov spravodlivosti krajín EÚ, ktoré sa uskutoční pri príležitosti celoeurópskeho Dňa pamiatky obetí totalitných režimov 23. augusta 2016 v Bratislave. Súčas-

Zasadanie riadiaceho výboru ENRS (Foto: Marian Turza)

Účastníci prednášky v Slovenskom inštitúte (Foto: Marian Turza)

ťou rokovaní boli aj prípravy na májové stretnutie poradných orgánov ENRS v Budapešti. Vo večerných hodinách na pozvanie Milana Novotného, riaditeľa Slovenského inštitútu vo Varšave, predniesol predseda Správnej rady UPN Ondrej Krajňák na pôde inštitútu pre jeho návštevníkov prednášku na tému „Otvorenie archívov ŠtB na Slovensku a s tým spojené dôsledky“. Účastníkom prednášky bol aj námestník predsedu poľského Inštitútu národnej pamäti Pawel Ukielski, s ktorým Ondrej Krajňák diskutoval o možnostiach ďalšej spolupráce.

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA O JADROVEJ HAVÁRII V ČERNOBYLE

Dňa 26. apríla 2016 si celý svet pripomenul 30. výročie havárie v jadrovej elektrárni v Černobyle, ktorá sa natrvalo zapísala do dejín ako najväčšia katastrofa pri mierovom využívaní atómovej energie. Ako zásadné zlyhanie je popri inom dnes hodnotené aj pôsobenie sovietskych, v našom prípade československých straníckych a štátnych orgánov a komunikačných médií, ktoré sa snažili haváriu utajiť. O tragédii v Černobyle informovali až potom, keď sa o nej verejnosť dozvedela zo západných médií. Rétorika predstaviteľov komunistického vedenia sa však nezmenila. Tak, ako tvrdili, že v ČSSR nie sú žiadni politickí väzni, zapierali aj nepríjemné skutočnosti súvisiace s haváriou.

Ústav pamäti národa preto v spolupráci so Slovenským hydrometeorologickým ústavom a Slovenskou akadémiou vied zorganizoval medzinárodnú odbornú konferenciu, ktorá sa uskutočnila v deň výročia havárie v bratislavskom Primaciálnom paláci. Pozvanie na ňu prijali okrem renomovaných domácich a zahraničných odborníkov zástupcovia diplomatického zboru akreditovaného v Slovenskej republike.

Po minúte ticha za obete jadrovej havárie konferenciu otvorili predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák s riaditeľom SHMÚ Martinom Benkom. Účastníkom sa prihovorili aj veľvyslanec Rakúskej spolkovej republiky Helfried Karl a členka SAV Daniela Ježová. O. Krajňák vo svojom príhovore okrem iného povedal: „Úlohou dnešnej konferencie je oživiť spomienku na udalosť, ktorá sa má stať mementom pre budúce generácie. Aby sme sa poučili z chýb v minulosti a aby sme ich neopakovali. Aby sme boli pripravení prebrať na seba zodpovednosť za naše zdravie a životy budúcich generácií.“

Následne si účastníci konferencie mohli v jednotlivých paneloch vypočuť prezentácie a referáty odborníkov zo SHMÚ, Úradu verejného zdravotníctva SR, Slovenskej nukleárnej spoločnosti, či Úradu jadrového dozoru a Slovenskej technickej univerzity. Týkali sa histórie a súčasnosti radiačného monitoringu, environmen-

Prednáška prof. Pavla Povinca (Katedra jadrovej fyziky a biofyziky FMFI STU) Environmentálny vplyv černobyľskej havárie: Európa a svet (Foto: Marian Turza)

Pohľad do pléna (Foto: Marian Turza)

tálneho vplyvu havárie v rámci Európy a sveta, aktivitách SHMÚ pri riešení následkov havárie na území Československa, krokoch medzinárodného spoločenstva ako poučenia z udalostí v jadrových elektrárnach, histórii a súčasnosti radiačnej ochrany, monitorovaniu radiačnej situácie v ČSSR po havárii v Černobyle a prijatých opatreniach pre ochranu obyvateľstva, či vplyvu rádioaktivity na rastliny. Spomedzi zahraničných prednášateľov sa Konstantin Nikolajevič Loganovskij z Národného výskumného centra radiačnej medicíny a Národnej akadémie medicínskych vied v Kyjeve venoval psychologickému a neuropsychiatrickému ponaučeniu z Černobyľu a ďalším vyhlídkam jadrovej bezpečnosti. Jeho krajan Sergej Reznichenko priblížil účastníkom konferencie svoj život pred černobyľskou haváriou a po nej, keď bol povoláný k odstraňovaniu následkov katastrofy. Oksana Lishchyshynová z Veľvyslanectva Ukrajiny v SR

sa venovala pohľadu Ukrajiny na Černobyľskú elektráreň a samotnú haváriu. Franz Kössler ako bývalý šéf korešpondent rakúskej ORF v Moskve opísal katastrofu očami západného korešpondenta v Moskve. Sergei Kezin zo Svetovej asociácie organizácií prevádzkujúcich jadrové elektrárne referoval o svojej činnosti účastníka likvidácie černobyľskej havárie. Zaujímavo vyznela aj prednáška Michaely Bušovskej, turistickej delegátky a sprievodkyne v černobyľskej zóne. Záverečný panel patril oblasti, ktorá je doménou historikov: týkala sa postoja straníckych a štátnych orgánov k havárii a reakcii vtedajších opozičných aktivistov.

Konferencia tak umožnila odborníkom i širokej verejnosti pripomenúť si udalosť, ktorá sa natrvalo zapíše do dejín jadrovej energetiky a ostane symbolom dvojtvárnosti totalitného komunistického režimu v bývalej ČSSR a jeho cynického vzťahu k vlastnému obyvateľstvu.

NÁRODNÁ RADA SLOVENSKEJ REPUBLIKY PREROKOVALA VÝROČNÚ SPRÁVU ÚPN ZA ROK 2015

V súlade s §12 ods. 5 zákona č. 553/2002 Z. z. o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 – 1989, o založení Ústavu pamäti národa a o doplnení niektorých zákonov (zákon o pamäti národa) v znení neskorších predpisov predložil 28. apríla 2016 predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák Výročnú správu Ústavu pamäti národa za rok 2015 Národnej rade Slovenskej republiky (NR SR).

Gestorský výbor rokoval o Výročnej správe Ústavu pamäti národa za rok 2015 na svojej 4. schôdzi 17. mája 2016. Zároveň prijal uznesenie č. 7, ktorým odporučil Národnej rade Slovenskej republiky zobrať na vedo-

Pohľad do pléna NR SR (Foto: Marian Turza)

Ondrej Krajňák oboznamuje poslancov NR SR s výročnou správou ÚPN za rok 2015 (Foto: Marian Turza)

Vystúpenie poslanca Jána Budaja (Foto: Marian Turza)

mie výročnú správu Ústavu pamäti národa za rok 2015. Poslanci NR SR správu prerokovali a vzali na vedomie 18. mája 2016. V rozprave k nej vystúpili poslanci Ján Budaj, Veronika Remišová, Gábor Grendel, Erika Jurinová, Anna Verešová, Martin Fecko a Viera Dubačová (všetci z poslaneckého klubu OĽANO-NOVA), ktorí vo svojich príspevkoch a faktických poznámkach pozitívne ocenili pracovné výsledky ÚPN a činnosť predsedu jeho Správnej rady Ondreja Krajňáka. Kriticky sa vyjadrili k skutočnosti, že ÚPN ani po trinásťročnej existencii nemá vlastnú budovu a už po siedmykrát musel zmeniť svoje sídlo. Poslanci, ako aj predseda Správnej rady Ondrej Krajňák, vyzvali kompetentné štátne orgány, aby sa touto realitou vážne zaoberali. Zo 144 prítomných poslancov NR SR vyjadrilo s Výročnou správou ÚPN súhlas 124, štrnásť (LSNS) boli proti a šiesti sa zdržali hlasovania.

ODHALENIE PAMÄTNEJ TABULE SALEZIÁNOVI ŠTEFANOVI SANDTNEROVI

Pri príležitosti 100. výročia narodenia a 10. výročia úmrtia saleziánskeho kňaza, básnika, politického väzňa, pedagóga a pezinského rodáka dona Štefana Sandtnera sa 29. apríla 2016 v Pezinku uskutočnilo slávnostné odhalenie pamätnej tabule pred bytovým domom na Záhradnej ulici, kde prežil najväčšiu časť svojho života. Prítomní boli predstavitelia Konfederácie politických väzňov Slovenska, rehole saleziánov, najbližší príbuzní Š. Sandtnera, zástupcovia ÚPN a široká verejnosť.

Štefan Sandtner bol príslušníkomi ŠtB zadržaný 5. mája 1951 o 18.00 hod. v spojení s nevydareným útekom do Ríma. Príbeh poznáme aj vďaka dokumentárnemu filmu z dielne ÚPN *Tiene Barbarskej noci*. Sprístupnený vyšetrovací spis ich opisuje ako zarytých nepriateľov ľudovodemokratického zriadenia. Píše sa v ňom, že Štefan Sandtner pre nepriateľské konanie proti republike bol daný do sústreďovacieho kláštora v Podolínci. Tu nadviazal spojenie s agentom cudzej moci Zemanom, na popud ktorého sa plne zapojil do služieb ilegálnej organizácie, ktorej účelom bolo pašovať ľudí z ČSSR do Rakúska a ďalej do Vatikánu. Túto protištátnu činnosť podporoval z vlastných prostriedkov. Spis obsahuje vyše 100 strán. To sú hodiny, ba mesiace tvrdého vypočúvania, bezsenných nocí a nemilosrdných výsluchov na samotke. V závere spisu sa nachádza znenie rozsudku: Trestný čin velezrady, §78 odst 1. lit c/ a odst. 1 lit. a/ trestného zákona.

O. Krajňák následne odovzdal príbuzným Štefana Sandtnera dekrét o priznaní postavenia Veterána protikomunistického odboja in memoriam v súlade so zákonom o protikomunistickom odboji.

Predseda správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák kladie veniec pred bytovým domom, v ktorom žil Štefan Sandtner (Foto: Marian Turza)

ETICKÁ KOMISIA ČESKEJ REPUBLIKY OCEŇOVALA ÚČASTNÍKOV PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJ

Etická komisia Českej republiky pre ocenenie účastníkov odboja a odporu proti komunizmu odovzdala 10. mája 2016 v Prahe pamätne dekréty a odznaky ďalším laureátom. Slávnostný akt sa uskutočnil za účasti predstaviteľov Senátu Českej republiky, Úradu vlády, Ministerstva kultúry, Ministerstva obrany, Ústavu pro studium totalitních režimů, Archívu bezpečnostních složek a Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd. Popri iných pozvaných hosťoch bol na ňom prítomný predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák. Účastníkom slávnostného podujatia sa prihovorili senátor Jiří Oberfalzer, predsedníčka Konfederácie politických väzňov Českej republiky Naděžda Kavalírová a člen Etickej komisie Miloš Rejchrt.

Predseda Etickej komisie Jiří Kaucký odovzdal dekréty a pamätne odznaky účastníkom odboja a odporu proti komunizmu Josefovi Horákovi a Břetislavovi Dofekovi. Ocenenia in memoriam prevzali za Ladislava Hošťáleka, Jiřího Koutníka, Hildegardu Priklopilovú a Jaroslava Straku ich rodinní príslušníci.

Žijúcim protikomunistickým odbojárrom v rámci ocenenia v Českej republike prináleží finančné odškodnenie vo výške 100 000 Kč a priami pozostalí ocenených in memoriam získavajú kompenzácia vo výške 50 000 Kč. Na Slovensku účastníci protikomunistického odboja oceňovaní ÚPN žiadne finančné náhrady nedostávajú. Návrhy na prijatie zákona o ich jednorazovom finančnom odškodnení sú však do Národnej rady SR opakovane predkladané.

Skupinová fotografia ocenených (Foto: Marian Turza)

ROKOVANIA O SPOLUPRÁCI S PLATFORMOU EURÓPSKEJ PAMÄTI A SVEDOMIA V PRAHE

Generálna riaditeľka Platformy ENRS Neela Winkelmann a predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák (Foto: Marian Turza)

Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák počas pracovnej návštevy Českej republiky zavítal 10. mája 2016 v Prahe do sídla Platformy Európskej pamäti a svedomia (ENRS), kde ho prijala jej generálna riaditeľka Neela Winkelmann. Počas stretnutia prerokovali obaja predstavitelia viaceré spoločné témy súvisiace s možnou spoluprácou v blízkej budúcnosti. Vymenili si názory na úvahy vychádzajúce z niektorých európskych krajín smerujúce ku zriadeniu Medzinárodného súdneho tribunálu pre stíhanie zločinov komunizmu a s tým súvisiacou medzinárodnou konferenciou ministrov spravodlivosti, ktorá sa uskutoční 23. augusta 2016 v Bratislave za účasti predstaviteľov pamätových inštitúcií z krajín bývalého východného bloku. V závere stretnutia Neela Winkelmann oboznámila Ondreja Krajňáka s projektom, v rámci ktorého Platforma ENRS vydala tzv. viacjazyčnú čítanku pre študujúcu mládež pod názvom „Aby sme nezabudli“. Jej obsahom sú informácie o európskych totalitných režimoch v Európe. Platforma ENRS ponúkla túto publikáciu ÚPN pre jej využitie aj na Slovensku.

ÚPN OCENIL EXALLIEVOV DONA BOSCA ZA ODPOR PROTI TOTALITE

Pri príležitosti stretnutia Združenia exalliefov seniorov a oratoriánov saleziánov dona Bosca na sviatok Panny Márie pomocnice kresťanov sa 21. mája 2016 v priesto-

roch Provinciálneho domu saleziánov dona Bosca v Bratislave uskutočnilo slávnostné odovzdanie ďakovných listov a pamätných medailí ÚPN za odpor proti totalite.

Podujatie otvorila sv. omša, ktorej hlavným celebrantom bol delegát pre exallievov dona Bosca don Ivan Žitňanský. Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák

Účastníci slávnostného podujatia (Foto: Marian Turza)

potom prítomným v príhovore okrem iného povedal: „Máme tu dnes pred sebou mužov v pozhnanom veku. Keby som mal na hlavu klobúk, s veľkou úctou by som ho pred vami zložil. Poviem vám aj prečo. Včera, keď som si pripravoval tento príhovor, otvoril som si jeden tajný spis bývalej komunistickej Štátnej bezpečnosti, ktorý je uchovávaný v archíve ÚPN, ktorý sa však paradoxne dnes nachádza v zapožičaných priestoroch saleziánskej rehole. Nie nadarmo sa hovorí, že Božie mlyny melú pomaly, ale isto. No a v tomto tajnom spise som sa dočítal nasledovné informácie. Citujem: Osoby ako Titus Zeman, František Buzek, Andrej Dermek, Štefan Sandtner, Ján Brichta, Anton Semeš, Emil Šafár, Anton Srholec a ďalší saleziáni ilegálne odišli do zahraničia, odkiaľ prichádzali tajne späť do bývalého Československa s úlohami, ktoré dostávali od riadiacich orgánov tajnej americkej a vatikánskej špionážnej služby. Vytvorili ilegálnu skupinu, ktorá vyvádzala do nepriateľskej cudziny osoby nepriateľsky zaujaté proti socialistickému zriadeniu. Tieto vyškolené osoby boli opäť vysielané na naše územie už ako špióni, kde mali vykonávať rozvratnícku činnosť proti ľudovodemokratickému štátnemu zriadeniu. Jedným z najdôležitejších činiteľov v tomto špinavom boji medzinárodného kapitálu je tradičný a odveký nepriateľ všetkého pokroku – Vatikán. Tu je dôkaz vybratý zo spisu jedného z dnešných ocenených in memoriam – Františka Buzeka, ktorého komunistická ŠtB považova-

la za hlavného organizátora údajného pašovania ľudí do zahraničia. V procese Titus Zeman a spol. bol František Buzek odsúdený na 18 rokov väzenia za velezradu. Práve v tejto súvislosti si dnes omnoho hlbšie uvedomujem aktuálny význam a poslanie Ústavu pamäti národa ako inštitúcie, ktorej úlohou je robiť všetko preto, aby sa nezabúdalo. Lebo ten, kto nepozná svoju minulosť, je odsúdený ju opakovať. Našťastie každá doba mala a má svojich hrdinov. A zvlášť saleziáni sa majú čím chváliť. Preto som rád, že na tejto slávnosti sú prítomní najmä mladí ľudia, lebo im takto môžeme ponúknuť vzory hodné nasledovania.“

Slávnostné podujatie vyvrcholilo odovzdaním ďakovných listov a pamätných medailí za odpor proti totalite pre exallievov Františka Buzeka (in memoriam), Olivera Miklasa, Eduarda Fila a Milana Chabroňa.

DISKUSNÝ VEČER ÚPN

V rámci cyklu bratislavských Diskusných večerov ÚPN sa 26. máj 2016 v Poľskom inštitúte uskutočnila bese-

Prejav predsedu správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka pri pamätnej tabuli Jána Langoša na námestí SNP (Foto: Marian Turza)

Účastníci diskusného večera (Foto: Branislav Kinčok)

Emília Pastvová, Patrik Dubovský (v strede), Peter Šimko pri úprave kríža na mieste smrti Jána Langoša pri obci Drienovec. (Foto: Eva Guldánová)

da s názvom JÁN LANGOŠ – disident, kresťan v politike, zakladateľ Ústavu pamäti národa, ktorá bola spojená s pietnou spomienkou pri buste J. Langoša na Námestí SNP. Na podujatí vystúpili Ing. Jaroslav Franek, CSc., z Fakulty elektrotechniky a informatiky STU v Bratislave, Ing. Marian Gula, riaditeľ Sekcie dokumentácie ÚPN, a Mgr. Jan Ruml, bývalý námestník FMV a bývalý minister vnútra ČR.

Pri príležitosti desiateho výročia od smrti prvého predsedu Správnej rady UPN navštívili pracovníci ÚPN pamätník Jána Langoša v Banskej Bystrici a miesto jeho tragického úmrtia pri obci Drienovec, kde očistili kríž osadený na prvé výročie smrti v roku 2007 Patrikom Dubovským a jeho priateľmi. Autorom kríža je rezbár Štefan Godovič. V Drienovci premietli video o zakladateľovi UPN Cesta k demokracii.

V MICHALOVCIACH SLÁVNOSTNE OCENILI ÚČASTNÍKOV PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJA

Ústav pamäti národa v spolupráci s mestom Michalovce odovzdal 31. mája 2016 pamätne listy a pamätne medaily desiatke veteránov a účastníkov protikomunistického odboja z regiónu Zemplína, ktorí trpeli a bojovali proti komunistickému režimu a zaslúžili sa o slobodu a demokraciu. Slávnostné podujatie sa uskutočnilo za prítomnosti zástupcu primátora mesta Michalovce, zástupcov Konfederácie politických väzňov Slovenska (KPVS) a Združenia protikomunistického odboja (ZKPO).

Počas oficiálneho slávnostného aktu sa prítomným prihovorili viceprimátor mesta Benjamín Bančej, pred-

седа KPVS Peter Sandtner, zástupca ZPKO Štefan Novák a predseda SpR ÚPN Ondrej Krajňák. Ten vo svojom prejave uviedol: „Pozvanie na dnešnú slávnosť prijali aj bývalí politickí väzni z vášho mesta, či regiónu. Mnohí z nich sa v minulosti otvorene postavili na odpor proti komunistickému režimu. Aj za cenu utrpenia a bolesti sa nechali inšpirovať vlastným svedomím, láskou k pravde a úctou k ľudským a kresťanským hodnotám. Bola to doba, ktorá preverovala charaktery. Kedy jedni bez toho, aby škodili, boli zaistení, označení za nepriateľov štátu a posielaní na mnohoročné ťažké manuálne práce do baní, na stavbu priehrad alebo do kameňolomov. Zatiaľ čo tí druhí v mene ideológie, strany a vlády celé desaťročia beztriestne škodili. V bývalom Československu bolo cez 250 000 politických väzňov. Na hraniciach bolo zastrelených 400 ľudí. Väčšina z nich boli mladí ľudia, ktorí za slobodu zaplatili životom. Podľa istých štatistík následky mučenia Štátnou bezpečnosťou neprežilo až 600 osôb. A sú aj takí, ktorí tomu neveria alebo nechcú tomu

Program obohatili svojím vystúpením žiaci Základnej umeleckej školy v Michalovciach (Foto: Marian Turza)

uveriť. Zámerne skresľujú pravdu o minulosti, relativizujú fakty a ospravedlňujú zločiny. Lebo vtedy, keď sa to dialo, neprotestovali. A mnohí z tých, ktorí boli vo funkciách, majú aj krv na rukách. Nikdy sa za to neospravedlnili. A čo je horšie, stavajú im aj pamätníky, ako obci Veľký Lipník, kde bola odhalená pamätaná tabuľa bývalému exponovanému funkcionárovi KSČ Jánovi Pješčakovi. Údajne za to, že v čase komunistického režimu pomohol rozvoju obce Veľký Lipník. Ján Pješčak však ako tvrdý normalizátor zmaril vyšetrovanie Vasiľa Biľaka v súvislosti s pozývacím listom z augusta v roku 1968. Ako komunistický prokurátor sa osobne zasadil o justičnú vraždu Alojza Jeřábka, ktorý v roku 1953 prekročil železnú oponu. Neochota vysporiadať sa s vlastnou minulosťou ohrozuje našu budúcnosť. A práve v týchto súvislostiach si omnoho hlbšie uvedomujem aktuálny význam a poslanie Ústavu pamäti národa ako inštitúcie, ktorej úlo-

Na oceňovaní bola zastúpená aj mladá generácia

(Foto: Marian Turza)

hou je nezabúdať. Lebo ten, kto nepozná svoju minulosť, je odsúdený si ju zopakovať.“

Ocenení politickí väzni a účastníci protikomunistického odboja následne od predsedu Správnej rady ÚPN dostali ďakovný list a pamätnú medailu Ústavu pamäti národa.

PROFILY OCENENÝCH:

Jozef Baník (25. 4. 1938, Dobrá nad Ondavou) bol za pokus o útek do Bavorska po polročnej vyšetrovacej väzbe v roku 1955 odsúdený na 18 mesiacov odňatia slobody. Po odpykaní trestu musel narukovať do I. technického práporu. Ďalšie dva roky pracoval v baniach. Zmaturoval až v roku 1968 po diaľkovom štúdiu na Gymnázium vo Vranove nad Topľou. Neskôr sa mu podarilo úspešne absolvovať Právnickú fakultu v Košiciach. V súčasnosti je podpredsedom KPVS.

Karol Ďubek (28. 4. 1929, Ústie nad Oravou) bol 3. novembra 1949 za pokus o emigráciu do západného Nemecka odsúdený na desať rokov ťažkého žalára,

Ocenenie prebiehalo v slávnostnej dôstojnej atmosfére (Foto: Marian Turza)

päť rokov straty občianskych práv, peňažný trest 10 000 Kčs a konfiškáciu celého majetku. Trest, ktorý si odpykával v jáchymovských uránových baniach, dokázal podľa svojich slov prežiť iba vďaka silnej viere v Boha.

Štefan Halás (1. 9. 1928, Senné) bol študentom na teológii na kňazskom seminári v Košiciach, ktorý však v roku 1950 zrušili. Po absolvovaní základnej vojenskej služby v PTP odmietol spolupracovať so Štátnou bezpečnosťou aj za cenu, že sa vzdal pozície technicko-hospodárskeho pracovníka. V súčasnosti pôsobí ako predseda Oblastnej organizácie KPVS Michalovce.

Jozef Ištók (27. 1. 1932, Dvorianky) po úspešnom úteku do Viedne bol v júli 1949 zadržaný rakúskou políciou, ktorá ho odovzdala sovietskym okupačným orgá-

Ocenení počas slávnostného preberania cien (Foto: Marian Turza)

nom. Po troch mesiacoch väzby bol prevezený do Českých Budějovic, kde strávil vo väzení ďalšie štyri mesiace. Súd v Sečovicach ho síce oslobodil, ale bol nútený na spoluprácu so Štátnou bezpečnosťou, čo rázne odmietol. Vo vykonštruovanom procese ho potom odsúdili na 15 rokov odňatia slobody. Trest si odpykával vo väzniciach v Košiciach, Bratislave, Ilave a napokon v Mírove. Tam sa dozvedel, že ako mladistvému mu bol trest znížený na päť rokov. Posledné dva roky väzby strávil v pracovnom tábore v Jáchymove.

Eugen Maščenik (3. 4. 1930, Michalovce) vyrastal ako sirota v detskom domove a na jeseň 1947 vstúpil do rádu redemptoristov. Násilné zrušenie mužských reholí v Československu, tzv. Barbarská noc, ho zastihlo 14. apríla 1950 v Karlových Varoch. Po internácii strávil tri roky vo vojenských táborech nútených prác.

Štefan Paradič (24. augusta 1933, Michalovce) pred 1. májom v roku 1949 rozširoval letáky a plagáty s ná-

pisom „Smrť komunistom“. Za túto činnosť bol zadržaný, vypočúvaný a následne odsúdený za trestný čin popudzovania na trest odňatia slobody v trvaní 44 dní nepodmienečne.

Michal Pavlík (28. 7. 1927) bol členom Bielej légie, ktorá mala v programe nezávislosť Slovenska a ideologický boj bez zbraní. Dňa 11. júla 1951 ho zaistili v Delostreleckom učilišti v Hraniciach na Morave a Vyšší vojenský súd v Prahe mu vymeral za velezradu 25-ročný trest odňatia slobody, ktorý si odpykával v Košiciach a tábore nútených prác v Příbrami. Na slobodu sa dostal po amnestii v roku 1960.

Jozef Raffáč (19. 3. 1929, Vyšné Nemecké) po maturite na michalovskom gymnáziu sa pod vplyvom katechéty prof. Štefana Hlaváča rozhodol študovať teológiu. V septembri 1950 však musel nastúpiť k PTP. Do civilu sa mohol vrátiť až po uplynutí troch rokov, troch mesiacov a 24 dní.

Michal Roško (22. 11. 1928, Záhory) ako mladý chlapec nastúpil do noviciátu k redemptoristom. V Čechách prežil „Barbarskú noc“ a po internácii nastúpil 15. septembra 1950 k PTP. Po návrate do civilu vykonával robotnícke práce, pričom tajne študoval teológiu. Za túto činnosť bol v roku 1962 odsúdený na trest odňatia slobody v trvaní 30 mesiacov. Ani tresty komunistického režimu ho však neodradili od túžby po kňazstve, ktorá sa mu úspešne vyplnila v roku 1972.

Jozef Štofej (13. 3. 1923, Brekovo) sa po maturite na gymnáziu v Michalovciach rozhodol študovať teológiu. Za kňaza bol vysvätený v roku 1949. Ako kaplána v Humennom ho 13. novembra 1958 zatkli s odôvodnením, že ilegálne udržiava Mariánsku kongregáciu ako spolok. Následne bol odsúdený za trestný čin zneužitia náboženskej funkcie na desaťmesačný trest odňatia slobody, ktorý si odpykal v Mírove. Po návrate z väzenia pracoval ako robotník v kameňolome. Do duchovnej služby sa mohol vrátiť až v roku 1962.

PIETNA SPOMIENKA V ŽELIEZOVCIACH

Členovia Konfederácie politických väzňov Slovenska a predstavitelia Ústavu pamäti národa si 11. júna 2016 v Želiezovciach pietnou spomienkou uctili ženy, ktoré boli počas komunistického režimu nespravodlivo odsúdené v tamojšom ústave na výkon trestu odňatia slobody. Podujatie otvorila sv. omša v železovskom Farskom kostole sv. Jakuba, ktorú celebroidal väzenský vikár Ordinariátu OS a OZ SR Mons. Bartolomej Juhás SDB. Vo svojej homílii upriamil pozornosť prítomných na odpustenie, ale súčasne aj zachovanie pamäti na obdobie ne-

slobody, aby sa už nemuselo opakovať. Účastníci pietnej spomienky potom pri múre väznice položili vence KPVS, ÚPN a Zboru väzenskej a justičnej stráže. Zazneli príhovory predsedu KPVS Petra Sandtnera, riaditeľa ÚVTOS v Želiezovciach pplk. Ervína Janšíka a predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka, v ktorých bola vyslovená ľútosť nad utrpením väznených žien, ale aj obdiv k tomu, s akou pokorou a vierou prijímali svoj údel. Predseda Správnej rady ÚPN priblížil svedectvo Anny Greňovej, ktorá časť svojho mladého života prežila v železovskej väznici. V závere príhovoru sa Ondrej Krajňák vyjadril k aktuálnym témam: „Je dobré, že odhaľujeme pamätníky a spomíname, aby sme zachovali svedectvo martýria a zabránili novým formám totality. Škoda len, že medzi nami nie sú mladí ľudia, ktorí by to potrebovali počuť. Áno, je dobre sa stretávať a povedať si o tom, aké je to dôležité. Niekedy si ale kladiem otázku, či je to dôležité iba pre nás samých, čo sme tu. Nedávno vo Veľkom Lipníku bola odhalená ďalšia tabuľa komunistickému pohlavárovi, Jánovi Pješčakovi, ktorý ako prokurátor má na svedomí justičný zločin dnes už rehabilitovaného Alojza Jeřábka. Vyzval som verejnosť a organizácie politických väzňov k protestu a ďakujem jednej z nich, ktorá sa do protestu zapojila. Ale dostal som aj list oblastnej organizácie KSS, ktorá žiada Národnú radu a predsedu vlády, aby zrušil ÚPN, lebo nehovorí pravdu o minulosti. Nedovoľte, aby vám bývalí príslušníci ŠtB prepisovali minulosť. Vaše rady už z roka na rok rednú, ale sila vášho odkazu rastie, o čom svedčí aj táto dnešná spomienka. Sloboda je vzácny dar a záleží iba na nás, či sme pripravení si tento dar uchovať.“

Pietna spomienka bola ukončená modlitbou, bohoslužbou slova a požehnaním väzenským vikárom.

Prejav Ondreja Krajňáka pri pamätnej tabuli (Foto: Marian Turza)

ANKETOVÁ OTÁZKA:

Dlhší čas registrujeme úsilie budovať pamätníky protagonistom nacistického režimu Slovenského štátu a komunistického Československa. Spravidla šlo o miestne aktivity, ktoré iniciátori prezentovali ako spomienky na svojich významných rodákov. Odhalené, ale aj pripravované pamätníky boli spravidla predmetom vášnivých diskusií, no nemalo to podstatný vplyv na odhaľovanie ďalších pomníkov kontroverzným postavám našej histórie. Najväčší rozruch spôsobili výtvarníci, Peter Kalmus a Ľuboš Lorenz, ktorí pomaľovali bustu Vasiľa Biľaka a pamätnú tabuľu Jána Pješčaka. Za prvý skutok boli postavení pred súd, ktorý ich spod obžaloby oslobodil. Počas protestu proti druhej tabuli došlo ku fyzickému napadnutiu výtvarníka Lorenza.

Ako vnímate budovanie pamätníkov osobnostiam bývalých totalít, nastickej a komunistickej? Majú kontroverzné postavy našej histórie miesto na verejnom priestranstve, kde si ich iniciátori spravidla pripomínajú len väzbu rodákov na lokalitu a ich skutočný vplyv na celú krajinu zamlčávajú?

Aký je váš názor na protesty výtvarníkov a ďalších občanov proti spomínaným artefaktom? Sú adekvátne vzniknutej situácii, majú v kultúrnej spoločnosti svoje miesto?

Pomník V. Biľaka v Krajnej Bystrej prelepený lepiacou páskou. Foto: P. Juščák

**Prof. JUDr. JOZEF BEŇA, CSc.,
Právnická fakulta UK, Bratislava**

Domnievam sa, že v prípadoch V. Biľaka a J. Pješčaka to nie sú pamätníky osobnostiam bývalej totality. Sú to pamätníky osobnostiam, rodákom z danej obce, ktorí pre danú obec, okres, kraj niečo pozitívne urobili. Tak to hodnotia občania danej obce prostredníctvom svojich poslancov v zastupiteľstve obce. Ani jeden z menovaných nebol právoplatne odsúdený za spáchanie konkrétneho trestného činu, deliktov, či zločinov.

Iná bola motivácia mestského zastupiteľstva v Rajci. Dr. F. Ďurčanského prezentovali na prvom mieste ako ministra a politika vojnového slovenského štátu. Teda ako osobnosť tohto režimu. A tým vyjadrili aj svoj vzťah k tomuto klérofašistickému štátu a systému. Asi aj v obciach – s tabuľami, či pamätníkmi pre dr. J. Tisa.

Národný súd v Bratislave, uznal v retribučnom konaní proti dr. J. Tisovi, dr. F. Ďurčanskému oboch za vinných zo spáchania zločinu domácej zrady, zločinu kolaborácie a zločinu zrady na povstaní a odsúdil ich na trest smrti. Dr. Ďurčanského odsúdil v neprítomnosti. Uložený trest nebol vykonaný, pre jeho útek. Rozsudok je doteraz, stále právoplatným. Nikdy nebol napadnutý, zmenený ani zrušený žiadnym súdom, až doteraz.

Konanie príslušného zastupiteľstva mesta Rajec by bolo možné pre odhalenie jeho pamätníka skúmať aj pre delikt schvaľovanie týchto zločinov dr. Ďurčanského, či nadržiavania týmto zločinom.

Rozlišujem kontroverznú postavu, od postavy, osoby, ktorá bola uznaná za páchatela akéhokoľvek trestného činu súdom, teda za delikventa. A ďalším stupňom je, či ide o osobu, ktorá bola uznaná súdom za vinnú, spáchaním protištátneho trestného činu, napríklad vlastizrady.

Pokiaľ to tak nie je, môže byť ta-

káto osoba považovaná historicky za kontroverznú, a to z hľadiska vedomia určitej časti spoločnosti.

Nie je to však osoba, ktorá by bola v súlade so zákonom uznaná za delikventa, teda za osobu, ktorá mala skutočný závažný, trestnoprávne uznaný negatívny vplyv na krajinu, na štát atď.

Názor súdu vyjadrený v právoplatnom rozsudku – to je vlastne názor spoločnosti na danú osobu povýšený do stupňa všeobecnej závažnosti v danom štáte, na celom jeho území, pre všetkých jeho občanov. V takom prípade názor orgánu miestnej verejnej moci sa musí podriadiť rozsudku súdu, pretože ten nevyjadruje iba miestny názor, ale bol vynesený v mene Slovenskej republiky.

Protesty výtvarníkov, aktivistov a exhibicionistov vychádzajú z ich mylného predpokladu, z omylu. Vsugerovali si, že na Slovensku platí zákon, ktorý režim z obdobia 1948 – 1989 vyhlásil za zločinný a členov KSC, najmä významných funkcionárov za osoby zodpovedné (spoluzodpovedné) za tieto delikty. Oni sa potom inkarnovali za vykonávateľov tohto nejestvujúceho zákona. V inej dimenzii sa považujú za Jura Jánošíka a jeho hôrných chlapcov, podľa dikcie: „Nepravosť u pánov, pravda u zbojníka“ (v inom období „u anarchistu“, v ďalšom „u teroristu“). Zákon č. 125/1996 Z. z. (z 27. marca 1996) má názov – „o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému“. Inkriminovaný zákon vo svojej preambule rozsiahle špecifikoval konania, v ktorých sa prejavila nemorálnosť a protiprávnosť komunistického systému, režimu ako celku, v celom období jeho panovania. Kvalifikoval ich v §1 slovami, že „režim založený na komunistickej ideológii, ktorý rozhodoval o riadení štátu a osudoch občanov v bývalom Československu bol odsúdeniahodný“. Ustanovil ďalej, že štátotrasa (KSC, resp. KSS) bola organizáciou, ktorá nezabránila svojim členom a ich pomáhačom páchať zloči-

ny, a to aj na ľudských právach a slobodách.

Teda – systém, režim bol uznaný zákonom za odsúdeniahodný. Nie za zločinný, či zločinecký. Zločiny páchali individuálne osoby, členovia KSC a jej pomáhači (aj nečlenovia štátotrasy). A ich právna zodpovednosť (trestnoprávna) je založená na ich individuálnej zodpovednosti, zavinennej, uznannej v právoplatnom rozsudku súdu.

Skutočnosť, že V. Biľak bol členom P – ÚV KSC, že je podozrivý z osnovania tzv. pozývacieho listu adresovaného vedeniu ZSSR a KSSZ, nezakladá sa, resp. neznamená, že tým je preukázané, že spáchal trestné činy. Obdobne J. Pješčak, ako významný funkcionár KSC, ďalej prokurátor, generálny prokurátor a minister vlády ČSSR, nebol uznaný súdom za páchatela či spolupáchatela konkrétnych konaní, naplňujúcich skutkovú podstatu trestného činu.

Uznať ich za právoplatných páchatelov zločinov iba pre skutočnosť ich členstva v KSC, vo vysokých stranických funkciách a štátnych postoch, to by znamenalo, že náš právny poriadok – uznáva, vychádza a zakotvuje tzv. objektívnu zodpovednosť (nie za zavinené protiprávne konanie) a kolektívnu vinu (t. j. len a už za fakt členstva v KSC). Komunistická strana Československá nebola v uvedenom zákone Národnej rady SR vyhlásená za zločineckú organizáciu. Členovia a funkcionári KSC neboli vyhlásení za delikventov zo zákona. A ustanovenie zákona o nemorálnosti a zodpovednosti komunistického systému, jeho odsúdeniahodnosti nezakladá oprávnenie, právny titul konať, likvidovať, ničiť, poškodzovať artefakty vzťahujúce sa na neho, jeho konanie. Nelegalizuje takéto konanie. Ak tak dané osoby konajú, nesú za to aj príslušnú právnu zodpovednosť (trestnú či občianskoprávnu). Neospravedlňuje ich ani to, že si právny stav pomýlene, deformovane vsugerovali, vykladajú ho a v takejto neplatnej podobe aplikujú. Platí

aj pre nich, že neznalosť zákona neospravedlňuje.

Záver z toho, je asi taký, že aj uvedenie aktivisti, umelci, svoj osobný názor, svoje právne vedomie, že uvedené pamätne tabule treba z verejných miest odstrániť, mali by postupovať v súlade s týmto platným právnym stavom. Môžu žiadať ich odstránenie, ak tieto artefakty verejne oceňujú osoby, ktoré spáchali a boli uznané súdom za zodpovedné, či spoluzodpovedné za spáchanie zločinov a výlučne iba vtedy. Môžu pre dosiahnutie tohto stavu iniciovať, dať podnet na takéto súdne konanie (trestné oznámenie).

Iná možnosť je dožadovať sa zmeny verejnej mienky, zmeny názorov občanov príslušných obcí, zmeny príslušných uznesení miestnych zastupiteľstiev. Týmto spôsobom môžu usilovať, aby sa ich individuálne, či skupinové morálne, historické či právne vedomie zmenilo na vedomie, názor príslušnej obce, okresu, kraja, celej republiky. Za právo, spravodlivosť bojujeme cestou práva!

Mgr. DANIEL GRŮŇ, PhD.,
Vysoká škola výtvarných umení
v Bratislave

Na Slovensku máme veľmi nízke vedomie verejného priestoru ako agory. V Slovákoch je hlboko zakorenený strach z verejného priestoru – agorafóbia. Podpísal sa na ňom dejinný vývoj našej krajiny s reálnou existenciou dvoch totalitných režimov. Naša agorafóbia je tiež dôsledkom zbožného uctievanie svetských a cirkevných autorít, ktoré sme sa po generácie učili brať za nedotknuteľné. Verejný priestor podľa Jürgena Habermasa je miestom, kde sa usilujeme dosiahnuť spoločenský konsenzus. Realita v našej krajine je skôr taká, že verejný priestor sa stáva miestom urovnania a umlčania sporov v prospech väčšiny zhody. Na rozdiel od toho, agora

je miestom, kde prebieha neustála konfrontácia konfliktných názorových pozícií stretáva sa jazyk prívržencov i odporcov bez nutnosti nájsť zmierenie.

Aká je úloha umenia vo verejnom priestore? Kritické umenie, tvrdí Chantal Mouffe, tvorí široká škála umeleckých praktík, ktoré prinášajú do popredia existenciu možných alternatív voči bežnému post-politickému poriadku. Kritická dimenzia umenia spočíva vo zviditeľnení toho, čo sa dominantný konsenzus usiluje zahľadiť a vymazať. Kritické umenie vracia hlas všetkým tým, ktorí sú umlčaní jazykom panujúcej hegemonie.

Výsledkom môjho skúmania funkcie verejných pamätníkov je poznanie ich trápnosti a nedokonalosti – namiesto toho, aby robili kolektívnu pamäť orchestrom nekonolidovaných subjektív, uvažujú na nás jazyk ideologickej hegemonie a nekončiacej sa stigmatizácie obetí. Možno to teraz vyznie ako kontradikcia, ale toto poznanie považujem za kľúčové pre porozumenie dôleživosti pripomínania si a pamätania ako aktívneho, nikdy neuzatvoreného procesu. Keď sa letmo pozrieme na pamätníkovú produkciu socialistického režimu, tá bola výsledkom premyslenej ekonomickej investície Komunistickej strany do upevnenia svojho svetonázoru a interpretácie národných dejín. Spoločne s Lubomírom Liptákom sa pýtame: je toto dôvodom k politickým zmenám pomníkov?

Dnes sme v situácii, kedy sa priechelia verejných budov stávajú miestom privátnej investície, čo by sa samozrejme malo legislatívne regulovať. Na rozdiel od Petra Kalmusa si myslím, že zločinci a vlastizradcovia musia mať pamätník (stačil by jeden). Pamätníky kontroverzným osobnostiam by mali byť predovšetkým, a to podčiarkujem, vysvetľujúce. Mali by hovoriť o zrade, slabosti a hanebnosti. Rovnako ako heroické činy sú súčasťou našej minu-

losti (a prítomnosti), žiadajú si preto neustále pripomínanie. V tom práve vidím odklon od propagácie zločineckého režimu a jeho funkcionárov. Im by sme mali venovať sústredenú pozornosť – učiť sa o ich zlyhaniach, a tým lepšie rozumieť komplexnosti našich dejín.

Peter Kalmus je jeden z najdôležitejších slovenských umelcov a ako správny umelec – aktivista reprezentuje model kritického umenia opísaný vyššie. Umenie má testovať verejný priestor, aktívne ho spoluutvárať a tak naplňovať zmysel agory.

PhDr. STANISLAV KONEČNÝ, CSc.
Spoločenskovedný ústav CSPV
SAV, Košice

Pomníky, busty a pamätne tabule odhalené na Slovensku po Novembri 1989 už niekoľkokrát rozbúrili verejnú mienku a v ostatnom čase vyvolali viacero poľutovaniahodných incidentov. Tento jav má hneď niekoľko príčin, ktoré možno rozdeliť do troch skupín: politické dôvody, axiologické problémy a medzery v legislatíve.

Nie je možné sa úplne vyhnúť politickým aspektom vecí, pretože každý režim svoju vlastnú moc zdôvodňuje či ospravedlňuje viac alebo menej prepracovanou ideologickou koncepciou prezentovanou v spoločnosti aj vo forme propagovania osobností alebo udalostí, ktoré príslušnú doktrínu reprezentujú alebo symbolizujú. Preto tiež po každom prevrate sme svedkami odstraňovania starých a stavania nových symbolov štátu, národa či spoločenského myslenia. Problém je v tom, že najmä politické osobnosti len zriedkakedy hovoria všetkým týmto hľadiskám súčasne a zároveň tiež všetkým občanom, resp. ich skupinám. Preto sú vždy v určitom zmysle kontroverzné. Ich glorifikovanie monumentmi na verejných priestranstvách by teda malo byť záležitosťou nielen politic-

kého, ale aj širšieho spoločenského konsenzu.

Druhá skupina problémov vyplýva zo skutočnosti, že každý človek, teda aj politik, bojovník či umelec, je jednotou viacerých, niekedy aj protirečivých stránok. Nie je len dobrý alebo zlý, mravný či nemravný, užitočný alebo škodlivý, má pozitívne aj negatívne vlastnosti. Pri posúvaní ľudí na istý spoločenský piedestál ich však musíme posudzovať celostne, teda komplexne, nielen na základe jednej alebo niekoľkých dobrých vlastností alebo skutkov. Aj A. Hitler bol napríklad abstinent, vegetarián, mal rád psov i umenie, zdvihol národné vedomie po 1. svetovej vojne poníženeho Nemecka, avšak to nemôže nikdy prevážiť jeho pohrdanie demokraciou, šovinizmus, chorobný antisemitizmus a antihumanizmus, ktoré napokon priniesli ľudstvu toľko strát a utrpenia. V. Biľak bol svojím spôsobom jednoduchý, skromný, ideám socializmu oddaný človek, ktorý zo svojich funkcií mohol a chcel pomôcť svojmu rodnému kraju a jeho obyvateľom, preto si ho jeho rodáci vážia. Na druhej strane si musia aj oni uvedomiť, že sa objektívne stal jedným z protagonistov totalitného režimu, obhajcom okupácie svojej vlasti a realizátorom tzv. normalizačnej politiky spojenej s po-

litickým prenasledovaním ideových odporcov, potláčaním politických a obmedzovaním ľudských práv.

Poškodzovanie vecí alebo inzultácie nepovažujeme za správny protest proti určitým kontroverzným rozhodnutiam ani pri ich obhajobe, avšak sú dôsledkom skutočnosti, že náš právny systém účinné legálne prostriedky v týchto smeroch v podstate ani neposkytuje. Je paradoxné, že zmenu názvu obce na jej pôvodný názov, ktorá jednoznačne bola schválená obecným referendom, ešte schvaľuje, a to navyše väčšinou s negatívnym výsledkom, Národná rada SR, kým o postavení sochy či namontovaní pamätnej tabule hoci len päťčlenného obecného zastupiteľstva, ktorého znalosť histórie a politická kompetentnosť sú viac než sporné. V takýchto prípadoch by inštalovanie sôch, búst a tabúl politickým osobnostiam minulosti na verejných priestranstvách, ktoré predsa len sa podieľajú na formovaní verejnej mienky a politickej atmosféry v obci či regióne, mala schvaľovať zodpovedná inštitúcia. Mohol by byť ňou politicky nezávislý a ideologicky nepredpojatý *Ústav pamäti národa*, grémium profesionálnych historikov či príslušná ustanovizeň SAV.

Prof. PhDr. MIRON ZELINA, DrSc.

Stavať pamätníky zlým ľuďom znamená stavať pamätníky zlu, znamená to posilnenie možností zlých rozhodnutí, činov aj v budúcnosti, napokon to tiež znamená devalváciu pozitívnych hodnôt, činov, ľudí. Má to dosah na výchovu, na kvalitu zvnútorňovania hodnôt mladými aj dospelými ľuďmi.

Protesty sú potrebné, pokiaľ by neboli protesty, rozrástla by sa bezprávnosť, akceptovala by sa hlúposť, nemravnosť. Forma môže byť rozličná, na hrane primeranosti a nepriemeranosti, zákonnosti a nezákonnosti, a to od individuálnej vzbury až po masové demonštrácie a petície. Najhoršia by však bola nečinnosť.

Protesty výtvarníkov nemajú efekt len v tom, že sa diskutuje o problémoch pamätníkov, ale sekundárne v tom, aby občan videl aj za plot svojej obce, aby jednotliviec videl za roh svojho egoizmu, za roh svojich záujmov. Protesty v tomto kontexte učia občana byť kultúrnym občanom. Stále je veľa ľudí, ktorí chránia svoje záujmy bez ohľadu na záujmy iných, bez ohľadu na všeľudské hodnoty a bez ohľadu na budúcnosť. Bezohľadnosť sebeckta robí z jednotlivca človeka nekultúrneho.

STANOVISKO ÚPN K ODHALENIU PAMÄTNEJ TABULE JÁNOVI PJEŠČAKOVI

Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák s poľutovanim prijal správu o odhalení pamätnej tabule bývalému komunistickému prokurátorovi, ministrovi spravodlivosti SSR a neskôr generálnemu prokurátorovi ČSSR Jánovi Pješčakovi, ktoré sa uskutočnilo 15. mája 2016 v jeho rodnej obci Veľký Lipník. Opäť sa tak stávame svedkami relativizovania pravdy o našej minulosti.

Považujeme to za vrchol hyenizmu, výsmech obetiam komunistického totalitného režimu a otvorenú provokáciu pre všetkých demokraticky zmysľajúcich občanov. Ján Pješčak má na svedomí kontroverzné uzavretie kauzy Cervanová, zametanie trestného stíhania Vasila Biľaka za vlastizradu počas prípravy okupácie Československa v roku 1968, ale hlavne rozsudok smrti a následnú popravu dnes už rehabilitovaného čatára Aloisa Jeřábka, ktorý sa v r. 1953 pokúsil o útek za hranice.

Z hľadiska vyrovnávania sa s obdobím neslobody považujeme odhalenie pamätnej tabule vysokému komunistickému funkcionárovi za rovnako nebezpečné ako pokusy neonacistov ospravedlňovať nacistické zločiny. ÚPN prejavuje úctu účastníkom a veteránom protikomunistického odboja a tisíckam ďalších ľudí, ktorí akýmkoľvek spôsobom trpeli počas komunistickej totality. Odmietame sa preto nečinne prizerať, ako sa zásluhou akejsi straty pamäti mnohých našich spoluobčanov z bývalých prenasledovateľov stávajú hrdinovia národa.

Ondrej Krajňák verejnosti odkazuje: „V mene ÚPN aj v mene všetkých obetí totalitného komunistického režimu vyjadrujem ostrý protest proti tomu, aby sa na Slovensku, 26 rokov po skončení komunistickej totality, začali stavať pamätníky nepotrestaným členom a exponentom zločineckých organizácií, akou zjavne boli aj KSC a KSS. Vyzývam všetky demokratické sily na Slovensku,

aby sa pripojili k protestu a odsúdili takúto a podobne zvrátené iniciatívy, ktoré sú znevážením pamiatky obetí komunistickej totality. Žiadny kultúrny dom v obci Veľký Lipník, či iné zásluhy Jána Pješčaka v prospech jeho rodákov nemôžu ospravedlniť zlo a zločiny, ktoré boli vďaka KSC a KSS počas viac ako 40 rokov a aj za jeho pôsobenia vo vrcholných stranických a justičných funkciách spáchané. Vyzývam orgány činné v trestnom konaní, aby dôsledne konali aj vo veci brutálneho fyzického napadnutia výtvarníka Ľuboša Lorenza starostom obce veľký Lipník, ale aj v doteraz zamietnutých podnetoch ÚPN za vraždy na štátnej hranici počas komunistického totalitného režimu. Dokedy bude skúšaná trpezlivosť demokraticky zmysľajúcich občanov našej krajiny? Včera Biľak, dnes Pješčak, a kto je ďalší na rade? Alebo aký novodobý režim podobný tým, aké sme tu už raz mali aj s ich dôsledkami, nastúpi potom?“

Sviečky s menami obetí augustovej okupácie 1968 umiestnené pri pomníku V. Biľaka v Krajnej Bystrej, dielo výtvarníkov Kalmusa a Lorenza. Foto: P. Juščák

Akcie, zločiny a obeť Štátnej bezpečnosti a Pohraničnej stráže v rokoch 1945 – 1989

Konferencia Ústavu pamäti národa

VÝZVA

Počas rokov 1945 – 1989 bolo v Československu perzekvovaných vyše 250 000 občanov, z toho na Slovensku vyše 71 000. Ústav pamäti národa (ÚPN) ako aj ÚSTR ČR v Archíve ÚPN, resp. v ABS evidujú množstvá takýchto prípadov a káuz politického násillia komunistickej totality, z ktorých mnohé sú dodnes nepreskúmané.

Podobne na Slovensku i v Česku žijú poslední pamätníci, ktorí na vlastnej koži prežili politickú a triednu nenávisť, násillie a mnohoročné väznenia. Ich domáce archívy skrývajú verejnosti často neznáme príbehy násillia represívnych zložiek režimu.

V snahe využiť tieto pramene, ponúknuť ich verejnosti a podieľať sa na satisfakcii obetiam, ako aj na výročie Novembra 1989, Ústav pamäti národa v spolupráci s Konrad-Adenauer-Stiftung – Zastúpenie v SR organizuje konferenciu s tematickým záberom na bývalé Československo s názvom

AKCIE, ZLOČINY A OBETE ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI A POHRANIČNEJ STRÁŽE V ROKOCH 1945 – 1989.

Konferencia sa uskutoční v dňoch 23. a 24. novembra 2016 v Bratislave,
Jakubovo námestie 5, Centrum Salvator.

Cieľom konferencie je prezentovať doteraz dostatočne nespracované prípady a príbehy ľudí postihnutých komunistickými perzekúciami v ČS(S)R počas ich rozpracovávaní ŠtB, zaistenia, vyšetrovania, väznenia alebo Pohraničnou strážou pri útekoch cez tzv. železnú oponu v rokoch 1945 – 1989.

Na konferenciu sa môžete prihlásiť do **30. 9. 2016** vyplnením priloženého formulára a jeho zaslaním na adresu:

Ústav pamäti národa, Sekcia vedeckého výskumu, Miletičova 19, PO Box 29,
820 18 Bratislava,

alebo na e-mailových adresách:

krestanova@upn.gov.sk, dubovsky@upn.gov.sk.

Rokovacími jazykmi konferencie sú slovenčina a čeština.

Pre aktívnych účastníkov organizátori zabezpečujú ubytovanie a stravu počas konania konferencie.

Organizátori rozhodnú o zozname účastníkov, ktorí budú zaradení do programu konferencie.

Z konferencie bude vydaný zborník príspevkov.

Tešíme sa na Vašu účasť.

JÁN LANGOŠ, ZAKLADATEĽ ÚSTAVU PAMÄTI NÁRODA

2. 8. 1946 – 15. 6. 2006

Tento rok si pripomínáme 10 rokov od tragickej smrti Jána Langoša a jeho nedožitých 70 rokov. Pri tejto príležitosti vyberáme z jeho myšlienok

Pre pokoj, navrátenie viery v spravodlivosť a lojalitu občanov republiky voči štátu je potrebné, tak ako ukazujú aj skúsenosti v Spolkovej republike Nemecko, trestnoprávne vyrovnanie sa so štátom komunistickej strany.

» «

Na hraniciach nestrážili príslušníci ZNB, ale vojaci, ktorí boli vyzbrojení automatickými zbraňami, strieľali so zámerom zabiť civilné osoby.

» «

Dnes sa sudcovia bránia, že súdili podľa vtedy platného práva. Ale vychádzame pri definícii zločinov proti ľudskosti z rozsudku Európskeho súdu pre ľudské práva (ESpLP), ktorý zamietol sťažnosť Egona Krenza, posledného generálneho tajomníka komunistickej SED, ktorý bol odsúdený za navádzanie na vraždy na „berlínskej“ hranici na 6 rokov. Krenz spolu s dvomi ďalšími členmi ÚV SED sa obrátili na Európsky súd pre ľudské práva, že nemecké súdy porušili ich ústavné záruky právnej istoty, pretože oni rozhodovali v súlade s vtedy platným právnym poriadkom. Európsky súd pre ľudské práva v roku 2001 zamietol ich sťažnosť všetkými sudcami v pléne a potvrdil právoplatnosť rozsudku (pozn. red.: trestného súdu a Ústavného súdu SRN) a vyslovil právny názor, že hoci nemecké súdy súdili na základe vnútronemeckého práva, týchto vinníkov bolo možné odsúdiť aj podľa medzinárodného trestného práva za zločiny proti ľudskosti

» «

Po pätnástich rokoch sa dá povedať, že sme zmenili právny systém, zriadili demokratické inštitúty a inštitúty právneho štátu, rovnaké aké existujú v tradičných demokraciách. Ale neurobili sme ešte reformu v mysliach a srdciach...